

1-2/15

БЕЗБЈЕДНОСТ – ПОЛИЦИЈА – ГРАЂАНИ

ЧАСОПИС
МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

ISSN 1840-0698
УДК: 351.74
Година XI

БЕЗБЈЕДНОСТ ПОЛИЦИЈА ГРАЂАНИ

E-mail: mup@mup.vladars.net

1-2/15

БЕЗБЈЕДНОСТ
ПОЛИЦИЈА
ГРАЂАНИ

Бања Лука
Година XI
Број 1–2/15

*Министарство унутрашњих послова
Републике Српске*

УРЕДНИШТВО

Издавач: Министарство унутрашњих послова
Републике Српске

За издавача: Министар унутрашњих послова

Главни и одговорни уредник: Др Миле Шикман

Редакциони одбор: Др Горан Амићић, предсједник
Др Душко Вејновић, члан
Др Желимир Шкрбић, члан
Мр Душко Пена, члан
Мр Милимир Говедарица, члан

Спољни сарадници: Др. Arkadiusz Letkiewicz, члан
Др Михајло Михајлович, члан
Др Оливер Бачановић, члан
Др Багреева Елена Геннадиевна, члан
Др Саша Мијалковић, члан
Др Божидар Оташевић, члан

Секретар Часописа: Мр Драгана Васиљевић

Технички уредник: Нада Вуга

Лектор: Јованка Борић

Преводилац: Јелена Гаврановић

Адреса уредништва: Булевар Живојина Мишића 10А
Бања Лука
Телефон: 051/333-666
Телефакс: 051/333-699
e-mail: casopis.bpg@education.muprs.
org: casopisvsup@gmail.com

Тираж: 300 примјерака

Штампа: ППД „Комесграфика“ д.о.о.,
Бања Лука

ISSN1840-0698

УДК:351.74

Рјешењем Министарства просвјете и културе Републике Српске
број: 6-01-8-1/05 од 31.01.2005. године часопис „Безбједност–
Полиција–Грађани“ Бања Лука, уписан је у Регистар јавних гласила
под редним бројем 487.

Извјештајем Комисије за категоризацију научних часописа
Министарства науке и технологије Републике Српске од 11.06.2013.
године, часопис „Безбједност–Полиција–Грађани“ налази се у другој
категорији научних часописа у Републици Српској.

САДРЖАЈ

НАУЧНИ РАДОВИ

ПОСЕБНЕ ИСТРАЖНЕ РАДЊЕ – ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА И КРИТИЧКИ ОСВРТ <i>Mr Драган Лукач</i> <i>Mr Игор Јеличић</i> <i>Доц. др Зоран Јањуш</i>	5
ЕФИКАСНОСТ ОДБРАНЕ НАКОН РАЗЛИЧИТИХ МЕТОДСКИХ И ТРЕНАЖНИХ ПРИСТУПА У УСЛОВИМА МАКСИМАЛНЕ СРЧАНЕ ФРЕКВЕНЦИЈЕ <i>Dr Милан Гужвица</i> <i>Dr Дарко Паспаљ</i>	23
ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ: ЗЛОЧИН VS НОРМА <i>Доц. др Миле Шикман</i>	39
REALIZATION OF LAW PROTECTION OF HUMAN RIGHTS CONDITION FOR STATE AND CITIZEN SAFETY <i>Tatjana Gerginova PhD</i>	55
КРИВИЧНОПРАВНА ОДГОВОРНОСТ ИЗ КРЕДИТНИХ ПОСЛОВА <i>Доц. др Зоран Васиљевић</i> <i>Mr Драгана Васиљевић</i>	69
ПОЛИЦИЈА КАО СУБЈЕКАТ ОТКРИВАЊА И ДОКАЗИВАЊА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА У КРИВИЧНОМ ПРОЦЕСНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ МАКЕДОНИЈЕ <i>Доц. др Велибор Бајичић</i>	81
ДА ЛИ СЕ НА УВИЂАЈУ ПЛАНИРАЈУ И ПРОВЈЕРАВАЈУ ВЕРЗИЈЕ? <i>Проф. др Миле Матијевић</i>	93
КОРЕЛАЦИЈА, СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ПОСЕБНИХ ИСТРАЖНИХ РАДЊИ И МЈЕРА ТАЈНОГ ПРИКУПЉАЊА ИНФОРМАЦИЈА <i>Dr Синиша Ђукић</i>	111
ОПШТИ УСЛОВИ ЗА ПРИМЈЕНУ КОНЦЕПТА РАДА ПОЛИЦИЈЕ У ЗАЈЕДНИЦИ У ПОЛИЦИЈИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ <i>Dr Борислав Ђукић</i> <i>Mr Драгана Вујић</i> <i>Петар Ђукић</i>	125
МЕЂУНАРОДНИ СТАНДАРДИ И ЛИШЕЊЕ СЛОБОДЕ МАЛОЉЕТНИКА <i>Dr Николина Грбић Павловић</i>	137
ПРЕГЛЕД СТАЊА ИЗДВОЈЕНИХ МОТОРИЧКИХ И ФУНКЦИОНАЛНИХ СПОСОБНОСТИ ТЕ МОРФОЛОШКИХ КАРАКТЕРИСТИКА СТУДЕНАТА ФАКУЛТЕТА ФИЗИЧКОГ ВАСПИТАЊА И СПОРТА У БАЊОЈ ЛУЦИ <i>Mr Желько Михалчић</i>	

Mr Жељко Вукић Mr Горан Пашић	147
----------------------------------	-----

СТРУЧНИ РАДОВИ

СПРЕМНОСТ ЗА РЕАГОВАЊЕ НА ПРИРОДНУ КАТАСТРОФУ – ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ Владимир М. Цветковић, МА	165
УЛОГА ПОЛИЦИЈЕ У ТУЖИЛАЧКОМ МОДЕЛУ ИСТРАГЕ Mr Васиљевић Раденко Саламадија Милан, МА	183
РАСПОРЕЂИВАЊЕ ПОЛИЦАЈАЦА – РАД У СМЈЕНАМА Mr Драгана Тодовић Dr Драгана Макајић-Николић Dr Милица Костић-Станковић Dr Милан Мартић	195
СПЕЦИФИЧНЕ КАТЕГОРИЈЕ ЛИЦА У ВЕЗИ СА ИЗВРШЕЊЕМ КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА РАЗБОЈНИШТВА Младен Вуковић, МА Александар Лазић, спец.	207
ПАРЛАМЕНТАРНИ НАДЗОР И КОНТРОЛА СУБЈЕКТА БЕЗБЈЕДНОСТИ – СЛУЧАЈ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ Mr Душко Пена Goјко Павловић, МА	219
КОНТРОЛА РАДА ПОЛИЦИЈЕ ОД СТРАНЕ ОДБОРА ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ Mr Goјко Шетка	231
ПРЕКРШАЈНИ НАЛОГ Иван Милић, МА	243
ОРГАНИЗАЦИЈА И НАДЛЕЖНОСТ ЈЕДИНИЦА ЗА ПОДРШКУ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ СА ОСВРТОМ НА ЊИХОВ ЗНАЧАЈ У СУЗБИЈАЊУ НАСИЛНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА НА ЈАВНИМ СКУПОВИМА Спец. Предраг Поповић Миодраг Гајић	255
ЕКОЛОШКИ ДЕЛИКТИ Синиша Грумић, МА	267
СПЕЦИФИЧНОСТИ ПОСТУПКА ДОКАЗИВАЊА КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ ИЛИ ПОРОДИЧНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ Мирко Живковић, МА	279
ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈА КРИМИНАЛИСТИЧКИХ РАДЊИ И МЈЕРА Александар Миладиновић	295
КАЗНЕНИ БОДОВИ КАО ПРЕКРШАЈНА САНКЦИЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ	

Дејан Рикић Дајана Мандић	311
ОПЕРАТИВНЕ ВЕЗЕ И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ У ОТКРИВАЊУ И РАЗЈАШЊАВАЊУ КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА Стеван Ковачевић Влатка Куњадић	323
УПОРЕДНИ ПРИКАЗ РЕЗУЛТАТА ПЕРИОДИЧНИХ ЛЕКАРСКИХ ПРЕГЛЕДА РАДНИКА МУП-а РС: СЈП, РУЦЗ И СВИХ ОСТАЛИХ ОРГАНИЗАЦИОНИХ ЈЕДИНИЦА МИНИСТАРСТВА, ИЗВРШЕНИХ У 2014. ГОДИНИ Прим. др Снежана Трнинић-Ђаковић	335
ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ	
ОБРАЂИВАЊЕ ТЕМЕ МЕЂУНАРОДНЕ ПОЛИЦИЈСКЕ САРАДЊЕ У ПОДУЧАВАЊУ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА ПОЛИЦИЈСКИМ ПОЛАЗНИЦИМА Мр Весна Трајковска Мр Зорица Трајкова	349
ПРИКАЗИ	
ПРИКАЗ УЏБЕНИКА „СПЕЦИЈАЛНО ФИЗИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ 2“ АУТОРА ПРОФ. ДР МИЛАНА ГУЖВИЦЕ И ДР ДАРКА ПАСПАЉА, ПРОФЕСОРА ВИСОКЕ ШКОЛЕ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА, У ИЗДАЊУ ЕВРОПСКОГ ДЕФЕНДОЛОГИЈА ЦЕНТРА БАЊАЛУКА Проф. др Душко Вејновић	363
ПРИЛОЗИ	
УПУТСТВО АУТОРИМА	369

Поштовани читаоци,

Чини ми велико задовољство да новим двобројем часописа "Безбједност – полиција – грађани", број 1–2/2015, а поводом Дана полиције Републике Српске, обиљежимо и деценију од његовог оснивања. Десет година у историјском контексту није дуг период, али ми свакако можемо бити задовољни што смо, не само одржали континуитет часописа, већ и значајно унаприједили његов квалитет. Уједно, овај скромни јубилеј је и прилика да укажемо на неке основне чињенице о Часопису: покренут је 2005. године, када је објављен и први број 1/05; додијељен му је међународни ISSN 1840-0698 и UDK 351.74 број, а од 2013. године додјељује се и DOI број; обезбијеђена је периодичност излажења (до 2010. два броја годишње, а од тада четири броја, два пута годишње); форма, рубрике, обим и тираж карактеришу сваки објављени број, а 2012. године објављен је тематски број посвећен 20. годишњици полицијског образовања у Републици Српској; од 2013. године је у другој категорији научних часописа у Републици Српској, при чему су испуњени услови за категоризацију у прву категорију; у часопису се објављују најновија достигнућа и налази (научни и стручни радови) из криминалистичких, безбједносних, полицијских, правних и других области који се тичу безбједности, полиције и грађана; доступност часописа повећана је и његовим објављивањем на интернет страници Управе за полицијско образовање, и многе друге чињенице које говоре о потреби, значају, али и квалитету часописа.

Као што је уочљиво, у протеклих десет година Часопис је ситуиран и обликован у препознатљиву форму, а садржајно и технички континурано унапређиван. Наведено је, уједно, и обавеза за даље унапређивање часописа у свим сегментима. У том смислу неопходно је не само дословно остваривање утврђене уређивачке политике часописа (у погледу његовог садржаја и форме, рецензентских процедура, и др.), већ и додатни ангажман на јачању квалитета часописа. Прије свега мислимо на квалитет објављених научних и стручних радова, с једне стране, те повећање индекса цитираности с друге стране. Свјесни смо изазова који је пред нама, али исто тако смо спремни, заједно са вама, да дамо максималан допринос профилисању Часописа "Безбједност – полиција – грађани" у модеран научни часопис чији је допринос науци и струци неспоран.

Ову уводну ријеч искористио бих да се захвалим свим ауторима који су протеклу деценију својим прилозима створили и одржали Часопис,

главним и одговорним уредницима, члановима редакције, спољним сарадницима, секретаријату, техничким уредницима, лекторима, преводиоцима и осталим његовим актерима. Исто тако, захвалност дугујемо руководству Министарства унутрашњих послова Републике Српске, које је свих ових година подржавало и омогућавало несметан развој Часописа.

У Бањој Луци,
4. 4. 2015. године

Главни и одговорни уредник
Доц. др Миле Шикман

НАУЧНИ РАДОВИ

**ПОСЕБНЕ ИСТРАЖНЕ РАДЊЕ – ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА И
КРИТИЧКИ ОСВРТ**

УДК: 343.123.1(094.5)	DOI: 10.7251/BPGBL1215005L	Прегледни рад
-----------------------	----------------------------	---------------

Мр Драган Лукач*
Мр Игор Јеличић**
Доц. др Зоран Јањуш***

Апстракт: Развој цивилизације и друштва, до данашњих дана, резултирао је повећењем степена урбанизације. Урбанизација подразумијева проширење урбаних на уштрб руралних средина, а такође и виши степен урбаности руралних средина. Међутим, убрзани развој, поред предности, донио је са собом и негативне појаве, међу којима значајно мјесто заузима испољавање различитих облика криминалитета. Ово се посебно односи на развој и најтежих облика криминалитета, као што су организовани криминалитет, тероризам и тешки облици криминалитета у привредно-финансијском пословању. Такође, појавне облике криминалитета карактерише злоупотреба савремених технологија с једне стране, као и нови начини вршења кривичних дјела с друге стране. Све то условљава и “модернизацију” полицијског реаговања на овакве облике криминалитета. Посебне истражне радње намећу се као један од савременијих приступа супротставању модерном криминалитету. Оне су као такве уведене у наше кривично процесно законодавство 2003. године, што је оптималан период да се сагледа њихова ефикасност у сузбијању криминалитета. Исто тако могуће је извршити и анализу законских норми које прописују примјену посебних истражних радњи, те дати оцјену њихове усклађености са међународним стандардима у овој области, али и примјењивости код нас. У раду смо дали осврт на неке од наведених тема.

Кључне ријечи: овлашћено службено лице, кривично дјело, истрага и посебне истражне радње

* *Министар унутрашњих послова, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Бања Лука.*

** *Комунална полиција Града Бања Лука; email:jelicici@blic.net.*

*** *Комунална полиција Града Бања Лука.*

УВОД

У животу човјека дошло је до знатног развоја науке и технологије, као и до промјене система вриједности и начина живота. Све ово је допринијело развоју различитих облика криминалитета, којима друштво мора да се одупре на ефикасне начине. Једна од битних карактеристика криминалитета јесте његова прилагодљивост друштвено-економским и политичким условима. Организованост учинилаца појединих кривичних дјела, код припремања и извршења, присутан степен професионалности и групно криминално дјеловање, свакако су карактеристике својствене савременом криминалитету. Одређена тежа и сложенија кривична дјела (тероризам, трговина наркотицима, трговина бијелим робљем, трговина оружјем, муницијом, радиоактивним материјама, дјечија порнографија, трговина умјетнинама, трговина људским органима и друго) извршавају се уз претходне припреме и планирање самог извршења и уз одређено понашање и дјеловање након извршеног кривичног дјела, јер је то и најефикаснији начин њиховог извршења, а уједно то отежава рад овлашћених службених лица у њиховом откривању и обезбјеђењу доказа за успјешно вођење кривичног поступка.

Упоредо с тим, друштво мора да развија превентивно-репресивне методе како би спријечило извршење кривичних дјела, односно открило и санкционисало извршиоце кривичних дјела, како не би дошло до угрожавања функционисања друштва. Један од савремених облика супротстављања друштва новим видовима криминалитета јесте предузимање од стране овлашћених службених лица посебних истражних радњи. Наиме, кривичноправна реакција на тешке облике криминалитета у посљедњих десет година доживјела је својеврсну трансформацију. Тако су међународноправни акти, кривична законодавства уопште (компаративна и домаћа процесна законодавства), као и кривичноправне теорије, признали потребу примјене посебних метода откривања и истраге тешких кривичних дјела, које се разликују од традиционалних истражних метода и радњи (Шикман, 2011)¹. Полазна претпоставка оваквог реаговања кривичнопроцесног законодавства јесте да су класичне методе откривања и доказивања кривичних дјела путем општег кривичног поступка недовољне и неефикасне, када је ријеч

1 Та посебна правила, методе и средства откривања и истраге кривичних дела организованог криминалитета имају различите називе (специјалне, посебне, прикривене, тајне и слично), али у својој основи ради се о специјалним истражним техникама (по Конвенцији Уједињених нација о борби против транснационалног организованог криминалитета и Препоруци Комитета министара државама чланицама о специјалним истражним техникама – Рес (2005)10) које карактерише тајност, прикривеност, односно конспиративност њиховог предузимања (Шикман, 2011).

о тешким облицима криминала. Заправо, овакав приступ у сузбијању тешких облика криминала произилази из криминалнополитичког одређења и представља његову битну компоненту. Примјеном таквог приступа несумњиво се повећава ефикасност агенција за спровођење закона у супротстављању тешким облицима криминала, док се с друге стране привремено ограничавају уставна права и слободe лица према којима се примјењују наведене мјере и радње. Тако су упоредо јачала настојања да се кривичноправна реакција на тешке облике криминала постави у оквиру правне државе и владавине права. Због тога се поменуте мјере у супротстављању тешком криминалу означавају као привремено ограничавање основних људских права и слобода у поступку прикупљања података и доказа неопходних за спровођење кривичног поступка (Коментари, 2005: 349).

МЕЂУНАРОДНОПРАВНИ ОКВИР ПРИМЈЕНЕ ПОСЕБНИХ ИСТРАЖНИХ РАДЊИ

Када је ријеч о међународноправном оквиру примјене посебних истражних радњи, свакако су најзначајнији документи Уједињених нација. Тако, Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминалитета² (Палермо конвенција) из 2000. године предвиђа “Специјалне истражне технике” – у члану 20, које се односе на контролисану испоруку, електронско праћење или друге облике надзора и тајних операција. Овом одредбом свака држава потписница обезбјеђује у оквиру својих могућности и под условима прописаним њеним домаћим законодавством, те ако то дозвољавају основни принципи њеног правног система, предузимање неопходних мјера омогућавања коришћења контролисане испоруке, као и тамо гдје процијени да је то цијелисходно – коришћење других специјалних истражних техника, као што су електронско праћење и други облици надзора и тајне операције од стране надлежних органа на њеној територији, у циљу ефикасније борбе против организованог криминалитета (чл. 20. ст. 1). Наведеним чланом се државе потписнице подстичу да закључују, када је потребно, одговарајуће билатералне или мултилатералне споразуме или аранжмане за коришћење таквих специјалних истражних активности у контексту сарадње на међународном нивоу. Такви споразуми или аранжмани се закључују и примјењују уз пуно поштовање принципа суверене једнакости држава и спроводе се строго у складу са

2 United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Palermo, Italy, 12–158 December, 2000. Доступно путем сајта: <http://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>. Приступљено 15.06.2014. године.

одредбама тих споразума или аранжмана (чл. 20. ст. 2). Поред наведеног начина, одлуке о коришћењу тих специјалних истражних техника на међународном нивоу доносе се од случаја до случаја и могу, када је то потребно, да узму у обзир финансијске аранжмане и договоре у односу на вршење јурисдикције од стране дотичних држава потписница (чл. 20. ст. 3). Напослијетку, одлуке о коришћењу контролисане испоруке на међународном нивоу могу, уз пристанак држава потписница које су у питању, да обухвате и методе као што је пресретање робе и дозвољавање да роба продужи нетакнута или да буде уклоњена или замијењена у цјелини или дјелимично (чл. 20. ст. 4).

На примјену "Специјалних истражних техника" упућује и Конвенција Уједињених нација против корупције³ из 2003. године, која чланом 50. прописује "Посебне технике истраге". Према том члану, да би борба против корупције била дјелотворна, свака држава уговорница ће, у мјери у којој то дозвољавају основна начела унутрашњег правног система и у складу са условима утврђеним унутрашњим законодавством, предузети мјере које могу бити потребне, у границама својих могућности, како би омогућила својим надлежним органима одговарајуће коришћење контролисане испоруке и, тамо гдје сматра прикладним, друге посебне технике истраге, као што су електронско или други облици праћења и тајне операције, на својој територији, као и да би омогућила коришћење у суду доказа који из тога проистекну. Поред тога, у циљу спровођења истраге о кривичним дјелима обухваћеним овом Конвенцијом, државе уговорнице се охрабрују да закључе, када је то потребно, одговарајуће билатералне или мултилатералне споразуме или аранжмане о коришћењу таквих посебних техника истраге у склопу сарадње на међународном нивоу.

Слично, и у Конвенцији о прању, трагању, запљени и конфискацији прихода стечених криминалом⁴, коју је усвојио Савјет Европе 1990. године предвиђено је да је свака држава која је прихватила конвенцију дужна да размотри усвајање неопходних законодавних и других мјера, у циљу омогућавања коришћења "Специјалних истражних техника", којима се олакшава идентификација криминалних прихода и улажење у траг тим приходима, те прикупљање података који су с тим у вези. Такве технике могу да обухвате налоге за праћење, осматрање, прислушкивање телекомуникација, приступ компјутерским системима и налоге за израду одређених документација (чл. 4. ст. 2). Такође,

3 United Nations Convention against Corruption. Доступно путем сајта: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>. Приступљено 23.03.2014.

4 Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime CETS No.: 141. Доступно путем сајта: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=141&CL=ENG>. Приступљено 13.03.2014.

Препорука Rec (2001)11 Комитета министара државама чланицама о смјерницама у борби против организованог криминалитета⁵, својом препоруком бр. 19. сугерише државама чланицама како треба да уведу правне мјере како би дозволиле или шириле употребу истражних мјера које ће агенцијама (институцијама) за спровођење закона омогућити да уђу унутар активности организованих криминалних група, а које укључују тајно надгледање, прислушкивање телекомуникација, тајне операције, контролу и употребу информатора. Да би имплементирале ове технике, државе чланице треба да својим агенцијама за спровођење закона омогуће потребну технологију и адекватну обуку. Поред наведеног, Савјет Европе, 20. априла 2005. године усвојио је Препоруку Rec (2005)10 Комитета министара државама чланицама о “Специјалним истражним техникама”⁶ које се односе на озбиљан криминал, укључујући терористичке акте. Специјалне истражне технике подразумевају технике које користе одговорни органи у контексту спровођења криминалистичких истрага ради откривања и истраге тешког криминала, као и откривања, проналажења и прикупљања информација на такав начин да то не примијете осумњичена лица. Такође, одређују се услови коришћења специјалних истражних техника, оперативне смјернице, обука, координација и међународна сарадња.

ПОСЕБНЕ ИСТРАЖНЕ РАДЊЕ И УСЛОВИ ЗА ЊИХОВУ ПРИМЈЕНУ

Посебне истражне радње уведене су у позитивно законодавство као потреба одговора на организовани криминал, те због све већег развоја електронике и телекомуникација, односно њихове злоупотребе од стране појединаца и различитих криминалних организација⁷. Класичним облицима рада овлашћених службених лица скоро је немогуће сузбијати све софистицираније појавне облике криминалитета, из разлога што се криминалитет прилагођава друштвено-економским и политичким

5 Recommendation Rec (2001) 11 of the Committee of Ministers to member states concerning guiding principles on the fight against organised crime. Доступно путем сајта: http://www.coe.int/t/dlapil/codexter/Source/CM_Recommendation_2001_11_EN.pdf. Приступљено 23.03.2014.

6 Recommendation Rec (2005)10 of the Committee of Ministers to member states on “special investigation techniques” in relation to serious crimes including acts of terrorism. Доступно путем сајта: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=849269>. Приступљено 14.04.2014

7 У Републици Српској уведене су Законом о кривичном поступку 2003. године. Исте године прописане су и другим законима о кривичном поступку у Босни и Херцеговини, Федерацији Босне и Херцеговине и Брчко дистрикту Босне и Херцеговине.

условима и позитивним законским прописима који се примјењују у друштву или међународној заједници. Исто тако, досадашње класичне оперативне методе дјеловања овлашћених службених лица које су усмјерене на сузбијање свакодневних облика криминала нису довољне да спознају криминалну структуру, логистику, међудржавну и интерконтиненталну повезаност, да открију руководиоце организованих криминалних група, који су скривени дубоко у позадини, организаторе и финансијере високоорганизованих криминалних група. Посебне истражне радње примјењују се не само на сузбијање организованог криминала, него и на сузбијање осталих видова криминалитета с обзиром на њихову друштвену опасност. С друге стране Посебним истражним радњама се привремено ограничавају основна права и слободе грађана, па их је могуће користити искључиво на основу наредбе судије за претходни поступак која је издата на образложен приједлог тужиоца (формални услов). Даље, за примјену посебних истражних радњи потребно је (Симовић, 2013): а) постојање основа сумње да је неко лице, само или с другим лицима, учествовало или да учествује у извршењу кривичних дјела за која се могу примијенити посебне истражне радње; б) да се докази не могу прибавити на други начин или да је њихово прибављање повезано са несразмјерним тешкоћама (материјални услов) (Симовић, 2013).

Што се тиче основа сумње да је одређено лице само или с другим лицима учествовало или учествује у извршењу одређеног кривичног дјела, ови основи сумње морају постојати прије одређивања неке од посебних истражних радњи. Ови основи сумње потребни за одређивање посебних истражних радњи се налазе између основа сумње потребних за отварање истраге и основане сумње потребне за подизање оптужнице. Квалитет основа сумње потребних за одређивање посебне истражне радње је по правилу мањи од квалитета основане сумње потребне за подизање оптужнице. Што се тиче материјалног услова за одређивање посебних истражних радњи, он је подијељен на два подуслова, и то: немогућност прибављања доказа на други начин и/или то што је њихово прибављање повезано са несразмјерним тешкоћама. Први подуслов је такав да тужилац у сваком приједлогу мора истаћи разлоге због којих сматра да је доказе немогуће прибавити на други начин. Други подуслов није ништа друго него проширење првог подуслова на све случајеве када је прибављање доказа повезано са несразмјерним тешкоћама. Несразмјерне тешкоће је термин који је постављен уопштено, те стога представља питање које ће суд рјешавати од случаја до случаја, зависно од конкретних околности, али у сваком случају тужилац у свом приједлогу мора навести разлоге због којих је прикупљање доказа условљено несразмјерним тешкоћама (Тегелтија и други, 2006). Из законске регулативе произилази да се претходно морају искористити

други начини прикупљања доказа. Посебне истражне радње су најефикаснији начин доказивања и често једини начин за доказивање појединих кривичних дјела. Технички снимци, исправе и предмети прибављени посебним истражним радњама могу се употријебити као доказ у кривичном поступку. Прецизно утврђена методологија примјене посебних истражних радњи омогућава прикупљање доказа релевантних за судски поступак.

ВРСТЕ ПОСЕБНИХ ИСТРАЖНИХ РАДЊИ

Законом о кривичном поступку Републике Српске⁸ прописане су слиједеће врсте “посебних истражних радњи” (чл. 234. ст. 2): надзор и техничко снимање телекомуникација; приступ компјутерским системима и компјутерско срањивање података; надзор и техничко снимање просторија; тајно праћење и техничко снимање лица, транспортних средстава и предмета који су у вези са њима; коришћење прикривених истражилаца и информатора; симуловани и контролисани откуп предмета и симуловано давање поткупнине; надзирани превоз и испорука предмета кривичног дјела. Законом су прописани још и услови за њихову примјену, али не и начин на који се примјењују наведене радње, што може да отежа њихову примјену у пракси.

Надзор и техничко снимање телекомуникација може се примијенити према особи за коју постоје основи сумње да починиоцу или од починиоца кривичног дјела телекомуникационим путем преноси информације у вези са кривичним дјелом, односно да починилац користи телекомуникационо средство те особе. Оперативно-технички центар за надзор телекомуникација у овлаштеној служби обавља техничку координацију са телекомуникационим оператерима у Босни и Херцеговини. Овдје се ради о тајном пресретању комуникација осумњиченог, односно оптуженог, пресретању непосредне вербалне комуникације или пресретању електронских комуникација осумњиченог односно оптуженог. Комуникација осумњиченог и његовог браниоца не може бити предмет примјене посебних истражних радњи. Овом посебном истражном радњом се задире у приватност не само осумњиченог, већ и лица са којим он комуницира средствима за телекомуникацију⁹. Код ове

⁸ Закон о кривичном поступку Републике Српске, Службени гласник РС, број: 53/12

⁹ Надзирањем телекомуникација задире се у људска права и слободе, зато поступак кориштења ових метода треба да буде строго прописан законом, како би се смањила могућност њихових злоупотреба. Опште је правило да је прислушкивање телефона ометање члана 8. Европске конвенције и људским правима. Уколико је информација прибављена у складу са процедуром прописаном законом и уколико стоји адекватна и дјелотворна гаранција против злоупотребе, неће бити кршења Европске конвенције о људским правима.

истражне радње се јавља проблем боје – отиска гласа, јер боја гласа је особена као и отисак папиларних линија.

Упоредјујући иностране и домаће позитивне прописе, као и нова рјешења, могу се утврдити општи принципи везани за надзор и техничко снимање телекомуникација (Симовић, 2005): а) материја употребе техничких средстава за надзор различитих облика комуникације у циљу откривања кривичних дјела и обезбјеђења доказа за покретање и вођење кривичног поступка, у већини држава регулисан је одредбама закона о кривичном поступку и пратећим, тзв. полицијским законима, који по правилу разрађују основна рјешења, а посебно овлаштења полиције у том погледу; б) овлаштења за примјену поменутих средстава по правилу даје суд, најчешће истражни судија, будући да је њихова употреба обично везана за фазу истраге. У свим државама мјеру спроводи полиција, односно специјализоване агенције које се баве сузбијањем појединих видова криминалитета¹⁰; в) захтјев за примјену ове мјере може се поднијети и он се може одобрити само под законом одређеним условима, који се тичу прецизног одређивања степена сумње у односу на одређено лице, његовог идентитета, врсте кривичних дјела на које се сумња и врсте комуникације која ће се надгледати¹¹; г) у многим државама прописи иду у корак са временом и као предмет надзора обухватају се савремени видови комуникације, од вербалне до различитих видова ајсавременије електронске комуникације, чиме се не оставља дилема нити могућност неједнаког поступања у пракси; д) трајање мјере је увијек ограничено општом одредбом по којој мјера траје док је потребно, али и прецизним одређењем рокова до којих најдуже може трајати¹²; њ) подаци добијени на овај начин могу се користити само у сврхе доказивања кривичних дјела за која постоји одређени степен сумње и која су наведена у акту којим се мјера одобрава, а подаци који се односе на друга кривична дјела захтијевају нову, потпуну или дјелимичну процедуру, или у одређеним случајевима могу послужити као оперативни подаци помоћу којих се могу обезбиједити докази примјеном других метода¹³; е) информације које се не употријебе у ове сврхе, као и поједине информације за које прописи таксативно одређују да се не могу прикупљати и користити

10 У појединим државама и тужилац може дати овлаштења полицији за примјену ове мјере, али је то везано само за тзв. разлоге хитности и ограниченог је трајања.

11 У већини држава као услов за примјену мјере захтијева се навођење чињеница да се подаци не могу прикупити на други начин, другим методама оперативног рада или да је то покушано па није успјело, уз њено детаљно образложење, са варијацијама у погледу тога када се може сматрати да постоји таква ситуација.

12 У погледу рокова и могућности њиховог продужења, постоје разлике међу државама. Међутим, битно је да мјера не може неограничено трајати, чиме се умањује могућност злоупотребе.

13 У таквим случајевима доказна вриједност таквих података је опет подложна оцјени суда.

и материјали у којима су оне садржане уништавају се, а службена лица којима су познате морају их чувати као тајну¹⁴.

Приступ компјутерским системима и компјутерско срањивање података се односи на упоређивање и срањивање личних података грађана који су обрађени у одговарајућим базама података с подацима из евиденција, регистра и база који се налазе у оквиру полицијских евиденција¹⁵. Ова посебна истражна радња означава се као “растерска претрага”, а њен назив долази од ријечи “raster”, што значи контролно обиљежје. Растер претрага је коришћење података који се налазе у приватним или јавним банкама података према унапријед утврђеним криминалистичким критеријумима (растери) у циљу откривања осумњиченог и проналажења других лица и предмета, односно претраживање идентификационих података одређених лица који имају индицијални значај, односно сужавају круг осумњичених или упућују на евентуалног учиниоца дјела организованог криминалитета. Повезивањем различитих банака података, стварањем интегралних система података отвара се и могућност приступања информацијама различите природе (здравствено осигурање, пореско стање, банковни рачуни, војна обавеза, судски поступци и слично) о грађанима и стварање комплетне слике о њиховој личности. Уобичајена форма ове радње је упоређивање података доступних путем аутоматске обраде са постојећим подацима или са новим подацима који су настали програмским претрагама. Овом мјером доприноси се идентификацији извршиоца кривичног дјела. Поред наведеног термина, ова радња се врло често, у упоредном праву, означава као аутоматско рачунарско претраживање личних и других података, рачунарско претраживање, итд (Шикман, 2011). Приступ компјутерским системима и компјутерско срањивање података је радња која је уско везана за коришћење рачунара,

14 Њихова злоупотреба санкционисана је кривичним законом. Осим тога, сва законодавства предвиђају да незаконито поступање или поступање противно акту којим се одобрава примјена ове мјере, повлачи, као санкцију, немогућност кориштења прибављених података као доказ. Тиме ови подаци добијају карактер незаконито обезбјеђених доказа, а посљедица тога је да сена њима не може заснивати пресуда.

15 Наведена радња није нова. У том циљу још органи унутрашњих послова бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије су у периоду од 1974. до 1979. године предвидјели развој система за аутоматску, електронску обраду података – АОП-а. Тадашњи републички и покрајински секретеријати унутрашњих послова предвидјели су увођење система за аутоматску обраду података с јединственим циљем да безбједоносна функција постане актуелнија, благовременија и функционалнија у свакодневном кориштењу полицијских евиденција. Поједини републички и покрајински секретаријати за унутрашње послове су још 1979. године завршили опремање система, када и почиње аутоматска обрада података. Овакав начин аутоматске обраде података имао је за циљ стварање услова за потпуније истраживање и анализу безбједносних појава.

рачунарских програма и компјутерских система, што свакако захтијева одређену стручност у предузимању наведене посебне истражне радње. Та стручност огледа се у посједовању посебних стручних знања из области информационих технологија и сродних области, довољних за разјашњавање појединих техничких и других сличних питања у вези са овом посебном истражном радњом.

Надзор и техничко снимање просторија подразумијева аудио и акустичну опсервацију одређеног простора и активности у њему. Тајним спровођењем ове радње, односно примјеном одговарајућих техничких средстава од стране полиције, приликом примјене ове радње омогућава се саслушање и техничко снимање разговора који се води у некој просторији, а чији је садржај значајан за откривање и доказивање одређеног кривичног дјела и идентификацију учесника у том разговору, пошто се претпоставља да ће у разговору учествовати лица из криминогене средине (Симоновић, Пена, 2010). Ово је посебна истражна радња којом се уз помоћ техничких средстава (оптичка средства, средства са инфрацрвеним зрацима, видео техничка средства) у одређеном времену врши надзор и региструју се чињенице у односу на објекат, пункт и простор. Задатак ове посебне истражне радње је техничким средствима забиљежити збивања у надзираном простору, на основу прикупљеног материјала извршити идентификацију активности, а све ради документовања криминалних активности и успјешног вођења кривичног поступка. Ова посебна истражна радња (надзор и техничко снимање просторија) је у уској вези са посебном истражном радњом, тајним праћењем и техничким снимањем лица, посебно са аспекта употребе техничких (оптичких и акустичких) средстава која се користе за реализацију поменутих посебних истражних радњи, начина вршења, документовања предузетих радњи, итд., тако да ће разматрање у даљем тексту, ове двије посебне истражне радње често комбиновати.

Тајно праћење и техничко снимање особа, транспортних средстава и предмета који стоје у вези са њима. Сврха ове посебне истражне радње је утврђивање круга лица с којима се, као и колико често дружи, контактира и састаје лице под „пратњом“ („опсервацијом“), те његових праваца кретања и мјеста окупљања. Тајном праћењу је циљ прикупљање података о кретању и контактима одређених лица (надзирано кретање) или о поступању с одређеним предметом (надзирано поступање с предметом) Технички снимци лица и предмета могу се користити као докази у кривичном поступку, док се остале чињенице које запази лице које врши праћење своде на ниво индиција и имају оперативни карактер, с тим што се и ова лица, односно лица која учествују у праћењу могу саслушати као свједоци. Ова посебна истражна радња може да буде од битног значаја за откривање кривичног дјела, учиниоца и обезбјеђење личних и материјалних доказа (Симоновић, Пена, 2010). Да би се ова

посебна истражна радња извела успјешно, потребно је извршити и одређене припреме: темељито извиђање подручја да би се лакше савладале потешкоће приликом праћења (нпр. гужва у саобраћају и сл.), забиљежити особитости везане за топографију, стамбено или пословно подручје, прометност, провјерити тактику праћења, процијенити број оперативаца и материјално-техничких средстава; процјена искусних оперативаца да ли је план изводљив, познавање информација о прошлости праћеног лица или возила и др.¹⁶

Прикривени истражилац и информатор представља посебни метод полицијске инфилтрације. Ради се о томе да се полицијски службеник инфилтрира у криминалну средину да би прибавио доказе о криминалним дјелатностима. Тако схваћена инфилтрација, односно опсервација несумњиво спада у ред најстаријих и најефикаснијих, али и најкориштенијих метода прикупљања сазнања, односно мјера откривања, доказивања и спречавања организованог криминала. Прикривени истражилац је овлашћено службено лице које под изговором и лажним идентитетом улази у криминалну средину о чијој активности обавјештава полицијски орган. Приликом предузимања ове радње овлашћена службена лица или друге особе не смију предузимати активности које представљају подстрекивање на чињење кривичног дјела. Ако је извршено потстрекивање, искључује се кривично гоњење потстрекиване особе за кривично дјело учињено у вези са потстрекивањем. Ова посебна истражна радња започиње планским радом прикривеног истражиоца са циљем да се добију и прикупе, а потом анализирају и вреднују прикупљене информације. Овакво планско и систематизовано прикупљање података од стране прикривеног истражиоца омогућиће да се допре до врха пирамиде организованог криминалитета. У току кривичног поступка могу се користити као доказни материјал подаци које је прикривени истражилац прикупио у току посебне истражне радње, а може се и сам прикривени истражилац саслушати у кривичном поступку као свједок. Могоћност саслушања прикривеног истражиоца регулисана је на неки начин и на међународном плану, као препорука Комитета министара Савјета Европе: 1) да изражавају баланс између превенције криминалитета и права окривљеног на фер суђење, 2) да се осигура

¹⁶ Конкретно, провођење ове радње подлијеже правилима криминалистичке тактике, уз употребу техничких средстава, што овиси од случаја до случаја или врсте опсервације, која може бити стационарна, динамична и комбинована. Уз примјену ове радње, најчешће се примјењују и друге посебне радње, нпр. мјера надзора и техничког снимања просторије и надзираног превоза и испоруке предмета кривичног дјела. Тајно праћење се може обављати пјешнице, моторним возилом или другим превозним средством, а врло често и комбиновано, што ће, у конкретном случају, зависити од *modus operandi* криминалца. Сва уочена лица, предмети кривичног дјела и елементи криминалне дјелатности фиксирају се фотографисањем, видео-камером и (или) тонским снимањем. (Симовић, 2013).

одбрани да оспори доказе изнесене од стране свједока. Саслушање прикривеног истражиоца у својству свједока треба очекивати као веома риједак изузетак. Саслушање прикривеног истражиоца може бити јавно али и технички изведено тако да се не открије идентитет прикривеног истражиоца.

Поред прикривеног истражиоца, и информатор у сузбијању криминалитета може бити коришћен и као посебна истражна радња. Ипак, ово питање је не само запостављено, већ често и потпуно погрешно тумачено, до тога да информатор не може бити коришћен као посебна истражна радња, већ искључиво као помоћни метод код ангажовања прикривеног истражитеља (нпр. увођење прикривеног истражитеља у истрагу, и слично) (Шикман, 2012). Наиме, уколико се другим мјерама и радњама не могу обезбиједити докази (начело супсидијаритета), а постоји законски основ за одређивање ове радње (начело законитости), укључујући и обезбјеђење судског надзора (наредба судије за претходни поступак и др.)¹⁷, неопходно је само искористити постојећа знања и искуства у погледу коришћења информатора и ефикасно примијенити ову радњу. Исто тако, ова посебна истражна радња је далеко једноставнија и практичнија за примјену од многих других (укључујући свакако коришћење прикривеног истражитеља), захтијева ангажовање мањих капацитета (људских и материјалних), а њоме се знатно мање ограничавају права и слободе осумњичених лица (начело сразмјерности) (Шикман, 2011).

Симуловани и контролисани откуп предмета и симуловано давање поткупнине спадају у мјере прикривеног полицијског дјеловања. Ово су посебне истражне радње које омогућују продор у криминалне средине. Мјера симулованог откупа предмета се односи на предмете који потичу од кривичног дјела или су намијењени за извршење кривичног дјела или су на било који начин повезани са извршењем кривичног дјела, на тај начин омогућавајући прикупљање доказног материјала за вођење кривичног поступка. Симулирано давање поткупнине се у највећем броју случајева користи за откривање коруптивних кривичних дјела, чије је доказивање повезано са тешкоћама. Ова мјера као и прикривени истражилац и информатор не може служити за потстрекавање на

¹⁷ Нема дилеме да у погледу коришћења информатора као посебне истражне радње постоји законски основ. Иако би могао бити прецизнији и јаснији, сматрамо да је и овакав законски основ довољан. Прије свега, било би нужно дефинисати појам информатора, разграничити овај појам од других сличних појмова као што су сарадник, информант и др. Такође, требало би дефинисати и друга питања важна приликом коришћења информатора као посебне истражне радње, као што су права и обавезе информатора, формализовање сарадничког односа, управљање и контрола рада информатора, престанак сарадничког односа, итд. Поједина од ових питања могу се регулисати и подзаконским прописима, а не искључиво законом (Шикман, 2012).

извршење кривичног дјела. Односно, овлашћено службено лице својим радњама не смије утицати да се код извршиоца кривичног дјела створи или учврсти одлука о извршењу кривичног дјела. Овлашћено службено лице мора дјеловати у границама већ створене и учвршћене одлуке извршиоца о извршењу кривичног дјела. Ако је код извршиоца кривичног дјела одлука створена и учвршћена, извршење кривичног дјела је само ствар времена и прилике; у том случају се не може радити о потстрекивању овлашћеног службеног лица. Саслушање овлашћеног службеног лица које је извело ову радњу доказивања као свједока у кривичном поступку може бити јавно, али и технички изведено тако да се не открије идентитет овлашћеног службеног лица (Симовић, 2013).

Надзирани превоз и испорука предмета кривичног дјела је мјера која се спроводи на основу Конвенције Уједињених нација против незаконитог промета опојних дрога и психоактивних супстанци из 1988. године, која је ратификована од стране БиХ. Ова мјера се користи како би се спријечила кривична дјела повезана са опојним дрогама. Исто тако ова мјера може бити кориштена и за спречавање превоза оружја, нуклеарног отпада, фалсификованог новца, бијелог робља и других криминалних активности. Контролисана испорука је полицијско надгледање транспорта предмета кривичног дјела са одложеном полицијском интервенцијом ради запљене контролисане пошиљке и хапшење извршилаца кривичних дјела. Ова мјера, до доношења Закона о кривичном поступку 2003. године, представљала је скуп полицијско-техничких мјера, али уврштавањем мјере у Закон о кривичном поступку укључује се тужилац у реализацију контролисане испоруке и на тај начин оперативна мјера коју су предузимала овлашћена службена лица добија законску подлогу надлежног правосудног органа.

КРИВИЧНА ДЈЕЛА ЗА КОЈА СЕ МОГУ ОДРЕДИТИ ПОСЕБНЕ ИСТРАЖНЕ РАДЊЕ, НАДЛЕЖНОСТ ЗА ОДРЕЂИВАЊЕ И ТРАЈАЊЕ ПОСЕБНИХ ИСТРАЖНИХ РАДЊИ

Законом о кривичном поступку Републике Српске прописана су кривична дјела за која се могу одредити посебне истражне радње (чл. 235), и то: кривична дјела против Републике Српске, кривична дјела против човјечности и међународног права, кривично дјело тероризма, кривична дјела за која се према Кривичном закону може изрећи казна затвора од три године или тежа казна.

Истражне радње се одређују наредбом судије за претходни поступак (чл. 236. ст. 1), на образложени приједлог тужиоца који садржи: податке о особи против које се радња предузима, основе сумње, разлоге за њено

предузимање и остале битне околности које захтијевају предузимање радњи, навођење радње која се захтијева и начин њеног извођења, обим и трајање радње. Наредба садржи исте податке као и приједлог тужиоца, као и утврђивање трајања наређене радње. Изузетно ако се писмена наредба не може добити на вријеме и ако постоји опасност од одлагања, може се започети са извршењем мјере и на основу усмене наредбе судије за претходни поступак. Писмена наредба мора бити прибављена у року од 24 сата од добијања усмене наредбе. Кад је у питању трајање посебних истражних радњи, Закон о кривичном поступку предвидио је кратке рокове, општи рок трајања ових радњи је мјесец дана, док се оне из важних разлога на образложен приједлог тужиоца могу продужити за још један мјесец. Који су то важни разлози, Закон о кривичном поступку не истиче, па их треба цијенити у сваком конкретном случају. Међутим, посебне истражне радње: надзор и техничко снимање телекомуникација, приступ компјутерским системима и компјутерско савњавање података, надзор и техничко снимање просторија одређено је да најдуже могу трајати шест мјесеци, а тајно праћење и техничко снимање особа, транспортних средстава и предмета који стоје у вези са њима и надзирани превоз и испорука предмета кривичног дјела могу трајати најдуже три мјесеца, док симуловани откуп предмета и симуловано давање поткупнине може бити одређено само једнократно, а захтјев за сваку наредну радњу против истог лица мора садржавати разлоге који оправдавају њену употребу (чл. 236. ст. 3). Законодавац због сложености реализације посебне истражне радње прикривеног истражитеља и информатора није прописао рок трајања. Који су то разлози да посебна истражна радња траје шест мјесеци није наведено у Закону о кривичном поступку, па се може закључити да су то битни разлози као у случају продужења радње за још мјесец дана. Захтјев за посебну истражну радњу је једнократни акт, а захтјев за сваку наредну радњу против исте особе мора садржати разлоге који оправдавају њену употребу. Наредба судије за претходни поступак као и приједлог тужиоца чувају се у посебном омоту, да не би дошло до злоупотребе података од стране неовлашћених лица. Тужилац и судија за претходни поступак ће састављањем или преписом записника без навођења личних података прикривеног истражиоца и информатора или на други одговарајући начин спријечити да неовлашћена лица, осумњичени и његов бранилац открију идентитет прикривеног истражиоца и информатора. Судија за претходни поступак мора писменом наредбом, без одлагања, обуставити извршење предузетих радњи ако су престали разлози због којих су радње одређене. За извођење посебних истражних радњи по налогу судије за претходни поступак надлежни су полицијски органи, а предузећа која врше пренос информација дужна су тужиоцу и полицијским органима омогућити спровођење посебних истражних радњи (чл. 236. ст. 6).

МАТЕРИЈАЛ ДОБИЈЕН ПРЕДУЗИМАЊЕМ ПОСЕБНИХ ИСТРАЖНИХ РАДЊИ И ОБАВЈЕШТАВАЊЕ О ПРЕДУЗЕТИМ РАДЊАМА

По престанку посебних истражних радњи полицијски органи морају све информације, податке и предмете добијене предузетим радњама, као и извјештај о томе предати тужиоцу (чл. 237. ст. 1). Тужилац је дужан да по пријему информација, података, предмета и извјештаја полицијског органа, достави писмени извјештај судији за претходни поступак о предузетим радњама. Судија за претходни поступак на основу добијеног извјештаја од тужиоца цијени да ли је поступљено по његовој наредби. У случају да тужилац одустане од кривичног гоњења из разлога што на основу прикупљених информација и података прикупљених посебним истражним радњама основи сумње – нижи степен вјероватноће на основу којих су предузете посебне истражне радње не може прерасти у основану сумњу – виши степен вјероватноће, који је потребан за подизање оптужнице, прикупљени подаци и информације ће се уништити. Уништење наведених материјала извршиће се под надзором судије за претходни поступак, који ће о томе сачинити посебан записник. О предузетим радњама, разлозима за њихово предузимање, информацији да добијени материјал није био основ за кривично гоњење и да је уништен, писмено се обавјештава особа против које су предузете посебне истражне радње. Судија за претходни поступак ће, без одлагања, а након предузимања посебних истражних радњи обавијестити особу против које је радња била предузета (чл. 237. ст. 4). Особа против које је била предузета мјера може од суда затражити испитивање законитости наредбе и начина на који је проведена мјера. Подаци и информације добијени предузимањем посебних истражних радњи чувају се док се чува и судски спис.

СЛУЧАЈНИ НАЛАЗИ, ПОСТУПАЊЕ БЕЗ СУДСКЕ НАРЕДБЕ ИЛИ ИЗВАН ЊЕНОГ ОКВИРА И КОРИШЋЕЊЕ ДОКАЗА ПРИБАВЉЕНИХ ПОСЕБНИМ ИСТРАЖНИМ РАДЊАМА

Информације и подаци прикупљени посебним истражним радњама не могу се користити као доказ ако се не односе на кривична дјела против Републике Српске, против човјечности и међународног права, тероризма, и кривична дјела за која се према закону може изрећи казна затвора од три године или тежа казна (чл. 238).

Закон о кривичном поступку је прописао да се посебне истражне радње одређују наредбом судије за претходни поступак, на образложени приједлог тужиоца. Изузетно ако се писмена наредба не може добити

на вријеме и ако постоји опасност од одлагања, може се започети са извршењем мјере и на основу усмене наредбе судије за претходни поступак. Писмена наредба мора бити прибављена у року од 24 сата од добијања усмене наредбе. Ако су посебне истражне радње предузете без наредбе судије за претходни поступак или у супротности са њом, суд на прибављеним подацима и доказима не може заснивати своју одлуку (чл. 239).

Изведеним посебним истражним радњама у складу са Законом о кривичном поступку долази се до техничких снимака, исправа и предмета који се могу користити као докази у кривичном поступку. Прикривени истражилац и информатор, као и особе које су провеле посебну истражну радњу симуловани и контролисани откуп предмета и симуловано давање поткупнине могу се саслушати као свјedoци, или као заштићени свјedoци о току провођења радњи или другим важним околностима (чл. 240).

ЗАКЉУЧАК

С обзиром на све наведене факторе који погодују новим софистициранијим облицима криминалитета, од значаја је да се посебна пажња посвети не само субјектима који учествују у супротстављању криминалитету, већ и специфичним методима супротстављања криминалитету – посебним истражним радњама. Овакав стратегијски приступ у супротстављању криминалитету омогућава адекватну превентивну и репресивну дјелатност надлежних органа безбједности. Посебним истражним радњама се задира у основна права и слободе грађана, али је законска регулатива управо из тог разлога стриктна, па их је могуће користити искључиво уз наредбу судије за претходни поступак, која се издаје на образложен приједлог тужиоца. Неоспорно је да посебне истражне радње имају изузетан значај у супротстављању најтежим облицима криминалитета, те да их надлежни субјекти морају прилагођавати специфичностима кривичних дјела. Ефикасно коришћење посебних истражних радњи подразумијева стално праћење развоја науке и технике и коришћење и прилагођавање њихових изума посебним истражним радњама. Организовани криминалитет прати научна и техничка достигнућа и у многим случајевима их успјешно користи, па је потребно да се његовом супротстављању приђе с пуним и одговорним професионалним односом, не потцјењујући га ни у једном тренутку, јер се стално мора имати на уму да се ради о таквом криминалу који је успио да се развије у стању кретања друштвених, економских и научно-технолошких процеса. Овлашћена службена лица

су основни носиоци сузбијања криминалитета обзиром на овлашћења и надлежност, као и стручност у примјени одговарајућих метода. Међутим ефикасно супротстављање софистицираним облицима криминалитета захтијева сарадњу овлашћених службених лица из различитих служби.

Сваки од ових субјеката дјелује у оквиру своје надлежности и овлашћења, а заједнички тимски рад у супростављању криминалитету омогућава постизање већег степена ефикасности, јер се комбинацијом овлашћења свих надлежних органа сужава простор дјеловања криминалитета. Нужно је перманентно стручно усавршавање и специјализација овлашћених службених лица, јер примјена посебних истражних радњи има своје специфичности које морају бити прилагођене свим карактеристикама и облицима испољавања криминалитета.

На крају се долази до закључка да супротстављање криминалитету можемо подијелити у двије основне фазе. Прву, у којој учествују сви надлежни и заинтересовани државни и друштвени органи и субјекти и чија се суштина дјеловања састоји у отклањању услова који погодују настајању и развоју криминалитета. Друга фаза се сасатоји у оперативној дјелатности овлашћених службених лица у разјашњавању и доказивању конкретних кривичних дјела, чиме се омогућева даље вођење кривичног поступка против учинилаца кривичних дјела. У ову фазу спада и предузимање посебних истражних радњи.

ЛИТЕРАТУРА

- Коментари закона о кривичном/казненом поступку у Босни и Херцеговини.* (2005). Сарајево: Вијеће Европе/Европска комисија.
- Симовић, М. (2005). *Практични коментар Закона о кривичном поступку Републике Српске.* Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Симовић, М. (2013). *Кривично процесно право, увод и општи дио.* Бихаћ: Правни факултет.
- Симоновић, Б., Пена, У. (2010). *Криминалистика.* Источно Сарајево: Правни факултет.
- Тегелтија, М. и други (2006). *Кривична област – Истражни поступак.* Сарајево.
- Шикман, М. (2011). *Организовани криминалитет.* Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Шикман, М. (2012). *Криминалистички и кривичнопроцесни принципи коришћења информатора у сузбијању криминала. Правна ријеч.*
- Закон о кривичном поступку Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске* бр. 53/12.
- United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Palermo,

Italy, 12-158 December, 2000. Доступно путем сајта: <http://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>. Приступљено 15.01.2015. године.

United Nations Convention against Corruption. Доступно путем сајта: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>. Приступљено 23.02.2015.

Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime CETS No.: 141. Доступно путем сајта: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=141&CL=ENG>. Приступљено 13.02.2015.

Recommendation Rec (2001) 11 of the Committee of Ministers to member states concerning guiding principles on the fight against organised crime. Доступно путем сајта: http://www.coe.int/t/dlapil/codexter/Source/CM_Recommendation_2001_11_EN.pdf. Приступљено 23.02.2015.

Recommendation Rec(2005)10 of the Committee of Ministers to member states on "special investigation techniques" in relation to serious crimes including acts of terrorism. Доступно путем сајта: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=849269>. Приступљено 14.01.2015

SPECIAL INVESTIGATIVE MEASURES

Mr Dragan Lukač*

Mr Igor Jeličić**

PhD Zoran Janjuš***

Abstract: The development of civilization and society, to this day, has resulted by increasing the degree of urbanization. Urbanization involves the expansion of urban at the expense of rural areas, and also a higher level of urban rural areas. However, in addition to the benefits, rapid development brought some negative side effects, including an crime rates increase. Over time, crime was also modernized, so that the authorized officials felt the need for a more modern study approach. Special investigative measures are imposed as one of the more modern crime fighting approaches.

Keywords: authorized officer, a felony, investigations and special investigative actions

* *Minister of Internal Affairs, Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbian, Banja Luka.*

** *Communal Police City of Banja Luka, email: jelicici@blic.net.*

*** *Communal Police City of Banja Luka.*

**ЕФИКАСНОСТ ОДБРАНЕ НАКОН РАЗЛИЧИТИХ МЕТОДСКИХ И
ТРЕНАЖНИХ ПРИСТУПА У УСЛОВИМА МАКСИМАЛНЕ СРЧАНЕ
ФРЕКВЕНЦИЈЕ**

УДК: 612.17: 796.853.26	DOI: 10.7251/BPGBL1215023G	Оригинални научни рад
-------------------------	----------------------------	-----------------------

Др Милан Гужвица*
Др Дарко Паспаљ**

Апстракт: На узорку од 18 испитаника, студената Високе школе унутрашњих послова из Бањалуке, подијељених на два субузорка, анализирана су два различита приступа у усавршавању и ефикасности одбране од непознатог напада штапом. Предмет истраживања је ефикасност одбране и успостављања потпуне контроле у условима мировања и условима срчане фреквенције веће од 180 откуцаја у минуто. Основни циљ истраживања је испитивање разлика у ефектима различитих методских и тренажних приступа. Метод рада у контролној групи се одвијао у складу са актуелним методским и тренажним принципима, у аеробном режиму рада, док је експериментална група радила у приближно реалним животним условима, у аеробно-анаеробном режиму. Након прикупљања података и проведене одговарајуће статистичке процедуре, није добијена статистичка значајност разлика између група. Претпоставља се да је разлог овоме, прије свега, бојазан од међусобног повређивања, нереалан, спор и непрецизан напад и пренаглашена асистенција нападача с циљем помагања у реализацији успјешне одбране. Вјерује се да би достизањем високог степена извођења основних елемената технике и њихових веза, високог нивоа моторичких способности испитаника, њиховом сигурношћу и самосвјешћу, као и могућношћу модификације технике у свим условима одбране, било могуће достићи ниво који би обезбиједио утилитарност моторичких програма у реалним животним ситуацијама. Наравно, за испуњење овог циља потребно је континуирано и дуготрајно вјежбање и усавршавање основних елемената технике и њихових веза, који се изучавају на предмету Специјално физичко образовање.

Кључне ријечи: Одбрана/ успостављање потпуне контроле/ стрес

* Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци, email: guzvica.milan@gmail.com.

** Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци, email: dspalj@yahoo.com.

УВОД

Без сумње, високи ниво моторичких способности је један од основних предуслова за ефикасно рјешавање ситуационо-моторичких проблема. Ипак, да би свршени студенти Високе школе унутрашњих послова свој задатак обавили у складу са законским нормативима (ограничењима), поред моторичких способности, потребно је да имају и одговарајући ниво когнитивних и конативних способности, као и оптимални ниво едукабилности. Наиме, да би се ријешило било какав моторички проблем, потребна је когнитивна анализа датог проблема. Когнитивна анализа није значајна само приликом уочавања моторичког проблема, него и касније, када се моторички проблем покуша практично ријешити. Међутим, у различитим и непредвиђеним, стресним ситуацијама (честа појава у безбједносној дјелатности), когнитивна анализа је отежана, јер изненадне ситуације могу да изазову одређени поремећај динамичке равнотеже организма. Ово захтијева прилагођавање насталим промјенама, што узрокује појачану хормоналну активацију¹ организма. Ипак, прилагођавање није увијек могуће, јер акумулирани и дуготрајни стрес може превазићи могућност прилагођавања појединца. У питању је веома сложен процес интеракције човјека са животном свакодневицом, па је зато важно да се проучавању стреса поклати дужна пажња, посебно када је ријеч о могућности његовог умањења, односно свођења на оптимални ниво који ће раднику безбједносних послова омогућити ефикасно обављање редовних задатака. Ако се има ово у виду, не изненађује чињеница што је стрес, све више, предмет великог броја истраживача у различитим подручјима, па се сходно теоријском приступу, и у литератури може наћи безброј различитих дефиниција. Најчешћи циљ истраживања је проширење сазнања о људском функционисању у одређеним животним ситуацијама, као и промјенама које се у стресним ситуацијама дешавају у организму. Дакле, у зависности од различитих научних дисциплина, и поред опречних и контрадикторних дефиниција, ипак је могуће закључити да је стрес природна појава која се дешава приликом сваке активности у којој постоји нервно-психичко или физичко напрезање, и да је то увијек психофизиолошка реакција личности. Тако Сели, према Радојковићу (2006), каже да је стрес сваки захтјев за ново прилагођавање, који средина поставља организму. Према Николићу (1995), Сели је примјетио да су одговори на стрес, ма ког поријекла, исти, и синдром се јавља, како у болести и трауматским стањима, тако и при тешкој физичкој активности и емоционалном узбуђењу. Каличанин, Лечић-Тошевски (1994), према Милићу (2004), под стресом подразумевају процес који

1 Мисли се на катехолаmine, за које се каже да су хормони „борбе или бјежања“, које ослобађају надбубрежне жлијезде, а дио су симпатичког нервног система.

се одиграва у организму када је он изложен било каквој агресији, која ремети његово досадашње стање. Cannon (1929), према Кнежевићу (2010), каже да је, физиолошки посматрано, стрес природни механизам који организам доводи у стање прикладно за одбрану или бијег. Установљено је и да стрес није хаотичан, да најприје захвата дијелове централног нервног система, а затим ендокрини систем (хипофизно-надбубрежни систем, лучење хормона адреналина и норадреналина). Зато је од велике важности да свршени студенти ВШУП-а буду способни да у датим ситуацијама не дозволе превелику дозу лучења адреналина и норадреналина, па самим тим и укључења парасимпатикуса, који би били сметња ефикасном одговору на напад. Ковач, 2003. и 2008, сматра да би потребне информације, уз могућност правовременог предвиђања намјере противника, омогућиле адекватну реакцију, па самим тим и ефикасну одбрану и успостављање потпуне контроле над нападачем. Надаље, утврђено је да у средњим и малим дозама поменути хормони помажу оптималној реакцији, док у превеликим дозама долази до умањене могућности нормалног расуђивања и реаговања, као и то да је осјетљивост и укљученост појединих органа у стресним реакцијама различита код различитих особа. Ђурчић и сарадници (2012) тврде да је смањење стреса могуће постићи смањењем оптерећења на послу, правилним коришћењем слободног времена, побољшањем услова рада, припремом и адекватним увођењем новог запосленог у посао. Ипак, ма колико да је лице адаптирано и отпорно на узрочнике стреса (стресоре), угрожавање физичког интегритета личности изазива неспецифичне реакције, које свршени студент, приликом обављања своје дјелатности, мора свести у законске оквире, односно на одговарајући ниво понашања (контрола агресивности и одбрамбених реакција).

Дакле, иако је стрес цјеловита психофизиолошка реакција организма (свршени студент у физичком контакту са преступником и физички и емоционално реагује тако да се оба стресора адирају), ипак, у редовном обављању професионалних дужности свршеног студента ВШУП, психолошка компонента као стресор је доминантнија. Зато се вјерује да би одговарајућим средствима и методима рада, усвајањем оптималног броја информација које би омогућиле уочавање и разликовање важних од мање важних елемената ситуације, односно успјешним рјешењима ситуационих проблема, било могуће развити оптимални ниво отпорности на стрес и тако достићи одговарајући ниво способности које би стрес учиниле стимулативним, а студенте компетитивним у ситуацијама примјене физичке снаге.

ОДБРАНА И УСПОСТАВЉАЊЕ ПОТПУНЕ КОНТРОЛЕ

Познато је да је радник безбједносних послова веома често мета физичког напада једног или више лица, па је и разумљиво да се у ситуационо-моторичкој обуци студената ВШУП посебна пажња поклања успјешности одбране и успостављању потпуне контроле над нападачем. Зато мислимо да је на овом мјесту, ради бољег разумијевања овога рада, потребно објаснити шта се подразумеива под одбраном и успостављањем потпуне контроле над нападачем. „Одбрана је врста дефанзивне активности која подразумеива способност брзог, прецизног, ефикасног и економичног неутралисања противничког напада, уз обавезно наношење оптималног нивоа бола којим се обезбјеђује послушност, односно контрола над нападачем” (Гужвица, 2006). Само програмирање одбране представља веома комплексну мисаону активност, која подразумеива: сагледавање и схватање просторно-временских односа као цјелине; уочавање и препознавање противникове акције; упоређивање препознатог моторичког програма са програмом који треба да се реализује; избор одговарајућег програма; одабирање и додавање одговарајућих вриједности за одабрани програм (допуна моторичког програма) и давање наредбе за реализацију; реализација опструкције противникове акције (избјегавањем и блокирањем) и реализација успостављања контроле над нападачем (модификовано од Милошевић, Зулићи Божић, 2001). За успјешности ефикасности одбране и успостављања потпуне контроле над нападачем значајно је слиједеће: способност контроле стреса, брза и прецизна процјена ситуације, антиципација, брзина доношења одлуке, тактика, оптимална дистанца и висок ниво технике. Способност брзог доношења одлуке о реализацији моторног програма представља један од најзначајнијих фактора за успјешност одбране. Под брзином доношења одлуке се подразумеива способност да се у најкраћем времену изврши избор најефикаснијег моторног програма међу низом могућих, у сагласности са новонасталом ситуацијом. Процес доношења одлуке представља латентно вријеме реакције на спољашњу драж. За ову активност значајна је брзина проводљивости аферентних нервних путева, брзина преношења сигнала између синапси, брзина којом се одвија процес у мозгу, те брзина проводљивости еферентних нервних путева. У питању је, дакле, веома сложен процес, који се одвија на највишем нивоу когнитивног функционисања, гдје се врши непосредна анализа постојећег ситуационог проблема, као и анализа програмирања или репрограмирања моторног програма у новонасталим просторно-временским односима, након чега се доноси одлука о његовој реализацији. Тактика подразумеива менталну елаборацију ситуационог проблема, засновану на доброј, реалној и потпуној процјени, а у складу

с властитим могућностима и рационалним утрошком енергије, с једне стране, и могућностима противника, с друге стране. Осим тактике, важна је и оптимална дистанца као предуслов за ефикасно реаговање. То је међусобно растојање двоје супротстављених лица које омогућава правовремено и безбједно реаговање. Дистанца није универзалног карактера, једнака за све, већ је варијабилна и зависи, како од властитих морфолошких и психофизичких способности тако и од противникових карактеристика. Поред овога, за ефикасну одбрану од великог су значаја моторичке способности, прије свега експлозивна снага и брзина, али и прецизност и правовременост дјеловања. Без ових способности и способности контроле стреса, ефикасност, а тиме и успјешност одбране и успостављања потпуне контроле над нападачем не би била могућа.

Како би било могуће успоставити потпуну контролу над нападачем, једнократна одбрана прераста у продужену одбрану, која, у овом случају, подразумијева извођење нападачких техника и техника којима је могуће доzirати и изазвати даљње болне сензације, те контролисати и условљавати облике понашања нападача. Све ово скупа условљава промјену односа и понашања актера, што саму структуру моторичке активности, због великог броја пристижућих информација, чини веома сложеном. Ова врста активности има велику информациону сложеност. Промјена понашања противника и непредвиђених односа између двојице супротстављених лица захтијева репрограмирање моторичког програма, што, опет, додатно ситуацију чини компликованијом. Дакле, у питању је веома сложена моторичка структура у чијој основи се налази више повезаних простих структура, па је потребно да се одлуке о даљој реализацији доносе више пута, у смислу условног, безусловног и вишеструког гранања (Мудрић, 1999). Ове врсте моторичких структура често су присутне у сусрету са преступником који је спреман на пружање активног отпора, а који има способност препознавања већег броја врста напада.

Као што се из до сада изложенога примјеђује, у циљу ефикасности у обављању професионалних задатака, намеће се потреба непрекидног трагања за најбољим средствима и методама наставе на бази уважавања индивидуалности студената, гдје би се процес обуке (макар у једној фази) одвијао у што реалнијим животним ситуацијама. У том смислу и проблем овог истраживања јесте ефикасност ситуационо-моторичке обуке у раду са студентима Високе школе унутрашњих послова. Предмет истраживања односи се на ефикасност одбране од напада штапом, у приближно реалним животним условима. Циљ истраживања јесте да се утврде разлике у ефектима различитих методских и тренажних приступа, од којих је један заснован на принципима индивидуалности рада у „лабораторијским“ условима, а други на принципима индивидуалности поступака у што је могуће сличнијим животним условима. Задатак је био

формирати двије уједначене и хомогене групе на основу усвојености елемената технике након завршене основне и усмјерене обуке, затим утврдити ниво успјешности одбрана на почетку и на крају експеримента у свакој групи посебно, те упоредити ефекте два различита методска приступа. С обзиром на различите услове и методе рада, вјерује се да ће ситуационо-моторичке проблеме ефикасније рјешавати студенти који су радили у приближно реалним животним условима, да ће постати резистентнији на спољашње утицаје и непредвиђене ситуације, па ће зато постићи и боље резултате од студената који су радили у „лабораторијским“ условима. Резултати експеримента би требало да укажу на смјернице у процесу обуке и усавршавања програма СФО3 и СФО4.

МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање је засновано на експерименту са двије групе, с крајњим циљем доприноса унапређењу, односно рационализацији и ефикасности наставе Специјалног физичког образовања.

УЗОРАК ИСПИТАНИКА

Узорак испитаника чинило је 24 студента 2. и 3. године Високе школе унутрашњих послова из Бањалуке, мушког пола, старости између 20 и 21 године, клинички здравих, без видљивих тјелесних недостатака или морфолошких аберација. Нажалост, у току експеримента шест испитаника је из објективних и субјективних разлога одустало од експеримента, тако да је, од укупног броја, експеримент завршило 18 испитаника, и то 10 испитаника у контролној и 8 у експерименталној групи.

УЗОРАК ВАРИЈАБЛИ И НАЧИН ПРОЦЈЕНЕ

Како би било могуће остварити педагошки оптимум, узорак је био подијељен на два уједначена и хомогена субузорка, тако да је у контролној групи било 10, а у експерименталној групи 8 испитаника. Сви испитаници су из предмета Специјално физичко образовање 2 оцијењени оцјенама 9 и 10. Ипак, и поред уједначене хомогености група, треба прихватити чињеницу да је веома тешко, готово немогуће у потпуности у томе успјети. Експеримент је организован у трајању од

десет школских часова и проводио се у поподневним сатима, тако да је контролна група радила у спортској сали са вјежбеном палицом, уобичајеним и провјереним методом, а експериментална група, и у сали и на отвореном терену, с дрвеним штапом различитих димензија и у приближно реалним животним условима. Одбране су увјежбаване у складу с морфолошким карактеристикама, моторичким способностима и на основу преференције испитаника.

Процјена квалитета и ефикасности одбране вршена је на отвореном терену у поподневним часовима и под једнаким условима. Процјењиван је квалитет одбране и успостављање потпуне контроле над нападачем при варијабилитету напада од 25%, најприје из стања мировања, а затим и у „стресним“ условима при пулсу већем од 180 откуцаја у минути, прије и након тренажног процеса. Приликом процјене успјешности одбране, испитаници су били бочно окренути према испитивачима. Напад штапом је извођен из борбеног става (нападач је штап држао с обје руке и испред тијела), а одбрана из припремног става и са удаљености веће од 2 метра. Процјену успјешности су, на основу показаног нивоа, логичког рјешења и утрошеног времена, вршили предметни наставници из предмета СФО.

Повећање срчане фреквенције, односно стресогена ситуација изазивана је физичком активношћу, тако да су испитаници максималну срчану фреквенцију „подизали“ ударцима рукама и ногама у фокусер. Вријеме „подизања“ срчане фреквенције није било исто за све испитанике, већ је било усклађено са њиховом физичком припремљеношћу. По изазивању максималног броја откуцаја срца, постављен је захтјев за брзо реаговање и дјеловање, односно проналажење најбољег рјешења.

Узорак варијабли чинили су: одбрана од непознатог напада штапом из стања мировања, иницијално стање (ОННИС); и одбрана од непознатог напада штапом при пулсу већем од 180 откуцаја у минути (ННИСП \geq 180).

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

У Табели 1 приказани су дескриптивни подаци за обје групе, одакле се види да су испитаници из контролне групе показали боље резултате него испитаници из експерименталне групе у слиједећим варијаблама: ОННИС; ОННФС, док су испитаници из експерименталне групе боље резултате показали у варијаблама: ННИСП \geq 180 и ННФС \geq 180. Када је у питању распршеност резултата, односно одступање од просјечних вриједности, примијећено је да је одступање веће код испитаника из контролне групе у свим варијаблама. Има ли се ово у виду, могуће је закључити да су се испитаници у оквиру контролне групе, без обзира на уједначеност група, међусобно више разликовали у квалитету извођења

основних елемената технике и њихових веза, него што је то био случај у експерименталној групи. Разлог овоме је чињеница да је у контролној групи било бивших такмичара из џудоа, чије су емоционалне реакције омогућавале мобилизацију енергије за брз и снажан покрет. Њихова перцепција ситуације је вјероватно била слична ранијим искуствима, тако да је подражај, који је проузроковао одређену активност симпатикуса, стимулативно дјеловао на квалитет одбране. Даљом статистичком процедуром, анализом разлика независних узорака, нису добијене статистички значајне разлике између група. Велики број понављања преферентних техника усклађених са антрополошким карактеристикама сваког појединца, омогућио је позитиван трансфер усвојене технике, тако да статистички сигнификантне разлике између група нису ни добијене. Овакав однос у раду изазивао је самоувјереност, сигурност и самопоуздање код испитаника. Уколико се присјетимо већ изнесене чињенице да су међу испитаницима у контролној групи били и бивши такмичари у џудо спорту, и ако узмемо у обзир одлике спортске борбе у џудоу (велико психофизичко оптерећење и сложеност), тада је јасно у каквој су предности они били у односу на оне који таква искуства нису имали. Надаље, уочено је знатно одступање од реалног напада који је могуће очекивати у реалним животним условима. Наиме, приликом процјене успјешности одбране од непознатог напада и непознатог нападача (напад на испитаника из експерименталне групе вршио је испитаник из контролне групе и обрнуто), примијећено је да је напад најчешће извођен неприродно, споро и са недовољно снаге и жеље да се циљ и погоди. Овакво понашање је изненађујуће када су у питању испитаници из експерименталне групе, јер су они у току процеса увјежбавања напад изводили у приближно реалним животним условима, дакле, релативно великом брзином, а када су дошли у ситуацију да нападну партнера из друге групе, мијењали су понашање. У прилог овој тврдњи иде и констатација једног испитаника којему је сугерисано да напад изведе најбрже што може и без контроле, а гласила је: "Па професоре, онда ћу га ударити". Ова пажња и бојазан од повређивања свога колеге – партнера, вјероватно је узрокована чињеницом да су испитаници са исте студијске године, да живе и студирају у истим условима и да су из сличне (чешће истовјетне) социјалне средине. Дакле, испитаници нису у потпуности испоштовали дате им упуте, вјероватно не вјерујући у могућност одбране другог, па су тако, свјесно или несвјесно, омогућили један другоме успјешну одбрану у готово свим условима. Такође, код једног броја испитаника, приликом одбране је примијећена почетна реакција на напад у складу са приближно реалним животним условима, али даљи ток извођења моторичког програма, због спорог напада, резултирао је успоравањем, па и чекањем да нападач заврши започету кретњу. Нереалан, спор и контролисан напад на неки начин је

Ефикасност одбране након различитих методских и тренажних приступа ...

отежао одбрану јер је узроковао репрограмирање брзине реакције, па и дистанце која се иначе може очекивати код његовог брзог извођења. Овакво понашање нападача одбрану је чинило непрецизном и спором, па је онај који се брани често био у ситуацији да његова демонстрација буде испод раније достигнутог нивоа. Чини се да су ово основни узроци изостанка разлика у ефектима два различита методска и тренажна приступа.

Табела 1 Дескриптивна статистика и анализа разлика за цијели узорак

Вариаблес	Груп	Н	Меан	Стд. Девиатион	Стд. Еррор Меан	Ф	дф	Сиг. (2-таилед)	Меан Дифференце	Стд. Еррор Дифференце				
ОННИС	К	10	7.950	.68516	.21667	.009	16	.233	.38750	.31248				
	Е	8	7.562	.62321	.22034						15.68	.228	.38750	.30902
ОННФС	К	10	8.400	.65828	.20817	1.480	16	.624	.15000	.30000				
	Е	8	8.250	.59761	.21129						15.68	.620	.15000	.29661
	Е	8	7.750	.84515	.29881						14.34	.447	.30000	.38385
ННИСП≥180	К	10	7.850	.88349	.27938	6.827	16	.943	-.02500	.34369				
	Е	8	7.875	.44320	.15670						13.79	.939	-.02500	.32033
ННФСП≥180	К	10	7.950	.83166	.26300	2.105	16	.885	-.05000	.34009				
	Е	8	8.000	.53452	.18898						15.41	.879	-.05000	.32385

Легенда: ОННИС – одбрана од непознатог напада из стања мировања – иницијално стање; ОННФС – одбрана од непознатог напада из стања мировања – финално стање; ННИСП≥180 – одбрана од непознатог напада – иницијално стање, пулс ≥180; ННФСП≥180 – одбрана од непознатог напада – финално стање, пулс 160.

У Табели 2. приказани су резултати дескриптивне статистике и анализе разлика у оквиру контролне групе на почетку и на крајуведеног експеримента. Из табеле је видљиво да су испитаници, статистички значајно, постигли боље резултате на финалном него на иницијалном мјерењу, док у условима срчане фреквенције веће од 180 откуцаја у минуто, иако су постигнути бољи резултати, ипак није добијена статистички значајна разлика. Добијени резултати донекле су и логични, с обзиром на чињеницу да су испитаници моторичке програме бирали и изводили на основу својих могућности и преференције, што је довело до смањења броја могућих варијанти одбрана (понекад на само једну). Овакав приступ им је омогућио велики број понављања, па самим тим и већи број успешних покушаја моторичких рјешења. Надаље, из табеле се види да, када су срчане контракције достигле свој

максимум, и квалитет одбране и успостава потпуне контроле је била слабија. Треба рећи да је ово и очекивано с обзиром на физиолошке процесе који се у изненадним и пријетећим ситуацијама дешавају у организму. Наиме, познато је да наш нервни систем омогућава двојако функционисање, вољно и невољно, да је вољно функционисање везано за активности које раде под утицајем директних команди (мисли се на сврсисходност моторичких програма), а да се невољно функционисање, које регулише симпатички и парасимпатички нервни систем односи на рад срца, дисање и варење. Пошто је симпатички нервни систем одговоран за мобилисање бројних реакција, посебно у емоционалним ситуацијама (страх и узбуђење), он изазива брзе и интензивне реакције, те доводи до повећаног лучења адреналина, који, опет, у малим или средњим дозама помаже оптималној реакцији. Међутим, уколико је ослобођена велика количина адреналина и тиме драстично нарушена унутрашња равнотежа, због тежње за успоставом те равнотеже укључује се и парасимпатикус, који има дејство супротно од симпатикуса, тако да је могућа тренутна блокада која негативно утиче на правовремену и адекватну реакцију. Надаље, могуће је и да је због повећаног физичког оптерећења, а због лоше кондиционе припремљености испитаника, такав рад продуковао и већи ниво реактивне врсте кисеоника, који је, поред утицаја парасимпатикуса, инхибиторно дјеловао на продукцију силе мишића (Станковић, М. и Радовановић, Д. 2012), тако да је дошло до изостанка прецизности, правовремености и брзине у извођења моторних програма.

Табела 2 **Дескриптивна статистика и анализа разлика за контролну групу**

Гроуп	Варијабле	Н	Меан	Стд. Девиатион	Стд. Еррор Меан	t	дф	Сиг. (2-таилед)
К	ОННИС	10	7.950	.68516	.21667	-5.01	9	.001
	ОННФС		8.400	.65828	.20817			
К	ннисп≥18	10	7.850	.88349	.27938	-1.00	9	.343
	0							
	ннфсп≥18		7.950	.83166	.26300			
	0							

Легенда: ОННИС – одбрана од непознатог напада из стања мировања – иницијално стање; ОННФС – одбрана од непознатог напада из стања мировања – финално стање; ННИСП≥180 – одбрана од непознатог напада – иницијално стање, пулс већи од 180; ННФСП≥180 – одбрана од непознатог напада – финално стање, пулс већи од 180.

Резултати експерименталне групе приказани су у Табели 3, одакле се види да су, као и у претходном случају, сви испитаници показали боље резултате на финалном мјерењу него код процјене њиховог иницијалног стања. Ипак, статистички значајна разлика добијена је само у условима одбране из стања мировања, док у условима срчане фреквенције веће или једнаке 180 откуцаја у минути статистички значајна разлика у оквиру групе није добијена. Ово је донекле изненађујуће, с обзиром на то да су испитаници у овој групи рад вршили у аеробно-анаеробним условима. Могуће је да је разлог томе што у току рада није посвећивана пажња самој техници, већ је акценат био на модификацији раније усвојене технике, која, по свему судећи, ипак није била на потребном нивоу, односно на оном степену који би омогућио њену примјенљивост у реалним животним условима. Треба рећи и то да су испитаници имали и велику паузу у активности која се проводила кроз ранији наставни процес, па је фактор заборављања био евидентан. Иницијално стање успјешности у рјешавању ситуационо-моторичких проблема, показало је да је знатно нарушена изведба основних елемената технике и њихове везе, и да не одговара у потпуности важећем критеријуму за процјену квалитета из времена када су испитаници полагали завршни испит из Специјалног физичког образовања 1 и 2. Зато је испитаницима у току увјежбавања било отежано вршити одбрану у складу са реалном животном ситуацијом, па је било нужно одступити од замишљеног програма и вратити се на извођење основних елемената технике која је била саставни дио њиховог моторичког рјешења задатог проблема.

Табела 3 Дескриптивна статистика и анализа разлика за експерименталну групу

Табела 3 Дескриптивна статистика и анализа разлика за експерименталну групу

Груп	Варијабле	Н	Меан	Стд. Девиатион	Стд. Еррор Меан	т	ДФ	Сиг. (2-таилед)
Е	ОННИС	8	7.5625	.62321	.22034	-4.333	7	.003
	ОННФС		8.3750	.35355	.12500			
	ннисп \geq 18		0	7.8750	.44320			
Е	ннфсп \geq 18	8	8.0000	.53452	.18898	-1.528	7	.170
	0		8.0000	.53452	.18898			

Легенда: ОННИС – одбрана од непознатог напада из стања мировања – иницијално стање; ОННФС – одбрана од непознатог напада из стања мировања– финално стање; ннисп \geq 180 – одбрана од непознатог напада

– иницијално стање, пулс једнак или већи од 180 и ННФСП \geq 180 – одбрана од непознатог напада – финално стање, пулс једнак или већи од 180.

ЗАКЉУЧАК

С обзиром на конзистентност и утврђени програм из Специјалног физичког образовања (СФО), указала се потреба за истраживањем које ће допринијети, не само ефикаснијој обуци већ и реалној слици оспособљености свршених студената Високе школе унутрашњих послова из Бањалуке. Истраживање се односи на утврђивање ефеката два различита методска и тренажна приступа у обуци, од којих је један заснован на принципима индивидуалности рада у „лабораторијским“ условима, а други на принципима индивидуалности поступака у што је могуће сличнијим животним условима.

Истраживање је организовано на узорку од 18 испитаника, студената Високе школе унутрашњих послова из Бањалуке. Узорак је био формиран и подијељен на два субузорка на основу резултата постигнутих на основној и усмјереној обуци из СФО-а, те у односу на њихове физичке способности и преференцију. Експеримент је организован у трајању од десет школских часова и проводио се у поподневним сатима, тако да је контролна група радила у сали са вјежбовном палицом, уобичајеним и провјереним методом, а експериментална група на отвореном терену, са дрвеним штапом различитих димензија и у приближно реалним животним условима. Наконведеног иницијалног и финалног мјерења, добијени подаци су обрађени одговарајућом статистичком процедуром, гдје су испитаници из контролне групе показали боље резултате у варијаблама: ОННИС; ОННФС, док су испитаници из експерименталне групе боље резултате показали у варијаблама: ННИСП \geq 180 и ННФСП \geq 180. Међутим, веће одступање од просјечних вриједности евидентирано је код испитаника из контролне групе, што се објашњава чињеницом да је у групи било и бивших такмичара из џудо спорта. Ипак, даљом статистичком процедуром, анализом разлика независних узорака, нису добијене статистички значајне разлике између група. Ово се објашњава, поред чињенице да је у контролној групи било бивших такмичара из џудоа, и чињеницом да су напади вршени споро, без снаге и прецизности, тако да су готово сви испитаници у тим условима показали задовољавајући ниво успјешности у одбрани. Треба рећи и то да су примијећене и реакције у одбрани у складу са очекујућим нападом у приближно реалним животним условима, али се таква реакција “гасила” због успоравајуће фазе у нападу. Успоравајући и неприродан напад отежавао је одбрану јер је узроковао репрограмирање брзине

реакције, па и дистанце која се очекује код његовог брзог извођења. Овакво понашање нападача одбрану је чинило непрецизном и спором, па је онај који се брани често био у ситуацији да његова демонстрација буде испод раније достигнутог нивоа. Дакле, у условима максималних срчаних контракција, може се рећи и очекивано, евидентирани су слабији резултати у посматраним варијаблама. Наравно, ово је и очекивано, с обзиром на физиолошке процесе који се у изненадним и пријетећим ситуацијама дешавају у организму. Наиме, могуће је да је због лоше кондиционе припремљености и пристиглих хормона надбубрежне жлијезде нарушена унутрашња равнотежа организма; количина адреналина и норадреналина је, вјероватно, била изнад оптималног нивоа, па је то представљало сметњу правовременој и прецизној одбрани.

На крају би се могло закључити да студенти нису у потпуности испоштовали захтјеве који су предвиђени експериментом, па су из тог разлога и добијени резултати који указују да се постављена хипотеза не може прихватити. Вјерује се да ће добијени резултати овог истраживања, у циљу функционалности и практичне примјенљивости стечених знања и вјештина, иницирати нова или слична истраживања (укључујући и друге научне области), која ће унаприједити и учинити ефикасном обуку не само из Специјалног физичког образовања, већ и из других простора гдје се намеће потреба за функционалним знањима и умијењима.

Желимо ли да свршени студенти ВШУП-а у највећем дијелу одговоре сложеним задацима тј. да буду у стању и да практично у стресним ситуацијама примијене моторне програме из СФО-а, предлагемо да се приликом селекције кандидата за упис на актуелни студијски програм посебно вреднују они кандидати који имају ранија искуства из неких од борилачких спортова. Вјерујемо да би такви кандидати у највећем дијелу могли да одговоре изазовима који су изгледни у њиховој будућој професији. Ово заснивамо на искуствима и досадашњим истраживањима која су рађена код нас, а која указују да није могуће у потпуности усвојити и аутоматизовати дате програмске садржаје из СФО-а у расположивом времену обучавања и усавршавања.

ЛИТЕРАТУРА

- Јовановић, С., Милошевић, М. (1992). Истраживање временске структуре техника пресретања, одбране и контранапада. *Физичка култура, Београд, бр. 3-4, 1992.*
- Јовановић, С. (1998). *Утицај основних психомоторних фактора на испољавање специфичних способности карате спортиста за решавање симулираних типичних задатака спортске борбе.* Дисертација, ФФК, Београд.

- Кнежевић, Б. (2010), *Стрес на раду и радна способност здравствених дјелатника у болницама*. Докторска дисертација, Свучилиште у Загребу.
- Ковач, Р.; Тривун, М.; Бајрић, О., *Повезаност базичних и ситуационо-моторичких способности код каратиста кадетског узраста*. Спортске науке и здравље
- Милић, А. (2004). *Стилови реаговања људи у стресним ситуацијама*. Бањалука.
- Милошевић, М., Зулић, М. и Божић, С. (2001). *Специјално физичко образовање*. Београд: Виша школа унутрашњих послова.
- Мудрић, Р. (1999). *Варијабилитет временских параметара у нападу у каратеу*, Докторска дисертација. ФФК, Београд.
- Мудрић, Р., Милошевић, М. и Јовановић, С. (2004) *Напад у каратеу, едукација и тренинг*. Београд.
- Николић, З. (1995). *Физиологија физичке активности*. Београд: Факултет физичке културе Универзитета.
- Радојковић, Р. (2006). *Како живјети љепше*. Пале: Филозофски факултет.
- Станковић, М и Радовановић, Д. (2012). Оксидативни стрес и физичка активност. *СпортЛогика, Вол. 8*
- Ђурчић, Р, Ђилас М., Смаилагић Џ. (2012). *НИР, часопис за науку–истраживање–развој број 2, Интернационални универзитет, Брчко дистрикт, БиХ.*

THE DEFENSE EFFICIENCY AFTER DIFFERENT METHODOLOGICAL AND TRAINING APPROACHES IN THE CONDITIONS OF MAXIMUM HEART RATE

Milan Gužvica, PhD*
Darko Paspalj, PhD**

Summary: On a sample of 18 subjects, students of the Internal Affairs College in Banja Luka, divided into two sub-samples, different approaches were analyzed on the improvement and efficiency of the defence against unknown attacks with a bat. Subject of the analysis is the defence efficiency and the establishment of complete control in the conditions with increased heart rate. The main goal of this research was to investigate the effects of different approaches of training. The working method of the control group

* Police College, University of Banja Luka, email: guzvica.milan@gmail.com.

** Police College, University of Banja Luka, email: dpaspalj@yahoo.com.

was carried out in accordance with the current methodological and physical training principles, in the aerobic mode, while the experimental group was working in the close to real life conditions in the aerobic-anaerobic mode. After collecting data and appropriate statistical procedures (t-test), there was no statistically significant difference between the groups. It is assumed that the reason for this, above all, is the fear of harming each other, unrealistic, slow and inaccurate attacks and excessive assistance of the attacker in order to support the realization of a successful defence. It is believed that achieving a high level of performance of basic technique elements and their relationships, a high level of motor abilities of subjects, their confidence and self-awareness, and the ability to modify techniques in all terms of defence, it can reach a level that should provide the utility of motor programs in real-life situations. Of course, to achieve this goal it is necessary to continually and prolonged exercise and improve techniques of the basic elements and their relationships, which are studied at the Special Physical Education.

Key words: Defence, establishing full control, stress

УДК: 343.9.02	DOI: 10.7251/BPGBL1215039S	Прегледни рад
---------------	----------------------------	---------------

Доц. др Миле Шикман*

Апстракт: Организовани криминалитет постао је “популарна” тема, коју данас подједнако користе новинари, политичари, научници, али и практичари (судије, тужиоци, полицијски службеници). Док једни сензационалистички “разоткривају” “мафије” и криминалне активности, други се “заклињу” у “борбу” против тог “друштвеног зла”, а трећи некритички прихватају једно или друго становиште и “објашњавају” ову појаву. Због тога и не чуде контроверзе и интриге које прате ову појаву, па чак поједностављено и банализовано схватање овог, и те како друштвено опасног, криминалног феномена. Заправо, одсуство објективног научног приступа детерминише наше “знање” о организованом криминалитету, које се креће од устаљеног мита и стереотипа, до преувеличавања и претјеривања. Такав приступ итекако условљава (не)разумијевање организованог криминалитета, његове етиолошке и феноменолошке димензије, што је у директној повезаности са инкриминисањем наведених понашања као кривичних дјела. То значи да се кривичноправна реакција на организовани криминалитет може сматрати условљеном схватањем овог феномена јер само на тај начин може се дефинисати правна садржина тог феномена. Најбољи примјер јесу инкриминације понашања које сматрамо организованим криминалитетом, које су и даље нејасне, непрецизне, неусклађене, таутолошки одређене, што свакако отежава супротстављање овом криминалном феномену. Дакле, с једне стране имамо “масовну” употребу термина организовани криминалитет (организовани криминал, мафија, подземље), док с друге стране имамо дефицит објективних знања и јасне, прецизне, усклађене норме. Како би се избјегли наведени проблеми, потребно је организовани криминалитет схватати као злочин у правном смислу (кршење норми кривичног права), а његову инкриминацију одредити на такав начин који ће омогућити исправну примјену на конкретне случајеве.

Кључне ријечи: организовани криминалитет, злочин, кривично право, кривично дјело.

* *Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци; email: nacelnik@education.muprs.org*

УВОД

Организовани криминалитет, као и остали облици криминалитета, јесте друштвено негативна и санкционисана појава, те представља изражен изазов не само унутрашњој, већ и глобалној безбједности, и јавља се не само као кривичноправни, већ и као глобални безбједносни проблем, с обзиром на његову транснационализацију (Шикман, 2011). Организовани криминалитет је у посљедњих 25 година постао глобална пријетња и достигао је макроекономске димензије: незаконитарабопотиче из једног континента, тргује се преко другог, а продаје на тржишту трећег. Организоване криминалне групе су данас транснационални проблем: пријетња међународној безбједности, али и безбједности националних држава, посебно у сиромашним и конфликтима оптерећеним земљама (UNDOC, 2010a). Наиме, организовани криминалитет подстиче корупцију, инфилтрира се у легалан бизнис, утиче на политичке односе, омета развој држава, али и подрива владавину права, оснаживањем оних који раде мимо закона: нарко картели шире насиље у Централној Америци; на Карибима, у Западној и Централној Африци, те југоистоку Азије организоване криминалне групе наносе штету природним ресурсима нелегално тргујући дивљим животињским врстама и биљним свијетом; кријумчарење мигрантима и трговина људима се проширила у Источној Европи колико и у Југоисточној Азији и Латинској Америци; у многим урбаним центрима власти су изгубиле контролу над организованим криминалним групама; високотехнолошки криминалитет угрожава виталну инфраструктуру и безбједност државе, али и наноси штету грађанима крађом идентитета и преварама путем интернета; пирати из најсиромашнијих земаља свијета (на Рогу Африке) врше отмице и траже откупе за бродове најбогатијих земаља; кријумчарењем и нелегалном трговином фалсификованом робом подрива се легална трговина и слобода тржишта; све више је присутно праће новца у неконтролисаним економским секторима, путем корумпираних банкарских сектора широм свијета, итд (UNDOC, 2010a)¹.

1 Процјене Уједињених нација указују да више од 70.000 људи годишње само у Европи буду жртве трговине људима ради вршења проституције, при чему је нелегална добит више од 3 милијарде долара. Кријумчарење мигрантима је посебно изражено из Латинске Америке у Сјеверну Америку и из Африке у Европу, при чему је криминална добит виша од 6,5 милијарди долара. Нелегална трговина и кријумчарење дрога су и даље најдинамичнија криминална подручја, која годишње доносе више од 105 милијарди долара само од нелегане трговине кокаином и хероином. Годишње се нелегално тргује са више од 60.000 комада разног ватреног оружја, а нелегална добит износи више од 55 милиона долара. Транснационални еколошки криминалитет представља посебан проблем

Фасцинираност организованим криминалитетом није нова, а историјска конотација овог феномена датира из средњег вијека. Наиме, још у XVI вијеку забиљежене су криминалне активности енглеског поморца Френсиса Дрејка које су имале елементе данашњег организованог криминала² (Ћирић, 2011). Слично, и у XVIII вијеку дјелатност једне банде у Енглеској, која је криминалну активност обављала као бизнис, са међународним везама и под заштитом највише власти, добила је експлицитни назив “организовани криминалитет”³ (Игњатовић, Шкулић, 2012). Од XIX вијека појављују се организоване криминалне групе које дјелују на Сицилији, а од којих потиче и употреба термина “мафија” (Dickie, 2004, Albin, 1971, Gambetta, 1993, Smith, 2003). Мафија се појавила у раном XIX вијеку, када је држава Бурбон покушала да сузбије моћ традиционалне аристократије земљопоседника и охрабри еманципацију сељака (феудална права и привилегије су укинуте законом, а сељацима је понуђено да обрађују

који је нарочито изражен у нелегалној трговини дивљим животињама, која доноси годишње више од 75 милиона долара добити, док нелегалне активности у области трговине дрветом доносе више од 6 милијарди долара годишње. Кријумчарење фалсификованом робом је нарочито изражен проблем, при чему је штета од овог криминалног феномена приближно 10 милијарди долара годишње. Високотехнолошки криминалитет у области крађе идентитета погађа више од 1,5 милиона људи годишње, а штета износи више од милијарду долара, док се дјечијом порнографијом генерише 50.000 нових фотографија сваке године, а добит се мјери са 250 милиона долара годишње. Проблем сомалских пирата је такође постао међународни проблем, а добит од ове нелегалне активности је приближно 100 милиона долара годишње. (UNDOC, 2010a).

- 2 Френсис Дрејк је био енглески поморац, контраадмирал, али исто тако и гусар и трговац робљем. Иако је гусарство (пиратерија) у то вријеме било једно од најтежих кривичних дјела за које је била прописана врло строга казна, Дрејк је имао специјалну дозволу Краљице Елизабете I за бављење ово врстом криминала. Наиме, Британци су сматрали да тиме могу ослабити шпанску армаду, па је само једном приликом Дрејк опљачкао читав товар злата и сребра, што је користило читавој британској империји, јер је покрило њене трошкове у наредних седам година (Chambliss, 1989. Цитирано према Ћирић, 2011). Осим тога, Дрејк се бавио и трговином робљем, те је тако око 1563. године и касније у неколико наврата нападао подручја Западне Африке и по локалним афричким селима заробљавао становништво, које је касније присилно транспортовао у Енглеску (Ћирић, 2011).
- 3 У том периоду дјелатност једне банде крадљиваца на чијем се челу налазио Џонатан Вилд, показала је неке специфичности у односу на дотадашњу дјелатност криминалних банди: Вилдови људи су прво крали ствари, да би их “газда” касније “проналазио” и враћао власницима уз велику накнаду. У противном, продавао их је преко своје мреже не само у Енглеској, него и у Француској, Холандији и Белгији. Вилд је имао заштиту тадашњег енглеског краља Џорџа I, и тек када је овај умро, оптужен је и објешен 24. маја 1725. године (Schmallegger, 1996. Цитирано према Игњатовић, Шкулић, 2012).

земљу која је постала тржишна) (Blok, 1996)⁴. Ова ситуација је довела до потребе за људима који могу да провјеравају да ли је земљопосједник добио адекватну годишњу ренту за своју земљу, и обезбиједи заштиту за земљопосједнике, јер влада то није могла да гарантује. Као резултат тога појавио се посредник назван "gambellotto" или "мафијаш", који је обезбјеђивао заштиту земљопосједника, осигуравајући, употребом насиља, изнуђивања и пријетњи, да сељаци плаћају ренту (која је врло често била скоро немогућа) за коришћење земљишта⁵ (Albini, 1971). У XX вијеку организовани криминалитет је доживио експанзију, прије свега "селећи" се у сјеверну Америку⁶, када су и успостављени облици организованог криминалитета какви се испољавају и данас. У почетку се криминална дјелатност углавном одвијала у виду изнуде и рекета, са веома озбиљном и застрашујућом пријетњом, да би постепено прерасла у све организованију криминалну дјелатност. Тако је организовани криминалитет у Америци 30-тих година прошлог вијека постао синоним за криминалну дјелатност мафијашког типа⁷, која се

- 4 Ова такозвана антифеудална политика искључила је тензије између централне владе и земљопосједника, који су тражили да задрже контролу и над земљом и сељацима ... "мафијаша су регрутовани из редова сељаштва да обезбеде велике власнике земље, као и да се супротставе утицају државе и непокорених сељака, посебно у унутрашњости острва, где држава Бурбон није успела да монополизује кориштење физичке снаге. Чак и после уједињења Италије држава није успела да монополизује употребу физичке силе на великим подручјима западне Сицилије ... Мафија' је рођена на бази тензија између централне владе и локалних земљопосједника, с једне стране, и сељака на другој страни (Blok, 1996: 10-11)".
- 5 Овакав систем заштите није био централизован и организован, већ више систем односа "заштитник-клијент", који се провлачи кроз легитимне и нелегитимне сегменте сицилијанског друштва. "Мафиозо" није ранг или позиција у оквиру тајне организације, већ представља једну врсту позиције унутар односа заштитник-клијент самог сицилијанског друштва (Albini, 1971).
- 6 Наиме, крајем XIX и почетком XX вијека услиједили су велики емиграциони таласи, најчешће економских емиграната и авантуриста, који су се насељавали у Америци. Међу њима био их је велики број из Италије, и то највише са Сицилије. Управо са том великом емиграцијом људи у Америку је ушла и италијанска односно "сицилијанска мафија" чиме је проширила своју криминалну дјелатност и започела да ради као тајна криминална организација међу италијанским емигрантима, стално ширећи поље своје криминалне дјелатности (Critchley, 2009).
- 7 Период прохибиције (од 1920. до 1930. године) обиљежио је развој организованих криминалних синдиката, који су пратили многобројни гангстерски улични обрачуни широм Америке. У том периоду познат је постао Ал Капоне, који се посебно истицао својом бруталношћу. Септембра 1931. године Лаки Лучано започиње дјелатност Ла Коза Ностре као бизнис, при чему се оријентитише према традиционалним криминалним дјелатностима (нпр. проституција, коцкање, изнуде). Лучано оснива "Национално веће директора" – Комисију, са седиштем у Њујорку. Комисија је обележена многим убиствима. Значају улогу у оснивању Комисије имао је и Мајер Ленски, амерички гангстер који је заједно са Лучаном развијао и управљао Комисијом.

наредних година и деценија несметано развијала у најдоминантнију криминалну организацију у Сједињеним Америчким Државама.

Организовани криминалитет и данас представља не само криминални феномен, већ и својеврстан јавни ресурс. Посебно је доминантна његова медијска експлоатација, али није ништа мања ни политичка конотација овог феномена (Шикман, 2013). Популаризација организованог криминалитета прво се манифестовала у Сједињеним Америчким Државама⁸, али се врло брзо проширила у државе у развоју, укључујући и наш простор. Код нас је она испољена у посљедњих неколико година, што се огледа у масовнијој употреби термина "мафија" за означавање криминалних дјелатности различитог карактера (друмска мафија, фармакомафија, аутомафија итд.)⁹. Такође, о судским предметима организованог криминалитета се често информише јавност, што свакако чини грађане још заинтересованијим за такве случајеве. Исто тако, политички субјекти често користи појам организованог криминалитета, наравно у зависности од контекста у којем дјелују¹⁰. Поред наведеног, организовани криминалитет је и предмет научног проучавања, а често се организују и научностручне конференције, округли столови и други догађаји који су праћени јавношћу. Све наведено утиче на стварање перцепције о организованом криминалитету, која неријетко обилује предрасудама, стереотипима и тенденциозним ставовима.

8 Само је роман Марија Пуза "Кум", објављен 1969. године, посвећен америчкој мафији, штампан у више од 15 милиона примјерака, а истоимени филм, снимљен 1972. године, зарадио преко 200 милиона долара. Деведесетих година, па и данас, нарочито је била популарна телевизијска серија Сопраноси, која описује измишљену италијанском-америчку организовану криминалну групу (фамилију) у Њу Џерсију (Albanese, 2004). Треба напоменути да су популаризацији култа америчке мафије допринијели и штампани медији, коју су "страственим" праћењем суђења члановима организоване криминалне групе додатно распламсавали машту људи (нпр. суђења Џону Готију била су више од обичних суђења, а он сам је имао статус суперзвјезде). Тако су Вито Корлеоне, Џон Готи и Тони Сопрано постали синоними америчке мафије.

9 "Ухапшени чланови друмске мафије", "Аутомафија хара већим градовима", "Фармакомафија не да вакцине", "Спортска мафија вара академски", итд., само су неки од наслова који се могу свакодневно прочитати у средствима информисања код нас. Поред наведеног, многобројне су документарне емисије које обрађују тему организованог криминалитета, што додатно мистификује његову садржину.

10 Уобичајено је да се организовани криминалитет представља као пријетња економском развоју, безбједности и другим интересима земље, те се у том контексту дефинише као приоритет супротстављање организованом криминалитету. Међутим, нису ријетки ни случајеви да опозиционе политичке структуре у свом политичком дјеловању користе термин организовани криминалитет, мафија и слично. Ако се узме у обзир колики утицај политичке структуре имају на грађане, јасно је да се њиховим перципирањем додатно отежава разумијевање организованог криминалитета.

ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ КАО ЗЛОЧИН

Организовани криминалитет је криминални феномен који карактеришу његова етиолошка, феноменолошка и виктимолошка димензија. Без обзира што се ради о израженој негативној друштвеној појави, у науци, али и пракси присутни су проблеми различитог схватања организованог криминалитета, првенствено његовог појмовног одређења. Из анализе схватања организованог криминалитета, односно његовог појмовног одређења, уочљиво је да се ти проблеми односе на различите теоријске приступе у одређењу организованог криминалитета, различита схватања организованог криминалитета, термилошке проблеме организованог криминалитета и различито друштвено-економско и политичко уређење одређене земље. Дуго су два става била доминантна у дефинисању организованог криминалитета: први, који као одређујући елемент организованог криминалитета наводи спрегу криминалне организације са органима за примјену закона, односно државом, и други, који сматрају да за постојање организованог криминалитета није потребно да постоји одређена веза између криминалне организације и државе и њених организација, већ је довољно постојање криминалне организације која, у циљу стицања противправне имовинске користи и богаћења, врши разне облике криминалне дјелатности (Бошковић, 2004). Наравно, ту су и схватања која критикују претходна два приступа, наводећи да је без основа везивати ову врсту криминалитета искључиво за остваривање профита или везу са државом, при чему се организовани криминалитет, у области општег права, најчешће испољава у облику саучесништва у организовању криминалних удружења ради вршења различитих криминалних дјелатности (трговина дрогом, оружјем, муницијом, возилима, људима и дијеловима људског тијела, прављење и растурање фалисификованог новца, корупција, итд.) (Кривокапић, 2005). Исто тако, умјесто да се размишља о односу организованог криминалитета, с једне стране, и државе и друштва, с друге, може се констатовати да је организовани криминалитет обликован и под утицајем друштвених, економских и политичких стања у друштву у којем оперативно дјелује (Lampre, 2001). Поред ових, региструју се и други приступи у одређивању појма организованог криминалитета, као што су приступ са крајње спецификованим оквиром, приступ са елементима таксативног набрајања конкретних криминалних активности, приступ таксативног набрајања деликата које извршава криминална организација, приступ увођења кривичних забрана и усавршених санкција, итд. Поред тога, идеја о организованом криминалитету као јасно дефинисаном појму може бити погрешна. Данас се све више говори о неким карактеристикама

организованог криминалитета, при чему се сматра да су то првенствено неки облици тешког криминалитета (Levi, 2002). Међутим, сва наведена схватања организованог криминалитета, али и други приступи, више су теоријског и методолошког карактера, док се аутори суштински слажу у констатацији да се ради о израженом облику криминалитета који карактерише постојање криминалне организације и вршење најтежих кривичних дјела, али и у констатацији да се организовани криминалитет не испољава у свим државама у истом облику и на исти начин.

Садашње проучавање организованог криминалитета произилази из два доминантна схватања организованог криминалитета (теорија организације и теорија дјелатности), одакле произилазе и основне дефиниције организованог криминалитета (Albanese, Das, Verma, 2003). Према првом схватању, при дефинисању организованог криминалитета примарни елемент је криминална организација, односно структура криминалне групе, док су криминалне активности секундарни елементи. По другом схватању, за постојање организованог криминалитета опредељујућа је врста криминалне активности коју предузима криминална група. Уколико се сагледају ови приступи, јасно је да су ово повезани концепти, при чему је битна разлика у томе што је теорија дјелатности шира, јер обухвата и оне појединце који се повезују у мреже ради вршења криминалних активности. Атрибут „транснационални“ може се додати како би се посебно нагласио међународни елемент, тј. како било наглашено то да организоване криминалне групе укључене у организовани криминалитет дјелују изван граница националних држава, при чему се међусобно повезују и стварају криминалне мреже.

Анализа кривичних дјела организованог криминалитета омогућава да се идентификују слиједеће четири битне (основне) карактеристике организованог криминалитета: прва, постојање криминалне организације; друга, организована криминална активност; трећа, стицање и увећање профита, монопола и моћи, и четврта, остваривање утицаја на државне органе, појединце и друге субјекте социјалне контроле (Шикман, 2011). Постојање криминалне организације¹¹ као субјекта организованог криминалитета и независног и динамичног ентитета, само по себи, има мноштво карактеристика, а представља одређени вид друштвене структуре (Albini, 1971). Криминалне организације могу се схватити као групе људи¹², узајамно повезане

11 Према процјенама SOСТА, на подручју Европске уније дјелује око 3.600 међународних организованих криминалних група, које су укључене у вршење низа кривичних дјела. Више од 30% активних група у Европској унији су криминалне групе које су укључене у више од једне области криминала. Скоро половина од ових криминалних група повезана је са трговином дрогом (SOСТА, 2013).

12 Величина криминалне групе зависи од врсте криминалне активности и њене структуре. Мале групе имају тенденцију да су више укључене у финансијске и привредне деликте, имовинска кривична дјела и фалсификовање добара, а веће

и по одређеном систему тајно организоване, које дјелују према унапријед постављеним криминалним или другим циљевима, а одликују их одређена правила унутрашње организације, солидарност и анонимност чланства, што заједно чини структуру криминалне организације. Криминалне групе су организоване у различитим облицима, при чему су доминантна два модела: организоване криминалне групе с вертикалном структуром, које карактерише постојање класичне хијерархије и нижих нивоа организације и организоване криминалне групе са хоризонталном структуром. То су криминалне групе које функционишу као криминалне мреже са ћелијском структуром, које карактерише флексибилност веза унутар чланова организације. Значајан је тренд преласка са строго хијерархијских (тзв. бирократских) криминалних организација ка криминалним групама са развијеном криминалном структуром кроз криминалне мреже, од којих су неке чак и стабилније од хијерархијских криминалних организација. Криминалне мреже су лабаве и дјелују флуидно, што отежава препознавање организованог криминалитета и његово спречавање, будући да се врло брзо стварају нове криминалне мреже¹³. Поред ова два модела постоје и други облици организовања криминалних организација, који варирају с обзиром на то да њихове типичне карактеристике нису нужно међусобно искључене. Наиме, бројни су фактори који утичу на структуру и понашање криминалних група, као што су демографски

групе су често активне у крујумчарењу и трговини људима, илегалним миграцијама и нелегалној трговини дрогом. Анализа националности чланова криминалних група показује да су криминалне групе све више интернационалне, тј. да су њихови чланови из више земаља, што упућује на значајан ниво транснационалног карактера криминалних активности.

13 Чини се да ова традиционална подјела криминалних организација на хијерархијски устројене криминалне организације и криминалне мреже полако нестаје, с обзиром на то да криминалне мреже постају све доминантнији тип криминалног организовања, у односу на ранији период када су то били хијерархијски организоване криминалне групе. Тако је још 2001. године Европска комисија потврдила да традиционалне хијерархијске структуре све више замјењују лабаве криминалне мреже (Commission of the European Communities, 2001). Уједињене нације су 2004. године утврдиле да организовани криминалитет све више функционише кроз флуидне мреже, него хијерархијске, више формалне организације. Овај облик криминалног организовања и дјеловања пружа криминалним групама флексибилност, лакше повезивање са другим групама, теже откривање, дуже постојање, итд. (Report, 2004). Европол је у Процјени пријетње организованим криминалом 2013. године закључио да организоване криминалне групе постају све више хетерогене, организоване у криминалне мреже, а мање у класичне пирамидалне структуре, при чему више од 40% криминалних група припадају "мрежном" типу организовања, што ранијих година није био случај (SOCTA, 2013).

фактори (државе и националности); подручје криминалне активности; величина групе и чланства; услови за вршење криминалних активности; *модус операнди* криминалних група; и транснационална димензија њихових криминалних активности (SOCTA, 2013). Заправо, данас организовани криминалитет зависи од тржишта, а мање од саме криминалне групе, с обзиром на то да је тржиште оно које условљава криминалну активност. Тако, уколико се елиминише организована криминална група укључена у нелегалну активност, она ће једноставно бити настављена јер тржиште и подстицаји (профит) остају недирнути. Дакле, стратегије усмјерене на криминалне групе неће зауставити нелегалне активности, уколико питање и динамика тржишта остају неријешени (UNDOC, 2010a). Ови налази упућују на закључак да ће у наредном периоду фокус супротстављања транснационалном организованом криминалитету више бити усмјерен према криминалним активностима, а мање према самим криминалним групама.

Организовано криминално дјеловање криминалне организације подразумејева организовано, планско и систематско вршење кривичних дјела која имају обиљежја организованог криминалитета. Вршење кривичних дјела од стране криминалних организација је, заправо, посљедица оснивања криминалних организација, с обзиром на то да су оне основане ради вршења кривичних дјела, јер уколико се у оквиру криминалне организације не врше кривична дјела, онда она и нема криминални карактер, мада може да буде нелегална. У том контексту организовани криминалитет дјелује као дуготрајни подухват који се рационално обавља ради стварања профита, те се огледа у "распону" различитих криминалних активности које теже оним добрима и услугама за којима је потражња велика, али су нелегалног карактера (Albanese, 2004).

Програмска платформа организованог криминалитета је претежно усмјерена на остваривање профита, економског монопола и економске моћи, уз минималне ризике, као и накнадну легализацију стеченог профита, монопола и моћи¹⁴. Остваривање профита представља полазни циљ криминалне организације, који касније прераста у увећавање тог профита. Из тог разлога поједини аутори организовани криминалитет описују као "злочиначка предузећа", избјегавајући термин организовани криминалитет (Dupe, 1996).

14 У 2009. години процијењено је да је организовани криминалитет генерисао 2,1 трилион долара, што је износ који је једнак износу од 1,5% глобалног БДП-а. То је износ који је шест пута већи од званичне развојне помоћи за наведену годину и еквивалентан је износу од скоро 7% свјетског извоза робе (UNDOC, 2010b).

Постепено, с овим циљем, криминална организације стиче и потребни економски монопол, што надаље представља полазну основу за стицање економске моћи. Монопол може бити усмјерен ка одређеној територији (држава, регија, град или дио града) или ка одређеној врсти криминалне, али и некриминалне дјелатности (Симоновић, 2004). На крају, битна карактеристика организованог криминалитета јесте утицај на органе јавне власти, али и јавности у цјелини. Заступљени су различити модалитети утицаја на државне органе, појединце и друге субјекте социјалне контроле, који се могу кретати од корупције, па до примјене насиља.

ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ У КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Као што смо навели, организованом криминалитету као криминалном феномену (злочину), кривичним инкриминацијама је потребно дати правну садржину (норму). Поред тога, потребно је ускладити садржај националних инкриминација са међународним документима, ратификацијом од стране држава чланица. У том контексту можемо посматрати и инкриминације организованог криминалитета у кривичном законодавству Републике Српске. У Републици Српској ове норме су релативно новијег датума. Тако су у Кривичном закону Републике Српске од 2003. године прописане, како опште (појам групе људи, организоване криминалне групе и злочиначке организације), тако и посебне норме (кривично дјело Организовани криминал) које се односе на организовани криминалитет (Кривични закон Републике Српске, 2003). У наредним годинама овај правни оквир више пута се мијењао, при чему се најважнија измјена односила на прописивање 2006. године допунама Кривичног закона кривичног дјела Организованог криминала. Кривични закон Републике Српске дефинише организовану криминалну групу као групу од најмање три лица формирана ради вршења кривичних дјела за која се може изрећи казна затвора од три године или тежа казна (члан 147. став 12). "Злочиначка организација" је удружење од најмање три лица чији чланови су се удружили ради вршења кривичних дјела. Дјеловање злочиначке организације вишег степена усмјерено је и према остваривању и задржавању надзора над појединим привредним или другим дјелатностима, при чему се она користи застрашивањем или насиљем ради утицаја на друга лица да јој приступе или јој се повинују. Злочиначку организацију одликује висок степен повезаности чланова, унутрашња организација на основу односа хијерархије и дисциплине, те подјеле рада. Дакле, злочиначка организација, као виши степен криминалног организовања, основ је појма

организованог криминала (члан 147. став 13). Без упуштања у детаљну анализу разлика овог појма, јасно је да је КЗ РС дефинишући злочиначку организацију поставио основе појма организованог криминалитета, односно дефинисао основне критеријуме одређења организованог криминалитета, као што су: 1) удруживање најмање три лица, 2) у циљу вршења кривичних дјела, 3) остваривање и задржавање надзора над појединим привредним или другим дјелатностима, 4) остваривање утицаја на друга лица да приступе злочиначкој организацији путем застрашивања или насиља, 5) висок степен повезаности чланова организације, 6) унутрашња организација заснована на хијерархији, дисциплини и подјели рада. При томе је значајно нагласити да иако нека дјела чине искључиво "организоване групе", и остала "класична" кривична дјела могу бити укључена у "организовани криминалитет", тако да врста извршеног дјела не може бити искључиво обиљежје ове врсте криминалитета. Међутим, за разлику од Кривичног закона БиХ, Кривични закон Републике Српске није посветио посебну главу кривичним дјелима којима се формира криминална организација или припрема вршење кривичних дјела која имају обиљежја организованог криминалитета, већ је одређене инкриминације које се могу односити на формирање криминалне организације предвидио у глави тридесет – Кривична дјела против јавног реда и мира. Организовани криминал (чл. 383а.) – постоји ако неко учини кривично дјело прописано Кривичним законом Републике Српске, као припадник злочиначког удружења¹⁵, ако за поједино кривично дјело није предвиђена тежа казна, чини кривично дјело организованог криминала (став 1). Тежи облик кривичног дјела постоји ако неко као припадник злочиначког удружења учини кривично дјело прописано Кривичним законом Републике Српске, за које се може изрећи казна затвора три године или тежа казна, ако за поједино дјело није прописана тежа казна. (став 2). Посебне инкриминације предвиђене су за организатора злочиначког удружења или учиниоца који било како руководи злочиначким удружењем које заједничким дјеловањем учини или покуша кривично дјело прописано Кривичним законом Републике Српске, тако што ће се казнити затвором најмање десет година или дуготрајним затвором (став 3). За чланове злочиначког удружења које заједничким дјеловањем учини или покуша кривично дјело прописано

15 Кривично дјело "злочиначко удружење" (члан 383. КЗ РС) постоји када неко организује удружење које има за циљ вршење кривичних дјела за која се може изрећи казна затвора од три године или тежа казна, или је у припадништву таквом злочиначком удружењу. Злочиначко удружење испољава се у два облика: први, тежи облик, састоји се у организовању удружења и други, лакши облик, у приступању организованом удружењу ради вршења кривичних дјела за која се може изрећи казна затвора три године или тежа казна. Злочиначко удружење треба да има за циљ вршење кривичних дјела која нису конкретно одређена по својим основним обиљежјима.

Кривичним законом Републике Српске, ако за поједино кривично дјело није прописана тежа казна, предвиђено је кажњавање затвором најмање једну годину (став 4). Такође, наведеним чланом предвиђено је да се припадник злочиначког удружења који открије злочиначко удружење, може ослободити казне (став 5).

Ипак, уочљиво је да и даље постоје одређене непрецизности, нејасноће и пропусти када је ријеч о нормирању одредаба о организованом криминалитету. Поред тога, наведене норме нису у потпуности ни усклађене са Конвенцијом Уједињених нација против транснационалног организованог криминалитета из 2000. године, као ни са Оквирном одлуком Европске уније о борби против организованог криминалитета из 2008. године, што свакако није прихватљиво узимајући у обзир тежину и друштвену опасност организованог криминалитета, као и друге импликације које са собом носе неадекватне кривичноправне инкриминације¹⁶. Наиме, у Кривичном закону Републике Српске, иако је дефинисан појам организоване криминалне групе¹⁷, обиљежје кривичног дјела организовани криминал чини злочиначко удружење, као форма вишег степена криминалног организовања. Наведена инкриминација нема смисла нити логике, тим прије што егзистира појам организована криминална група, те би сасвим логично било да овај појам конституише кривично дјело организовани криминал. Поред тога, истим кривичним законом непотребно је дефинисано неколико појмова који се тичу учешћа више лица у извршењу кривичног дјела (више лица, скупина, група људи, организована криминална група, злочиначка организација), што ствара потешкоће код коришћења наведених појмова. Такође, у Кривичном закону Републике Српске, кривично дјело организовани криминал и даље је класификовано у групу кривичних дјела против јавног реда и мира, што свакако не одговара ни групном објекту заштите, нити степену опасности организованог криминалитета (Шикман, 2014).

16 Поред тога, евидентно је да долази до експанзије кривичног права која се огледа у проширивању услова за примјену посебних истражних радњи, прописивању нових инкриминација, сужавању процесних права окривљених, одступању од основних начела кривичног права која дуго нису довођена у питање, при чему се кривично право све више користи као једино средство или *prima ratio*, а не *ultima ratio* (Стојановић, Коларић, 2010).

17 Сматрамо да је појам организована криминална група прихватљивији од појма група за организовани криминал. Иако се ради о језичком или терминолошком тумачењу, те се може сматрати да су наведени појмови идентични, први појам би више одговарао преводу Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, који на енглеском гласи: "Organized criminal group" (Шикман, 2014).

ЗАКЉУЧАК

На основу наведене кратке анализе можемо дати дјелимичан одговор на наслов овог рада: злочин насупрот норми. Логично би било да злочин, као људско понашање, буде обухваћен правном нормом за чије кршење може бити изречена одговарајућа казна. Предуслов наведеном би било објективно сагледавање и познавање појаве, како би се општим и посебним кривичним законодавством могло адекватно одговорити. У томе и јесте основни проблем када се говори о организованом криминалитету. Наиме, знање о организованом криминалитету, па и у стручним круговима, јесте недовољно, стереотипно, чак и оптерећено одређеним предрасудама. Овом проблему се приступа поприлично једноставно, олаким прихватањем одређених ставова о организованом криминалитету (прије свега ставове опште јавности), не упуштајући се у објективно истраживање овог криминалног феномена, а тек његовог довођења у контекст нашег друштвено-економског и политичког уређења. Чини се да је општем утиску о организованом криминалитету подлегао и сам законодавац. Стиче се утисак је законодавац "реда ради" увео одредбе о организованом криминалитету, које су и 12 година након увођења нејасне и непрецизно одређене, али и неусклађене са међународним стандардима у овој области.

Собзиром на наведено, неопходне су двије ствари: *прво*, разумијевање организованог криминалитета и његово довођење у контекст наше друштвено-економске и политичке ситуације и *друго*, јасније и прецизније дефинисање норми којима се инкриминише организовани криминалитет, као и њихово усклађивање са међународним прихваћеним стандардима и обавезама у овој области. Дакле, потребно је створити објективну слику о организованом криминалитету, сагледати његову структуру, промјене у тој структури, као и типологију испољавања. Наравно да је неопходно истражити и услове и узроке који погодују настанку и развоју организованог криминалитета. Све то је потребно довести у везу са нашим друштвено-економским и политичким контекстом, како би се добила што јаснија перцепција организованог криминалитета код нас. Упоредо с наведеним, потребно је отклонити уочене недостатке у инкриминисању организованог криминалитета, што ће свакако дати снажан допринос укупном кривичноправном третирању ове проблематике.

ЛИТЕРАТУРА

Albanese, J. (2004). *Organized Crime*, Foruth Ed. Cincinnati: Anderson Publishing Co.

- Albanese, J., Das, D., Verma, A. (2003). *Organized Crime – World Perspectives*. New Jersey: Prentice Hall.
- Albini, J. (1971). *The American Mafia: Genesis of a Legend*. New York: Irvingation.
- Blok, A. (1996). *The Mafia of a Sicilian Village, 1860–1960*. Prospect Heights, IL: Waveland Press.
- Бошковић, М. (2004). *Организовани криминалитет и корупција*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Gambetta, D. (1993). *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection*. London. Harvard University Press.
- Dickie, J. (2004). *Cosa Nostra. A history of the Sicilian Mafia*, Coronet: London.
- Duynе, v. P. (1996). Definitons of Organized Crime from other countires, The Netherlands, 1996, pp 53: In: Organized Crime Research, (www.organized-crime.de/OCDEF1.htm).
- Игњатовић, Ђ., Шкулић, М. (2012). *Организовани криминалитет*. Београд: Правни факултет Унивезитета у Београду.
- Кривични закон Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13.
- Кривокапић, В. (2005). Криминално организовање, тероризам и мере супротстављања, *Зборник радова “Организовани криминалитет – стање и мере заштите”*, Полицијска академија, Београд.
- Lampe, K. (2001). Not a Process of Enlightenment: The Conceptual History of Organized Crime in Germany and the United States of America. *Forum on Crime and Society* 1 (2).
- Levi, M. (2002). The Organization of Serious Crime. In: Maguire et al, 878–913. *The Oxford Handbook of Cirminology*. Oxford.
- Report of the High-Level Panel on Threats, Challenges and Change. (2004). *A more secure world: our shared responsibility*, Attached to Note by the Secretary-General, A/59/565, 2 December, para. 170.
- СОСТА. (2013). *EU Serious and Organised Crime Threat Assessment*. Hague: European Police Office (dostupno putem interneta <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/socta2013.pdf>, pristupljeno 22.01.2014)
- Стојановић, З., Коларић, Д. (2010). *Кривичноправно реаговање на тешке облике криминалитета*. Београд: Едиција Crimen.
- Симоновић, Б. (2004). *Криминалистика*. Правни факултет у Крагујевцу. Београд.
- Smith, D.J. (2003). *Mafia – The Complet History of a Criminal Word*, Arcturus Publishing Limited.
- UNDOC. (2010a). *The Globalization Of Crime – A Transnational Organized Crime Threat Assessment*. Wien: United Nations Office on Drugs and Crime. (dostupno putem internet http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tocta/TOCTA_Report_2010_low_res.pdf, pristupljeno 16.02.2014.)

- UNDOC. (2010b). *Transnational Organized Crime – The Globalized Illegal Economy*. Wien: United Nations Office on Drugs and Crime (dostupno putem internet <https://www.unodc.org/toc/en/crimes/organized-crime.html>, pristupljeno 16.02.2014.).
- United Nations Convention against Transnational Organized Crime, adopted by the General Assembly of the United Nations on 15 November 2000 (http://www.unodc.org/pdf/crime/a_res_55/res5525e.pdf)
- Commission of the European Communities. (2001). *Towards a European strategy for preventing organised crime: Joint report from Commission Services and Europol*. Brussels: European Commission.
- Council Framework Decision 2008/841/JHA of 24 October 2008 on the fight against organised crime, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:300:0042:0045:EN:PDF>, 15. Novembar 2014.
- Critchley, D. (2009) *The Origin of Organized Crime in America: The New York City Mafia, 1891–1931*, New York, London: Routledge.
- Ђирић, Ј. (2011). Од Дрејка до Тачија – кратка историја државног организованог криминала. *Кривично законодавство и превенција криминалитета*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 157–168.
- Шикман, М. (2014). Нужност унапређења појединих кривичноправних одредаба у супротстављању организованом криминалитету. *Безбједност, полиција, грађани, бр. 3–4/14*, (5–24)
- Шикман, М. (2013). Разумијевање организованог криминалитета, *Супротстављање организованом криминалу (правни оквир, међународни стандарди и процедуре)*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија, 347–362.
- Шикман, М. (2011). *Организовани криминалитет*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.

ORGANIZED CRIME: CRIME VS NORMA

Ass. prof. Mile Šikman, PhD*

Abstract: Nowadays organized crime has become a “popular” topic equally exploited by journalists, politicians, scientists, but also practitioners (judges, prosecutors, police officers). While some of them “expose” “mafia” and criminal activities in sensationalistic manner, the others “swear” to “fight” that “social plague”, while third uncritically accept one or the other point of view and try to “explain” this phenomenon. It is therefore not surprising to have controversies and intrigues accompanying this phenomenon, and even trivial and simplistic points of view of this socially-dangerous, criminal phenomenon. In fact, the absence of objective scientific approach affects our “knowledge” of organized crime, which ranges from the usual myth and stereotype to exaggeration and excess. Such approach certainly causes (lack of) understanding of organized crime, its etiological and phenomenological dimension, which is directly linked to the classification of such behavior as a criminal offense. This means that the criminal-justice response to organized crime can be seen as conditioned by the understanding of this phenomenon, since it is the only way to define the legal content of this phenomenon. The best example is that the identification of behavior considered to be organized crime is still vague, imprecise, uncoordinated, tautologically determined, which makes it difficult to fight this criminal phenomenon. So, on one hand we have the “mass” use of the term organized crime (organized crime, mafia, underworld), while on the other hand, we have a lack of objective knowledge and clear, precise, harmonized norms. In order to avoid these problems, it is necessary to understand organized crime as a crime in legal terms (violation of norms of criminal law), and to define it in such a way that will enable the correct application to specific cases.

Keywords: **organized** crime, crime, criminal law, criminal offence.

* *Police College, University of Banja Luka; email: nacelink@education.muprs.org.*

**REALIZATION OF LAW PROTECTION OF HUMAN RIGHTS CONDITION
FOR STATE AND CITIZEN SAFETY**

УДК: 341.231.14	DOI: 10.7251/BPGBL1215055G	Прегледни рад
-----------------	----------------------------	---------------

Tatjana Gerginova PhD*

Abstract: Security system of each country constitute the international legal documents and acts as well as national security that allow system is organized as a part of the state apparatus, which system will to enable to make possible the safety and independence of other states, as well as the law protection of basic human rights and freedoms. International documents for protection of human rights and fundamental freedoms, as well as legal acts of any national state determines the universal significance of human rights and freedoms, whose observance is an important factor of peace, justice and security necessary to ensure the development of friendly relations and cooperation among states, but also a precondition for progress on the establishment of lasting peace, security, justice and cooperation in Europe. Full respect for human rights and fundamental freedoms and the development of societies based on pluralistic democracy and the rule of law are prerequisites for progress in ensuring lasting peace, security, justice and cooperation in Europe. The Treaty establishing the European Union, signed in Maastricht in 1992 stipulates that respect for human rights is one of the main prerequisites for membership in the European Union and the guarantees of human rights established and guaranteed by the European Convention on Human Rights, are respected by Union as general principles of Union law. One of the main objectives of the common foreign and security policy of the Member States of the European Union is the development of democracy and the rule of law and respect for human rights and fundamental freedoms. Republic of Macedonia in the processes of democratization incorporate the recommendations of the Council of Europe and other international institutions in finding appropriate effective mechanisms by which holders of public authority will exercise its powers with respect for and protection of human rights. Respect and protection of human rights legislation in line with international standards in this area, should be a primary task of each authority responsible for enforcing the law.

Keywords: rule of law, democracy, international and national human rights legislation.

* Faculty of security – Skopje; email: tanjagerginova@gmail.com.

INTRODUCTION

Every modern democratic state seeks the right to edit all fields of social relations, and the field of security, because enduring and vital interest of every state is the state security and the security of its citizens. Legally regulation on the field of security, is the basic assumption for successfully organizing and operating of the security system. In this case, the right appears as a precondition for the effectiveness of that system, as well as border security system action. These bases security system comprising national legal acts and international documents and laws, in terms of the security system is organized as a part of the state apparatus in which each member state of the international community will respect basic human rights and freedoms, and will be denied the right to in any way endangers the interests of security and independence of other states.

In accordance with Universal Declaration of Human Rights, everyone has the right to life, liberty and security of person. All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of general human origin. No one shall be subjected to torture or to cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. Everyone has the right to recognition everywhere as a person before the law. All people are equal before the law and are entitled without any discrimination to equal protection by law. All are entitled to equal protection against any discrimination in violation of this Declaration and against any incitement to such discrimination. No one shall be subjected to arbitrary arrest, detention or exile (The Universal Declaration of Human Rights, 1948).¹

INTERNATIONAL-LEGAL PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS

At the end of the Second World War, mainly among Western allies, despite the idea of creating a universal international organization providing the durability of world peace and security, it matures and the idea of internationalization of the protection of human rights. The creation of the United Nations on June 26, 1945 may mark a formal start of the process of universalization of human rights. The UN Charter, expresses the conviction that effective international protection of human rights is one of the assumptions underlying the maintenance of peace and security. Preamble of the UN Charter also contains a commitment of the UN to establish "faith in fundamental human rights, dignity and worth of the individual, the equality between men and women, and small and large

1 For more about the Universal Declaration of human rights see: www.humanrightsgeneration.eu/index.php or <https://www.un.org/en/documents/udhr>

Realization of law protection of human rights condition for state and citizen safety

nations” and to promote human rights and to create incentives to protect fundamental freedoms of all people, regardless of their gender, race, language or religion. Although the founding conference in San Francisco because of disagreement on some of the great powers, primarily the U.S., as well as for general preoccupation with issues of peace and security, and the structure of new organization does not come to define human rights or they draw a precise catalog of freedoms and rights guaranteed by the Charter. However, Charter has great significance for international legal protection of human rights, because the first time in history a formal way expressed the need for internationalization of the protection of human rights, and thus to a kind of taking the responsibility of the international community in that direction. Moreover, Article 56 of the UN Charter obliges all member states to cooperate individually and collectively to achieve the objectives of the UN, which themselves include protection of human rights.

Many important international instruments protection of human rights and the UN Universal Declaration of Human Rights, which for the first time the issue of human rights and freedoms are edited out of the absolute sovereignty of states, i.e. the internal legal documents. UN General Assembly adopted the Declaration as a common ideal, which should reach all peoples and all nations, to every individual and every organ of the state have this declaration in mind, and with learning and education contribute to compliance these rights and freedoms, and thus gradually with national and international measures provide their universal and permanent recognition and application as among the peoples of Member States themselves and between the peoples of those territories under their competence. The process of European cooperation in security, not only pave the way for an end to Cold War East-West relations, but their relationship has brought the problems of human rights. Given that in guaranteeing and protecting human rights on both sides were quite different concepts, attempts by Western countries in the early 70-ies in the programs of the Conference on European Security and Cooperation, to introduce provisions on human rights, met with strong resistance from the Communist countries. The position of Western countries was that the process of disarmament and cooperation between the two blocks is also impossible if not followed with respect to certain standards and norms concerning the exercise of fundamental human rights. As a result of these efforts, the Conference on European Security and Cooperation in 1975 (CSCE):

Final Act was adopted in which Member States are obliged to the field of human rights and fundamental freedoms, acting in accordance with the Universal Declaration on the Rights of humans. Countries participating through the provisions of the Final Act, we recognize the universal significance of human rights and fundamental freedoms, whose observance is an important factor of peace, justice and well-being necessary for the

development of friendly relations and cooperation between and among all nations. In cooperation with the UN, participating countries will constantly promote their universal and effective respect. Meaning of this Act is that the first 35 European countries agreed, and expressed in a formal act, that respect for human rights and fundamental freedoms is an essential factor of peace, security and cooperation among European countries. The final document of the CSCE signed on January 19, 1989 in Vienna (The contents of this document can be found in "Human rights - fundamental documents" (fifty anniversary of the Universal Declaration of Human Rights) from 1948 to 1998, Skopje, 1998, p. 297 to 304).

is further strengthening the process of introducing the issue of human rights at the center of European security and cooperation. This document creates an institutional mechanism for protecting human rights. In the section entitled "Human Dimension of the CSCE" participating States took the obligation to exchange information and respond to requests to provide information on all matters relating to human rights. In fact this section states participating confirm the universal significance of human rights and fundamental freedoms, whose observance is an essential factor for peace, justice and security necessary to ensure that the development of friendly relations and cooperation between them and between all countries and they express commitment to guarantee the true realization of human rights and fundamental freedoms arising from the inherent dignity of the human person and are essential for his free and full development. In Copenhagen from 5 to 29 June 1990 was held meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE, in accordance with the provisions of the Conference on the Human Dimension, contained in the Final Document of the Vienna meeting in the continuity of the CSCE. States participating, concluded that the CSCE process, greatly contributed to the implementation of the provisions of the Final Document and other documents of the CSCE and they found that pluralistic democracy and the rule of law are essential for ensuring respect for all human rights and fundamental freedoms, and that their protection and promotion is based on freedom, justice and peace, the development of contacts between people, and addressing other issues like humanitarian character. The meeting in Copenhagen, the participating countries expressed their conviction that full respect for human rights and fundamental freedoms and the development of societies based on pluralistic democracy and the rule of law are prerequisites for progress in consolidate of lasting peace, security, justice and cooperation, they seek to establish in Europe. Furthermore Countries participating are determined to support and advance those principles of justice which form the basis of the rule of law. They believe that the rule of law means not only a formal legality which ensures fairness and consistency in implementation and enforcement of democratic order, but justice based on the recognition and full acceptance of the human person, as the largest value guaranteed by institutions which provide the framework for

Realization of law protection of human rights condition for state and citizen safety

its full expression. They again confirmed that democracy is inherent part of the rule of law. They recognize the importance of pluralism with regard to political organizations. They confirm each other, to respect the rights of each free to choose and develop their political, social, economic and cultural systems in accordance with international human rights standards. In exercising this right, they will ensure that their laws, regulations, practices and policies comply with their obligations under international law to comply with the provisions of the Declaration on the Principles and other obligations within the CSCE. With this document, the participating countries and confirm their commitment to prohibit torture or other violent, inhuman or degrading treatment or punishment, to take effective legislative, administrative, judicial and other measures to prevent and punish such acts, to protect individuals from any psychiatric or other medical practices that violate human rights and fundamental freedoms and take effective measures to prevent and punish such practices. They will also encourage existing institutions such as organizations of the UN and Council of Europe to continue and extend work that started in the field. Another very important international instrument for the protection of human rights is the Paris Charter for New Europe (1990) and this section relating to human rights, democracy and the rule of law. With this document, States Parties undertake to build, reinforce and strengthen democracy as the only system of government in their national states. And with this document states that: Human rights and fundamental freedoms are rights of all human beings are born, they are inalienable and guaranteed by law. Their protection and promotion are the first responsibility of government and their observance is an important protection against powerful state. Also, their enjoyment and full realization of the foundation of freedom, justice and peace. Democratic government is based on the will of the people as expressed regularly through free and fair elections. The basis of democracy make respect for human personality and the rule of law. Democracy is the best safeguard of freedom of expression, tolerance of all social groups and equal opportunities for every individual.

The Declaration adopted at the Budapest Summit of 6 December 1994, despite the general commitment to strengthening the process of the CSCE / OSCE declaration important place is given to the human dimension of the CSCE / OSCE. Specifically in section VII of the document containing commitments to promote cooperation and dialogue within the human dimension by promoting the implementation of the commitments of participating States, through further strengthening the role of the Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), and the role of NGOs in the realization and protection of human rights. In a special section dedicated commitment to cooperation as priorities to be achieved particularly defined as follows: the rule of law, abolishing the death penalty, prevention of torture, protection of national

minorities, the protection of ethnic minorities (especially Roma), tolerance and discrimination, protection of migrant workers, freedom of expression and media freedom, freedom of movement and protection of cultural heritage.

The Universal Declaration of Human Rights (UDHR) is a milestone document in the history of human rights. Drafted by representatives with different legal and cultural backgrounds from all regions of the world, the Declaration was proclaimed by the United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948 General Assembly resolution 217 A (III) (French) (Spanish) as a common standard of achievements for all peoples. It sets out, for the first time, fundamental human rights to be universally protected. In the preamble of the Universal Declaration of Human Rights and European Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms, establishes connection between justice and peace in the world and respect for fundamental freedoms and which invoke the rule of law. In the third paragraph of the preamble of the Universal Declaration states that it is essential, human rights are protected by the rule of law. European Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms, created by the Council of Europe in order to provide funds to implement the Declaration on Human Rights UN. The last paragraph of the preamble of the European Convention, it refers to the common European heritage composed of political traditions, ideals, freedom and rule of law, asserting that the governments of European countries are resolute in implementing the rights set out in the Universal Declaration. The reference in these texts of justice and peace in the world, indicates that both are "creations" of institutions - a global (United Nations) and other regional (Council of Europe), formed after World War II. United Nations as one of its main goals has the maintenance of international peace and security, and the Council of Europe as one of its main goals has the achievement of greater unity between its members.

Two important global agreements, which are also common under many different Human Rights, the International Charter on Economic, Social and Cultural Rights and the International Charter on Civil and Political Rights. These two agreements, together with the Universal Declaration of Human Rights, constitute International list of human rights. They are adopted by the UN General Assembly in 1966 to give legal force to human rights stipulated in the Universal Declaration of Human Rights.

Pertaining to the work of police officers and the following texts which are not legally binding, but reinforce the provisions of contracts and supported compliance with these requirements by establishing detailed standards for that purpose: Code of UN officials who enforce the law; Declaration on the Police Council of Europe, the UN Basic Principles on the use of force and firearms by officers who enforce the law, and the list of principles for the protection of all persons who are under any form of detention or imprisonment. Treaty on European Union, which entered into force on November 1, 1993,

Realization of law protection of human rights condition for state and citizen safety

marks a new phase in EU policy towards human rights and democracy. The document addressing the problems of human rights principle of obligation, imposed by the preamble of the above documents, it is specifically and strictly defined obligation of the institutions of the Union, imposed by the text of the Treaty of Maastricht. Similar to the Council of Europe, respect for human rights is one of the main prerequisites for membership in the European Union. In Article 2 of the Maastricht Treaty stipulates that the guarantees of human rights established and guaranteed by the European Convention on Human Rights, are respected by the Union as general principles of Union law.

NATIONAL PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS

Republic of Macedonia in the democratization processes incorporate the recommendations of the Council of Europe and other international institutions in finding appropriate effective legal mechanisms by which public authority holders will exercise their powers with respect for and protection of human rights. "The decision of the Council of the European Union of 30.01.2006 on the principles, priorities and conditions contained in the Accession Partnership with the Republic of Macedonia and repealing Decision 2004/518/EC"² in section 3.1 Short-term priorities³; The main priorities outlined the adoption of the Law on Police, and soon after as a political priority is designated as the principle of the "Democracy and the rule of law" which seeks to consolidate the rule of law across the country, in particular through the implementation of reforms in enforcement of the law ".

Respect for human rights is one of the main prerequisites for membership in the European Union. Actually guarantees established and guaranteed by international documents that recognize the universal significance of human rights and fundamental freedoms and whose observance established as an essential factor for the peace, justice, security and cooperation in Europe, observed by the European Union as general principles Union law.

Republic of Macedonia in the process of integration into the European Union is committed to support and promote the principles of justice, which are the basis of the rule of law. Republic of Macedonia to the principle of

2 Source: website of the Secretariat for European Affairs of the Government <http://www.sei.gov.mk>.

3 In the decision under point 3. Priorities outlined: "The priorities of this European Partnership have been selected on the basis of realistic expectations that the country can complete them or take them substantially forward over the coming years. A distinction is made between short-term priorities, which are expected to be accomplished within one to two years, and medium-term priorities, which are expected to be accomplished within three to four years. "

“rule of law” does not mean only formal legality which ensures fairness and consistency in the achievement and enforcement of democratic order, but justice based on the recognition and acceptance of the human person, as the largest value guaranteed by institutions which provide the framework for its full expression. Democracy is a typical part of the rule of law, democracy and the base make the respect of the human person and the rule of law. Democracy is the best safeguard of freedom of expression, tolerance of all groups of society and equal opportunities for each individual.

The principle of legality and the rule of law constitute a guarantee for professional reliability and a precondition for their effective implementation.

“Rule of law”, the rule of law is a value because its meaning is defined in the preamble of the Constitution, and as a fundamental value of the constitutional order in the Republic of Macedonia. This principle promotes democracy and the principle is a general condition for the realization of the security of the state and to protect the interests and safety of all citizens. Citizens’ rights and freedoms prescribed by the Constitution as a fundamental determinant to where they can act the authorities responsible for applying the law, and they are on the restriction of the violence by the state authorities. Rule of law is before the application of laws that maintain, nurture and promote democracy, which establish, nurture and maintain the basic and fundamental principles of state law - limit requisitioning against citizens and protection of the interests of all with fewer violations of the rights and liberties of every citizen. It is a concept embedded in the fabric of a legal state. The principle of the rule of law is based on several tenets: first, the primary importance of human rights and freedoms; secondly, the existence of limited government; Third, the separation of powers into legislative, executive and judicial; fourth, an independent judiciary; fifth legal security of the individual and citizen.(Skaric Svetomir: (2004) Comparative constitutional law and Macedonian, Skopje, p. 323-324).

Implementation of this principle requires full legal regulation of the functions and position of all state bodies responsible for the application of the law (Parliament, Government, Police, Ombudsman, courts, public prosecutor’s office), while their scope of responsibilities and powers, as well as very their organization, conduct, control over her job responsibilities for the performance of the functions regulated by laws and regulations. The need for legislation on the status and functions of the police and other authorities responsible for the use of the law, standing on the need in a democratic society to establish a clear framework for state intervention in social and individual relations for the protection of civil liberties and rights of possible injury by abuses in the exercise of power and society through the exercise of control over the work of the state and its organs.

Such objectives and guarantees will only be achieved if you know in advance which features will pursue certain state bodies, after which rules they act and what are the limits of their power in their action. Such objectives

Realization of law protection of human rights condition for state and citizen safety

and guarantees can only be achieved by formally complete and precise legal regulation, and through public disclosure regulations. For their real achievement is necessary to establish an effective mechanism to control or supervise the work of administrative bodies. Basic principle of action of the authorities, is the legal regulation of their activity, which means that they can act solely on the basis and within its legal powers and thus strictly adhere to the procedures prescribed in the law. Their work is based on the established mechanism for supervision, various forms of control. Worldwide rule belief that despite the precise legal solutions necessarily need to establish some other mechanisms to control and influence over the work of state bodies in charge of law enforcement, and those other mechanisms are primarily limit the possibility of use of force by state authorities (such as police) and thus to achieve their greater responsibility for illegal use of force. Specifically in the Republic of Macedonia, on the basis of a needs assessment conducted and condition, comparative analysis⁴ of research and analysis of the national Legislative framework and applicable international standards, was prepared draft mechanism for strengthening the system of external control over the police and other authorities⁵ police powers and it is based on the following three pillars: the first pillar Improved role of the Public Prosecutor; second pillar strengthened role of the Ombudsman and the third pillar Independent Commission for supervision of the work of the police and other authorities with police powers. The proposed amendments include interventions in the Criminal Procedure Law, and the laws of the institutions that are responsible for control over the police; Public Prosecutor's Office, the Ombudsman, the new Commission oversight. Thus, this matter will be fully regulated and that in both segments; procedural and substantive.

Also is indispensably to establish an effective mechanism to control or supervise the work of administrative bodies. The control over the police should be carried by an authority which should have this three characteristics: the authority should be competent which means that it should be assessed, to establish evidence and to carry a reasonable assessment, the authority should be independent - the authority that implements control should be independent and impartial, that is no institutional or practical links with the police officers whose conduct is subject to control. The authority should take effective control, meaning that the authority should provide evidence to establish

4 OSCE mission in October 2007, organized two study visits for members of the working group. One group of experts visited Northern Ireland in order to investigate the mechanisms for supervision and complaints against law enforcement. The second group of experts visited Mah-Planck institute for international comparative criminal law in Germany, in order to explore the public prosecutor's control over law enforcement.

5 International documents aligned Proposed mechanism for strengthening the system of control see more of Dr. Tatiana Gerginova doctoral dissertation - "The police and the protection of human rights in the security system of the Republic of Macedonia", 2012, p. 240th

facts, to provide tangible evidence of potential criminal prosecution of the responsible police officers, witnesses to identify them and take statements to find the suspected police officers and led them to the proper procedure to fit the criminal, disciplinary and material responsibility. Control should take place in a timely manner. Timely response of the authorities in the investigation of occurrences of unlawful activities of police officers and instances of abuse and overstepping of police powers and human rights violations in the performance of police work, is considered essential in maintaining public trust in the relationship with the authorities and their adherence to the rule of law and in preventing any appearance of collusion or tolerance of unlawful acts. Police activity in a democratic society is based on public consent, trust and cooperation, in order to be effective. Accountability is a necessary component of democratic police activity. It is the public to have confidence in the state system of "policing the police."

It should be pointed out the importance in the establishment of external control over police work. External control is the best way to protect citizen interests and provides impartial justice in proceedings against ill-treatment by police officers; external control provides wide acceptability of decisions by the public, even when they are advantageous for police officers, strengthen external control public confidence in the objectivity and fairness of the proceedings on appeal to citizens' complaints police officers; This control is a guarantee that in the consideration of complaints of ill treatment by police officers will exclude the impact of the command staff.

As the legislative body of the citizens, the Parliament of the Republic of Macedonia has more means of control over administrative bodies which are of a political nature. Also, the government has a very important means of influence over the government authorities . It is very important and judicial control concerning the lawfulness of the final administrative acts in a particular administrative proceedings and judicial protection of guaranteed rights and freedoms of man and citizen as required by the constitution. It is also very important and the role of public prosecution. Total police action, a very important aspect represent its public relations.

This involvement of citizens in the exercise of police tasks, in turn, "compels" police acceptance form of influence society according to police work, and her candle greater opening towards the public and the citizens. Public influence police work through the formation of public opinion, as a set of relevant views, opinions and responding to the given environment of the individual or a multitude of issues related to police work. The influence of public opinion may occur as a direct or indirect form of pressure or condemnation by the public which can be directed towards requirements for certain changes in the police organization and some changes in her work.

Together with international instruments and national legislation, an integral element of the system of promotion and protection of

Realization of law protection of human rights condition for state and citizen safety

human rights are non-governmental organizations. The emergence and development of non-governmental organizations, particularly those that are organized on a national level, expressing the democratic character of the respective society, but also affect the promotion of such a character.

In their work, NGOs have used a variety of methods and strategies. Among the most common are the following: conducting their own investigations into human rights abuses in specific cases; analyzes the realization of human rights in specific countries, regions or situations; compiling reports and their submission to national and international forums; presence of certain litigation; legal and material assistance to victims of human rights violations; filing complaints to national and international institutions for the protection of human rights; organizing public discussions; impact on public opinion in order to increase the sensitivity of society on issues of respect for human rights, as well as many other methods and techniques. In fact, NGOs appear in the function of an additional element of the institutional system to ensure the promotion and protection of human rights on the international and national level, because its activities contribute significantly to the performance of the relevant systems. NGOs continuously recorded cases of police abuses and violations of human rights and freedoms. Victims provide free legal advice as to their rights in terms of filing complaints with the available mechanisms: Internal Control Department, the Ombudsman, the Public Prosecutor etc.. NGOs observe and follow the way of processing complaints filed by the Ombudsman, the Public Prosecutor's Office and other control mechanisms, as a result, draw conclusions and recommendations for appropriate improvements and changes to the existing normative-legal framework or practice.

Within the municipalities on the territory in Republic of Macedonia local councils for prevention have been established which have an aim to establish approach of the police to the citizens, increasing the confidence and strengthening of the cooperation between the citizens and the police at the local level. The local council for prevention receives requests, information from the citizens, its view and identification of the problems and finding solutions for the problems which the citizens have at the local level.

In order to improve the access and the confidence of the citizens in the state institutions it is necessary strengthening of the relation between the governmental and the citizen section. It is necessary to maintain local coordinative appointmentsman over which the relation between the governmental and citizen section will be strengthened giving maximum help of the victims from police abuse. Participants of these meetings should be inspectors of sector for internal control in ministry for internal affairs, representatives of the ombudsman as well as representatives of the local council for prevention. With the law for ratification of the facultative protocol of the Convention against the torture of the Organization of the United nations by the Assembly

of Republic of Macedonia it is certified additional obligation of the ombudsman in National preventive mechanism enforcement. Namely, the function of the National preventive mechanism which has preventive role in the struggle against the torture the ombudsman gets it who has the possibility in doing this function to cooperate with non-governmental organizations.

CONCLUSION

International documents as instruments for the protection of human rights establishes the relationship between justice and peace in the world, and respect for human rights and fundamental freedoms, and every international document refers to the principle of the rule of law. Human rights is essential to be protected by the rule of law. Democracy is a typical part of the rule of law and its basis is the respect for individual rights and human dignity.

Respect for human rights is one of the main prerequisites for membership in the European Union. The EC Treaty, which entered into force on 1 November 1993, marks a new stage in the EU's policy towards human rights and democracy. With this Agreement is determined that guarantees human rights established and guaranteed by the European Convention on Human Rights, are respected by the Union as general principles of Union law. Respect and protection of human rights legislation in line with international standards in this area, should be a primary task of any authority that is responsible for law enforcement in a democratic society.

Together with international instruments and national legislation, an integral element of the system of promotion and protection of human rights constitute the state authorities (Parliament, government, courts, public prosecution, Ombudsman) as well as non-governmental organizations.

It is a law regulating the status and functions of the police and other authorities responsible for the use of the law. This need stand on the need in a democratic society to establish a clear framework for state intervention in social and individual relationships to protect civil liberties and rights from possible injury by abuses in the exercise of power and control through the exercise of society the work of the state and its organs. It is also necessary to establish an effective mechanism to control or supervise the work of administrative bodies. Worldwide rule belief that despite the precise legal solutions necessarily need to establish specific mechanisms to control and influence over the work of state bodies in charge of law enforcement, and those other mechanisms are primarily limit the possibility of use of force by state authorities (such as police) and thus to achieve their greater responsibility for illegal use of force.

REFERENCES

- Annual report for the period 2004-2010 of the Support Project for human rights - Police and Human Rights Coalition "All for Fair Trials" – Skopje.
- Annual Report of the Ombudsman for 2007-2010 or www.ombudsman.mk/ombudsman/upload/documents/2013/GI-2012.pdf.
- Code of Police Ethics, *Official Gazette of the Republic of Macedonia*, no. 72/2007.
- Conclusions of the roundtable. (2007). "Legal regulation for use of weapons and means for compel by the authorized officials of the Ministry of internal affairs ". Skopje , organized in October 17th, by the Support Project for Human Rights.
- Kalajdziev, G.; Jankulovski, Z.; Zafirovski, Z.; Gavrovski, V.; Pirovska, U.; Ibrahim, Z.. (2007, December). *Analysis of national legislation, institutions and practice in cases of abuse of powers of authorized police officers: External supervision of law enforcement authorities, Analysis of international standards, domestic legislation, mechanisms, institutions and practices*. Skopje.
- Law on Internal Affairs, *Official Gazette of the Republic of Macedonia*, no.42, from 03.03.2014.
- Law on Ombudsman, *Official Gazette of the Republic of Macedonia*, no. 60/2003, 114/2009.
- Law on Police, *Official Gazette of the Republic of Macedonia*, no. 15/2005, 114/2006, 148/2008, 6 / 2009 and 2014.
- Gerginova., T. (2010). Legitimacy in the work of police officers and protection of human rights and freedoms. *Horizonts, Faculty of Security – Skopje, University "St. Kliment Ohridski" - Bitola, issue 6 / 2010*.
- "Mechanisms for the Protection of Human Rights in cases of abuse of police powers"- (2010, November) Legal Analysis for 2010, issued by the Support Project for human rights, Skopje.
- Uildriks, N., (Ed.). (2005). *Police Reform and Human Rights*, Intersentia, Antwerp-Oxford.
- Uildriks, N.; Reenen, P.V.; (Eds.), (2003). *Policing Post-Communist Societies*. Intersentia, Antwerp-Oxford- New York.
- Office of the High Commissioner for Human Rights, (2005). *Assessing the Effectiveness of National Human Rights Institutions*. Geneva.
- OHCHR, National Human Rights Institutions: (1995). *A Handbook on the Establishment and Strengthening of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights*. Geneva.
- Report of the European Committee for the Prevention of Torture of the Council of Europe 2007-2010, or <http://www.cpt.coe.int/en/states/mkd.htm> or <http://www.cpt.coe.int / documents/mkd/2008-31-inf-mkd.pdf>.
- Rulebook of the Department for Internal Control and Professional Standards-Ministry of Interior adopted in May 2007.

Tatjana Gerginova, Безбједност - Полиција - Грађани, година XI број 1-2/15

Rulebook of the Ministry of Interior, Official Gazette of the Republic of Macedonia no. 149/2007.

Tatjana Gerginova PhD. (2012). *Police and human rights in the security system of the Republic of Macedonia*.

“Human rights - fundamental documents” (fifty anniversary of the Universal Declaration of Human Rights) from 1948 to 1998, Skopje, 1998.

Dandurand, Y., (2007). The role of prosecutors in promoting and strengthening the rule of law. Crime, Law and Social Change.

УДК: 336.77:343.3	DOI: 10.7251/BPGBL1215069V	Стручни рад
-------------------	----------------------------	-------------

Доц. др Зоран Васиљевић*
Мр Драгана Васиљевић**

Апстракт: Из непоштовања права и обавеза у вези са кредитним пословима проистичу различити облици одговорности. Поред примарне, грађанскоправне одговорности, издвајају се још и управноправна и пореска одговорност. Међутим, најтежи облик одговорности у вези са кредитним пословима јесте казнена одговорност. У раду се обрађују најзначајније инкриминације из области кредитних послова, и то Зеленаштво, Одавање и неовлашћено прибављање пословне тајне, Обмана при добијању кредита и других погодности, Недозвољено бављење банкарском дјелатношћу и Издавање хартија од вриједности без покрића.

Кључне ријечи: кривична одговорност, кривично дјело, кредит, кредитни посао.

УВОД

Генерално посматрајући, издвајају се три врсте одговорности код кредитних послова. На првом мјесту се налази уговорна одговорност: нарушавање уговорних обавеза и проузроковање штете другој уговорној страни производи одговорност саговорача из које слиједи и одређене правне посљедице у случају позивања на повреду уговора од стране оштећеног субјекта. Други облик грађанскоправне одговорности је вануговорна или деликтна одговорност, а проузрокује је уговорна страна извршавањем својих уговорних права или самим својим статусом, али не у односу на саговорача, већ према трећим лицима. И на крају, повредом државне легислативе може се проузроковати и казнена одговорност. Она може произилазити из вршења кривичног дјела или прекршаја. С

* Правни факултет, Универзитет у Бањој Луци, email: z.vasiljevic@pravobl.org.

** Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци, email: dragana.milijevic@education.muprs.org.

тим у вези може се говорити о прекршајној¹ и кривичној одговорности².

У погледу кривичне одговорности, Кривични закон Републике Српске у глави XXIV садржи Кривична дјела против привреде и платног промета (Кривични закон Републике Српске („Службени гласник РС“

- 1 Прекршајна одговорност је предвиђена Законом о девизном пословању („Службени гласник РС“ број 96/03, 123/06 и 92/09). Тако нпр., кажњава се овлашћена банка ако резиденту одобри кредит у девизама, осим ако се ради о правном лицу или предузетнику којем одобрена средства служе за плаћање увоза робе и услуга из иностранства. Такође, резиденти (правна лица и предузетници) не смију између себе одобравати девизне кредите, а финансијске кредите из иностранства морају користити преко банке или девизног рачуна у иностранству отвореног у складу са законом, док изузетно такве кредите могу користити и преко банке у иностранству ако је уговором о кредиту уговорено плаћање робе и услуга директно добављачу или ако се кредитом отплаћује раније закључени кредит у иностранству. Затим, резиденти и нерезиденти не смију између себе вршити кредитирање у домаћој валути, и сл. За наведене прекршаје прописана је новчана казна у распону од 10.000 КМ до 40.000 КМ, којом се могу казнити како кредитори (банке) тако и корисници кредита (резиденти и нерезиденти), в. чл. 60. ст. 1. (т. 12-23) Закона о девизном пословању. У чл. 58. наведеног Закона је предвиђен још један прекршај у циљу постизања сигурности кредитног посла. Наиме, ако резидент при одобравању кредита, те издавању гаранција и јемстава у корист нерезидента не уговори и од нерезидента не прибави инструменте обезбјеђења наплате потраживања, може се казнити новчаном казном од 20.000 КМ до 80.000 КМ. За наведене радње казниће се и одговорно лице у резиденту новчаном казном од 5.000 КМ до 20.000 КМ. Прекршајна одговорност из области потрошачких кредита је још регулисана и Законом о банкама („Службени гласник РС“, број 44/03 и 116/11), гдје су у чл. 123 предвиђени прекршаји за које је запријеђена новчана казна од 20.000 КМ до 100.000 КМ, као што су непридржавање начела савјесности и поштености и других начела облигационог права наведених у чл. 98а, непрописно оглашавање општих услова пословања, коришћење неистинитих и нетачних података при оглашавању, непоштовање прописане форме уговора, и сл. (т. 15-36 и т. 38 ст. 1 наведеног члана). С друге стране, у чл. 123а је предвиђена нешто блажа санкција од 10.000 КМ до 50.000 КМ, за нпр. непрописно уговарање каматне стопе, измјену промјениве каматне стопе у роковима другачијим од уговорених, немогућавање отплате кредита по истом типу курса који је примијењен при исплати кредита, и сл. (т. 6-25 ст. 1 наведеног члана). Прекршаји су, поред наведених прописа, предвиђени и Законом о микрокредитним организацијама („Службени гласник РС“, број 64/06), у коме је прописано да се микрокредити смију одобравати максимално у износу од 50.000 КМ, односно од 10.000 КМ уколико се ради о кредитима микрокредитне фондације (чл. 4). Такође, микрокредитне фондације не смију одобравати кредите повезаним лицима (чл. 39 ст. 2 у вези са чл. 49 ст. 3 т. 2). И Закон о штедно-кредитним организацијама („Службени гласник РС“, број 93/06) предвиђа прекршаје из материје одобравања кредита, као нпр. у случају давања кредита супротно законским условима (видјети чл. 71 ст. 1 т. (п) наведеног Закона).
- 2 Некада су прописима били предвиђени и привредни преступи за пропусте у извршавању уговорних обавеза, као нпр. онемогућавање банци да прегледа књиге и пословање корисника на лицу мјеста у сврху контроле кредита или недостављање периодичних обрачуна и годишњих завршних рачуна, за исте сврхе, ненамјенско кориштење кредита, и сл. (Брковић, 1959: 168-171), (Косовац, 1978: 172-173).

број 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 и 67/13)). Најзначајније инкриминације везане за кредитно пословање јесу Зеленаштво (чл. 245), Одавање и неовлашћено прибављање пословне тајне (чл. 269), Обмана при добијању кредита и других погодности (чл. 283), Недозвољено бављење банкарском дјелатношћу (чл. 284) и Издавање хартија од вриједности без покрића (чл. 285).³

КРИВИЧНА ДЈЕЛА ИЗ ОБЛАСТИ КРЕДИТНИХ ПОСЛОВА

Зеленаштво (чл. 245 КЗ РС)

Међу кривичним дјелима из уговора о кредиту која може починити кредитор, најрепрезентативнији примјер је зеленаштво. Оваква дјелатност је некада била инкриминисана управо само у случају кредитних послова, да би се тек од XIX вијека инкриминација проширила на све теретне уговоре (Станојевић, 1966: 236–239). Зеленашки посао је и у грађанском праву санкциониран апсолутном ништавошћу. Допушта се ипак и конвалидација на захтјев оштећеног у року од пет година од закључења уговора, и то смањењем његове обавезе на правичан износ, ако суд оцијени да је то могуће (чл. 141 Закона о облигационим односима („Службени лист СФРЈ“ број 29/78, 39/85, 45/89 и 57/89 и „Службени гласник РС“ број 17/93 и 3/96)). Оштећени би, такође, могао захтијевати да зеленаш изврши допуну свог давања до правичног износа и на тај начин успостављања еквивалентне размјене (Мораит, 1997: 188). Сматра се да би инсистирањем на ништавости уговора, без могућности конвалидације, и сам корисник кредита могао бити кажњен, јер би одмах морао вратити примљени износ који је у међувремену могао и потрошити (Piedelievre, 1985: 20).

Да би се уговор третирао зеленашким, морају бити испуњени објективни и субјективни елементи. Објективни се односе на постојање

3 У упоредном праву се санкционишу и одређене друге радње. Тако се, за дјела злоупотребе платних картица за пребацивање са других рачуна на свој или задржавање незаконитих кредита уз знање или вјеровање да су средства добијена незаконито, у енглеском праву пријети и казном затвора до десет година (Ellinger/Lomnicka, 2002: 559). Њемачко право још од прве половине XX вијека познаје посебно дјело тзв. „кредитне штете“ (Kreditfährdung), које представља немарно ширење лажних чињеница које могу угрозити кредит од другог субјекта, а које има и свој грађанскоправни пандан у институту Kreditschädigung (Koch, 1925: 104–108). Немарно изношење чињеница подразумијева одсуство свијести о њиховој неистинитости. Наведени облик одговорности би се посебно могао примијенити на неистинитост података у кредитним регистрима због којих кориснику могу бити ускраћена средства од неког другог кредитора коме се корисник обраћа по закључењу кредитног односа са оним кредитором који је доставио неистините податке.

несразмјерне имовинске користи коју кредитор остварује закључењем овог посла. У којим случајевима ће се радити о несразмјерној користи, ствар је судске квалификације у нашем правном систему. Познати су и примјери судске праксе из упоредног права. Тако је у једном случају из 1997. год. Жупанијски суд у Бјеловару оцијенио да постоје елементи зеленаштва с обзиром на то да је окривљени позајмљивао девизе уговарајући мјесечну камату у износу од 20%, коју су корисници кредита плаћали такође у девизама (њемачким маркама), док су у инкриминисаном раздобљу (од 1991. до 1993. год.) банке на девизне кредите обрачунавале каматну стопу у распону од 13 до 15% на годишњем нивоу (Бабић; Марковић, 2005: 245). С друге стране, у једном случају из енглеске судске праксе суд није прихватио постојање елемената зеленаштва и поред високе каматне стопе од 48% на годишњем нивоу, посебно истичући чињеницу да се корисник понашао непоштено неоткривањем чињеница да је над његовом имовином банка већ успоставила право залог, као и да је вриједност имовине мања од цијене коју је он за њу платио, те да би стога било неправично мијењати каматну стопу.⁴

Упојединим правним системима се из законом предвиђају критеријуми за процјену зеленашких камата. Тако је у француском праву прва референтна вриједност просјечна каматна стопа коју су регистроване банке и финансијски институти примјењивали у пословима исте врсте и истог ризика у посљедњем тромјесечју. Друга референтна вриједност је двострука вриједност просјечне каматне стопе за обвезнице приватних привредних друштава, која је остварена у претходном семестру. Обје вриједности се редовно објављују у службеном гласнику.⁵

Субјективни елементи овог дјела састоје се у искоришћавању тешког имовног стања, тешких прилика, нужде, недовољног искуства, лакомислености или смањене способности расуђивања корисника кредита. Дакле, у питању су разлози прихватања очигледно неправичног уговора од стране корисника. Треба истаћи да се у прва три случаја оштећени налази у ситуацији која му не оставља друге могућности избора, те је приморан да прихвати зајам под неповољним условима. Са друге стране, коришћење недовољног искуства, лакомислености или смањене способности расуђивања се углавном односи на случајеве вршења наведених услуга према младим, друштвено незрелим лицима, као и лицима код којих је способност да схвате значај својих поступака била умањена (Бабић *et al.*, 2005: 1688).

4 A. Ketley Ltd v. Scott and Another (1981) ICR 241, (Macintyre, 2001: 408).

5 Наведено рјешење је усвојено Законом бр. 66-1010 од 28. 12. 1966. Истим законом је за дјело зеленаштва предвиђена новчана казна у износу од 2.000 до 300.000 франака (као тада важеће валуте) и/или затвор од 2 мјесеца до 2 године (Sajonz, 1985: 449-450). За инкриминацију зеленаштва (Kreditwucher) у њемачком праву, вид. (Koch, 1925: 96-104).

У циљу испитивања узрока закључења штетног уговора могу се узимати у обзир и све остале релевантне околности. Тако се у англосаксонском праву посебно испитује и однос кредитора и дужника, али и степен ризика за кредитора да уопште уђе у кредитни однос са одређеним корисником (Macintyre, 2001: 408). У САД постоји пракса издавања тзв. субпримарних кредита управо корисницима са нижим просјеком кредитне способности, који садрже више каматне стопе и веће трошкове осигурања кредита. Иако представљају озбиљну опасност претварања у зеленашке кредите, правдају се чињеницом да ова група корисника другачије не би могла доћи до кредита (Rose/ Hudgins, 2005: 620).

Да би постојало кривично дјело зеленаштва, неопходан је умишљај, који треба да обухвати свијест да се искоришћава тешко стање корисника кредита ради примања или уговарања несразмјерне имовинске користи за себе или другог. За постојање дјела није неопходно да је кредитор реализовао уговорену имовинску корист, а кажњив је и сам покушај дјела (Бабић; Марковић, 2005: 244–245). Прописана казна за ово дјело је затвор до три године и новчана казна, и то обје санкције кумулативно, с обзиром на то да је и циљ дјела стицање несразмјерне имовинске користи. Постоје и тежи облици дјела, који се утврђују према висини прибављене имовинске користи од стране учиниоца, па се за износе преко 10.000 КМ предвиђа казна затвора од 6 мјесеци до пет година, а за износе преко 50.000 КМ, затвор од 1 до 10 година. У оба случаја предвиђена је и новчана казна (чл. 245. КЗ РС).

Обмана при добијању кредита или других погодности (чл. 283 КЗ РС)

Сљедеће кривично дјело и у самом називу указује да се јавља углавном код кредитних односа, а у питању је „обмана при добијању кредита или других погодности“ (чл 283 КЗ РС). Учиниоца наведеног дјела је корисник кредита или, нпр., давалац персоналног средства обезбјеђења, који у намјери да за себе или другог добије кредит, даваоцу кредита да неистините или непотпуне податке о имовном стању или друге податке значајне за добијање кредита. Ово је, у ствари, облик кривичног дјела преваре (Бабић *et al.*, 2005: 1123)⁶. Ради се, у суштини, о лажном прикривању или лажном представљању чињеница одлучних за добијање кредита.⁷ Чињенице се, дакле, не морају односити само на

6 У питању је специјалан облик кривичног дјела Пословне преваре (чл. 265 КЗ РС). У овом члану је одређено да пословну превару чини онај ко обављајући привредну дјелатност при склапању или извршењу уговора или посла обмане другог приказивањем да ће обавезе бити испуњене или прикривањем да обавезе неће бити или неће моћи бити испуњене, па ради дјелимичног или потпуног неиспуњења обавезе за другу страну или неког другог наступи имовинска штета.

7 Управо је ово опис кредитне преваре (Kreditbetrug) у њемачком праву, (Koch, 1925:

имовно стање, већ могу бити и неке друге које су од значаја за доношење одлуке о одобрењу кредита, као што је, нпр., давање лажних података о запослењу. За постојање дјела је потребан директни умишљај, а дјело ће постојати и у случају да починилац није прибавио кредит (Бабић *et al.*, 2005: 1124).

Давање небитних података који нису од значаја за одлуку о одобравању кредита не представља ово кривично дјело, за које је прописана казна затвора од 6 мјесеци до три године.⁸ Посебан облик наведеног дјела представља ненамјенско коришћење кредита, за које је предвиђена казна затвора до двије године и новчана казна.⁹

Иначе, и само кривично дјело преваре може бити учињено и у случају уговора о кредиту, и то од било које од уговорних страна или учесника у кредитном односу. Тако су у америчкој судској пракси у посљедње вријеме посебно актуелне преваре у вези са оцјеном кредитне способности корисника кредита и вриједности њихових некретнина које ће служити као средство обезбјеђења, гдје се и грађевинске куће укључују у ланце превараната лажно потврђујући квалификованост купаца некретнина за кредите, а затим вјештачки мијењају вриједност некретнина, оштећујући на тај начин и кориснике кредита и кредиторе.¹⁰

Одавање и неовлашћено прибављање пословне тајне (чл. 269 КЗ РС)

С обзиром на дужност чувања банкарске тајне, која постоји и у односима из уговора о кредиту, њено неовлашћено откривање такође може представљати кривично дјело, а инкриминисано је и нашим кривичним законодавством у оквиру дјела „одавања и неовлашћеног прибављања пословне тајне“ (чл. 269 КЗ РС). Дјело се састоји у неовлашћеном саопштавању, предаји или на други начин чињењу доступним података који представљају пословну тајну, као и у прибављању оваквих података у намјери да се предају непозваном лицу. Поред наведеног, кажњиво је и противправно долажење до података који представљају службену тајну с намјером да се они неовлашћено употребе. За постојање дјела неопходно је да су наведене дјелатности предузете неовлашћено; противправност је важно обиљежје кривичног

108-111).

8 И овдје постоје два тежа облика, зависно од износа добијених средстава, па ако тај износ прелази 10.000 КМ предвиђа се казна затвора од 1 до 5 година, а ако прелази 50.000 КМ – казна је затвор од 2 до 10 година (чл. 283. ст. 2-3. КЗ РС).

9 Чл. 283. ст. 4. КЗ РС. Незнатна одступања од предвиђене намјене неће представљати ово кривично дјело.

10 Управо с наведеним оптужбама је вођен процес против Philipa Garlanda, власника грађевинске фирме Garland Homes, и његова четири радника због улоге у мултимлионској превари вршеној у периоду од јануара 1996. до краја 2001. год., (Mortgage Banking, 2005: 12), (Coop, 2005: 80-85).

дјела.

Кредитор се може ослободити од одговорности само у случају одавања података у законом допуштеним случајевима, као што су – на захтјев органа гоњења, правосудних органа или ради достављања података у кредитни регистар.¹¹ Предвиђена казна у случају утврђивања постојања овог дјела је затвор од једне до три године, а кажњив је и нехат новчаном казном или затвором до једне године. Квалификовани облик представља тзв. дјело економске шпијунаже,¹² тј. одавања, односно прибављања података ради њиховог одношења у иностранство или ако је дјело учињено из користољубља, и у тим случајевима је запријеђена казна затвора од једне до осам година (чл. 269 ст. 3 КЗ РС).

Недозвољено бављење банкарском дјелатношћу (чл. 284 КЗ РС)

Постоје и други облици кривичне одговорности којима могу бити подложне уговорне стране из кредитног односа. Тако, и само неовлашћено обављање кредитних послова у виду дјелатности представља кривично дјело. При том је санкција за банкарске послове прописана Кривичним законом РС,¹³ док је за обављање послова микрокредитних организација и штедно-кредитних организација прописана посебним законима.¹⁴

Што се тиче кривичноправног аспекта, циљ инкриминације је заштита платног промета, сигурност банкарског пословања, заштита привредних и других правних и физичких лица од могућих злоупотреба оних лица која се супротно законима и другим прописима баве банкарском дјелатношћу, између осталог, и „давањем и узимањем кредита и вршењем

11 У француском праву се, као изузеци од обавезе чувања банкарске тајне, наводе достављање података Комисији за банкарство, Банци Француске, судској власти, царинским органима и предсједнику Трговинског суда. Иначе, дјело је санкционисано казном затвора од 2 до 6 мјесеци, уз новчану казну (Dekeuwer-Defossez, 1987: 22–23).

12 Више о инкриминацији овог дјела и уопште дјела одавања банкарске тајне у швајцарском праву: (Meier, Walter, 1973: 18–20). Наиме, повреда банкарске тајне представља *ex officio* деликт, за шта повријеђена страна не мора захтијевати покретање поступка, до чега долази по службеној дужности, а такође је кажњиво и нехатно откривање повјерљивих података. У њемачком праву се Законом о банкарству (Kreditwesengesetz – KWG) изричито санкционише неовлашћено коришћење или откривање података о кредитима, али само ако износе преко 1,5 милиона €. Тако је за неовлашћено откривање запријеђена казна затвора до годину дана или новчана казна, а ако учинилац дјелује у намјери сопственог обогаћења или обогаћења трећег лица или у циљу чињења штете трећем лицу, затворска казна може износити и до двије године (пар. 55а и пар. 55b KWG-а).

13 И износи од три мјесеца до пет година, уз три квалификована облика зависно од износа прибављене користи (чл. 284. КЗ РС).

14 Уз исту висину затворске казне, предвиђено у чл. 48. Закона о микрокредитним организацијама и чл. 70. Закона о штедно-кредитним организацијама.

финансијског лизинга¹⁵ (Бабић *et al.*, 2005: 1125). Инкриминисано је бављење како дјелатностима без одобрења (одобрење није тражено, а ако је захтијevano – није дато) или бављење дјелатностима противно условима под којима је одобрење дато (одобрење постоји, али не даје овлашћења за обављање свих послова којима се извршилац кривичног дјела бави). За постојање дјела је довољно да се предузме и једнократна радња, ако се из свих осталих активности може недвосмислено закључити да је код извршиоца постојала намјера трајнијег бављења недозвољеном банкарском дјелатношћу.

Издавање хартија од вриједности без покрића (чл. 285 КЗ РС)

Кривично дјело се може састојати и у издавању хартија без покрића,¹⁶ и њиме се обезбјеђује кривичноправна заштита платног промета и законита емисија и употреба хартија од вриједности (Бабић *et al.*, 2005: 1716). Ово кривично дјело чини одговорно лице у банци или другом правном лицу које изда хартије од вриједности, дозволи њихово издавање иако је знало и било дужно да зна за немогућност извршења обавеза издаваоца које произилазе из емисије под условима, у року и на начин утврђен законом или одлуком о емисији. Дјело постоји и у случајевима одобравања издавања хартија од вриједности, као и у случајевима одобравања гаранције по одређеној емисији хартија од вриједности, ако је службено, односно одговорно лице знало или је могло или је било дужно да зна за немогућност извршења обавеза које произилазе из емисије, односно немогућност извршења обавеза банке која даје гаранције (чл. 285 ст. 2 и 3 КЗ РС).

У нашој теорији се као потенцијална недозвољена радња управо наводи проблем пуштања кредита у течај издавањем чекова без покрића, и то као облик прекорачења текућег рачуна, које се у нашем праву није квалификовало као облик кредита и одржала се његова пракса без кривичноправног санкционисања (Јованић, 2004: 156–158). Облици кривике код овог кривичног дјела су и умишљај и нехат, а прописана је казна затвора од једне до осам година.

15 Према Закону о банкама (чл. 87) врсте дјелатности које банке обављају јесу: примање новчаних депозита и других новчаних средстава; давање свих облика јемства; учешће, куповина и продаја инструмената тржишта новца и капитала за свој или туђи рачун; услуге домаћег и међународног платног промета и преноса новца; куповина и продаја стране валуте; издавање и управљање средствима плаћања, укључујући кредитне картице, путне и банкарске чекове; чување и управљање хартијама од вриједности и другим вриједностима; услуге финансијског менаџмента; куповина и продаја хартија од вриједности, као и други послови који произилазе из претходно наведених.

16 У чл. 285 КЗ РС наводи се „издавање хартија од вриједности без покрића“, а у чл. 286 „издавање чека и средстава безготовинског плаћања без покрића“.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Повреда државне легислативе у кредитном послу проузрокује казнену одговорност различите тежине, која се може кретати од прекршаја па до одговорности за извршено кривично дјело. Због чињенице да овај облик одговорности не произилази из непоштивања права и обавеза из уговорног односа, већ из повреда одредаба кривичног закона, он уједно представља и најтежи облик одговорности. Прописујући ова кривична дјела, законодавац, генерално, има за циљ заштиту привредног система и његовог функционисања.

Зеленаштво, иако представља кривично дјело из области имовинског криминалитета, заступљено је и у области кредитних послова (кривична дјела против привреде и платног промета). Ријеч је о деликту (првобитно резервисаном управо за кредитне послове) код кога кредитор користећи тешко имовно стање, тешке прилике, нужду, недовољно искуство, лакомисленост или смањену способност расуђивања остварује несразмјерну имовинску корист закључењем уговора о кредиту. У основи кривичног дјела Обмане при добијању кредита или других погодности, налази се преварна дјелатност, гдје корисник кредита на основу лажног прикривања или лажног приказивања одлучних чињеница добија кредит. Поред наведеног, законодавац штити и податке који представљају пословну тајну од њиховог неовлашћеног саопштавања, предаје или на други начин чињења доступним. Овдје се кажњава и противправно долажење до података који представљају пословну тајну, уколико је то учињено с намјером да се они употријебе.

Заштита платног промета, сигурност банкарског система и заштита привредних и других правних и физичких лица обезбјеђује се и инкриминисањем Недозвољеног бављења банкарском дјелатношћу, у оквиру чега се дјелатности давања и узимања кредита реализују без одобрења или противно условима под којима је одобрење дато. И на крају, законодавац је у виду посебног кривичног дјела санкционисао и Издавање хартија од вриједности без покрића, гдје се као најучесталија дјелатност издваја недозвољено прекорачење текућег рачуна издавањем чекова без покрића.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић, М. *et al.* (2005). *Коментар кривичних/казнених закона БиХ*. Сарајево: Савјет Европе и Европска комисија.
- Бабић, М.; Марковић, И. (2005). *Кривично право – посебни дио*. Бања Лука: Правни факултет.

- Брковић, И. (1959). Краткорочно кредитирање и финансирање обртних средстава. *Информаторов приручник за кадрове у Загребу*, бр. 4-5.
- Coop, K. (2005). Grappling with Loan Quality. *Mortgage Banking, 2005, vol. 65, issue 5*.
- Dekeuwer-Defossez, F. (1987). *Droit bancaire*. Paris: Dalloz.
- Ellinger, E. P.; Lomnicka, E. (2002). *Modern Banking Law*. Oxford.
- Koch, A. (1925). *Kredit im Recht*. Jena: Verlag von Gustav Fischer.
- Macintyre, E. (2001). *Business Law*. UK: Longman, Harlow.
- Meier, W. (1973). Banking Secrecy in Swiss and International Taxation. *The International Lawyer, 1/1973*.
- Mortgage Banking (2005). *PA home builder, employees convicted in FHA loan fraud scheme, Jul 2005, Vol. 65, Issue 10*.
- Piedelievre, A. et Marie-Claire. (1985). *Droit du credit*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Sajonz, C. (1985). Der Konsumentenkredit im Französischen Recht. *Recht der Internationalen Wirtschaft Heidelberg, 6/1985*.
- Косовац, М. (1978). *Облигациони уговори кроз судску праксу*. Београд: Правно-економски центар.
- Мораит, Б. (1997). *Облигационо право – књига прва*. Бања Лука: Атлантик ББ.
- Станојевић, О. (1966). *Зајам и камата*. Београд: Институт за правну историју.
- Закон о микрокредитним организацијама, *Службени гласник РС*, број 64/06.
- Закон о штедно-кредитним организацијама, *Службени гласник РС*, број 93/06.
- Закон о девизном пословању, *Службени гласник РС*, број 96/03, 123/06 и 92/09.
- Закон о облигационим односима, *Службени лист СФРЈ*, број 29/78, 39/85, 45/89 и 57/89 и *Службени гласник РС*, број 17/93 и 3/96.
- Закон о банкама, *Службени гласник РС*, број 44/03 и 116/11.
- Кривични закон Републике Српске, *Службени гласник РС*, број 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 и 67/13.

THE CRIMINAL LAW LIABILITY FROM CREDIT TRANSACTIONS

Zoran Vasiljević, Ph.D.*
Dragana Vasiljević, LL.M.**

Abstract: Because of disrespect of rights and obligations from the credit transactions, different forms of liability arise. Apart from the primary, civil law liability, it can be emphasized also administrative law and tax liability. However, the most serious form of liability in connection with the credit transaction is that one which belongs to the matter of criminal law. This article discusses the most important incriminations in the field of credit transactions, such as Usury, Disclosure and unauthorized obtaining of business secret, Deceit in obtaining loans and other benefits, Illegal dealing with banking activities and Issuance of securities without coverage.

Key words: criminal law liability, criminal offence, loan, credit transaction.

* Faculty of Law, University of Banja Luka, email: z.vasiljevic@pravobl.org.

** Police College, University of Banja Luka, email: dragana.milijevic@education.muprs.org.

**ПОЛИЦИЈА КАО СУБЈЕКАТ ОТКРИВАЊА И ДОКАЗИВАЊА
КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА У КРИВИЧНОМ ПРОЦЕСНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ
РЕПУБЛИКЕ МАКЕДОНИЈЕ**

УДК: 351.74/.76(497.17)	DOI: 10.7251/BPGBL1215081B	Прегледни рад
-------------------------	----------------------------	---------------

Доц. др Велибор Бајичић*

Апстракт: Полиција је један од најзначајнијих субјеката у откривању и доказивању кривичних дјела. Њен значај у откривању и доказивању свих врста криминалитета, прије свега зависи од усвојеног концепта кривичноправног реаговања државе на криминалитет. Када је ријеч о земљама бивше Југославије, полиција је своју функцију у супротстављању свим видовима криминалитета остваривала кроз судски концепт истраге. Међутим, и поред чињенице да су основна начела кривичног поступка дуго била “забрањена зона” за интервенцију законодаваца, у посљедњих петнаестак година долази до постепеног мијењања концепта кривичног поступка и увођења тужилачке или тужилачко-полицијске истраге. Наведеним промјенама, полиција у истрази добија на значају и заједно са тужиоцем постаје најзначајнији субјект у откривању и доказивању кривичних дјела. Најзначајнија измјена у поступању полиције односи се на чињеницу да докази прикупљени од стране полиције у истрази могу имати доказну снагу, под условом да су прикупљени на законит начин и под надзором тужиоца. Једна од земаља бивше Југославије која је прихватила реформе кривичнопроцесног законодавства и увела тужилачки концепт истраге јесте Република Македонија. У раду ће бити дат кратки приказ значаја полиције као субјекта откривања и доказивања кривичних дјела у кривичном процесном законодавству Републике Македоније.

Кључне ријеч: кривично процесно законодавство, истрага, тужилац, полиција, радње доказивања.

* Министарство унутрашњих послова Републике Српске; email: bajicicv@gmail.com.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

И поред чињенице да су основна начела кривичног поступка промјенљиве правне категорије отворене за интервенцију државе, она су у земљама бивше Југославије дуго била непромијењена. Међутим, у стварности, умјесто промјена путем измјене законских одредаба према друштвеним условима датог времена, процесна начела су се сама од себе прилагођавала новонасталим друштвеним условима и захтјевима. Свим тим реформама није се мијењао традиционални модел кривичног поступка који је иначе припадао класичном мјешовитом (континентално-европском) типу поступка, процесна начела су преузимања као нешто унапријед дато, па се питање њиховог преиспитивања није постављало (Грубач, 1995). Тек у посљедњој деценији већина законодавстава земаља бивше Југославије се одважила да интервенише и измијени основна начела кривичног поступка, подстакнута обавезом да ускладе процесно законодавство са уставном промјенама и европским правним стандардима (Ђурђић, 2001).

Услови у којима се данас одвијају друштвене промјене, посебно у транзицијским земљама, не погодују очувању традиције, па ни правне баштине из подручја кривичног правосуђа. На уобличавање законских рјешења појединих процесних института, начела или фаза, па и читавог кривичног поступка, далеко је већи уплив упоредноправних рјешења и општеприхваћених правних стандарда, под чијим утицајем законодавна регулатива све чешће одступа од правног наслеђа (Ђурђић, 2009). Искуства европских земаља показују да су скоро све земље реформисале свој кривични поступак, односно претходни кривични поступак увођењем тужилачког концепта истраге, са већим или мањим учешћем полиције у њеном спровођењу. На овај начин чврста европско-континентална правна традиција у процесуирању кривичних дјела и њихових учинилаца је значајно дерогирана, јер су у реформисана кривичнопроцесна законодавства уграђени институти англосаксонске правне традиције уз снажно наглашавање адверсарности кривичног поступка. Без обзира што данас имамо два велика кривичнопроцесна система, континентално-европски и англосаксонски (адверзијални) систем, треба нагласити да посљедњих деценија све више долази до изражаја конвергенција елемената из ова два система, што је посљедица глобалистичких тенденција не само на политичком, економском плану, него и на нормативном (Радуловић, 2012). Без обзира што се све више бришу границе између два, напријед наведена, кривичнопроцесна система, треба нагласити да се посљедњих деценија законодавци европских земаља у далеко већој мјери поводе за рјешењима на којима је изграђен адверзијални модел кривичног поступка и идејама које,

посредно или непосредно, потичу из англоамеричке културе (Бурђић, 2009). Ипак, не спорећи значај, односно потребу преузимања одређених елемената из другог кривичнопроцесног система, поготово оних који доприносе ефикасности кривичног поступка, треба сачувати, у одређеној мјери, и националну правну традицију. Није то само ради очувања неког свог идентитета и у том сегменту, него превасходно због тога што вјештачко калемљење елемената из другог типа кривичног поступка може довести до практичних проблема, а прије свега до несналажења субјеката поступка у новом кривичнопроцесном амбијенту, а што онда може довести до неефикасног или неправичног, односно и неефикасног и неправичног кривичног поступка (Шкулић, 2010).

Када се посматра европски правни простор, уочава се да је јавнотужилачка истрага преовлађујући модел, претварањем полицијске истраге у тужилачку, најчешће стављањем полиције под контролу тужиоца. Такав правац реформе доминира и у научној и стручној јавности земаља бивше Југославије, које су у већој или мањој мјери прешле на тужилачку истрагу.

У стручној јавности је заступљено мишљење да ће модернизација и повећање ефикасности кривичног поступка засигурно бити циљеви започете реформе кривичног процесног законодавства, која мора бити системска. Увођењем тужилачког концепта истраге треба да се остваре нормативне претпоставке за побољшање ефикасности кривичног поступка кроз подјелу процесних функција на оптужбу, одбрану и вођење поступка на различите субјекте, диференцијацију и интеграцију разноврсних дјелатности у претходном поступку и регулисање правне употребљивости резултата претходног поступка као доказа у судском поступку (Крапац, 2007).

ПОЛИЦИЈА КАО СУБЈЕКАТ ОТКРИВАЊА И ДОКАЗИВАЊА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА У КРИВИЧНОМ ПРОЦЕСНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ МАКЕДОНИЈЕ

У кривичнопроцесно законодавство Републике Македоније је Законом о кривичном поступку из 2010. године уведен тужилачки концепт истраге (Закон о кривичната постапка, 2010). Према важећим законским рјешењима, јавни тужилац може да предузме све потребне мјере и радње неопходне за откривање и доказивање кривичних дјела и њихових учинилаца за које је законом овлашћено Министарство унутрашњих послова, финансијска полиција и Управа царина. Јавни тужилац руководи и надзире рад судске полиције¹ у предистражном

1 Под појмом судске полиције подразумевају се службеници Министарства унутрашњих послова, финансијске полиције и Управе царина. Видјети члан 21.

и истражном поступку и доноси наредбу за спровођење истраге. У том циљу законом је предвиђена могућност формирања истражних центара јавних тужилаштава за територију једног или више јавних тужилаштава, који се формирају одлуком јавног тужиоца Републике Македоније. Одлуком јавног тужиоца Републике Македоније, на основу претходног мишљења министра унутрашњих послова, министра правде и министра финансија, одређује се укупан број службеника судске полиције који ће бити упућени на рад у истражне центре. Изабрани службеници у истражним центрима су под контролом и надзором јавног тужиоца и дужни су да поштују и спроводе његова наређења и раде по његовим упутствима, и у потпуности за свој рад одговарају јавном тужиоцу. У току свог рада у истражним центрима изабрани службеници судске полиције не могу бити распоређени на друге позиције у државним органима из којих долазе, нити могу бити искључени из предмета на којем раде без изричите сагласности јавног тужиоца. За своје поступке припадници судске полиције одговарају јавном тужиоцу, који може да покрене дисциплинску одговорност против припадника судске полиције у вези са вршењем њихове функције код надлежног органа гдје су службеници судске полиције запослени. Јавни тужилац, у циљу вођења ефикасног кривичног поступка, може захтијевати да му се додијели одређени службеник судске полиције.

Судска полиција је дужна да у предистражном поступку, по службеној дужности или по налогу јавног тужиоца, предузме све потребне мјере и радње у циљу спречавања, откривања и доказивања кривичних дјела и њихових учинилаца. С тим у вези судска полиција је дужна да по сазнању да је учињено кривично дјело које се гони по службеној дужности предузме све неопходне мјере да се пронађе учинилац кривичног дјела, да се учинилац или саучесник не сакрије или не побјегне, да открије и обезбиједи трагове кривичног дјела и предмете који могу послужити као доказ у кривичном поступку, као и да прикупи информације које би могле бити од користи за успјешно вођење кривичног поступка. У том циљу полиција може да прикупља обавјештења од грађана, да заустави, легитимише и направи потребан преглед лица, возила и пртљага ако постоје основи сумње да ће пронаћи трагове кривичног дјела и предмете који могу послужити као доказ. Приликом прегледа и претраживања лица и предмета који се налазе у возилу, судска полиција је дужна обавијестити јавног тужиоца о предизимању мјере и о томе сачинити записник. Вријеме извршења наведених радњи не може бити дуже од шест часова, а полиција

тачка 9. Закон о кривичната постапка ("Службен весник на Република Македонија" број 150 од 18. 11. 2010. године).

приликом њиховог извршења може употрејибити силу у разумној мјери само као крајње средство, ако је то неопходно потребно да се нека од радњи несметано изврши. Судска полиција може да ограничи кретање лица и возила на одређеном простору на нужно потребно вријеме, али не дуже од шест часова, да предузме потребне мјере ради утврђивања идентитета лица и предмета, да спроведе претрагу, распише потрагу за лицем, предметима за којима се трага и тражи обавјештења о имовини и имовинском стању, да у присуству службеног и одговорног лица изврши преглед објеката и просторија државних органа, институција које врше јавна овлашћења и других правних лица и оствари увид у њихову документацију, као и да предузме друге мјере предвиђене законом. О свим чињеницама и околностима до којих се дошло приликом предузимања наведених радњи, а које могу бити од користи за кривични поступак, као и о предметима који су пронађени и одузети, судска полиција је дужна сачинити записник. Приликом спровођења ових мјера и радњи од стране полиције, јавни тужилац има право и обавезу сталне контроле њиховог обављања, а по потреби радње може и сам спровести.

Када је потребно да се утврди идентитет лица и предмета, или у другим случајевима од интереса за успјешно вођење кривичног поступка, правосудна полиција може да фотографише осумњиченог, да узме отиске папиларних линија прстију и руке и да узме биолошки материјал за ДНК анализу, а по претходном обавјештењу јавног тужиоца, и да објави фотографију осумњиченог. Такође, полиција може, ако је потребно, да утврди од кога потичу трагови на одређеним предметима, узме отиске папиларних линија прстију и руке и биолошки материјал за ДНК анализу и од других лица, ако постоји вјероватност да су могла доћи у додир са одређеним предметима. У случају када је идентитет осумњиченог познат полицији, она може спровести препознавање од стране свједока, којем присуствује јавни тужилац, као и бранилац осумњиченог, а сам ток препознавања ће се аудио и видео забиљежити. У случају да се не може наћи довољно лица која су слична осумњиченом, препознавање се неће спровести. Прије спровођења препознавања свједок ће описати особу коју сумњичи, о чему полиција саставља извјештај.

Судска полиција може да позове грађане у циљу прикупљања обавјештења о кривичном дјелу и учиниоцу, као и о другим околностима у вези са кривичним дјелом. Грађани се позивају писаним позивом у којем се наводе разлози позивања, као и права која им припадају према закону. У случају да лице које је позвано одбије да пружи тражена обавјештења, оно се не може поново позвати на те околности. Прикупљање обавјештења од грађана може трајати онолико времена колико је потребно да се прикупе потребна обавјештења, али не дуже од четири сата. Приликом прикупљања обавјештења судска полиција је дужна да поштује личност и достојанство грађанина и не смије да се

користи преваром, обманом, нити да употребљава силу. Судска полиција не може позване грађане испитати у својству окривљеног, свједока или вјештака. У случају да судска полиција сматра да је позвани грађанин учинилац кривичног дјела, о томе ће одмах обавијестити јавног тужиоца.

Полиција има право да лица затечена на лицу мјеста извршења кривичног дјела упути јавном тужиоцу или их задржи до његовог доласка, ако та лица могу пружити информације које су релевантне за кривични поступак и да је вјероватно да њихово испитивање касније неће моћи бити спроведено или би могло бити праћено значајним одлагањем или другим тешкоћама. Наведена лица полиција не може задржати дуже од шест часова.

На основу прикупљених сазнања судска полиција подноси кривичну пријаву јавном тужиоцу у којој наводи мјере и радње које је спровела и доказе које је прикупила. Уз кривичну пријаву полиција доставља предмете, скице, фотографије, извјештаје о предузетим мјерама и радњама, службене забиљешке, изјаве и друге материјале који могу бити од користи за успјешно вођење кривичног поступка. Ако након подношења кривичне пријаве полиција дође до нових сазнања или трагова и предмета кривичног дјела, о томе ће одмах обавијестити јавног тужиоца. Полиција је обавезна да без одлагања писменим путем обавијести јавног тужиоца ако постоје основи сумње да је учињено кривично дјело које се гони по службеној дужности, а ако постоје основи сумње да је учињено кривично дјело за које је прописна казна затвора од најмање четири године и ако постоје разлози хитности, полиција усмено обавјештава јавног тужиоца, с тим да га након тога мора без одлагања обавијестити писменим путем. Након пријема кривичне пријаве или обавјештења од полиције, предистражним поступком руководи јавни тужилац и полиција је дужна да поступа по његовим наређењима и упутама. Судска полиција може наставити са предузимањем мјера и радњи у предистражном поступку и без посебних упутстава и наређења јавног тужиоца, али га је о предузетом дужна обавијестити без одлагања. Јавни тужилац или судска полиција или лица запослена у истражним центрима у јавним тужилаштву сачиниће извјештај са потребним мјерама и радњама за рјешавање конкретног кривичног дјела, а ако је потребно, јавни тужилац ће наведено урадити преко полиције или других органа одговорних за откривање кривичних дјела. Полиција је дужна да у року од 30 дана од дана пријема извјештаја са потребним мјерама и радњама обавијести тужиоца о свему што је предузела. Изузетно, у сложенијим случајевима, када се ради о тешким кривичним дјелима учињеним од стране више лица или организоване криминалне групе, судска полиција може од тужиоца затражити продужење наведеног рока. Лица према којима су предузете неке од мјера и радњи у предистражном поступку могу, ако сматрају да су предузетим мјерама нарушена њихова људска

права, поднијети жалбу судији за претходни поступак у року од осам дана од дана предузете мјере. Уколико јавни тужилац након што је примио обавјештење од судске полиције нађе да има довољно основа сумње да је учињено кривично дјело и да је одређено лице учинилац, доноси наредбу за спровођење истраге. Истрагу спроводи јавни тужилац који на располагању има судску полицију којој може повјерити извршење појединих истражних радњи.

Према важећем Закону о кривичном поступку у Републици Македонији, законодавац је истражне радње подијелио на мјере за проналажење и обезбјеђење лица и предмета и доказне радње. У мјере за проналажење и обезбјеђење лица и предмета спадају претрес, привремено одузимање и обезбјеђење предмета и имовине, привремено одузимање компјутерских података и привремено одузимање писама, телеграма и других пошиљки, док у доказне радње улазе исказ окривљеног, исказ свједока, увиђај и реконструкција, вјештачење, снимци и електронски докази и посебне истражне мјере и радње. Претрес се врши на основу писмене наредбе судије за претходни поступак, која се доноси на основу писменог или усменог образложеног захтјева јавног тужиоца, а у случају опасности од одлагања, и на основу захтјева судске полиције којој се повјерава и извршење наредбе. Судска полиција је дужна да наредбу о претресу изврши у року од 15 дана од дана издавања. Претрес се може извршити и без наредбе за претрес у случајевима предвиђеним законом, од којих је потребно издвојити могућност вршења претреса без наредбе приликом вршења увиђаја на мјесту извршења кривичног дјела. Приликом претреса куће, претресају се просторије које лице користи као свој дом и које су просторно повезане са кућом и имају исту сврху коришћења. Претрес куће обухвата и претрес покретних ствари и лица која су затечена у кући и другим просторијама. Претрес лица обухвата претрес одјеће, обуће, површине тијела као и предмета које лице има са собом или су у његовом посједу, простора у којем се лице налази у тренутку претреса, као и превозног средства које лице користи за вријеме претреса. По окончању претреса, полиција је дужна да сачини записник о претресу који потписују судски полицајац који је извршио претрес, лице над којим је претрес извршен и лица чије је присуство обавезно.

Вршење увиђаја може бити аудио и видео снимљено, с посебним освртом на мјеста на којима су пронађена одређена лица или предмети који се могу фотографисати. Аудио и видео траке, као и фотографије чине саставни дио записника и могу се користити као доказ. Полиција у записнику прецизно описује предмете који су пронађени и одузети. Одузете предмете полиција наводи у потврди о привременом одузимању предмета, коју одмах издаје лицу код којег су предмети пронађени и одузети.

Ако постоји опасност од одлагања, судска полиција може да

привремено одузме имовину која се по Кривичном закону мора одузети, да заплијени или предузме друге неопходне привремене мјере како би се спријечила било каква употреба, продаја или одлагање предметне имовине. О предузетим мјерама судска полиција мора одмах обавијестити јавног тужиоца. Посебне истражне радње² извршава јавни тужилац или полиција под контролом јавног тужиоца на основу писмене наредбе судије за претходни поступак. Приликом извршења неке од посебних истражних мјера и радњи, полиција је дужна припремити и доставити дневне извјештаје јавном тужиоцу на његов захтјев. По окончању посебних истражних радњи, судска полиција сачињава и доставља посебан извјештај јавном тужиоцу, који треба да садржи вријеме почетка и завршетка мјере, број и идентитет лица обухваћених мјером и кратак опис реализације и резултата предузете мјере. Уз извјештај, полиција је дужна јавном тужиоцу доставити и техничку документацију.

ЗАКЉУЧАК

У кривичнопроцесно законодавство Републике Македоније је Законом о кривичном поступку из 2010. године уведен тужилачки концепт истраге. Према важећим законским рјешењима, јавни тужилац може да предузме све потребне мјере и радње неопходне за откривање и доказивање кривичних дјела и њихових учинилаца за које је законом овлашћено Министарство унутрашњих послова, финансијска полиција и Управа царина. Јавни тужилац руководи и надзире рад судске полиције у предистражном и истражном поступку и доноси наредбу за спровођење истраге. У том циљу законом је предвиђена могућност формирања

2 Закон о кривичном поступку Републике Македоније предвиђа сљедеће посебне истражне радње: праћење и снимање телефонских и других електронских комуникација, праћење и снимање код куће, у затвореном простору или затвореном простору који припада стану или пословном простору означеном као приватни или у возилу, и улажење у те просторије ради стварања услова за праћење комуникација, тајно праћење и снимање лица и предмета техничким средствима ван куће или пословног простора означеног као приватни, тајни увид у компјутерске системе, или на други начин аутоматски, преузимање и срањивање података о личности, праћење генерисаних телефонских и других електронских комуникација, симулирани откуп предмета, симулирано давање и примање мита, контролисана испоруке и превоз лица и предмета, прикривени истражитељ, отварање симулираних банковних рачуна и симулирана регистрација правних лица или коришћење постојећих правних лица за прикупљање података. Првих пет мјера одобрава писменом наредбом судија за претходни поступак на образложени приједлог јавног тужиоца, док остале мјере писменом наредбом одобрава јавни тужилац.

истражних центара јавних тужилаштава за територију једног или више јавних тужилаштава, који се формирају одлуком јавног тужиоца Републике Македоније. Судска полиција је дужна да у предистражном поступку, по службеној дужности или по налогу јавног тужиоца, предузме све потребне мјере и радње у циљу спречавања, откривања и доказивања кривичних дјела и њихових учинилаца. На основу прикупљених сазнања судска полиција подноси кривичну пријаву јавном тужиоцу, у којој наводи мјере и радње које је спровела и доказе које је прикупила. Према важећем Закону о кривичном поступку у Републици Македонији, законодавац је истражне радње подијелио на мјере за проналажење и обезбјеђење лица и предмета и доказне радње. У мјере за проналажење и обезбјеђење лица и предмета спадају претрес, привремено одузимање и обезбјеђење предмета и имовине, привремено одузимање компјутерских података и привремено одузимање писама, телеграма и других поштиљки, док у доказне радње улазе исказ окривљеног, исказ свједока, увиђај и реконструкција, вјештачење, снимци и електронски докази и посебне истражне мјере и радње. Посебне истражне радње³ извршава јавни тужилац или полиција под контролом јавног тужиоца на основу писмене наредбе судије за претходни поступак. Приликом извршења неке од посебних истражних мјера и радњи, полиција је дужна припремити и доставити дневне извјештаје јавном тужиоцу на његов захтјев. По окончању посебних истражних радњи, судска полиција сачињава и доставља посебан извјештај јавном тужиоцу, који треба да садржи вријеме почетка и завршетка мјере, број и идентитет лица обухваћених мјером и кратак опис реализације и резултата предузете мјере. Уз извјештај, полиција је дужна јавном тужиоцу доставити и техничку документацију.

3 Закон о кривичном поступку Републике Македоније предвиђа сљедеће посебне истражне радње: праћење и снимање телефонских и других електронских комуникација, праћење и снимање код куће, у затвореном простору или затвореном простору који припада стану или пословном простору означеном као приватни или у возилу и улажење у те просторије ради стварања услова за праћење комуникација, тајно праћење и снимање лица и предмета техничким средствима ван куће или пословног простора означеног као приватни, тајни увид у компјутерске системе, или на други начин аутоматски, преузимање и срањивање података о личности, праћење генерисаних телефонских и других електронских комуникација, симулирани откуп предмета, симулирано давање и примање мита, контролисана испоруке и превоз лица и предмета, прикривени истражитељ, отварање симулираних банковних рачуна и симулирана регистрација правних лица или коришћење постојећих правних лица за прикупљање података. Првих пет мјера одобрава писменом наредбом судија за претходни поступак на образложени приједлог јавног тужиоца, док остале мјере писменом наредбом одобрава јавни тужилац.

ЛИТЕРАТУРА

- Грубач, М. (1995). Начела кривичног поступка и њихова трансформација. *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, Београд, 1995.
- Ђурђић, В. (2001). Кохерентност реформског захтјева као претпоставка за правилну примјену процесог законика, *Зборник "Актуелна питања у примјени кривичног законодавства"*, Бања Лука, 117-140.
- Ђурђић, В. (2009). Компаративноправна рјешења о претходном кривичном поступку и њихова имплементација у српско кривично законодавство, *Зборник "Законодавни поступак и казнено законодавство"*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.
- Ђурђић, В. (2009). Компаративноправна рјешења о претходном кривичном поступку и њихова имплементација у српско кривично законодавство. *Зборник "Законодавни поступак и казнено законодавство"*. Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.
- Радуловић, Д. (2012). Концепција истраге у кривичном поступку у свјетлу новог кривичнопроцесног законодавства. *Зборник "Савремене тенденције кривичног процесног права у Србији и регионална кривичнопроцесна законодавства (нормативни и практични аспекти)"*, Београд, 11-22.
- Крапац, Д. (2007). Реформа мјешовитог казног поступка. Потпуна измјена или преинака претходног поступка у страначки обликовано поступање. *Зборник Загреб-Скопље*.
- Шкулић, М. (2010). *Концепција истраге у кривичном поступку*. Београд. Закон о кривичната постапка, *Службен весник на Република Македонија*, број 150 од 18.11.2010. године).

THE POLICE AS A SUBJECT IN DETECTING AND PROVING CRIMINAL OFFENCES IN CRIMINAL PROCEDURE LAW OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Ass.prof. Velibor Bajičić, PhD*

Abstract: The police are one of the most important subjects in detecting and proving criminal offenses. Its importance in detecting and proving all types of crime depends primarily on the country's concept of criminal justice response to crime. When it comes to the countries of former Yugoslavia, the police fought all forms of crime through the concept of judicial investigation. However, despite the fact that the basic principles of the criminal procedure have long been 'a forbidden zone' when it comes to legislators' intervention, in the last fifteen years the concept of criminal procedure has been gradually changing which led to the introduction of prosecutorial or prosecutorial - police investigation. The mentioned changes enabled the police to receive certain significance in an investigation and to become, together with the prosecutor, the most important subject in detecting and proving criminal offenses. The most significant change in police activities refers to the fact that the evidence collected by police in an investigation may have probative force provided they are collected in a lawful manner and under the supervision of the prosecutor. One of the countries of the former Yugoslavia which accepted reforms of the criminal procedure legislation and introduced the concept of prosecutorial investigation is the Republic of Macedonia. The paper will give a brief overview of the importance of the police as a subject of detecting and proving criminal offences in criminal procedure law of the Republic of Macedonia

Keywords: criminal procedure legislation, investigation, prosecutor, police, proving.

* Republic of Srpska Ministry of Interior, email: bajiciv@gmail.com.

УДК: 343.142+343.147	DOI: 10.7251/BPGBL1215093M	Прегледни рад
----------------------	----------------------------	---------------

Проф. др Миле Матијевић*

Апстракт: Увићај представља једну од најбитнијих хитних истражних радњи која се предузима на мјесту криминалног догађаја у циљу проналажења, фиксирања предмета, трагова кривичног дјела, учиниоца. Кроз увићајне радње надлежног органа у поступку прве интелектуалне и предметне перцепције „сцене кривичног дјела“ и предузимања предметних дјелатности остварује се суштински задатак и циљ увићаја. Ова радња има своје кривично процесно утемељење у свим законима о кривичном поступку, гдје се, нажалост, дефинише врло кратко, кроз једну, евентуално пар реченица. Законски приступ дефинисању увићаја недовољно објашњава карактер, садржај, а посебно технологију извођења ове изузетно значајне откривачко-истражне радње. Таква ситуација оставља велику празнину, простор, али и потребу и инспирацију криминалистичкој науци да операционализира свеукупне аспекте увићаја. Како се ради о својеврсној криминалистичко-форензичкој дјелатности организоване и циљно усмјерене увићајне екипе, неопходно је детаљно утврдити задатке и начине функционалног садејства свих учесника. У раду ће се проблематизовати, анализирати један битан сегмент увићаја, у вези са криминалистичким верзијама као кључним мисаоно-логичким, ванпроцесним институтом, који у криминалистичком раду, а посебно у процесу везивања интелектуалног и предметног дјеловања на мјесту криминалног догађаја и преласка од мисаоног ка рационалом има одлучујућу улогу и значај. Поставља се питање о садржају и процесу планирања, и евентуалног провјеравања криминалистичких верзија на мјесту злочина, са напоменом да се не излази из законских оквира увићаја и да се онемогући субјективизам у коначном закључивању. Од различитих схватања у вези с овим битним питањима у криминалистичко-истражној дјелатности, у раду ће се дати претходно одређена традиционална схватања, а онда на бази неких савремених актуелности мишљење и могући приједлози. Садржај рада ће се подржати искуствима из увићајне праксе.

Кључне ријечи: увићај, криминалистичке верзије, планирање, провјеравање верзија, мисаона дјелатност, трагови

* Факултет правних наука Универзитета за пословне студије Бања Лука; email: matijevicdrmile@gmail.com.

УВОД

Увиђај је таква истражна – расправна радња, која се не састоји само у чулном опажању (прегледу) и изучавању (испитивању) материјалних објеката с циљем да се открију, пронађу и фиксирају доказне информације, него и у стварању истражних (расправних) верзија ради утврђивања кривичноправно релевантних чињеница (Водинелић, 1985: 489). Како је увиђај извор низа материјалних чињеница, као и информативних садржаја, то све представља изврсну „прилику“, али и потребу и обавезу да „увиђајна екипа“, још у фази обављања увиђаја, приступи планирању криминалистичко-истражних верзија. По мишљењу дојена криминалистике професора Водинелића, као један од есенцијалних садржаја увиђаја јавља се поступак планирања верзија. Без планирања верзија у оквиру и току увиђаја, није могуће остварити дијалектичку формулу: „Не само од ствари ка мисли, него и обрнуто, од мисли ка ствари“. Ова формула је од великог значаја у вези са предузимањем свих радњи на мјесту кривичног догађаја, како у ситуацијама када су неки трагови, предмети очигледни, видљиви, али је ипак то недовољно без укључивања интелекта, као и у другој ситуацији када су трагови невидљиви, гдје управо долази до изражаја неопходност дјеловања „од мисли ка ствари“ (Водинелић, 1985: 489).

Посматрање (активно, циљно, организирано, планско чулно опажање) у увиђају остварује више функција. Прва функција посматрања у увиђају је у проналажењу и фиксирању оних доказних информација које су нужне за постављање и провјеру верзија. Многи процесуалисти и криминалисти би прихватили ову формулацију, али су увјерени да се до завршетка увиђаја орган који га спроводи не руководи никаквом верзијом. Међутим, однос између „емпиријског“ и „рационалног“ је овдје много дубљи и сложенији него што се то њима чини.

Насупрот таквом схватању, увиђајни орган планира верзије већ при првом увиђајном кораку, и то оне које имају изразиту хеуристичку функцију. Верзије настају при примању прве оперативне – доказне информације о криминалном догађају. У току даљег истраживања оне се стално планирају, провјеравају и одбацују, битно утичући на ток вршења прегледа лица мјеста. Упитно је да ли се на лицу мјеста у току вршења увиђаја може вршити и провјеравање криминалистичких верзија. Сматрамо да је могуће провјеравати „само“ неке претпостављене чињенице, околности, од чије провјере зависи даљи ток, квалитет увиђаја, без амбиција да се већ у току увиђаја добије потпун одговор на сва златна питања криминалистике (да се кривично дјело расвијетли, разјасни).

Већ у почетној фази руководилац увиђаја поставља разне претпоставке, почиње с планирањем верзија, односно закључивањем

Да ли се на увиђају планирају и провјеравају верзије?

да ли је у питању кривично дјело. Поучен ранијим искуством да стање може да завара, он у ствари врши криминалистичко-диференцијалну дијагнозу. Настоји да проникне у то шта криминални догађај крије, односно да ли је уопште у питању кривично дјело (Кривокапић, Крстић, 1999: 122).

Уколико су планиране све потребне хеуристичке верзије, онда ће оне довести даљим вршењем увиђаја до откривања нових чињеница, које без њиховог учешћа не би уопште биле откривене, или би се то догодило сасвим стихијски и случајно. Верзије се појављују као својеврсни путокази – усмјеривачи обављања увиђаја и чине његов интегрални део. Верзије омогућују криминалистичком истражиоцу да успостави потребну релацију између запажених (регистрованих) и неоткривених чињеница. Прибављене доказне информације потврдиће истинитост планиране верзије односно негирати је (Александров, 1962: 10, цитирано у: Водинелић, 1985).

Мисаони процес је овдје попримио облик криминалистичких верзија, које нису само одраз спољног свијета (како би то доживјели механички материјалисти) већ истовремено, у оквиру увиђаја, средство за откривање стварности криминалног догађаја, израз активног односа према кривичном догађају. Свакако да чулни органи тужиоца – криминалисте имају врло велико значење при вршењу увиђаја, и они већ прву чулно запажену чињеницу подвргавају правој логичкој анализи. „Мишљење, полазећи од конкретног ка апстрактном, не удаљује се ... од истине, него јој се приближава ... све научне (тачне, озбиљне, не бесмислене) апстракције одражавају природу, дубље, верније, потпуније. Од живог опажања ка апстрактном мишљењу и од њега ка пракси, то је дијалектички пут сазнања истине, сазнања објективне реалности. Истина није почетни утисак. Укупност свих страна појавне стварности и њихови (узајамни) односи то је оно из чега се саставља истина”. Став Г. Н. Александрова да подаци (доказне информације) који су пронађени увиђајем који још није завршен, не могу бити основ за планирање верзија, у суштини је погрешан. Напротив, такве информације, подаци омогућавају да кроз мисаоно моделирање истражних верзија криминалиста ствара и нове, конкурентне верзије (Александров, 1962: 10, цитирано у: Водинелић, 1985).

Управо се у току увиђаја запажају, региструју и мисаоно претпостављају одређене верзије. Таквим поступањем се могу пронаћи и нове чињенице, околности (нпр. откривање фингираних кривичних дјела примјеном компаративне методе). Слично наведеном мисле и Б. М. Шавер и А. Ј. Винберг када пишу: „Увиђај на лицу места је истражна радња која је усмерена на изучавање целокупних механизма и околности догађаја. У току увиђаја предузима се низ радњи мисаоне и предметне делатности: фиксирање околности кривичног дела, проналажење

трагова, њихово фиксирање, изузимање, које ће касније бити подвргнуто другим доказним радњама (вештачењу, реконструкцији догађаја, криминалистичком експерименту и др.).“ (Шавер, Винберг, 1948: 94). Веома ријетки су случајеви да у току кривичног поступка неко од актера предложи и уради криминалистички експеримент, као могућу радњу доказивања која нема кривичнопроцесну, али има криминалистичко-истражну вриједност. Изоловани случај је недавни примјер предмета „Генерал Ђукић“, који је вршен мимо икаквих судских иницијатива на војном полигону у Никинцима.

Кривично дјело које је предмет увиђаја (у међусобном дејству учиниоца према објекту кривичног дела) ствара његове реликте (трагови и предмети кривичног дјела имају безброј својстава и обиљежја). Проучавањем пронађених трагова, предмета с лица мјеста кривичног дјела, потребно је доћи до одговора на одређена златна питања криминалистике, а посебно у вези са мјестом извршења, начином извршења, употребијелим средствима, мотивом, па и самим учиниоцем, и евентуалним саучесницима.

У току вршења увиђаја субјекти увиђајне екипе (истраге) не запажају и не фиксирају сва својства и обиљежја. У механизму чулног опажаја долазе „канални“ од осјета ка предоцбама, али и „филтери“, који чувају свијест увиђајног радника од прикупљања ирелевантних чињеница („пљеве“). Већ је „опажај човека предметан и мисаон. Он се не своди само на чулну основу (Водинелић, 1985). Неминовно, већ у току увиђаја, орган кривичног поступка мора стопити чулно (емиријско) с логичким мишљењем, анализом, синтезом, апстрахирањем, генерализирањем, аналогизацијом и компарацијом, те оцјеном релевантних чињеница и њихових међусобних односа. Без те логичке обраде не могу се изнаћи везе материјалних објеката увиђаја са кривичним догађајем, као ни са другим прикупљеним доказним информацијама, релевантним за расвјетљавање конкретног кривичног дјела. Још у статичкој фази увиђаја криминалиста мора стварати „мисаоне контрукције“, на основу расположивих трагова, предмета, чињеница и околности, које ће му одредити и „оперативно-истражне“ правце дјеловања у динамичкој фази.

Посматрање лице мјеста се врши по принципу „Ништа не дирати, ништа не помјерати, док лице мјеста не буде фотографисано, описано, скицирано“, што се ради у статичкој фази увиђаја, када се већ могу, на основу добијених информација о кривичном дјелу, учиниоцу формулисати истражне верзије (Водинелић, 1984: 397).

Докувиђајни орган посматра лице мјеста, он ствара – планира верзије, које га усмјеравају при трагању за новим доказним информацијама. Када их је открио и пронашао, даје им одређену оцјену, стварајући нове верзије ради откривања даљих доказа. Негативне околности се не могу открити другачије него примјеном компаративне методе.

Да ли се на увићају планирају и провјеравају верзије?

Друга функција посматрања код увићаја јесте у провјеравању постављених верзија, што се мора предузимати већ у оквиру увићаја, а не касније, како то замишљају Шавер, Винберг (Шавер, Винберг, 1948) и бројни други криминалисти, а поготово огроман број форензичара – практичара. Верзије се провјеравају и путем практичних радњи у увићају. Критици провјеравања верзија у току самог увићаја придружују се и аутори овог рада, који посједују дугогодишње искуство, из разлога што би се тим радњама нарушио суштински концепт увићаја као својеврсне „регистрационе“ радње. Међутим, истовремено не искључујемо могућност мисаоног моделирања конкретного криминалног догађаја, на основу чега се могу планирати и нове верзије, које ће се провјеравати предузимањем других истражних радњи у току и по завршетку увићаја. Поставља се питање да ли се провјеравањем верзија у току самог увићаја улази у садржај реконструкције догађаја, која представља сродну, али другачију радњу доказивања (Нпр: Ако пронађена чаура на лицу мјеста не одговара калибру пиштоља којим је извршено кривично дјела убиства. Таква констатација даје основ за одређено закључивање, али не и за конкретно провјеравање чињеница и околности на лицу мјеста у току вршења увићаја).

Трећа функција посматрања код увићаја јесте у упоређивању (компарирању) резултата увићаја са резултатима других процесних радњи ради елиминисања неистинитих доказних информација и стварања синтетичким путем чврсте доказне зграде. Ова се функција у правилу испољава после завршеног увићаја или у његовој динамичкој фази, ако већ постоје други докази. Судски психолози објашњавају да се информације „групирају у мисаоне моделе (верзије), који добијају граматичко-логичку форму“. При сваком увићају, криминалиста – форензичар се сусреће с огромним бројем оперативних и доказних информација. Из свеукупно расположивих информација за стварање „мисаоног модела кривичног догађаја“ нису потребне све информације. Из цјелокупности расположивих информација узимају се у обзир само оне које су релевантне за кривични догађај; неопходно је истовремено с прикупљањем таквих информација стварати и „мисаони модел кривичног догађаја“ (мисаона реконструкција догађаја). Узајамна веза појединих елемената информација може бити схваћена управо кроз стварање мисаоног модела прошлог догађаја који такође третира верзију као идеални информационо-логички модел. Тај „вјероватни“ модел представља прелазну карикату између реалних чињеница објективне стварности и логичког мишљења истражиоца. Он дјелује у два супротна смјера: 1. Од стварности ка објашњењу (верзији); 2. Од верзије ка стварности. Вјероватни модели врше, према Водинелићу, у увићају три функције: а) систематизирање постојећих информација, б) проналажење недостајућих информација и ц) избор битних и одбацивање сувишних информација (Водинелић, 1985).

Значајни криминалисти истичу да је број планираних верзија (обавезно планирање више верзија) важан методолошки упут при увиђају (као и у читавом кривичном поступку), који је једини у стању да гарантује објективност, свестраност и потпуност читавог поступања. Треба напоменути да се у неким уџбеницима криминалистике може пронаћи схватање по којем је потребно планирати што већи број верзија, што је, према нама, сасвим непотребно, нетачно и неприхватљиво са становишта ефикасности и квалитета целокупног процеса откривања, разјашњавања и доказивања кривичног дјела и учиниоца. Плуралитет верзија обезбјеђује њихову конкурентност, која ће кроз процес дијалектичке елиминације обезбиједити „опстанак“ оне верзије догађаја која има реалне основе за опстанак.

Само уз планирање верзија може се у увиђају трагати и чулно опажати у свим правцима, може се трагати за разноврсним доказним информацијама. Функција планирања верзија као метода спознавања може се правилно утврдити и објаснити само у свјетлу теорије информација (Водинелић, 1990). Ту постоји дијалектичко јединство супротности: оријентирајући се по створеним верзијама, истражна екипа трага само у смјеровима које оне сугерирају; свјесно се ограничавајући, криминалиста иде у дубину кривичне ствари. Увиђај није констатација на лицу мјеста. Евентуална очигледност (која може постојати и обавезно постоји и код фингирања неког чињеничног стања на лицу мјеста) ништа још не објашњава – што се постиже путем планирања и провјеравања верзија (Водинелић, 1985). Увиђај се не може сматрати завршеним док се ту, на лицу мјеста, у оквиру реалних могућности, не провјере све замисливе – планиране верзије. Истичемо проблематичност и могућност провјеравања свих постављених верзија у току самог увиђаја. Наиме, постојање – непостојање везе између поједине доказне информације и кривичног догађаја, као и доказних информација међусобно, најчешће није јасно одмах, на почетку увиђаја. Истражилац ће бити принуђен да у оквиру увиђаја анализира сваку откривену информацију, прво за себе, а затим у склопу свих до тог тренутка спознатих доказних информација. „Ова анализа врши се у правилу истовремено с прикупљањем чињеница, јер су оба ова процеса међусобно уско повезана и зависна један од другог. Дјелимично се слажемо с оним теоретичарима који сматрају да је истражну верзију могуће створити и на основу једне једине чињенице, под условом да се из ње може извести вјероватна претпоставка. Хитно, неодложно подузимање радњи првог подухвата има задатак да осигура брзо проналажење трагова и предмета кривичног дјела, без чега нема услова за стварање аргументираних истражних верзија.

У теоријским расправама познатих криминалиста постоје и супротна схватања у вези с потребом и могућношћу планирања и провјеравања верзија у току самог увиђаја. Они „зобрањују“ увиђајном

Да ли се на увиђају планирају и провјеравају верзије?

органу да у току увиђаја ствара верзије о чињеницама и њиховим везама. Врло је распрострањено мишљење да се истражиоци, ради обезбјеђења објективности увиђаја, морају уздржати од сваког расуђивања – закључивања, те да је њихов задатак да с исцрпном потпуношћу фиксирају стање (ситуације, миље, изглед) лица мјеста, јер се мишљење тобоже не „присаједињује” дјелатности чула. Закључивање, расуђивање, тј. претпостављање о битним питањима на увиђају мора да буде апсолутно у функцији проналажења релевантних трагова и добијања одговора на питање о могућем учиниоцу. Овакав захтјев, свјесно или чешће несвјесно, полази од познате Кантове фразе да наша чула не обмањују, јер „она уопште не расуђују” (Водинелић, 1985).

Међутим, полазећи од чињеница да је увиђај фактички непоновљива радња (иако се у неким законима о кривичном поступку наводи да се увиђај може вршити и накнадно, тј. поновно, што је сасвим неприхватљиво са становишта његове аутентичности и оригиналности) и да се у случају пропуштања проналаска релевантних чињеница, трагова, па и самог „благовременог” закључивања на лицу мјеста, губи непоновљива прилика за добијање драгоцјених информација о доказима, који ће се касније веома тешко пронаћи или се никако неће пронаћи, сматрамо да је ипак корисније и на лицу мјеста до извјесне мјере доносити и закључке (верзије), макар о кључним питањима кривичног дјела, учиниоца...

Као резултат овакве стратегије увиђаја појављује се у истражној пракси безброј записника о увиђају који највише личе на инвентарске листе по самопослугама, складиштима. У тим записницима су набројани и описани сви предмети који се налазе на лицу места, према оној латинској „*super-fluens non poset*”. Наиме, како Закон о кривичном поступку наводи да се на увиђају проналазе и фиксирају „важне” чињенице, свакако да се мисли само на чињенице које имају значај за разјашњавање конкретног догађаја а не на свеукупне чињенице, без обзира на то какву ће оне улогу имати у даљем току истраге. Тотално „осликавање” лица мјеста ријечима и фотографијама је бесмислени посао, који не користи утврђивању објективне истине у кривичном поступку (непотребно је детаљно описивати дрво под којим је извршено убиство, ако његов општи изглед није битан за конкретно кривично дјело).

Селективност и усмјереност ка циљу категорички намећу потребу планирања верзија (тј. планско мишљење) које се догађа управо у оквиру увиђаја. Постоји извјесна опасност да истражилац кроз такав „претјерани” мисаони процес не обухвати и неке „наочиглед” небитне чињенице, које ће се касније показати битним.

Истражилац – криминалиста, коме није забрањено да размишља и закључује, неће фиксирати на лицу мјеста све запажене чињенице ако зна свој посао, него ће издвојити (служећи се методом елиминисања) и фиксирати само оне појединости које су, према његовим (привременим)

верзијама, релевантне за дотичну кривичну ствар. Истражиочева оцјена о релевантности ове или оне чињенице запажене увиђајем има вриједност вјероватног, што значи капацитет истражне – тужилачке верзије. Штавише, и саме радње у увиђају, као што су описивање у записнику, фотографисање, скицирање, изузимање – привремено одузимање предмета, трагова и друге радње, изражавају у ствари верзије о релевантности чињеница, које се фиксирају у току увиђаја (Водинелић, 1985).

Планирање криминалистичко-истражних верзија за вријеме обављања увиђаја захтијева од криминалисте – тужиоца да буде у сталном процесу напрегнутог и систематског размишљања при свом чулном опажају. Психолози су експерименталним путем утврдили да високу ефикасност посматрања обезбјеђује постојање јасно формулисаних задатака и сасвим одређеног циља, као и да је опажање процес који се тек постепено развија. Планирање криминалистичко-истражних верзија као један од пресудних организационо-тактичких принципа увиђаја који омогућује криминалисти – тужиоцу да не фиксира само евидентне чињенице (оне које су у недвосмисленој, очигледној вези с кривичним догађајем, учиниоцем), него и да не превиди оне битне, али уједно и мало примјетне околности, за чије откривање и објашњење је неопходан интензиван мисаони рад, који је стопљен с богатом репродуктивном маштом, што представља својеврсно култивисање „ситница“ (Матијевић, 1999). Култ ситница у криминалистици означава „бригу“ о, на први поглед, „небитним“, ситним запажањима, чињеницама.

Сматрамо, коначно, аргументваним и доказаним да се расуђивање не може избацити из целокупне садржине увиђаја. Професор Водинелић наводи да анализа посматраних материјалних објеката чини суштину увиђаја. У односу према чулном, улога логичког састоји се у откривању у овоме постојеће сакривене информације. Ово испољавање сакривене информације у процесу посматрања врши се непрекидно, представљајући по себи осмишљавање посматраног и чини основу продужавања посматрања. Ослањајући се на полазишне податке, планирана верзија је обавезна не само да их објасни, него и да открије све видове повезаности међу њима у визуелној, просторној, хронолошкој садржини (Водинелић, 1985).

У првој етапи увиђаја, увиђајна екипа прикупља доказне информације, кроз процес чулног опажања чињеница и околности, а на основу мисаоне реконструкције догађаја, коју сваки криминалиста – истражилац, као и други чланови увиђајне екипе врше већ при првом контакту са „сценом криминалног догађаја“.

У другој етапи се врши анализа и синтеза тих информација, те на тој основи планирају верзије које објашњавају кривични догађај, како у објективној, тако и субјективној садржини. Одговор на златна питања

Да ли се на увиђају планирају и провјеравају верзије?

криминалистике даје објективно субјективну оријентацију сваком истражиоцу о квантитету, али и о квалитету добијених информација.

У трећој етапи увиђаја, екипа изучава сваку верзију у свјетлу утврђених или претпостављених чињеница. Неке верзије, које нису у складу с чињеницама које су утврђене увиђајем, одбацује, те евентуално планира нове, које настају под снагом увјерљивости новоутврђених чињеница.

Уколико екипа у другој етапи увиђаја није у стању да створи бар двије основне верзије (једна верзија није верзија), потребно је да се поново посвети прикупљању доказних информација. Поставља се озбиљно питање о резултату увиђаја са којег се „увиђајна екипа“ враћа без посједовања икакве верзије о самом догађају, кривичном дјелу. При мисаоном раду у трећој етапи могу у пракси настати контрадикције, што је упозорење да се треба вратити на прву и другу етапу увиђаја. Контрадикторности у пронађеним чињеницама на лицу мјеста истражиоцима дају сигнал да је њихова мисаона реконструкција радњи на лицу мјеста у супротности са проналаском чињеница на мјесту догађаја, те да се на основу истих чињеница морају планирати најмање двије верзије („једна верзија није верзија“). С лица мјеста се не смије отићи док те верзије нису провјерене обезбијеђеним чињеничним материјалом, као и без провјерености свих постављених хеуристичких верзија. На крају је потребно констатовати да је исцрпљен истражни задатак увиђаја, и да се не може више ништа урадити. Ова подјела увиђаја у три етапе извршена је са стајалишта верзија. Ако ову подјелу покушамо да упоредимо с подјелом на статички и динамички стадијум увиђаја, друга етапа настаје најкасније пред крај динамичког стадија (прије него што се узимају сигнали). Тада је крајње вријеме за индуктивно уопштавање, анализу и синтезу чињеница.

За верзију као врсту посебне емпиријске хипотезе провјерљивост укључује и оповргљивост: прикладност да је њено оповргавање замисливо и могуће у кривичном поступку и да такво оповргавање верзија може успјешно издржати (Павишић, Модли, Веић, 2006: 172).

У записнику о увиђају верзије се не износе, не даје се никаква оцјена чињеница, али је сам садржај записника – и то се не смије заборавити – произашао из врло сложене мисаоне дјелатности увиђајне екипе, која није могућа без оцјене запажених објеката увиђаја. Верзије увиђајне екипе изражавају се и у избору носиоца оперативних – доказних информација, које се у динамичкој фази узимају, пакују и транспортују (асервирају) ради даљег проучавања, тј. вјештачења, експериментисања и сл.

КРИМИНАЛИСТИЧКОТАКТИЧКА ПРАВИЛА ПЛАНИРАЊА КРИМИНАЛИСТИЧКИХ ВЕРЗИЈА

Верзије морају бити засноване на провјереним и утврђеним индицијама.

Верзије се правилно морају постављати само на основу провјерених и утврђених индиција. У процесу оперативно-истражне дјелатности, криминалистички истражиоци, оперативни радници – прикупљају бројна обавјештења, податке који су различитог квалитета у погледу степена сумње за криминалне радње. Из тог разлога поставља се питање када, тј. у којој квалитативној фази постојећа сазнања стичу услове за приступање поступку планирања оперативних верзија. Неки криминалистички теоретичари, а и практичари, сматрају да се већ на основу опште сумње о постојању кривичног дјела, или о лицу као учиниоцу кривичног дјела могу постављати верзије у циљу предузимања конкретних оперативно-тактичких мјера и радњи, тј. ради њиховог провјеравања.

В. Водинелић констатује да оперативни радник ствара верзију већ и када постоји општа сумња. У суштини овдје се може радити о тзв. прогнозним верзијама, које ће служити за сачињавање криминалистичке прогнозе. Када је у питању планирање верзија у току увиђаја, сматрамо да је неопходно да се у току вршења увиђаја створи капацитет основа сумње да је у питању кривично дјело, учинилац, што би дало квалитативну вриједност подацима и обавјештењима. Са становишта сврсисходности тј. рационалности поступања у току увиђаја већ смо детаљно анализирали потребу и предност рада на основу планираних верзија, које у суштини дају истражној екипи могућност својеврсног „психолошког моделирања“ криминалног догађаја (Водинелић, 1985).

Сматрамо да је разматрање овог питања врло значајно за одређивање момента када ће се и у којој ситуацији стећи довољни аргументи да се приступи постављању верзија и њиховој практичној провјери. Сматрамо да је расположиви фонд сазнања који представља општу сумњу неопходно довести до степена основа сумње да би се испунили неопходни криминалистички и кривично-процесни услови за предузимање конкретних мјера и радњи у складу са одредбама Закона о кривичном поступку и у вези с вршењем увиђаја.

Број планираних верзија је обрнуто сразмјеран броју расположивих индиција.

Од броја расположивих индиција, које се прикупљају већ при првим оперативно-истражним радњама, зависи и број планираних верзија. Како је увиђај веома плодотворан садржај за проналазак, како материјалних чињеница, индиција, тако и других чињеница и околности, то ће утицати на број планираних верзија. На самом увиђају најчешће се ствара тзв. мисаона верзија криминалног догађаја. Она се може заснивати на реално постојећим материјалним фактима на мјесту злочина, али и на другим

Да ли се на увићају планирају и провјеравају верзије?

чињеницама којима располаже истражилац. Логичко закључивање у вези са планирањем криминалистичких верзија указује да је расположиви број индиција обрнуто сразмјеран броју планираних верзија (Водинелић, 1985). Такав закључак упућује на неопходност да криминалистички истражни радници већ на увићају трагају за што већим капацитетом индицијалних доказа, чиме би формулисали мањи број „извјеснијих” верзија.

Криминалистичка истрага се не смије ограничити само на једну, па макар и „веома извјесну верзију”, јер неопходни плуралитет – мноштво верзија, производи нови квалитет. У том контексту је значајно на увићају веома квалитетно и прецизно фиксирати чињенице, које ће послужити за могуће касније реконструисање, експериментисање, вјештачење појединих сегмената, садржаја криминалног догађаја. На увићају је могуће планирати и више противрјечних верзија догађаја, с тим да оне произилазе из расположивих чињеница и околности које се обезбјеђују увићајним радњама. Планирање само једне верзије на увићају, те њено „форсирање”, уз увићајно потврђивање не значи да је увићајна – истражна екипа на правом путу. Може се радити о својеврсној заблуди, која може бити и резултат фингираног кривичног дјела (Симоновић, 2012: 318). Због свега наведеног је значајно постојање вишезначности индиција, што у суштини захтијева и планирање више међусобно конкурентних верзија. Теорија вишезначности указује на потребу доласка до стања једнозначности, што јесте у суштини процес провјеравања криминалистичко-истражних верзија, који се одвија кроз предузимање других криминалистичко-истражних и доказних радњу у току истраге.

Посебне верзије морају бити сагласне са општим верзијама.

У цјелокупном систему свих планираних верзија, опште верзије чине тзв. арматуру криминалног догађаја (верзије оптужбе, одбране). Претпоставке о непосредним и посредним доказима (о истинитости доказних чињеница, о односу индицијалних чињеница према предмету доказивања) називамо посебним верзијама. Логичко правило односа ових верзија захтијева њихову међусобну сагласност. Процес планирања општих верзија представља значајан индуктивни облик прикупљања и уопштавања чињеница, а нарочито предмета и трагова кривичног дјела. Та дјелатност се најчешће реализује управо на увићају.

У току вршења увићаја се превасходно дефинишу опште верзије, а у оквиру њих и посебне верзије, које претпостављају одговор на поједина златна питања. Ту се посебно ради о стварању верзија о субјективној страни кривичног дјела (ко је учинилац, мотив кривичног дјела, виност и сл.).

Изглед лица мјеста криминалног догађаја често ће већ у првој перцепцији искусном и ученом криминалисти – истражиоцу дати реалан

одговор на прво и основно златно питање (шта се догодило?). Јасно је да се без правилног одговора на ово питање не може ићи у даље планирање и претпостављање одговора на остала питања. Док немамо одговор на прво златно питање (шта се догодило?), не можемо разматрати питање кривице, нити нека друга питања.

Подаци (чињенице) на којима се заснивају верзије не смију да противрјече једни другима.

Систем верзија чине подсистеми верзија. Да би ти подсистеми верзија чинили систем верзија, они не смију бити противрјечни једни другима. Наиме, ради се о констатацији противрјечности. Стога се поставља питање шта је противрјечност? Шта са чиме може бити противрјечно? Како се рјешава противрјечност чињеницом? Који је резултат рјешавања противрјечности? Криминалистички истражилац тј. оперативни радник планира верзије на основу познатих чињеница тек после исцрпне и брижљиве анализе сваке чињенице понаособ и свих у том тренутку расположивих чињеница заједно. Ова анализа се врши паралелно с прикупљањем чињеница, јер су, као што је већ речено, ови процеси међусобно повезани и узајамно зависни. Тако, оперативни радник при вршењу претреса или увиђаја фиксира само оне чињенице које су, по његовом мишљењу, релевантне (непосредно или посредно повезане у тој кривичној ствари). Исти је поступак при саслушању свједока када судија из мноштва свједокових навода бира само оне за које сматра да су у вези са кривичним догађајем.

Овај осјетљиви проблем верзија о релевантности чињеница компликован је сазнањем да је веза неких чињеница са кривичном ствари у тренутку фиксирања нејасна и несагледива. Такве чињенице могу у току даљег оперативног рада да буду схваћене као важни докази, јер касније установљене околности тада први пут бацају такво свјетло на њих. Да би се избјегла ова латентна опасност непоправљивог информативног дефицита, потребно је придржавати се правила – тренутно непостојећа очигледна повезаност утврђене чињенице са кривичним догађајем не смије бити протумачена као непостојање везе уопште, што доводи до њеног елиминисања из комплекса релативних чињеница, него је неопходно да се створи и контраверзија о вјероватној вези (упркос непостојању обиљежја очигледне повезаности).

Увиђајна екипа мора фиксирати све расположиве чињенице, не само оне које су очигледно повезане са кривичним догађајем, него и све друге за које основано претпоставља да би могле бити у одређеној вези са кривичним дјелом, учиниоцем. Врло битно криминалистичкотактичко правило односи се на податке на којима се заснивају верзије, а који не могу противрјечити једни другима, нити планираним верзијама. Ако расположиве чињенице међусобно противрјече, а противрјечност није могуће отклонити, резултати криминалистичко-истражних радњи

Да ли се на увиђају планирају и провјеравају верзије?

(криминалистичке обраде – истраге) ће “тапкати у мјесту”, тј. заћи ће у својеврсну “слијепу улицу”.

Понекад се догађа да криминалиста – истражилац буде заљубљен у своју тзв. “омиљену верзију”, која је контрадикторна са расположивим чињеницама о кривичном дјелу и учиниоцу, поступајући по теорији “утолико горе по чињенице”, потцјењујући и превиђајући такве чињенице, тврдоглаво настављајући да се “куне” у омиљене претпоставке, упркос расположивим и релевантним чињеницама. Оваквим путем се иде ка заблуди, која може изазвати негативне и тешке посљедице по квалитет истраге и пресуде (Водинелић, 1985).

У криминалистичкој обради – истрази, планирају се најмање двије верзије.

Криминалистичка теорија, као и конкретна истражна пракса аргументовано указују да је неопходно планирати све реално могуће верзије, без обзира да ли оне потврђују или негирају постојање кривичног дјела, учиниоца. Верзије треба постављати код свих криминалних догађаја, без изузетка, чак и у случајевима тзв. очигледности и разјашњености конкретног случаја. У току истраге се може постављати више реално прихватљивих верзија, али најмање двије.

Закон о кривичном поступку чак прописује (наређује) планирање најмање двије верзије (о постојању кривичног дјела, о непостојању кривичног дјела, о томе да је осумњичени учинилац кривичног дјела, али истовремено о томе да он није учинилац), тј. да је невин.

По правилу се планирају све вјероватне, али и могуће верзије (плуралитет верзија).

Увиђај је извор низа егзактних и реалних материјалних и других чињеница које омогућавају планирање вјероватних, али и могућих криминалистичких верзија. Планиране верзије морају бити засноване на реалним чињеницама, што значи да не смију бити плод продуктивне маште. За планирање сваке верзије мора постојати неки основ у чињеницама. Ти основи јесу укупност тих чињеница које допуштају да се кривични догађај објашњава на више начина. Сва објашњења морају бити не само практично могућа, него и вјероватна. Оперативни радник ствара верзије већ када постоји општа сумња (нпр. чим дође до оскудице неке робе, “цвјета” шверц том робом). Он поставља верзије и када се добије анонимно писмо или када до њега дође јавним поговарањем, као и када извјештај опсерванта садржи податак да се опсервант састао са за полицију интересантним лицем.

Оперативна дјелатност која би се ограничила само на једну претпоставку (онда она не заслужује назив верзије, јер смо плуралитет верзије учинили једним од њених битних елемената) не би била у складу са начелом објективне истине, као ни са криминалистичкотактичким принципима објективности, темељитости, методичности и планирања. Вођење криминалистичке обраде само по једном колосијеку (трагом

само једне претпоставке) било би супротно захтјеву за свестрано и потпуно истраживање чињеничног стања. Није довољно да истражилац – тужилац располаже само подацима који припадају предмету доказивања и првим носиоцима оперативне или доказне информације, а други доказним чињеницама. Поред тога, они морају познавати начине, средства извршења прикривања кривичног дјела, механизме постанка, карактеристике трагова и предмета кривичног дјела. Посебно је значајна вриједност извора оперативних и доказних информација (трагови, изјаве). Процес откривања управо тражи постављање не само свих вјероватних, него и свих могућих верзија.

Откривање нових чињеница у вези с кривичним дјелом захтијева планирање нових верзија.

Ако се током вршења увиђаја дође до нових чињеница, које су релевантне за стварање нових верзија о кривичном дјелу и учиниоцу, потребно је те чињенице укључити у цјеловити план криминалистичке истраге. Проналаском нових чињеница, околности кривичног догађаја, истражиоцу се пружају додатне могућности да одмах приступи и планирању нових – додатних верзија у вези са одређеним златним питањима криминалистике.

У цјелини гледано, превасходни задатак увиђаја јесте да се на мјесту злочина пронађу, фиксирају све релевантне чињенице које могу послужити за даљу истрагу, тј. за планирање верзија о свим елементима кривичног дјела и о учиниоцу. Веома је значајно да се већ на увиђају добије одговор на што већи број златних питања криминалистике. Из наведене констатације произилази недвосмислен закључак да је увиђај битан извор чињеница и околности које ће истражиоцу дати могућност да већ на лицу мјеста криминалног догађаја дефинише, како опште, тако и посебне специјалне верзије у вези с кривичним дјелом и учиниоцем.

ЗАКЉУЧАК

Рад је настојао анализирати и у одређеној мјери проблематизовати неке комплексне аспекте вршења увиђаја, а посебно у вези с примјеном и афирмацијом рада с криминалистичко-истражним верзијама. Ово питање се недовољно обрађује у стандарним криминалистичким уџбеницима, што умањује свекупни значај криминалистичко-форензичке обраде мјеста злочина, као и неопходност функционалног увезивања увиђаја и верзија у свим фазама криминалистичке и кривичнопроцесне дјелатности.

Међутим, како је већ давних година проф. др В. Водинелић зорно акцентирао ово питање, а савремена криминалистичко-истражна пракса

Да ли се на увиђају планирају и провјеравају верзије?

често захтијева и опомиње актере конкретне истраге да је било неопходно још у фази ње планирати, а врло брзо и провјерити планиране верзије, то ће и овај рад, надамо се, „пробудити“ интелектуално-истражне духове да се укључе у разматрање и даље проблематизовање ове материје, која је фактички недовршена, и донекле спорна. У том контексту очекујемо да законодавац у будућим измјенама дефиниције и садржаја увиђаја посвети примјернију и конкретнију пажњу ширим аспектима ове веома значајне хитне истражне радње, те да их и законски коректније регулише сходно реалним потребама научног и практичног схватања.

У оквиру цјелокупне анализе, расправе о доказној вриједности радњи на мјесту злочина, неопходно је повезати садржај и успоставити везу између увиђаја, реконструкције догађаја и криминалистичког експеримента, па чак и вјештачења. Потребно је свеобухватно и темељито процијенити њихов традиционални, али и савремени садржај, снагу и перспективе у контексту доказне и криминалистичко-истражне вриједности.

Планирање криминалистичких верзија подразумијева организовану и усмјерену дјелатност оперативних и истражних радника у циљу предвиђања свих релевантних чињеница и околности које је неопходно разјаснити у конкретном кривичном догађају. Криминалистичке верзије се морају планирати у складу са одређеним правилима које је дефинисала криминалистичка наука, а усвојила пракса.

Захваљујући проф. др В. Водинелићу, који је дао изврсна темељна учења о увиђају и верзијама, данас можемо, као и у будућности, неисцрпно користити есенцијалне садржаје и вриједности тих криминалистичких и кривичнопроцесних института за даље изучавање, унапређење и свеукупан напредак криминалистичке теорије и праксе.

На основу цјелокупног учења о планирању и провјеравању криминалистичких верзија, као и у оперативном раду и истрази, релевантно је и прихватљиво планирање криминалистичко-истражних верзија и у току вршења увиђаја. Рад је имао намјеру да афирмише класично криминалистичко учење професора Водинелића посматрано кроз актуелни нормативни оквир, у оквиру којег смо настојали да укажемо на неопходност планирања верзија већ у току увиђаја. На криминалистичкој пракси је да ова учења непосредно примијени.

ЛИТЕРАТУРА

- Водинелић, В. (1984). *Криминалистика*. Београд: Савремена администрација.
- Водинелић, В. (1985). *Криминалистика – откривање и доказивање*. Скопље: Факултет безбедности и друштвене самозаштите.

- Кривокапић, В., Крстић, О. (1999). *Криминалистика тактика II*. Београд: Полицијска академија.
- Матијевић, М. (1999). *Планирање и провјеравање криминалистичких верзија у оперативном раду ОУП, са посебним освртом на праксу у БИХ – РС*. Необјављен магистарски рад. Скопље: Факултет безбедности и друштвене самозаштите.
- Павишић, Б., Модли, Д., Веић, П. (2006). *Криминалистика*. Загреб: Голден маркртинг – Техничка књига.
- Симоновић, Б. (2012). *Криминалистика*. Крагујевац: Правни факултет Универзитета Крагујевац.
- Шавер, Б. М., Винберг, А. И. (1948). *Криминалистика*. Београд: Просвета.

DOES THE CRIME SCENE INVESTIGATION PLAN AND CHECKS THE VERSION OF?

Mile Matijevic, PhD*

Abstract: Crime Scene Investigation is one of the most urgent investigative actions to be undertaken at the crime scene with the aim of finding, fixing cases, traces of the crime, the perpetrator. Through site investigation of the competent authority in the proceedings of the first and the subject of intellectual perception “scene of the crime” and undertaking of the activities achieved substantial task and goal-site investigations. This action has its foundation in the criminal process all the Code of Criminal Procedure, which unfortunately is defined very briefly, through a single, possibly a few sentences. The legal approach to defining the crime scene sufficiently explains the character, content, and especially the technology used in the revealing of these very important investigations. Such a situation leaves a great void, space, and need inspiration and crime science to operationalize the overall aspects of crime scene investigation. Since this is the kind of criminal forensic activities organized and targeted the oral investigation team it is necessary to detail the tasks and ways of functioning of combined effects of all the participants. The paper will problematize, analyze an important segment of the crime scene, in connection with criminal versions as key conceptual-logical, an authority Institute, which in police work, particularly in the binding process of the intellectual and action at the crime scene and the transition from thought to the rationale has a decisive role and importance. This raises the question about the content and process of planning and eventual verification of Criminology version of the scene, with a note that does not come out the legal framework for inspections, and to prevent the

* Law Faculty University od Business studies Banja Luka; email: matijevicrmile@gmail.com

Да ли се на увиђају планирају и провјеравају верзије?

process of subjectivism in the final conclusion. Different views regarding this important question in the criminal investigative activity, the paper will be given predetermined traditional views on this issue, and then based on some contemporary actuality opinion and possible suggestions. The content of the work will be supported with the experience of the investigating practices.

Keywords: Crime Scene Investigation, Crime versions, planning, testing version, reflective activity, traces.

**КОРЕЛАЦИЈА, СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ПОСЕБНИХ
ИСТРАЖНИХ РАДЊИ И МЈЕРА ТАЈНОГ ПРИКУПЉАЊА
ИНФОРМАЦИЈА**

УДК: 343.123.1	DOI: 10.7251/BPGBL1215111DJ	Прегледни рад
----------------	-----------------------------	---------------

Др Синиша Ђукић*

Апстракт: Класичне методе истраживања и доказивања тешких кривичних дјела путем редовног кривичног поступка су временом постале неефикасне и недовољне, па се наметнула потреба њихове допуне и замјене новијим методама и техникама – тзв. специјалним (посебним) истражним техникама. У суштини, специјалне истражне технике карактерише тајност дјеловања, давање ширих овлашћења полицији, органима правосуђа и обавјештајно-безбједносним агенцијама, с обзиром на то да им шира овлашћења омогућавају и привремено ограничавање уставних права и слобода грађана. Првенствени циљ примјене специјалних истражних техника, односно посебних истражних радњи од стране полиције и правосуђа јесте документовање и процесуирање случајева за потребе вођења кривичних поступака поводом припреме или већ учињених кривичних дјела (post delictum). На другој страни, циљ примјене мјера тајног прикупљања информација од стране обавјештајно-безбједносних агенција, у већини случајева, везан је (ante delictum) за заштиту безбједности државе, односно глобалну безбједност, па с тим у вези тако прикупљени подаци нису у функцији кривичног поступка већ заштите безбједности државе.

Кључне ријечи: специјалне истражне технике, посебне истражне радње, мјере тајног прикупљања информација.

УВОД

Посебне истражне технике као специфичне методе и средства, прије свега карактерише примјена мјера и поступака за тајно прикупљање података (тајна сарадња са физичким лицима, надзор и техничко снимање телекомуникација, приступ компјутерским системима и компјутерско

** Висока пословно техничка школа Добој; email: djukic-bs@blic.net*

сравњење података, надзор и техничко снимање просторија, тајно праћење и техничко снимање лица и предмета, оперативни продор у организације и групе, односно прикривени истражитељ и информатор, симулирани откуп предмета и симулирано давање поткупнине, надзирани превоз и испорука предмета кривичног дјела), јер се примјеном традиционалних техника и метода чијим се коришћењем мање или незнатно задире у индивидуална права и слободе (позивање на разговор лица ради добровољног давања информација – информативни разговор, тражење обавјештења, узимање изјава од осумњичених, полицијско опсервирање, снимање на јавним мјестима, пријаве догађаја од стране грађана, као и прикупљање обавјештајних сазнања из отворених извора, тражење обавјештења од грађана и државних органа, увид у јавне евиденције од стране служби безбједности и сл.) не може ефикасно заштитити безбједност државе и доказати тешка кривична дјела.

У правном систему Босне и Херцеговине – посебне истражне радње и мјере тајног прикупљања информација регулисане су у оквиру посебних глава редовних закона, и то Закона о кривичном поступку (Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине – ЗКП /Глава IX чл. 116/, *Службени гласник Босне и Херцеговине*, број 03/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09 и 72/13. Закон о кривичном поступку Републике Српске /Глава XIX чл. 234/, *Службени гласник РС*, број 100/09, 53/12, 111/04, 115/04. Закон о кривичном поступку Федерације БиХ /Глава IX чл. 130/, *Службене новине ФБиХ*, број 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13. Закон о кривичном поступку Брчко дистрикта БиХ /Глава IX чл. 116/, *Службени гласник Брчко дистрикта БиХ*, број 48/04, 6/05, 14/07, 19/07, 21/07, 2/08, 17/09, 9/13), и Закон о Обавјештајно-безбједносној агенцији – Закон о ОБА/ОСА БиХ (Глава VIII чл. 76., 77. и 78. *Службени гласник Босне и Херцеговине*, број 22/04, 20/04 и 56/06).

У већини других земаља на исти или сличан начин је регулисана примјена специјалних (посебних) истражних техника у зависности од тога да ли се посебна правила односе на поступак за тешка кривична дјела и уско су повезана са општим правилима кривичног процесног права (нарочито доказног права) или се односе на поступак истраживања пријетњи по безбједност државе или глобалну безбједност и немају додира са доказним правом. Тако, истражне технике или методе за потребе кривично-судских поступака (репресивног рада) различито се називају у упоредном кривично-процесном законодавству, чак и у бившим југословенским републикама гдје нема језичких баријера и различите правне традиције. У Србији и Хрватској „посебне доказне радње“, у Црној Гори „мјере тајног надзора“, у Македонији се користи термин „посебне

истражне мјере“, док у Словенији законом уопште није прописан назив специјалних истражних метода (Милошевић, 2007). За исте радње у англосаксонском говорном подручју употребљава се израз прикривене операције (undercover operations), док се у њемачком говорном подручју користи назив прикривене мјере (Verdeckten Maßnahmen). Наведене мјере се користе искључиво у кривичном поступку, а узимајући у обзир њихову сврху прикупљања доказа.

У законодавству о обавјештајним службама, односно службама безбједности употребљава се појам „оперативне методе, мјере и радње, односно одговарајућа оперативно-техничка средства којима се обезбјеђује прикупљање података и обавјештења“, као на примјер у Србији, док се у Хрватској користи термин „прикупљање података и примјена тајних поступака и мјера“, у Црној Гори и Словенији се употребљава појам „тајно прикупљање података“, а за исте радње у англосаксонском говорном подручју употребљава се израз „изузетна или специјална овлашћења“ (exceptional or special powers).

КОРЕЛАЦИЈА, СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ПОСЕБНИХ ИСТРАЖНИХ РАДЊИ И МЈЕРА ТАЈНОГ ПРИКУПЉАЊА ИНФОРМАЦИЈА

Ступањем на снагу новог кривичног процесног законодавства у Босни и Херцеговини, знатно је подигнута ефикасност у односу према најсложенијим облицима криминалитета, а то се посебно односи на одредбе којима се регулише истрага, односно посебне истражне радње које омогућавају надлежним субјектима да преко судије за претходни поступак, а на основу образложеног приједлога тужиоца предузму (чл. 116. ЗКП): надзор и техничко снимање телекомуникација, приступ компјутерским системима и компјутерско сравање података, надзор и техничко снимање просторија, тајно праћење и техничко снимање лица, транспортних средстава и предмета који су у вези са њима, коришћење прикривених истражитеља и коришћење информатора, симуловани и контролисани откуп предмета и симуловано давање поткупнине и надзирани превоз и испорука предмета кривичног дјела.

Битно је истакнути да се казненоправна заштита, на примјер од тероризма и организованог криминалитета, утврђена у материјалном кривичном праву, ослања и на одговарајуће одредбе Закона о кривичном поступку, а које се односе на покретање и вођење кривичног поступка, као и на међународну кривичноправну помоћ (Симовић, 2005: 400).

Одредбе о посебним истражним радњама привремено ограничавају уставна права и слободе у вези са кривичним поступком и стварно значе правно регулисање посебних мјера за борбу против најопаснијих облика

криминалитета. Таквим се мјерама, несумњиво, повећава дјелотворност државних органа на рачун заштите грађана, али, уопштено говорећи, то је учињено у оквирима међународно прихваћених стандарда, јер могућност ограничавања права на приватност прихвата и Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода (ЕКЉП).¹ При томе, овдје свакако треба нагласити да би, без правног регулисања, ове мјере могле постати средство инструментализације кривичног поступка, па је законско одређивање тих мјера јемство и њихове ограничене примјене. Ипак, анализирањем услова за њихову примјену, може се закључити да се те мјере могу релативно широко примјењивати. Тај закључак темељимо најприје на одредби члана 116 став 1 ЗКПБиХ, по којој се посебне истражне радње могу одредити “ако се на други начин не могу прибавити докази или би њихово прибављање било скопчано с несразмјерним тешкоћама.”

Затим, упркос могућности примјене посебних истражних радњи искључиво поводом најтежих кривичних дјела, за њихову је примјену довољно постојање основа сумње о извршењу таквог дјела од одређеног лица (члан 116 став 1). Значајно је навести да се законским одредбама не одређује начин провођења тих радњи, већ само услов за њихово провођење. То омогућује полицијском органу да ако добије и кад добије налог судије за претходни поступак, споменуте радње спроведе на начин који ће у конкретном случају дати најбоље резултате.

Из одредаба закона видљиво је да улога судије за претходни поступак није ограничена само на давање наредбе. Да он има и одређену контролну улогу, видљиво је из одредбе којом је предвиђено да “мора писменом наредбом, без одлагања, обуставити извршење предузетих радњи ако су престали разлози због којих су радње одређене” (члан 118 став 5). Контролна улога произилази и из одредбе према којој “судија за претходни поступак на основу писаног извјештаја тужиоца провјерава је ли поступљено по његовој наредби” (члан 119 став 1). Закон прописује исте услове примјене посебних истражних радњи у складу с постулатима правне државе. Поштује, при томе, начело законске одређености захвата у основна права грађана на тај начин што примјену тих прикривених радњи веже за кривична дјела набројана у члану 117: (1) против интегритета Босне и Херцеговине, (2) против човјечности и вриједности заштићених међународним правом, (3) тероризма и (4) за дјела за која се према КЗБиХ може изрећи казна затвора најмање три године или тежа казна.

1 Члан 8 ЕКЉП прописује да «свако има право на поштовање приватног и породичног живота, дома и преписке», а с тим у вези, «јавна власт се не мијеша у вршење овог права, осим ако је такво мијешање предвиђено законом и ако је то неопходно у демократском друштву, у интересу националне безбједности, јавне безбједности или економске добробити државе, спречавања нереда или извршења кривичних дјела, заштите здравља и морала или заштите права и слобода других (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms as amended by Protocols No. 11 and No. 14).

Посебне истражне радње могу се одредити само ако се на други начин не могу прибавити докази или би њихово прибављање било скопчано с несразмјерним тешкоћама. То представља материјалноправни услов за ограничење основног права на неповредивост личног или породичог живота, односно придржавање начела супсидијарности приликом одређивања примјене тих посебних радњи које неће бити дозвољене ако би се њихова сврха могла постићи другим, блажим мјерама и радњама прописаним законом.²

Формални услов за предузимање посебних истражних радњи јесте постојање одговарајуће одлуке суда којој претходи иницијатива надлежног органа. Након што то оцијени потребним, тужилац даје образложени приједлог судији за претходни поступак ради примјене неке од посебних истражних радњи, а судија у случају прихватања приједлога – доноси наредбу о примјени посебне истражне радње над тачно одређеним лицима за која постоје основи сумње да су учиниоци или учесници у тачно одређеном “каталожком” кривичном дјелу. Наредбу судије за претходни поступак за примјену посебне истражне радње извршавају полицијски органи стручно оспособљени за њену примјену.

Посебне услове за примјену посебних истражних радњи налазимо у одредбама по којима се примјена радњи тајног надзора и техничког снимања телекомуникација може, само под већ описаним условима, проширити с учиниоца на трећа лица, али само изузетно – ако постоје основи сумње да учиниоцу или од учиниоца преносе информације у вези са кривичним дјелом, односно да се учинилац служи њиховим средством комуникација. Поред тога, при извршењу посебних истражних радњи прикривеног истражитеља и информатора и симулираног откупа предмета и симулираног давања поткупнине, полицијски органи или друга лица не смију предузимати активности које представљају подстрекавање на извршење кривичног дјела (Симовић, 2005).

Ако се има у виду осјетљивост посебних истражних радњи, нарочито у односу на могућност угрожавања људских слобода и права и достојанства личности, сасвим је разумљиво што ЗКП регулише трајање ових радњи, што указује на потребу да се у том временском року заврши оперативна дјелатност и прикупе потребни докази.

2 Начело супсидијарности је уско повезано и с начелом сразмјерности – то значи да се ове радње неће примјењивати ни код “каталожких” кривичних дјела ако се за конкретне облике инкриминисаног (кажњивог) понашања могу изрећи благе казне, приликом чега би наступио несразмјер између тежине самог кривичног дјела и интензитета захвата у људска права и слободу приликом прикупљања доказа који упућују на постојање тог дјела и учиниоца. Ова начела су, у одређеној мјери, заступљена и код тајног прикупљања информација с обзиром да пријетње по безбједност БиХ имају одређену тежину, а тражене информације се не могу прикупити у потребном периоду ни на један други начин (путем људских извора, отворених извора, сарадње и сл.).

Надзор и техничко снимање телекомуникација; приступ компјутерским системима и компјутерско сравњење података; надзор и техничко снимање просторија; тајно праћење и техничко снимање лица, транспортних средстава и предмета који стоје у вези са њима и надзирани превоз и испорука предмета кривичног дјела, одобравају се у трајању од мјесец дана, а из посебно важних разлога могу се, на образложени приједлог тужиоца, продужити за још мјесец дана, с тим да надзор и техничко снимање телекомуникација, приступ компјутерским системима и компјутерско сравњење података и надзор и техничко снимање просторија, могу трајати укупно шест мјесеци, а тајно праћење и техничко снимање лица, транспортних средстава и предмета који стоје у вези са њима и надзирани превоз и испорука предмета кривичног дјела укупно најдуже три мјесеца.

Симулирани и контролисани откуп предмета и симулирано давање поткупнине одобрава се само у односу на једнократан акт, а захтјев за сваку наредну радњу против истог лица мора садржавати разлоге који оправдавају њену употребу. Како се из претходног може констатовати, ЗКП није одредио вријеме у којем се може користити прикривени истражитељу циљу откривања кривичних дјела, учинилаца и обезбјеђења доказа. То наводи на закључак да се прикривени истражитељ може користити док постоји оперативна потреба, под условом да су испуњени процесни услови за његово коришћење (Матијевић, Митровић, 2011).

Што се тиче мјера тајног прикупљања информација³, оне су

3 Агенција у свом раду користи све оне методе прикупљања информација које су на одређен начин сличне посебним истражним радњама, а то су, прије свега, методе прикупљања обавјештајних података из људских извора, односно *Human Intelligence* – HUMINT, тј. тајно прикупљање обавјештајних информација помоћу агената (*clandestine collections by agents*). Обавјештајна мрежа је најосновније и најбитније средство у благовременом откривању и утврђивању најтежих облика криминалитета. У том контексту обавјештајно-безбједносне агенције стварају мрежу тајних извора података, односно успостављају тајне контакте са физичким лицима како би благовремено прикупиле обавјештајна сазнања, односно податке и информације из којих се могу сазнати намјере и планови противника, његови потенцијални и витални интереси. Прикупљање обавјештајних сазнања из отворених извора, односно *Open Source Intelligence* – OSINT, подразумијева коришћење медија, Интернета и сл., а у обавјештајном циклусу се користи као средство за обезбјеђивање шире слике, ситуације или обавјештајно интересантног догађаја. Информације из отворених извора често могу бити комбиноване с класификованим информацијама како би се исте додатно провјериле. Технички метод, односно *Technical Intelligence* – TECHINT, прије свега, подразумијева пресретање електронских сигнала од противника, односно обавјештајно-безбједносних мета, и то разбијањем шифри ако је информација шифрована. Циљна подручја су телефони, телефакси и друге врсте система за електронско преношење. Једна од мјера је и тајно праћење лица а састоји се у слијеђењу кретања безбједносно интересантне особе чију активност треба установити, као и надзор и техничко снимање просторија. Метод сарадње подразумијева разноврсне облике институционалне сарадње Агенције са домаћим и страним безбједносним и другим одговарајућим службама.

Идентификација лица у поступку издавања личних докумената

наведене у глави VIII Закона о обавјештајно-безбједносној агенцији Босне и Херцеговине. Праћење на мјестима која немају јавни карактер, праћење комуникација путем телекомуникацијских и других облика електронских уређаја, као и претрес имовине без пристанка власника или лица које привремено заузима ту имовину, може се вршити само у случајевима за које је добивено претходно овлаштење од председника Суда Босне и Херцеговине или судије Суда Босне и Херцеговине којег је одредио председник Суда Босне и Херцеговине. Уколико генерални директор има основане разлоге да сматра да су мјере праћења и претреса из овог дијела потребне Агенцији како би могла провести истраживање о пријетњи по безбједност Босне и Херцеговине, генерални директор упућује писмени захтјев судији за добивање одобрења за таква праћења и претресе.

Сви такви захтјеви морају садржавати сљедеће: Врсту комуникације за коју се предлаже употреба мјера прислушкивања, врсту информација, евиденција, докумената или ствари које су предложене за прикупљање, и средства која ће у ту сврху бити употријебљена; Име лица или особа које су предложене као предмет праћења или претреса; Општи опис мјеста или мјеста која се предлажу за вршење праћења или претреса, уколико је могуће дати општи опис таквог мјеста; Информацију којом се образлаже оправданост примјене мјера праћења или претреса, како би омогућила Агенцији да проведе истраживање о пријетњама по безбједност Босне и Херцеговине; Изјаву да се тражене информације не могу прикупити у потребном периоду ни на један други начин; Рок не дужи од 60 дана на који се тражи важење налога; У оправданим случајевима, судија може продужити важност налога на додатне периоде од по 30 дана уколико је увјерен да је налог и даље потребан; Информацију о свим ранијим захтјевима који су поднесени у вези са лицима или мјестом које је предмет праћења или претреса, датум када је захтјев поднесен, име судије коме је упућен и одлуку судије о том захтјеву. Судија доноси одлуку у року од 48 часова након подношења захтјева и није могуће уложити жалбу против ове одлуке. Изузетно, употребу ових мјера може одобрити генерални директор, уз сагласност председавајућег Савјета министара, уколико би одгађање проузроковало непоправљиву штету по безбједност БиХ. О предузетим мјерама мора одмах обавијестити судију, који предузима одговарајуће мјере како би потврдио одобрење или обуставио прикупљање информација. Предузећа која обављају пренос података дужна су да Агенцији омогуће спровођење одобрених радњи. Грађанин Босне и Херцеговине који је био предмет праћења или прислушкивања, треба по окончању праћења или прислушкивања да буде обавијештен о предузетим мјерама, осим ако би таква информација могла угрозити окончање задатака Агенције или окончање поступка пред надлежним органима. Тајно прикупљање података се одмах

обуставља: када је остварен циљ који је постављен у налогу; када се из њихове даље употребе не очекују додатни резултати; када је постављени рок за завршетак истекао без продужавања; или када је тајно прикупљање података незаконито из било ког разлога. Генерални директор осигурава да се подаци који су прикупљени на начин који није у складу с овим законом одмах униште. У таквим случајевима, генерални директор ће о томе обавијестити предсједавајућег Савјета министара и главног инспектора и покренути дисциплински поступак против оног који је поступио супротно закону (Ђукић, 2012: 124).

Евидентна је сличност мјера тајног прикупљања информација и посебних истражних радњи, пошто и једне и друге на одређен начин задиру у сегмент људских права и основних слобода. Примјену и једних и других одобрава Суд⁴, с тим што мјере тајног прикупљања информација одобрава предсједник Суда Босне и Херцеговине или судија Суда Босне и Херцеговине којег је одредио предсједник Суда БиХ, док посебне истражне радње одобрава судија за претходни поступак, а на основу образложеног приједлога тужиоца. Из наведеног је видљиво да код примјене мјера тајног прикупљања информација не учествује тужилац као државни орган задужен за откривање и гоњење учинилаца кривичних дјела, па с тим у вези ни прикупљени подаци којим се бави Обавјештајно-безбједносна агенција нису у функцији кривичног поступка већ заштите безбједности државе⁵, а при садашњим законским рјешењима имају само снагу обавјештења, али не и доказа⁶. Наиме, законска одредба о коришћењу доказа прибављених посебним радњама прописује да се техничке снимке, исправе и предмети прибављени под условима и на начин прописан Законом о кривичном поступку могу користити као доказ у кривичном поступку. С тим у вези, ЗКП ни у једном сегменту

4 Закон о Обавјештајно-безбједносној агенцији БиХ не садржи експлицитну законску одредбу о контролној улози Суда код примјене мјера, односно разлога и резултата тајног прикупљања информација.

5 Безбједност државе је израз њене одбрамбене способности да заштити највише државне и националне вриједности, интересе и циљеве. Ријеч је о активности преко које се, на правним и политичким основама, организује спровођење мјера и функционисање државе ради заштите њене независности, суверенитета, интегритета, уставом утврђеног поретка и личне и имовинске сигурности грађана.

6 Именица «доказ» подразумева – непобитну чињеницу, сигуран податак или документ истинитости нечега, а глагол «доказати», сходно томе, значи – потврдити истинитост, тачност нечега (чињеницама, наводима, документима и сл.), односно доказима увјерити, убиједити некога у нешто. Радње доказивања су оне радње које суд врши да би формирао своје убјеђење о постојању или непостојању чињеница које могу бити од утицаја на његову одлуку. Овдје је ријеч о доказу у формалном смислу, који се поклапа с доказним поступањем. Доказ у материјалном смислу је сваки доказни основ или разлог садржан у одређеном доказном средству који говори о истинитости неке чињенице важне за поступак. О доказима и доказивању уопште (Симовић, 2005).

не третира Агенцију као учесника кривичног поступка, нити њене припаднике као овлашћена службена лица, тако да се ни мјере тајног прикупљања информација не могу третирати – користити као доказ у кривичном поступку (Šikman, Đukić, 2014: 178).

Треба имати у виду и да се при примјени мјере тајног прикупљања информација, односно посебних истражних радњи, надлежности наведених субјеката понекад могу преплитати, и то због идентичних пријетњи безбједности, тј. истих носилаца.⁷ Међутим, сврха прикупљања података је различита и управо то чини законско регулисање материје посебних истражних радњи за потребе судских поступака знатно отежаним у односу на мјере тајног прикупљања информација за потребе безбједности државе.⁸

Правило да обавјештајно-безбједносне службе не располажу репресивним овлашћењима афирмисало се као својеврсни демократски стандард.⁹ Свеобухватна обавјештајно-безбједносна активност повезана је тајношћу као основним принципом рада, што на одређен начин имплицира и да евентуалне злоупотребе или прекорачења надлежности приликом примјене мјера тајног прикупљања информација могу остати недоступни јавности или оперативно третираним лицима, па она не могу ни затражити одређену правну заштиту.

Из тог разлога потребно је стриктно поштовање начела законитости од стране агенције, као и континуирано надзирање њеног рада од стране надлежних субјеката (првенствено извршне и законодавне власти, али и кроз сегмент унутрашње контроле). Сасвим је другачије код случајева евентуалног прекорачења овлашћења приликом примјене посебних истражних радњи од стране полицијских органа, гдје је оштећено лице упознато с повредама нанесеним на основу учешћа у поступцима (нпр. противправног лишења слободе, незаконитог претреса, изнуђивања исказа и др.) или на основу расположиве документације (нпр. одређене потврде, записници и сл.).

7 Могућа преплитања приликом вршења оперативних активности над заједничким метама обавјештајног/оперативног интереса треба настојати рјешавати кроз међусобну координацију и размјену података уз поштовање начела конспиративности и ефикасности, а избјегавати, понекад, непотребан паралелизам у раду.

8 Словеначки суд је крајем 2012. године ослободио већину од 17 оптужених у склопу операције Балкански ратник, за које је тужилаштво тврдило да су били чланови наркокартела Дарка Шарића, јер је закључио да докази прикупљени у Србији нису у складу са словеначким законима, с обзиром на то да је у Србији прислушкивање проводила обавјештајна агенција БИА, док је у Словенији за то задужена полиција.

9 Безбједносно-обавјештајне агенције у Словенији, Хрватској, Црној Гори и Србији (изузев дијела припадника који су унутар посебних организационих јединица), те у већини других земаља, организационо су издвојене изван система државне репресије и не спадају под дефиницију полицијских органа, односно учесника кривичног поступка.

Сљедствено томе, подаци који су прикупљени за потребе полицијских органа углавном постају доступни и изложени контроли органа тужилаштва и суда, као и оптуженог лица, а послије окончања судског процеса не би требало да постоји ни потреба за даљим чувањем таквих података као тајних, док се подаци прикупљени од стране обавјештајно-безбједносних агенција рјеђе просљеђују тужилаштву и судовима, а чешће остају похрањени у архивама агенција (Милосављевић, 2008: 60).

Табела 1. Корелација, сличности и разлике посебних истражних радњи и мјера тајног прикупљања информација

Слика	Закон	Закон
	о кривичном поступку	о Обавјештајно-безбједносној агенцији
II	Посебне истражне радње чл. 116	Мјера тајног прикупљања информација чл. 76, 77. и 78.
III	<ul style="list-style-type: none"> - лидер и заменик лидера - заменик лидера; - секретар, помоћник, јуристу и стручњак и - помоћници руководиоца одређења; - лидер и заменик лидера одређења; - тајни кришки и технички помоћници и - стручњак; - стручњак истраживач и информатор; - стручњак истраживач и информатор; 	<ul style="list-style-type: none"> - кришки и информатор који имају јавни карактер; - кришки информатори кривичног - кривичноинформаторски и други објекти - кривичноинформатори; - стручњак, заменик или помоћник лидера или - лица које одређење мјера тајног прикупљања
	Слика II и III	Слика II и III
	Слика II и III	Слика II и III

Идентификација лица у поступку издавања личних докумената

<p>лична идентификација, лична карта и пасош криминалне дјелатности</p>		<p>– криминална информација издата у тачној форми у складу са криминалним облицима безбједности процес; – у складу са криминалним облицима и физичким облицима; – у складу са криминалним информацијама, али не и у складу са криминалним процесом, – криминална информација издата у складу са процесом криминалне дјелатности процес; криминална и криминална информација издата у складу са криминалним облицима и физичким облицима који су криминални облици и не представљају криминалне процесне облике процес; – криминална и криминална информација издата у складу са криминалним процесом, али не и у складу са криминалним облицима и физичким облицима; – криминална информација издата у складу са процесом криминалне дјелатности и која је издата у складу са криминалним облицима.</p>
<p>Сврха употребе</p> <p>Сврха употребе личних докумената који су издати у складу са процесом криминалне дјелатности или који су издати у складу са криминалним облицима и физичким облицима.</p>	<p>Криминална и криминална информација</p> <p>Босна и Херцеговина</p>	

Извор: Обрада аутора

ЗАКЉУЧАК

Многе државе суочене са тешким пријетњама безбједности приступиле су планирању и примјени нових стратегија како би се што ефикасније супротставиле тешким облицима криминалитета. Признавањем потребе да се у супротстављању тешким облицима

угрожавања безбједности морају користити одређене специфичне методе, које нису свакодневне и уобичајне код “конвенционалног” криминала, установљен је један скуп мјера које се најчешће називају специјалним истражним техникама. Такве технике, прије свега, карактерише тајност дјеловања и давање ширих овлашћења полицији, органима правосуђа, односно обавјештајно-безбједносним и војним службама безбједности. Примјеном посебних овлашћења (специјалних истражних техника) привремено се ограничавају зајамчена права и слобода грађана, нарочито право на приватност па правила и процедуре примјене, контроле и надзора морају бити прецизно и јасно законски формулисана како би се евентуална злоупотреба посебних овлашћења свела на најмању могућу мјеру. Сви субјекти система безбједности који примјењују посебна овлашћења, као и цјелокупна јавност, у значајнијем обиму требају бити упознати с примјеном посебних овлашћења, односно заштитним механизмима од евентуалних злоупотреба (штитећи том приликом тајне податке, изворе и сл.), како начела легалитета и судског надзора, а посебно супсидијарности и сразмјерности не би била само декларативно прописана, а у пракси занемаривана и без адекватног значаја. Далеко већи значај треба дати самом поступку контроле и њеним резултатима, а у том контексту контролним и надзорним субјектним структурама, односно унутрашњим и спољним субјектима задуженим за вршење надзора и њиховим потребним квалификацијама, с обзиром на то да је примјена посебних овлашћења (специјалних истражних техника) комплексна, специфична, тајновита, а њени резултати врло мало или готово нимало доступни јавности. Унапређење система посебних овлашћења може се постићи и формирањем заједничких тимова, односно координацијом између различитих субјеката система безбједности приликом примјене специјалних истражних техника како би се избјегло непотребно дуплирање оперативних и других техничких капацитета, изузев у ситуацијама када интереси јавне или државне безбједности захтијевају самостално функционисање појединих субјеката.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђукић, С. (2012) *Организација, дужности и задаци Обавјештајно-безбједносне агенције Босне и Херцеговине у супротстављању тероризму и организованом криминалитету*. Магистарски рад. Бања Лука: Факултет правних наука.
- Матијевић, М., Митровић, Д. (2011). *Криминалистика оператива*. Бања Лука: Интернационална асоцијација криминалиста.
- Милосављевић, Б. (2008). *Овлашћења полиције и других државних*

Идентификација лица у поступку издавања личних докумената

- органа за тајно прикупљање података: домаћи прописи и европски стандарди, Београд: *Демократски надзор над применом посебних овлашћења – зборник радова*. Центар за цивилно-војне односе.
- Милошевић, М. (2007). Посебне доказне радње којима се задире у право на приватност – позитивноправни и упоредноправни аспект. *Безбедност, Министарство унутрашњих послова Републике Србије*.
- Симовић, М. (2005). *Практични коментар Закона о кривичном поступку*. Бања лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Симовић, М. (2005). *Кривично процесно право – увод и општи дио*. Бихаћ.
- Sikman, M., Đukić, S. (2014). Challenges to Using Intelligence in Law Enforcement and Judicial Processes in Bosnia and Herzegovina, Ljubljana, *Intelligence and Combating Terrorism – New Paradigm and Future Challenges (editorial Denis Čaleta, Paul Shemella)*, Institute for Corporative Security studies.
- Закон о Обавјештајно-безбједносној агенцији Босне и Херцеговине, *Службени гласник БиХ*, број 12/04, 22/04 и 56/06.
- Закон о Безбедносно-информативној агенцији Републике Србије, *Службени гласник РС*, број 42/02 и 111/09.
- Закон о Агенцији за националну безбједност Црне Горе, *Службени лист РЦГ*, број 28/05, 86/09 и 20/11.
- Закон о сигурносно-обавјештајном саставу Републике Хрватске, *Народне новине РХ*, број 79/06.
- Закон о Slovenski obveščevalno-varnostni agenciji, *Uradni list RS*, št. 81/06.
- Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине, *Службени гласник Босне и Херцеговине*, број 03/03, 32/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/07, 93/09, 72/13.
- Закон о кривичном поступку Републике Српске, *Службени гласник РС*, број 100/09, 53/12, 111/04, 115/04.
- Закон о кривичном поступку Федерације БиХ, *Службене новине ФБиХ*, број 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13.
- Закон о кривичном поступку Брчко дистрикта БиХ, *Службени гласник Брчко дистрикта БиХ*, број 48/04, 6/05, 14/07, 19/07, 21/07, 2/08, 17/09, 9/13.
- Законик о кривичном поступку Републике Србије, *Службени гласник РС*, број 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 и 55/14.
- Закон о казненом поступку Републике Хрватске, *Народне новине*, број 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13 и 145/13.
- Закон за кривичната постапка, *Службен весник на Р. Македонија*, број 15/97, 44/02, 74/04, 83/08.
- Законик о кривичном поступку Црне Горе, *Службени лист ЦГ*, број 57/09, 49/10.
- Закон о kazenskem postopku Slovenije, *Uradni list RS*, št. 32/07, 102/07,

21/08, 23/08, 65/08, 68/08, 109/09, 29/10.

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms as amended by Protocols No. 11 and No. 14. <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/005.htm>.

CORRELATIONS OF SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF SPECIAL INVESTIGATIVE ACTIONS AND SECRET INFORMATION GATHERING

Sinisa Djukic, PhD*

Abstract: Classic methods of investigative actions and proving of serious criminal offenses through regular criminal proceedings have over time become ineffective and insufficient, so it was necessary to their amendments and replacements of the newer methods and techniques- so – called special investigative techniques. Essentially, special investigative techniques are characterized by secrecy action, giving broader powers to the police, to the judiciary and to intelligence agencies, considering that their broader powers allow also and temporarily limiting constitutional rights and freedom of citizens. The primary objective of the application of special investigative techniques by the police and the judiciary is documentation , the prosecution of cases and collection of valid evidence for criminal proceedings regarding the preparation or criminal acts already committed (post delictum). On the other hand, the purpose of applying actions of secret data collection by the intelligence agencies, in most of the cases, is related to (ante delictum) protection of the state security(national security), respectively global security, so those gathered data are not in function of criminal proceeding but protection of state security.

Keywords: special investigative techniques, special investigative actions, measures of secretly gathering informations.

* *High Business Technical School Doboј; email: djukic-bs@blic.net.*

**ОПШТИ УСЛОВИ ЗА ПРИМЈЕНУ КОНЦЕПТА РАДА ПОЛИЦИЈЕ У
ЗАЈЕДНИЦИ У ПОЛИЦИЈИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ**

УДК: 351.74/.75(497.6 RS)	DOI: 10.7251/BPGBL1215125DJ	Прегледни рад
---------------------------	-----------------------------	---------------

Др Борислав Ђукић*
Мр Драгана Вујић**
Петар Ђукић***

Апстракт: Примјена концепта рада полиције у заједници у полицији Републике Српске, нешто је око чега постоји декларативна сагласност свих оних од којих зависе сви битни процеси у друштву уопште. Процес реализације концепта у пракси није нимало лак, из разлога што је потребно претходно створити низ услова без којих то није могуће. Ти услови су често умногоме одређени утицајем изван оквира полицијске организације, што значи да реализација концепта у пракси не зависи најдиректније и само од извршилаца унутар полицијске организације. Неопходно је да друштво доживи трансформацију у низу сегмената који на први поглед немају везе са реализацијом концепта рада полиције у заједници, али су битна претпоставка да до реализације дође на квалитетан начин. Све до тада, о примјени концепта ће се више говорити у домену теоријског полемисања, а мање о формама практичне примјене. Циљ рада је утврђивање испуњености неких општих услова за примјену концепта рада полиције у заједници, а у ту сврху ће се користити и статистички обрађени резултати истраживања путем анкете.

Кључне ријечи: општи услови, полиција, рад полиције у заједници, деполитизација, децентрализација.

* *Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци; e-mail: bobandjucic70@gmail.com*

** *Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци; e-mail: sdragana84@yahoo.com*

*** *Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци, email: perodjucic96@gmail.com*

УВОД

Полицијски рад у заједници у свијету се означава као „community policing“, без обзира на то о којој врсти приступа и дјеловања полиције у заједници се радило. Буквалан превод овог термина као „полиција у заједници“ не може се користити у правом смислу ријечи, јер он у изворном облику означава планске активности полиције у заједници а не само пуко егзистирање и физичко присуство. Заједница није само објекат гдје се дешава слијед догађаја везан за свакодневно одвијање живота, већ активан субјекат креирања животних услова па и стања безбједности као једне од основних претпоставки квалитетног живота.

Концепт рада полиције у заједници је вишеструко сложен појам и материја, како са аспекта теоријске разраде, тако и са аспекта практичне реализације, и нема неку јединствену дефиницију око које би се сложио већи број теоретичара. Најпростије речено, ради се о приступу у чијој основи је партнерство између полиције и заједнице, односно између полиције и грађана. Партнерство подразумијева изградњу заједничких тијела у оквиру којих полицајци и грађани разговарају о проблемима у вези са безбједношћу, заједнички врше анализе, идентификују услове који доводе до криминала и девијантног понашања уопште, те разговарају о стратегијама дјеловања.

Сложеност концепта рада полиције у заједници проистиче и из чињенице да овај концепт садржи четири базичне димензије:

1. филозофска димензија пружа најширу инструкцију полицијском раду и инкорпорира утицај грађана на полицијски рад који је скројен по потреби локалне заједнице,
2. стратешка димензија уграђује оперативни аспект и проводи филозофију кроз акцију,
3. тактичка димензија преводи филозофију и стратегију у програм,
4. организациона димензија подразумијева промјене у сфери организације полиције.

Ови елементи граде систем новог приступа полицијском раду у заједници. (Seagrave, 1996: 1–22).

Поред промјена које је потребно да претрпи друштвени систем, успјешност примјене концепта умногоме зависи од промјена унутар полицијске организације. Стратегија дјеловања полиције у заједници претходно подразумијева свеобухватан процес промјена у полицији у ужем, а у Министарству унутрашњих послова у ширем смислу. Циљеви тих промјена су:

- деполитизација полиције,
- демилитаризација полиције,
- професионализација полиције,

Општи услови за примјену концепта рада полиције у заједници у полицији РС

- унапређење економичности у раду (Пена, 2006: 156).

Други аутори наводе много више општих услова који треба да постоје како би концепт рада полиције у заједници могао бити имплементиран. Према Симоновићу, општи услови за имплементацију новог концепта полицијског рада у заједници су:

1) деполитизација полиције; 2) децентрализација полиције; 3) демократизација полиције; 4) подршка концепту од стране свих центара политичке моћи; 5) организационе промјене у полицији; 6) декриминализација полиције; 7) унапређење односа полиције са јавношћу; 8) контрола рада полиције од стране јавности; 9) институционализовање превенције; 10) сачињавање законског оквира (Симоновић, 2006: 143).

Неки аутори наводе и друге услове као: нови полицијски менаџмент, обуку полиције и локалне заједнице, демократски надзор над радом полиције и слично.

Из претходно наведеног је видљиво у којим областима полиција и друштво морају проћи темељну трансформацију, што је мукотрпан и дуготрајан процес који захтијева много подршке и воље највиших нивоа власти. Тешко је издвојити и рећи за неки од општих услова да је важнији и значајнији у односу на друге, али са становишта овог рада посебан акценат ће се ставити на процесе деполитизације и децентрализације. Од ових процеса умногоме зависе и на њих се надовезују и остали општи услови за примјену концепта рада полиције у заједници.

ДЕПОЛИТИЗАЦИЈА ПОЛИЦИЈЕ

Један од најважнијих услова примјене нових концепата полицијског рада у заједници односи се на потребу одвајања политике од полиције, због могућих злоупотреба у сврхе које нису у сагласности са професионалном полицијском службом. Одређени утицај политике је неизбежан, јер је полиција орган који је под легалном контролом законодавне и извршне власти коју чине изабрани представници различитих политичких партија. Проблем може представљати нелегалан утицај политике у смислу политичког одабира кадрова за службу, усмјеравање полицијских акција према потребама владајуће структуре и слично.

У вријеме претходног друштвено-политичког система, код нас и у другим земљама социјалистичког уређења полиција је посматрана као инструмент заштите владајуће структуре, а не услужни сервис грађана. Самим тим и ниво неповјерења, подозрења па и страха од полиције је био изузетно висок, што није представљало погодну основу за приближавање

полиције заједници. Полицијска организација је била веома затворена за јавност, са штурим и фризираним информацијама, већ према потреби, и под надзором владајуће структуре. Било каква критика полиције је сматрана нападом на систем, а виновници су ригорозно кажњавани. Јасно је да кадровска политика није била имуна на овакво окружење и да су у првом реду подобни заузимали одговорне руководне позиције у полицијској служби. Такво устројство се са нивоа државе одсликавало и на ниво локалних заједница, које су политички прилично самостално и са стварним утицајем на свом подручју бирале полицијско руководство према политичкој и другој подобности.

Могло би се рећи да оптерећења из прошлог система и данас притискају полицијску организацију и протежу се кроз читав период транзиције и увођења вишестраначког политичког система. Без обзира на промјене на власти различитих политичких опција и њихових комбинација и коалиција, жеља за контролом битних сегмената друштва, што свакако јесте и полиција, остаје и опстаје упркос прокламованој самосталности и неутралности полиције. И даље се полиција жели (зло)употријебити у политичким обрачунима са неистомишљеницима, а политичка подобност је главна препорука за одређене функције. С обзиром на законску немогућност политичког ангажовања припадника полиције у политичким партијама или на други начин, тајна подршка одређеној политичкој структури је сигурна препорука независно од резултата рада, стручности и других релевантних критеријума који би били реална препорука за појединца. Колики је интерес политичких партија за полицију, показује и чињеница да како која долази на власт, одмах прави чистку неподобних кадрова које сматра симпатизерима политичких противника, што ствара море незадовољних припадника полиције, а концепт полицијског дјеловања у заједници због честих промјена инхибира и чини тешко проводивим у пракси.

Како би се избјегао утицај владајуће структуре на рад полиције и на њене активности, у многим земљама је прокламован принцип политичке неутралности полиције. Основни смисао овог принципа у демократском друштву јесте у утврђивању и одржавању баланса између истовремене потребе да полиција дјелује релативно независно у односу на власт и политичке снаге у друштву на једној страни, и потребе њеног подређивања легитимној јавној контроли ради онемогућавања њеног поступања изван закона, на другој страни.

Принцип политичке неутралности полиције подразумијева неколико међусобно повезаних ствари:

самосталност полиције у границама закона,

- аутономност полиције у предузимању појединих акција за које је она законом овлашћена и обавезна,
- немогућност коришћења полиције у сврхе политичке борбе,

Општи услови за примјену концепта рада полиције у заједници у полицији РС

- забрану припадницима полиције чланства у било којој политичкој партији и ангажовања у политичком животу (принцип деполитизације полицијског особља) (Пена, 2006: 160).

Самосталност полиције, аутономност њене акције и забрана употребе полиције у сврхе политичке борбе чине основну садржину или израз принципа политичке неутралности полиције, а забрана чланства полицијском особљу у политичким партијама или друге врсте политичког ангажовања представља посљедицу тог принципа или једну од мјера којом треба да се обезбиједи политичка неутралност полиције (Милосављевић, 1997: 287–291).

У Републици Српској је на захтјев међународне заједнице у Министарству унутрашњих послова уведена функција директора полиције, као покушај деполитизације полиције и одвајања од утицаја и злоупотреба од стране политике. Улога директора полиције је дефинисана Законом о унутрашњим пословима, а као руководилац укупних оперативних послова у Министарству унутрашњих послова Републике Српске он организује, усмјерава, контролише, координира и води све полицијске активности. Кандидата за директора предлаже Независни скупштински одбор а именује Влада. Независни одбор именује Народна скупштина, а он се састоји од два професионална припадника Министарства и пет чланова из реда грађана – угледних научника из области правних, криминалистичких и других друштвених наука. И поред наведеног, поставља се питање самосталности директора полиције и искључености негативног политичког утицаја на овај орган и појединца који представља орган. Влада поставља министра унутрашњих послова по правилу из владајуће партије, па је опасност од утицаја таквог ауторитета на директора полиције стална и реална. На то указује и чињеница у вези са дјеловањем директора полиције у претходном периоду, гдје је по правилу свака промјена власти узроковала промјене и на позицији директора полиције. Такође, евентуални покушаји „развлашћивања“ директора у вези с вођењем оперативних послова и постављања кадрова у вези с тим пословима, додатно ситуацију везану за негативан политички утицај и уплив власти у послове који би требали бити стриктно полицијски чине сложенијим.

На основу наведеног се може закључити да концепт полицијског дјеловања у заједници као претпоставку успјешности има самосталност полиције у смислу избјегавања негативног политичког утицаја. Напредовање у полицији би требало да се заснива на основама стручности и постигнутих резултата рада а не по политичкој подобности. Оно што подразумијева истинско полицијско дјеловање у заједници везано је за персонализовање службе, постојање одговорности према заједници, изграђивање повјерења између полиције и грађана, устаљивање

полицијских службеника на одређеном простору гдје су изградили квалитетну комуникацију са заједницом, дакле све оно што негира принцип негативног политичког уплива зарад остварења интереса политичких странака а не грађана. У том смислу је и посебан терет и одговорност на локалним заједницама које морају да се изборе за статус и да полицију профилишу као партнера на добробит заједнице а не партнера у провођењу прљавих политичких игара у којима дугорочно нема побједника а штету трпе управо грађани и локална заједница.

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЈА ПОЛИЦИЈЕ

Питање децентрализације полицијске организације поставља се увијек када је ријеч о концептима рада полиције у заједници. Да би била ближа грађанима, полиција мора бити децентрализована, што наилази на отпор код заговорника централизације, односно руководног менаџмента у полицији који приговара немогућности контроле припадника полиције у условима децентрализоване организације и могућих злоупотреба дискреционих овлаштења полиције.

Могућност децентрализације у нашим је условима често зависна од обима новчаних средстава којима полиција располаже, тако да су у прошлости због уштеда вршена прекрајања унутрашње организације у смислу укидања „мини-станица“ према концепту рада полиције у заједници, односно станичних одјељења полиције која су егзистирала у мањим локалним заједницама – самоуправама или мјесним заједницама. Укидања ових организационих јединица вршена су под изговором „недостатка активности“ и рационализације, што је наилазило на негодовање грађана и стварање осјећаја угрожености нарочито у рубним подручјима Републике Српске. Контакти грађана и полиције сведени су на повремене обиласке сектора, углавном поводом одређених догађаја који захтијевају излазак полиције на терен. Наведено је у директној колизији са могућностима примјене концепта полиције у заједници.

Децентрализација полиције као активност не подразумијева децентрализацију цјелокупне службе, јер то није ни потребно ни рационално, већ децентрализацију општих активности униформисане и саобраћајне полиције, као и активности око класичних форми криминалитета (крађе и други облици, условно речено, чешћих и лакших облика криминалитета). Централизовани послови би се односили на тешке облике криминалитета као што су организовани или привредни криминалитет, тероризам и сличне, које обављају специјализоване и посебно обучене службе.

Провођење концепта полицијског рада у заједници подразумијева познавање специфичности заједнице и изграђивање релација са њом.

Општи услови за примјену концепта рада полиције у заједници у полицији РС

У земљама са традицијом у примјени овог концепта општеприхваћено је да успјешна борба против криминала и других девијантних појава подразумијева познавање посебности локалне заједнице, одржавање чврстих контаката и релација са локалном заједницом, познавање сусједства и грађана у њему, познавање њихових животних стилова, обичаја и културе. Неприхватљиво је да полицајац који не познаје грађане и посебности локалне заједнице и који није близак с грађанима, може бити ефикасан у раду.

Децентрализација полицијске институције састоји се из три процеса: географска (територијална) децентрализација, децентрализација персонала и децентрализација на основу структуре (децентрализација надлежности – руковођења).

Географска децентрализација – често се зове и физичка децентрализација и односи се на одређивање територијалних граница у оквиру којих ће бити надлежан одређени ниво полицијске организације (центри јавне безбједности, станице јавне безбједности, полицијске станице, станична одјељења полиције, сектори, позорнички и патролни рејони).

Децентрализација персонала – односи се на постављање полицајца у оквиру одређеног територијалног простора базираног на критеријумима смјена, времена и локације. Систем смјенског полицијског рада и замјена на основу тога спречава устаљивање полицајца на истој територији, стално и у исто вријеме, односно у вријеме када је изражена највећа безбједносна проблематика. Таквим начином рада полицајац се дистанцира од безбједносне проблематике на територији, односно онемогућава се персонализовање одговорности полицајца на одређеној територији. Такође се спречава успостављање и одржавање сталних и блиских контаката са локалном заједницом. У оквиру community policinga, систем организације рада полицајца мора бити децентрализован. То подразумијева сталну присутност полицајца на одређеној територији, његову спознају проблема заједнице, специфичности и карактеристика те заједнице, те да буде упознат и препознат од стране грађана. С једне стране, повећава се одговорност полицајца, а са друге, његова самосталност, мотивисаност и креативност.

Децентрализација на основу структуре – подразумијева уклањање вишеструких нивоа руковођења (односи се на средњи менаџмент), смањење пирамиде руковођења и инкорпорирање систематских промјена у сваком дијелу полицијске организације. Ова децентрализација представља процес у коме полицијска институција децентрализује структуру, укључујући и патролне функције, истраге и администрацију (Симоновић, 2005: 236, 237).

Локалне заједнице у Републици Српској су мање или више међусобно различите, како у погледу територије, становништва, развијености и

слично, тако и у погледу безбједносне проблематике. Та чињеница се мора имати у виду и када је организација полиције у питању, а самим тим и процес децентрализације и преношење овлаштења али и одговорности на руководне раднике на том нивоу руковођења. Активности морају бити усмјерене на специфичне проблеме конкретне локалне заједнице, а не треба расипати вријеме и енергију на спровођење централизованих полицијских акција које су често усмјерене на проблематику која није специфична за одређену локалну заједницу. Нпр. с највишег нивоа заводи се републичка акција у саобраћају с акцентом на односу возач–пјешак у саобраћају, која важи једнако за све организационе јединице полиције на цијелој територији, без обзира на чињеницу што знатан број локалних заједница у којима дјелују јединице полиције нема саобраћајну инфраструктуру и друге факторе везане за провођење конкретне акције (семафоре, обиљежене пјешачке прелазе и слично), и која је самим тим унапријед обесмишљена и проводи се «реда ради».

Може се закључити да је децентрализација полицијске организације нужан процес у провођењу концепта рада полиције у заједници и да присталице централизације које истичу проблем контроле у таквим условима немају реално упориште јер је контролу могуће спровести и на друге начине и ван оквира централизованог устројства полиције.

ПРИКАЗ ЕМПИРИЈСКИХ ПОКАЗАТЕЉА

Као илустрација питања испуњености општих услова за примјену концепта рада полиције у заједници о којима је нешто претходно речено, послужиће резултати истраживања добијени путем анкете проведене током фебруара и марта 2014. године, а рађене за потребе израде докторске дисертације. У оквиру анкете су обрађени одговори испитаника на питања која се тичу испуњености неких општих услова за примјену концепта рада полиције у заједници.

Једно од питања се односило на утицај политике на рад полиције, и гласило је: Да ли мислите да је искључен утицај политике на рад полиције? (Ђукић, 2014: 217).

Табела 1. Дистрибуција испитаника у односу на одговоре на питање: Да ли мислите да је искључен утицај политике на рад полиције?

Општи услови за примјену концепта рада полиције у заједници у полицији РС

	Укупно	
	Број	Процент
1. Да, у потпуности	17	7,08
2. Да, у већем обиму	27	11,25
3. Да, али само дјелимично	64	26,67
4. Не, утицај је скоро потпун	121	50,42
5. Нешто друго	1	0,42
6. Не знам/немам став	10	4,17

Извор: Обрада аутора.

Став испитаника о питању утицаја политике на рад полиције ја такав да више од половине анкетираних, односно 50,42% сматра да је тај утицај скоро потпун; да је искључен само дјелимично сматра 26,67% испитаника, да је искључен у већем обиму сматра 11,25% испитаника, а да је искључен у потпуности сматра само 7,08% испитаника.

Може се закључити да је став испитаника о овом питању такав да преовладава перцепција значајног утицаја политике на рад полиције, што се у теорији сматра посебно ограничавајућим фактором у приближавању полиције заједници и изградњи односа повјерења и сарадње полиције и заједнице односно грађана.

Једно од питања се односило на везу између организације полиције и сарадње са грађанима, и гласило је: Да ли су потребне организационе промјене у полицији да би полиција боље сарађивала са локаном заједницом? (Ђукић, 2014: 224)

Табела 2. Дистрибуција испитаника у односу на одговоре на питање: Да ли су потребне организационе промјене у полицији да би полиција боље сарађивала са локалном заједницом?

	Укупно	
	Број	Процент
1. Потребне су темељне промјене	56	23,33
2. Потребне су промјене у знатној мјери	82	34,17
3. Потребне су само мање промјене	63	26,25

4. Промјене нису потребне	16	6,67
5. Нешто друго	0	0,00
6. Не знам/немам став	23	9,58

Извор: Обрада аутора.

Да су потребне организационе промјене у полицији у знатној мјери, сматра 34,17% испитаника од укупног броја; 26,25% сматра да су потребне само мање промјене, 23,33% сматра да су потребне темељне промјене, 9,58% испитаника не зна односно нема став о овом питању, док само њих 6,67% сматра да промјене нису потребне.

Може се закључити да највећи број испитаника у мањој или већој мјери сматра да су потребне организационе промјене у полицији како би била боља сарадња са локалном заједницом, односно да садашња организациона структура не иде у прилог бољој сарадњи и ефикасности полиције.

ЗАКЉУЧАК

Примјена концепта рада полиције у заједници условљена је бројним елементима које је претходно потребно испунити како би се створиле претпоставке за практичну реализацију. Неки од тих услова су круцијални за примјену концепта и без њиховог постојања није могуће говорити о озбиљном приступу и оријентацији ка раду у заједници.

Један од најважнијих општих услова тиче се процеса деполитизације полиције, односно искључивања претежног политичког утицаја на токове у полицијској организацији. У условима када је политичка подобност препорука за велики број руководних радних мјеста у полицији, концепт који подразумијева стабилност у полицијској организацији, нема пуно прилика за успјех.

Слична је ситуација и у погледу централизованости полицијске организације. Концепт рада полиције у заједници подразумијева значајан дио слободе полицијског менаџмента и креативности у односима са заједницом, које није могуће остварити у условима ригидне организације стриктно засноване на хијерархијским односима надређених и подређених.

Резултати не само поменутог него и неких других истраживања, указују на чињеницу да смо још увијек прилично далеко од испуњавања општих услова за примјену концепта рада полиције у заједници и да је овај концепт, без обзира на декларативну примјену читаву деценију,

Општи услови за примјену концепта рада полиције у заједници у полицији РС

још увијек на нивоу теоријске разраде и стратегија, уз слабу практичну реализацију.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђукић, Б. (2014). *Аспекти безбједности у локалним заједницама у Републици Српској*. Докторска дисертација. Бања Лука: Универзитет Синергија, Факултет за безбједност и заштиту
- Милосављевић, Б. (1997). *Наука о полицији*. Београд: Полицијска академија.
- Пена, У. (2006). *Рад полиције у заједници и његова имплементација са посебним освртом на БиХ*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Seagrave, J. (1996), Defining Community Policing, *American Journal of Police*, бр. 2, 1–22.
- Симоновић, Б. (2006). *Рад полиције у заједници (Community policing)*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Симоновић, Б. (2005). Пројекат: Теоретски и практични аспекти полиције у заједници (Community Policing), ВШУП, Београд.

GENERAL TERMS FOR APPLICATION OF COMMUNITY POLICING IN THE REPUBLIC OF SRPSKA POLICE

Borislav Djukić, PhD*

Dragana Vujić, M.A.**

Petar Djukic***

Abstract: Application of community policing concept in the Republic of Srpska police, is something about which there is a declarative consent of all those that govern with all important processes in society. The process of implementation of the concept in practice is not easy at all, because it is necessary to create a series of terms without which it is not possible. These terms are often determined by some influences which are outside of the framework of police organization, which means that the realization of the concept in practice does not depend directly and only on the perpetrators inside police organization. It is necessary to transform the society in a series of segments that, on first sight, are not connected with the implementation of the community policing concept, but they are an essential prerequisite

* Police College, University of Banja Luka; e-mail: bobandjukic70@gmail.com

** Police College, University of Banja Luka; e-mail: sdragana84@yahoo.com

*** Police College, University of Banja Luka; e-mail: perodjukic96@gmail.com

to the quality implementation. Until then, about application of the concept will be discussed in the field of theoretical polemics, and less about forms of practical application. The aim of the paper is to determine the fulfillment of some general terms for the application of the community policing concept, and for this purpose will be used statistically analyzed results of research through surveys.

Key words: general terms, police, community policing, depolitization, decentralization.

МЕЂУНАРОДНИ СТАНДАРДИ И ЛИШЕЊЕ СЛОБОДЕ МАЛОЉЕТНИКА

УДК: 343.915-053.6	DOI: 10.7251/BPGBL1215137G	Научна критика, полемика или осврт
--------------------	----------------------------	---------------------------------------

Др Николина Грбић-Павловић*

Апстракт: Лишење слободе малољетника, које се остварује преко заводских васпитних мјера и казне малољетничког затвора, као и преко кривичнопроцесне установе притвора, представља за малољетног учиниоца кривичног дјела најтежу кривичну санкцију, односно, најтежу мјеру за обезбјеђење присуства малољетног делинквента у кривичном поступку. Зато сматрамо да је ову проблематику потребно посматрати и у свјетлу међународних докумената, односно у области усклађености домаћег законодавства које се бави овом проблематиком са међународним документима. Тако, ауторка у овом раду разматра међународне стандарде који су у вези са лишењем слободе малољетника.

Кључне ријечи: међународни стандарди, лишење слободе, малољетници.

УМЈЕСТО УВОДА

У периоду послије Другог свјетског рата, захваљујући томе што је свијет био ужаснут размјерама злочина извршених у име идеологије, нарочито над лицима по разним основима лишеним слободе, услиједило је доношење низа међународноправних докумената којима су се настојала штитити основна људска права и слободе (Соковић, 2005: 711). Тако је питање лишења слободе предвиђено низом универзалних међународних докумената Уједињених нација, као што су Општа декларација о људским правима из 1948. године (*The European Convention on Human Rights (formally the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms)*), усвојена од стране Савјета Европе 1950. године, а ступила на снагу 3. септембра 1953. године) и Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. године, затим

* *Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци; email: nikolinagrbc@blic.net*

регионалним документима о људским правима као што су Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода из 1950. године (*The European Convention on Human Rights (formally the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms)*), усвојена од стране Савјета Европе 1950. године, а ступила на снагу 3. септембра 1953. године), Повеља о основним правима у Европској унији из 2000. године (*Charter of Fundamental Rights of the European Union*, свечано прокламована од стране Европског парламента, Савјета министара и Европске комисије 7. децембра 2000. године, а ступила на снагу Лисабонским уговором 1. децембра 2009. године), Америчка декларација о правима и дужностима човјека из 1948. године (*The American Declaration of the Rights and Duties of Man*, усвојена на Деветој међународној конференцији америчких држава у Боготи – Колумбија, 2. маја 1948. године), Афричка повеља о правима човјека и народа из 1981. године (*The African Charter on Human and Peoples' Rights*, усвојена од стране Скупштине шефова држава и влада Организације афричке уније (данас Афричке уније) 7. јуна 1981. године, а ступила на снагу 21. октобра 1986. године), Општа исламска декларација о људским правима из 1981. године (*Universal Islamic Declaration of Human Rights*, усвојена од стране Исламског савјета Европе 19. септембра 1981. године), те уставима и повељама о људским правима појединих држава широм свијета (Павловић, 2010).

ЛИШЕЊЕ СЛОБОДЕ МАЛОЉЕТНИКА ПРЕМА МЕЂУНАРОДНИМ СТАНДАРДИМА

Борба за заштиту људских права најприје се водила у вези са гаранцијама од арбитарног лишења слободе, те су из тог разлога међународни стандарди и код малољетних учинилаца кривичних дјела најважнији. О лишењу слободе малољетних лица говори се у члану 5. (1) г Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода којим се допушта високој уговорној страни лишење слободе малољетног лица у циљу васпитног надзора или како би се малољетно лице које је учинило кривично дјело извело пред надлежне органе. Пред Европским судом за људска права је релативно мали број оваквих предмета по Конвенцији. Међутим, у два предмета (Voamag против Белгије 1988. године и I. D. G. против Ирске 2002. године), Европски суд за људска права је утврдио да су наведене државе прекршиле члан 5. (1)г тиме што су лишење слободе малољетника правдале „васпитним надзором“, а заправо се радило о смјештају у затвор или другу институцију, гдје такав затвор није био могућ (Гомиен, 2005: 41).

Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. у члану 7. понавља општу забрану мучења, док се у члану 10. директно

спомиње затвореник, гдје се захтијева да се са свим лицима која су лишена слободе поступа човјечно и са поштовањем достојанства човјека. Уз то, овдје се државама поставља обавеза одвајања осумњичених од осуђених лица, а у складу с њиховим статусом неосуђених лица, те обавеза одвајања малољетних лица од осталих (Плеић, 2010).

Осим основних људских права, затвореници уживају и посебна права која произилазе из њиховог специфичног положаја и услова у којима издржавају казну затвора. Ова су права обликована у стандарде и начела утврђена актима међународних организација, Уједињених нација на свјетском нивоу, те Савјета Европе на регионалном нивоу. И једни и други настоје забранити одређена поступања и поставити главна начела која се темеље на поштовању људског достојанства и рехабилитације затвореника (Плеић, 2010).

Поред положаја осуђених лица и њиховог живота у затвору, најзначајнији документи Уједињених нација прокламују забрану мучења. Године 1984. донијета је посебна Конвенција против тортуре и других сурових, нечовјечних или понижавајућих поступака или кажњавања (*The Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, усвојена је од Генералне скупштине Уједињених нација Резолуцијом број 39/46 од 10. децембра 1984. године, а ступила на снагу 26. јуна 1987. године). На основу ове Конвенције државе чланице су у обавези да предузму дјелотворне законске и извршне, као и све друге мјере како би спријечиле свако мучење на својој територији, укључујући и обавезу да активно истраже све акте мучења, чак и без формалне пријаве да је тортура почињена (Соковић, 2006: 569).

Генерална скупштина Уједињених нација је 1988. године усвојила Скуп принципа о заштити свих лица у било ком облику притвора или затвора (*Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment*, усвојен је од Генералне скупштине Уједињених нација Резолуцијом број 43/173 од 9. децембра 1988. године. Доступно на: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp36.htm).

Уколико је малољетно лице притворено или затворено, а не разумије своја права, с њима ће га упознати надлежни орган (Принцип 16). Такође, посебна пажња се посвећује обавјештавању родитеља или старатеља о притварању или затварању малољетника. Надаље, Принцип 18 се односи на нека права притворених или затворених малољетника као што су: да имају право да комуницирају са својим браниоцем у пуној повјерљивости, право да их бранилац посјети, да се комуникација са браниоцем може визуелно пратити, али не и слушати, те да садржај комуникације (уколико је слушан) између браниоца и малољетника не може представљати доказни материјал, осим ако не представља планирање или наставак вршења кривичног дјела.

Лишење слободе малољетних лица регулисано је у готово свим

међународним документима који се односе на дјecu и малољетничко правосуђе (Stapleton; Van Zyl Smit; Nazarova, 2008: 112). Као полазна тачка, а с обзиром на озбиљну природу и ризике лишења слобода, члан 37 (б) Конвенције о правима дјетета налаже да лишавање слободе према дјeci "...мора да се користи само као посљедња могућа мјера и то у најкраћем могућем трајању." Чланом 37 (в) је предвиђено да се са сваким дјететом лишеним слободе хумано поступа, уз поштовање рођењем стеченог достојанства и на начин који уважава потребе особа његовог узраста. Поред ових основних принципа, дјеца лишена слободе уживају низ додатних права, као што су: да лишавање слободе мора бити у складу са законом (чл. 37 (б)); право да одржавају контакте са породицом (чл. 37 (в)); да ће дјеца бити одвојена од одраслих, изузев уколико то није у њиховом најбољем интересу (чл. 37 (в)); право на брз приступ правној и другој помоћи (чл. 37 (д)); право заштите или лијечења физичког или менталног здравља дјетета, односно право на периодичну провјеру обезбијењеног третмана и све друге околности од значаја за његово збрињавање (чл. 25); право да оспоре законитост лишавања слободе пред судом или другим надлежним, независним и непристрасним органима и право на брзу одлуку (чл. 37 (д)) (Cirigliani, 2007: 29).

Као и Конвенција о правима дјетета, Пекиншка правила дефинишу да мјеру истражног притвора треба примјењивати само у крајњој нужди и у најкраћем трајању. Истражни притвор треба замијенити другим мјерама, попут појачаног надзора, интензивне бриге или смјештаја у васпитне установе. Правило 17.1(б) такође одређује да ограничавање личне слободе малољетника долази у обзир само након брижљивог процјењивања свих околности случаја и да треба да буде сведено на најмању могућу мјеру. Наведеним правилом се указује да строги репресивни приступи не долазе у обзир када су у питању малољетници. Санкција у виду лишавања слободе може се примијенити само у случају када се малољетнику суди за тешко кривично дјело које је извршено насиљем према другом лицу или ако се ради о упорном понављању тежих преступа, односно у случајевима гдје не постоји други адекватан начин реаговања на почињене деликте (Правило 17.1(в)). Смјештај малољетника у затворску установу мора увијек бити крајње средство и смије се примијенити на најмање потребно временско раздобље (Stapleton; Van Zyl Smit; Nazarova, 2008: 113-114).

Најкомплетнији скуп минималних стандарда, права и процедура којима се треба водити у свим случајевима дјеце која су лишена слободе представљају Правила Уједињених нација за заштиту малољетника лишених слободе, познатија под називом Хаванска правила. Правила о заштити малољетника лишених слободе сачињена су као допуна Стандардних минималних правила Уједињених нација за малољетничко правосуђе (Пекиншка правила), првог свеобухватног инструмента за

малољетничко правосуђе који су усвојиле Уједињене нације. У том смислу, правила о заштити малољетника лишених слободе сматрају се једним од кључних и интегралних инструмената у области малољетничког правосуђа. Правила о заштити малољетника лишених слободе у суштини садрже већину одредаба садржаних у Стандардним минималним правилима УН за поступање са затвореницима (Усвојена 30. августа 1955. године на Првом конгресу УН о спречавању криминалитета и поступању са преступницима, одобрена од стране Економског и социјалног савјета УН резолуцијом 663 С од 31. јула 1957. године, а допуњена од стране Економског и социјалног савјета УН резолуцијом 2076 од 13. маја 1977. године) и унапређују их тако да оне одговарају специфичним правима и потребама дјече. Ова правила уређују темељна начела извршавања казне затвора и постављају руководећа начела за затворенике. Правила намећу обавезу одвајања различитих категорија затвореника с обзиром на пол, године и ранији живот, прописују минималне услове смјештаја, здравствене заштите и личне хигијене, право на жалбу, контакте с вањским свијетом, погодности затвореника, рад у затвору, наставу и разоноду. У Руководећим начелима се истиче, између осталог, да затворски систем не смије појачавати патњу, осим оне која је својствена самој казни, да је сврха и оправдање казне заштита друштва и ресоцијализација, те да институционални режим треба тежити смањењу разлика које постоје између живота у затвору и живота на слободи. Примјена начела захтијева индивидуализацију третмана и еластичан систем класификације затвореника у групе. Иако правно необавезујућа, она имају велику улогу и утицај на национална законодавства и праксу.

Хаванско правило 11. (б) дефинише појам лишавања слободе као било коју врсту хапшења или затварања или смјештања лица по наређењу било које правосудне, административне или друге јавне власти, у јавну или приватну установу, коју лице не може слободно да напусти (Stapleton; Van Zyl Smit; Nazarova, 2008: 114). Лишавање слободе треба да се врши под условима и околностима које обезбјеђују поштовање људских права малољетника. Малољетницима лишеним слободе не смију, из било којих разлога везаних за њихов статус, бити ускраћена грађанска, економска, политичка, социјална или културна права која им припадају према националном или међународном праву, а која су спојива са лишавањем слободе. Правила се примјењују на све врсте и моделе установа за лишавање слободе у којима су затворени малољетници.

Хаванским правилима утврђују се „основне претпоставке“, са циљем обезбјеђења поштовања права и безбједности малољетника, те развоја психичке и физичке добробити дјетета. Хаванска правила утврђују да лишавање слободе малољетника буде коришћено као крајње средство и у најкраћем могућем трајању. Дужина трајања санкција треба да буде одређена од стране судске власти, са могућношћу ранијег отпуштања

малољетника лишеног слободе (УНДП, 1998: 112). Правилима је прописано да је обавезно поштовање вјерских и културних права дјетета, затим право дјетета на преводиоца кад год је то неопходно, посебно током медицинских испитивања и дисциплинских поступака. Потребно је омогућити контакт малољетника и локалне заједнице, те јачати свијест у јавности о значају припреме малољетника за повратак у заједницу.

Поред основних перспектива и домена и примјене правила, третмана малољетника који су у притвору или чекају суђења, највећи дио правила су стандарди који се односе на управљање објектима у којима су смјештена дјеца лишена слободе. Ова правила покривају велики број области као што су: вођење евиденција, пријем, регистрација, рад и смјештај, физичка средина, образовање и рад, рекреација, религија, медицинско старање, биљежење болести, повреда или смрти, везе са заједницом, ограничења физичке принуде и употреба силе, дисциплински поступци, контрола и жалбе, повратак у заједницу и особље. У цјелини, Хаванска правила обезбјеђују информативни преглед свих релевантних принципа и на тај начин представљају практичан водич за обезбјеђивање права дјеце која су лишена слободе.

Хаванска правила треба да се користе као допуна свим осталим релевантним инструментима Уједињених нација везаним за права дјетета лишеног слободе, односно морају бити укључена у национална законодавства. Приликом примјене затворске казне на малољетнике, наведена Правила би требало сматрати примарним важећим међународним инструментом. На европском регионалном нивоу, за малољетнике лишене слободе од значаја су и Европска затворска правила (*Recommendation Rec (2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules*, усвојена од Комитета министара Савјета Европе 11. јануара 2006. године).

Тако се у Правилу 35.3 наводи да ће се дјеца у затвору чувати у дијелу затвора који је одвојен од оног у којем су смјештена одрасла лица, осим ако се сматра да је то у супротности са најбољим интересима дјетета (Правило 35.3). Уколико су дјеца затворена заједно са одраслим лицима, обезбиједиће се да дјеца, поред услуга које су на располагању свим затвореницима, имају приступ социјалним, психолошким, образовним и вјерским активностима, као и рекреативним програмима, односно оним програмима и активностима које су доступне дјечи у заједници (Правило 35.1). Сваки затвореник који је дијете и који подлијеже обавезном образовању треба да има приступ том образовању (Правило 35.2), а сваком дјетету које напусти затвор пружиће се додатна помоћ (Правило 35.3).

УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Корпус о универзално признатим људским правима и слободама укључује и „специјална“ права малољетних лица, са израженим одређењем за посебну и јачу заштиту и развој малољетника. Одредбе из ове области у међународним конвенцијама имају императивно значење за државе које су их ратификовале. Ради се о подручју у коме је свијест друштва о њиховом поштовању као „највиших“ стандарда достигла веома завидан ниво (Мрвић-Петровић; Грбић, 2009).

Правосудни систем за малољетнике мора се заснивати на основним принципима међународног права, као што су најбољи интерес дјетета, право на живот, опстанак и развој, недискриминација и поштивање мишљења дјетета. Потенцирањем добробити малољетника и обезбјеђивањем да свака реакција према малољетним преступницима увијек буде у сразмјери (принцип сразмјерности) са околностима које се тичу и преступника и преступа, не узима се у обзир само тежина преступа, него се цијене личност и личне карактеристике малољетника.

ЛИТЕРАТУРА

- Cipriani, D. J. (2007). *Children, their Rights, and the Beginning of Criminal Responsibility - An International Children's Rights Perspective*. Draft Ph.D. Dissertation, Vrije Universiteit Faculty of Law, Amsterdam.
- Stapleton, A., Van Zyl Smit, D., Nazarova, D. (2008). *A Compendium of Comparative Prison Legislation*. London: Penal Reform International, First edition.
- Бејатовић, С. (2008). Међународни правни стандарди о лишењу слободе и Устав Републике Србије. *Правна ријеч, број 15, 2008, 37–51*.
- Гомиен, Д. (2005). *Кратки водич кроз Европску конвенцију о људским правима*. Стразбур: Савјет Европе.
- Мрвић-Петровић, Н., Грбић, Н. (2009). Алтернативне кривичне санкције према малолетницима у Републици Српској. *Правни живот, број 10, 2009, 547–559*.
- Павловић, З. (2010). Притвор, међународни стандарди и домаће право, *Педагошка стварност, вол. 56, број 9–10, 2010, 758–779*.
- Плеић, М. (2010). Међународни инструменти заштите права затвореника и надзора над суставом извршавања казне затвора, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу, вол. 17, број 1, 2010, 307–331*.
- Радуловић, Д. (1990). О притвору и поступку према малољетницима, *Годишњак Правног факултета у Бањалуци, број XIV, Универзитет „Буро Пуцар Стари“, Бањалука, 1990, 77–85*;

- Соковић, С. (2005). Извршење казне затвора – релевантни међународни стандарди, *Правни живот*, број 9, 2005.
- Соковић, С. (2006). Ново казнено законодавство и међународни стандарди – забране тортуре, мучења, нехумани и понижавајући поступци и кажњавања, *Зборник радова Ново кривично законодавство: дилеме и проблеми у теорији и пракси*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2006.
- Шкулић, М., Стевановић, И. (1999). *Малолетни делинквенти у Србији – нека питања материјалног, процесног и извршног права*. Београд: Југословенски центар за права детета.
- Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment*, усвојен је од Генералне скупштине Уједињених нација Резолуцијом број 43/173 од 9. децембра 1988. године.
- Charter of Fundamental Rights of the European Union*, свечано је прокламована од стране Европског парламента, Савјета министара и Европске комисије 7. децембра 2000. године, а ступила је на снагу Лисабонским уговором 1. децембра 2009. године.
- Recommendation Rec (2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules*, усвојена је од Комитета министара Савјета Европе 11. јануара 2006. године.
- The African Charter on Human and Peoples' Rights*, усвојена је од стране Скупштине шефова држава и влада Организације афричке уније (данас Афричке уније) 7. јуна 1981. године, а ступила на снагу 21. октобра 1986. године.
- The American Declaration of the Rights and Duties of Man*, усвојена је на Деветој међународној конференцији америчких држава у Боготи – Колумбија 2. маја 1948. године.
- The Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, усвојена је од Генералне скупштине Уједињених нација Резолуцијом број 39/46, 10. децембра 1984. године, а ступила на снагу 26. јуна 1987. године.
- The European Convention on Human Rights (formally the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms)*, усвојена је од стране Савјета Европе 1950. године, а ступила на снагу 3. септембра 1953. године.
- The Universal Declaration of Human Rights*, усвојена је од Генералне скупштине Уједињених нација Резолуцијом број 217 А (III) од 10. децембра 1948. године.
- Universal Islamic Declaration of Human Rights*, усвојена од стране Исламског савјета Европе 19. септембра 1981. године.
- Доступно на: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp36.htm
- Стандарди и норме Уједињених народа из области кривичног правосуђа*, Развојни програм Уједињених народа, Одјел за економска и социјална

питања, Центар за међународну превенцију криминала, УНДП, 1998, стр. 112.

Стандардна минимална правила УН за поступање са затвореницима; усвојена 30. августа 1955. године на Првом конгресу УН о спречавању криминалитета и поступању са преступницима, одобрена од стране Економског и социјалног савјета УН резолуцијом 663 С од 31. јула 1957. године, а допуњена од стране Економског и социјалног савјета УН резолуцијом 2076 од 13. маја 1977. године.

INTERNATIONAL STANDARDS AND APPREHENSION OF MINORS

Nikolina Grbić-Pavlović, PhD*

Abstract: The apprehension of minors, which is carried out in a form of institutional correctional measures and juvenile prison, as well as in a form of detention, is the most serious criminal sanction for a juvenile offender, i.e., the toughest measure for ensuring the presence of a juvenile offender in a criminal proceeding. Therefore, we believe that this issue needs to be treated in the light of international documents or in the field of harmonization of relevant national legislation with international documents. Therefore, in this paper the author considers the international standards that are related to the apprehension of minors.

Key words: international standards, apprehension, minors.

* Police College, University of Banja Luka; email: nikolinagrbić@blic.net

ПРЕГЛЕД СТАЊА ИЗДВОЈЕНИХ МОТОРИЧКИХ И ФУНКЦИОНАЛНИХ СПОСОБНОСТИ ТЕ МОРФОЛОШКИХ КАРАКТЕРИСТИКА СТУДЕНАТА ФАКУЛТЕТА ФИЗИЧКОГ ВАСПИТАЊА И СПОРТА У БАЊОЈ ЛУЦИ

УДК: 792.012.1-05.87	DOI: 10.7251/BPGBL1215147M	Кратки научни чланак
----------------------	----------------------------	----------------------

Мр Жељко Михаљчић*
Мр Жељко Вукић**
Мр Горан Пашић***

Апстракт: Циљ рада је да се утврди тренутно стање издвојених моторичких и функционалних способности те морфолошких карактеристика код студената Факултета физичког васпитања и спорта. Узора испитаника сачинили студенти треће године Факултета физичког васпитања и спорта у Бањој Луци школске 2013/2014. Испитаници су мушког пола, старости између 20 и 21 године, а број испитаника је 44. Приликом уписа на студије сви кандидати су били подвргнути лекарском прегледу, на којем је утврђено да су физички и психички здрави. Методолошки, овај рад је трансферзално истраживање. С обзиром на природу проблема и предмета истраживања, број испитаника, врсте инструмената за прикупљање података и објективних материјалних могућности, у истраживању је примијењено теренско конфирмативно истраживање на једној групи испитаника. Такође је кориштена метода теоријске анализе за проучавање релевантних писаних извора из домена моторичких и функционалних способности те морфолошких карактеристика. Метода теоријске анализе је кориштена да помогне у дефинисању проблематике овог рада, базирајући се на подацима из досадашњих истраживања у овој области. Дескриптивном и каузалном методом описивана и објашњавана је веза и однос добијених резултата истраживања. Примијењен је дескриптивни статистички метод којим су добијене потребне мјере: распон (range), минимални (min) и максимални (max) резултат, аритметичка средина, стандардна девијација. Обрадом података који су добијени provedеним мјерењем способности и

* Јединица за основну обуку – Полицијска академија, Управа за полицијско образовање, Министарство унутрашњих послова Републике Српске; email: zeljko.mihaljcic@education.muprs.org.

** Факултет физичког васпитања и спорта, Универзитет у Бањој Луци; email: z.vukic@yahoo.com.

*** Факултет физичког васпитања и спорта, Универзитет у Бањој Луци; email: gorandelmonte@yahoo.com.

карактеристика, и њиховим упоређивањем са прописаним нормама, видјело се да су студенти треће године Факултета физичког васпитања и спорта у Бањој Луци просјечног нивоа способности и карактеристика. Имајући у виду ниво моторичких, функционалних способности, као и морфолошких карактеристика студената, можемо донијети закључак да би они требало да буду у могућности да без већих потешкоћа савладају програмске садржаје наставног плана и програма Факултета физичког васпитања и спорта у Бањој Луци.

Кључне ријечи: Моторичке способности, функционалне способности, морфолошке карактеристике, преглед стања, дескриптивна статика.

УВОД

На Факултету физичког васпитања и спорта у Бањој Луци – општи смјер, школује се висококвалификовани стручни кадар на пољу извођења наставе физичког васпитања на свим нивоима васпитања и образовања (од предшколског до средњошколског), за провођење спортских активности селекционисаних група на свим нивоима такмичарског спорта дјецe, омладине и одраслих, те за осмишљавање и провођење рекреативних активности. Развој моторичких способности и повећање обима моторичких знања је процес који се остварује кроз релативно дужи период, и стога захтијева да тај процес води стручан и оспособљен педагог физичке културе, који влада вјештинама и знањима неопходним за успјешно реализовање тог процеса.

Да би се тај процес одвијао плански, систематично и водио дјецу или омладину према унапријед дефинисаном циљу, потребно је у току школовања на факултету, студенте физичког васпитања и спорта оспособити и обучити, кориштењем савремених наставних метода, јер је од њих зависи будућност и стање здравља младих нараштаја.

Не бисмо смјели заборавити чињеницу да је физичка култура један од најбитнијих елемената успјешног развоја дјецe и омладине у току школовања, па и касније кроз бављење спортом.

Циљ је постизање значајног нивоа знања и вјештина којима ће располагати професор физичког васпитања и спорта, потребних за планирање, извођење и вредновање наставе у основним и средњим школама, те оспособљавање професора за примјену иновација и савремене образоване технологије у настави физичког васпитања.

Неизоставан задатак образовног процеса будућих педагога физичке културе јесте и стицање неопходних вјештина и знања на пољу праћења развоја моторичких, функционалних способности и морфолошких карактеристика као најбољих показатеља утицаја наставе физичког

васпитања на организам ученика, као и стицање знања која су им неопходна за даље школовање, усавршавање и научноистраживачки рад.

Прикупљањем података за овај рад студенти треће године су проведени кроз процес тестирања способности и карактеристика, са посебним нагласком на детаље који су од велике важности за успјешност тестирања и валидност добијених резултата. Полазећи од напријед наведених чињеница, постављен је предмет рада који се огледа у мјерењу одређене моторичке (снага, координација, флексибилност) и функционалне способности (респираторног и кардиоваскуларног система) те морфолошких карактеристика (домен поткожног масног ткива и индекс масе тијела) код студената треће године Факултета физичког васпитања и спорта. Након дефинисаног предмета овог истраживања, дефинисан је и проблем који представља преглед стања одређених моторичких и функционалних способности те морфолошких карактеристика студената треће године Факултета физичког васпитања и спорта.

Теоријска разматрања

Да би се било која моторичка манифестација испољила неопходни су одређени предуслови. Осим здравог локомоторног апарата, довољне количине енергије, као и дефинисане структуре кретања, за извршење истог неопходан је одређен ниво моторичких способности. Са пода се може подићи и папир и тег од 100 кг. Папир може подићи сваки здрав човјек, без обзира на пол или узраст, док ће за подизање тега бити пресудан ниво снаге појединца. Уколико се упореди човјек који је извршио наведени задатак са појединцем који није могао да га савлада, може се закључити да један има виши ниво снаге од другог. Да би се добиле информације о моторичким способностима и да би се уопште дефинисало њихово постојање, неопходно је извршити низ мјерења манифестног простора моторике. Ово се ради специјалном техником тестирања, при чему се користе метријски испитани тестови као инструмент за добијање података.

Основна намјена свих тестова је да нешто докажу, потврде, измјере.

Карактеристике на које треба обратити посебну пажњу прије примјене тестова јесу: ваљаност теста, поузданост теста, објективност теста, дискриминативност теста (Мијановић, 2008).

Моторичке способности су скривене, латентне способности човјека, које се испољавају у кретању. Посједује их сваки човјек, али на различитом нивоу. Ниво испољавања моторичких способности зависи од низа фактора као што су: насљеђе, пол, узраст, тренираност, итд. У

досадашњим истраживањима латентног простора моторике откривено је постојање одређеног броја базичних и специфичних моторичких способности. Већина аутора се слаже да у латентном простору моторике човјека егзистира седам базичних, моторичких способности: снага, брзина, координација, гipкост, прецизност, равнотежа и издржљивост. Ово не значи да је испитивани простор ограничен на наведене способности, јер, истраживањима се можда може доказати постојање још неких латентних способности. Исто тако, егзистенција наведених фактора не подразумева да се они односе на све узрасте, него на период када је човјекова моторика већ формирана и потпуно дефинисана.

Моторичким способностима називају се оне способности човјека које учествују у рјешавању моторичких задатака и условљавају успјешно кретање, без обзира да ли су стечене тренингом или не. У рјешавању техничко-тактичких задатака у процесу спортског тренинга, моторичке способности имају значајну улогу у дијагностичко-прогностичком смислу и у смислу селекције. Под издвојеним моторичким способностима, овај рад ће се бавити елементима: снаге, координације и гipкости.

У антропомоторици термин снага користи се као човјекова особина, његово својство да савлада спољашњи отпор или да му се супротстави уз помоћ мишићног напрезања (Нићин, 2000).

Снага као базична моторичка способност је вишедимензионална, па према томе постоји више начина испољавања снаге, а два основна критерија подјеле су: акциони (статичка, експлозивна и репетитивна) и тополошки (снага руку и раменог појаса, трупа и снага доњих екстремитета и то статичког, репетитивног и експлозивног карактера). У циљу стварања адекватног теоријског оквира, за овај рад дефинисаће се основни појмови којима ће се бавити.

Снага, јакост мишића може се дефинисати оним максималним теретом који тај мишић, при максималној контракцији, подиже. Снага мишића, при другим непромијењеним условима, зависи од почетне дужине његових влакана, тј. од степена истегнутости мишића, али и од попречног пресека мишићних влакана (Рађо, 2000).

А Хошек-Момировић (1979), са физиолошког аспекта експлозивну снагу означава као "способност активирања максималног број моторних јединица у јединици времена".

Са антропомоторичког аспекта, експлозивна снага се може дефинисати као "способност да се у кратком времену испољи велика сила" (Гајић, 1985).

Експлозивна снага се дефинише као способност краткотрајне максималне мобилизације мишићних сила ради убрзања кретања тијела (Нићин, 2000).

Динамичка снага, односно способност развоја мишићних сила које омогућавају понављање неких једноставних покрета везаних

за подизање или помјерање тежине терета или тијела, односно способност репетитивног (понављајућег) покретња терета или тијела, са савладавањем отпора изотоничним контракцијама мишића назива се репетитивном снагом (Нићин, 2000).

Координација, без сумње, представља једну од најбитнијих способности у погледу ефикасности моторичког функционисања. Она учествује у реализацији, практично сваке кретне структуре, од најједноставније па до најсложенијег облика кретања. Утицај и важност ове моторичке способности расте са сложенешћу моторичке активности, а посебно долази до изражаја у ситуацијама брзог рјешавања проблема на моторичком нивоу. Због тога ова моторичка способност носи епитет „моторичка интелигенција”. Спретност укључује комплексан редослијед активности: реакцију тијела на сензорни надражај, избор и обраду одговарајућег моторичког програма на основу усвојених моторичких вјештина и, на крају, извођење одређене активности. Информације које се примају сензорним путем шаљу се мозгу ради обраде, процјене и прилагођавања. Читав тај процес дешава се у милисекундама.

Као комплексна моторичка способност, спретност подразумијева способност појединца да реализује, оствари или изведе координацијски сложено кретање, правилно, брзо, тачно, сналажљиво, рационално и ефикасно у односу на просторно и временски промјенљиве услове. Ова врста физичког својства је веома зависна од општег и специфичног моторичког искуства (Благојевић et al., 2007). Према, Гајићу (1985), координација би се могла дефинисати као „сврсисходно и контролисано енергетско, временско и просторно организовање покрета у једну цјелину“.

Гипкост, као једна од особина људског тијела, спада у ред базично моторичких способности. Најчешће се дефинише као способност обављања покрета великом амплитудом, односно, у анатомско-физиолошком погледу, то је обим покрета у неком зглобу. Гипкост је базична моторичка способност којом се лако остварују велике амплитуде покрета (Нићин, 2000). За испољавање гипкости одговоран је механизам синергистичког аутоматизма и регулације тонуса мускулатуре. Гипкост се само условно може третирати са становишта покретљивости у зглобовима, јер је покретљивост зглобова анатомски одређена обликом зглобова, дужином лигаментарног система итд. Гипкост је као базична моторичка способност неопходна у многим спортовима, али је у неким спортовима она једна од водећих моторичких способности, као нпр. у гимнастици, скоковима у воду, пливању итд. Гипкост се може дефинисати као обим могућег покрета у одређеном зглобу, посебно у зглобу кука, или у низу зглобова, нпр. у кичменом стубу (Рађо, 2000).

У простору функционалних способности човјека спроведена су многа истраживања која су углавном била усмјерена на изучавање

функција појединих органа и органских система, гдје су до сада утврђене бројне законитости о грађи и функционисању организма. На основу тога, као и сазнања о пластичности људског организма, истраживања су се одвијала у правцу изучавања утицаја различитих врста стимулуса на трансформацију функционалних способности.

Међу обимнијим радовима истиче се истраживање које су провели Шебић-Зухрић, Л., et al. (2007). Циљ истраживања је био дефинисати ефекте програмираног проприоцептивног тренинга на унапређење базично моторичких потенцијала равнотеже и координације. Шебић-Зухрић, Л. et al. (2008) су истраживали релације базично моторичких способности и стилизованих кретних структура у мушкој ритмичкој гимнастици. Миленковић, Д. (2009) је извео истраживање са циљем да се утврди утицај морфолошких карактеристика, моторичких и функционалних способности на резултате програмских садржаја физичког васпитања из атлетике код ученика основних школа. Поповић, Б. (2010) – основни циљ овог истраживања је био да се утврди динамика учења и степен повезаности морфолошких и моторичких карактеристика студената ФФК (Факултета физичке културе) генерације 94/95. године, са успјехом учења кључних џудо техника, предвиђених планом и програмом наставе из џудоа. Шегрегур, Д. et al. (2010) су провели истраживање које је имало за циљ да утврди могуће разлике у антропометријским карактеристикама, моторичким и функционалним способностима међу ученицима и ученицама првих разреда средњих школа различитих усмјерења (гимназија, техничка школа и струковна школа) и средина (рурална и урбана). Марковић, С. et al. (2006) – циљ овог истраживања је био прикупити податке о појединим морфолошким особинама двије групе студентица, истог доба и пола, али мјерене у различитим периодима (разлика од осам година између мјерења). Ткалчић, С. et al. (2007) – намјера овог рада је била утврдити релације поткожног масног ткива и стандардизованих параметара ситуационе ефикасности кошаркашица на Јуниорском европском првенству у Шкофјој Локи, Словенија.

Функционалне способности одређују ефикасност функционисања најважнијих органских система, а у овом раду ћемо посветити пажњу:

- стабилности и распону функционисања кардиоваскуларног система,
- стабилности и распону функционисања респираторног система

Опште је познато да се систем за транспорт кисеоника, који је битан за аеробну енергетску способност, може најефикасније мијењати под утицајем стимулуса цикличног типа. Цикличним активностима унапређују се регулативна и транспортна ефикасност респираторног система, а истовремено се мијења и максимални минутни волумен срца. Аеробна способност се дефинише као способност да се прихвати, транспортује и искористи кисеоник и она представља добар индикатор

кардиореспираторне форме тј. наше способности да ангажовањем срца, плућа и мишића користимо аеробне енергетске системе за добијање горива за физички рад. Дакле, за учествовање у свим дужим физичким активности, које повећавају срчану фреквенцију или убрзавају дисање, заправо испољавамо аеробну способност. Један од најбољих индикатора аеробне способности јесте параметар познат као максимална потрошња кисеоника – универзално га означавамо са VO_{2max} . Што је већа вриједност максималне потрошње кисеоника, то смо способнији да прихватимо и искористимо кисеоник из ваздуха, тј. можемо да издржимо неку пролонгирану активност више и дуже (нпр. трчање, вожњу бицикла, аеробик или спининг). Управо због тога, утврђивање овог важног параметра код здравих људи одличан је показатељ утренираности, а његово мјерење или барем процјена неопходна мјера прије реализације било ког аеробног програма тренинга. Да не заборавимо, особа која има већу аеробну способност (тј. већи VO_{2max}) има смањен ризик од многих кардиоваскуларних болести и задеса, гојазности, шећерне болести или повећаног холестерола у крви, боље ментално здравље, већи квалитет и просјечно трајање живота.

Срце, као и сваки други мишић, тражи вјежбање да би остало у форми. Атрофија и хипертрофија су стања срчаног мишића која битно утичу на његову функционалност, а директно зависе од физичких активности које спроводимо. Атрофија се јавља код физички неактивних особа, које због тога имају предиспозицију за развој срчаних обољења. Снажно, здраво физиолошки хипертрофично (повећано) срце је дјелотворно и битан је елеменат доброг стања читавог организма, због правилне дистрибуције крви са свим животну важним састојцима и високим могућностима адаптације на оптерећење.

При већим напорима, а карактеристично за спортске активности и при здравом функционисању ових система, људи се у великој мјери разликују у односу на функционалне способности, одн. капацитете тих система. Понорац, Н. et al. (2005) – намјера овог рада је да провјери могућност примјене вриједности VO_{2max} као показатеља аеробног капацитета спортисте, те провјери постојање разлике у односу на физички нетрениране особе – неспортисте.

Под појмом морфолошки простор се подразумевијева област којом се дефинише грађа тијела и основне димензије које дату грађу описују.

Малацко (1991) наводи да се под морфолошким факторима антрополошког статуса човјека најчешће подразумевијева одређен систем основних антропометријских латентних димензија.

Морфолошке карактеристике дефинишу човјека на основу његових обиљежја, а генерално се могу дефинисати као: лонгитудинална димензионалност скелета, трансферзална димензионалност скелета, волумен и маса тијела, поткожно масно ткиво.

Овај рад се бави доменом поткожног масног ткива и индексом масе тијела које смо мјерили путем инструмента типа Танита, модел: ВС-418 МА.

Изведене мјере, односно индекси којим се може директно или индиректно дефинисати структура грађе тијела, односно директно или индиректно одредити састав тијела у односу на нпр. тјелесну запремину, заступљеност мишићног – као пожељног и квалитетног ткива са аспекта моторичких способности, или заступљености масног – као непожељног и некавалитетног ткива са аспекта моторичких способности, јесу показатељи који се користе у теорији и пракси у функцији процјене карактеристика морфолошког простора (Лапчевић ет ал. 2002).

Подсјетимо се да се ниво физичке форме изражава у односу на јединицу тјелесне масе, па ако се повећавају тјелесне масти, аеробна способност опада (Charkey & Gaskill, 2008).

Фактор поткожног масног ткива се дефинише укупном количином масти у организму, али се заправо директно мјери количина поткожног масног ткива, због тога што постоји велика повезаност између поткожне масти и укупне количине масти у тијелу. За већину моторичких димензија он представља реметећи фактор. Информације о структури морфолошких карактеристика веома су битне са аспекта њихове трансформације. Највећа трансформација под утицајем континуиране физичке активности могућа је код масног ткива, затим волуминозности тијела, а готово је занемарујућа код димензионалности скелета.

МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Узорак испитаника

Узорак испитаника су студенти треће године Факултета физичког васпитања и спорта у Бањој Луци школске 2013/2014. Испитаници су мушког пола, старости између 20 и 21 године, а број испитаника је 44. Приликом уписа на студије сви су били подвргнути љекарском прегледу, приликом чега је утврђено да су физички и психички здрави.

Прије извођења сваког од тестова, испитаницима ће бити детаљно објашњено и демонстрирано правилно извођење теста, са нагласком на правилно извођење и постизање што бољег резултата.

Узорак варијабли

За адекватно проучавање моторичких способности из релевантних писаних извора, примијењена је метода теоријске анализе. Метода теоријске анализе такође је примијењена приликом дефинисања проблематике овога рада. Као истраживачка техника кориштено је тестирање, а од инструмената за испитивање варијабли кориштени су стандардизовани моторички инструменти. За описивање добијених резултата, те за објашњавање веза и односа добијених резултата, примијењене су одговарајуће статистичке методе. Мјерења су извршена у пријеподневним часовима (9–12) у кабинету за борилачке спортове и у атлетској дворани Универзитета у Бањој Луци. Испитаници су тестове изводили у спортској опреми. Прије извођења тестова испитаницима је објашњен начин извођења тестова и демонстрирано извођење тестова. Тестови су били тако распоређени да се сасвим елиминисао утицај замора на резултате тестирања. Одабрани тестови за процјену моторичких способности могли су бити извођени на отвореном или у затвореном простору. Због одабране популације и могућих временских услова, тестови су извођени у затвореном простору, мјерења моторичких способности и морфолошких карактеристика проведена су у кабинету за борилачке спортове и у атлетској дворани Универзитета у Бањој Луци. При извођењу тестова у атлетској дворани, испитаници су подијељени у четири групе од по 11 испитаника. Свакој групи објашњена је природа моторичког теста и како ће се мјерити поједини моторички тестови. Један мјерилац је мјерио исте тестове и сви су били посебно припремљени за реализацију овог програма. Екипу мјерилаца сачињавали су сарадници, професори физичког васпитања. Мјерење једне способности није утицало на резултате мјерења других способности или карактеристика. Процјена нивоа издвојених моторичких способности испитаника изведена је употребом батерија тестова; за процјену координације (Магонт тест, полигон натрашке, кораца у страну), снаге (експлозивна снага – сацент, скок удаљ, репетитивна снага – претклон трупом и склекови), гипкост (дубоки претклон, статичка гипкост трупа и врата, статичка гипкост раменог и ручног зглоба).

За тестирање функционалних способности респираторног система испитаници су подвргнути тестирању максималног експираторног волумена у првој секунди, употребом апарата (MicroLab 3500 – NEW, desktop spirometar). MicroLab је оперативни преносни спирометар са јединственом комбинацијом софистициране напредне технологије и једноставношћу за кориштење. Једноставност употребе омогућава му високо резолуцијски екран осјетљив на додир (touch screen), те једноставан мени са “help” опцијом. MicroLab спирометар користи Micro Medical дигитални волуменски претварач, фантастично стабилан,

који мјери експирисан ваздух директно по В.Т.P.S. (Body Temperature with Pressure water vapour) критерију. Претварач није осјетљив на кондензацију и температуру и није га потребно калибрисати прије сваке спирометрије. Испитаницима је мјерен максимални форсирани експириум у 1 секунди.

Распон кардиоваскуларног система је тестирано употребом “бип” теста којим ће се утврдити ниво аеробне издржљивости.

Бип тест је у спортској пракси врло популаран полулабораторијски тест прогресивног типа. Изводи се у затвореном простору, иде до максималног исцрпљења и тестира максималну потрошњу кисеоника, а једна од важнијих чињеница је да искуство испитаника практично нема утицаја. Тест се изводи на маркираном простору од 20 метара, при чему се трчање одвија од једне маркације до друге, а прати се брзина коју даје звучни сигнал (бип) са неког плејера. Поједини „бип“ убрзава сваких 1 минут за 0,5 км/х. Свака минута се интерпретира као један ниво, а унутар једног нивоа има 8 до 12 дионица.

Морфолошке карактеристике тј. вриједност индекса тјелесне масе је мјерена употребом уређаја типа Танита, модел: ВС-418 МА. Индекс тјелесне масе добијен је употребом ваге за одређивање тјелесне композиције методом биоимпедансе. Принцип рада ове ваге је заснован на индиректном мјерењу тјелесног састава. Анализер тјелесне композиције је заснован на чињеници да ткива са мало масти, као што су мишићи, садрже висок проценат воде и електролита и због тога се понашају као проводници електричног сигнала. У поређењу са њима, масно ткиво има мање воде и понаша се као отпорник протоку електричног сигнала. Индекс тјелесне масе (енглески *Body mass index*, крат. БМИ) оквирни је показатељ ухрањености. Рачуна се тако да се тјелесна маса особе у килограмима подијели с квадратом висине у метрима: $БМИ = m/x^2$.

БМИ приказује однос тежине и висине тијела, међутим не узима у обзир тјелесну грађу појединца, па је његова употреба ограничена. БМИ не може илустровати постотак масног ткива у односу на мишићну или коштану масу – што су основни критерији за процјену је ли одређена особа гојазна или мршава. Појединци с великом тјелесном масом и високим БМИ индексом не могу се аутоматски оцијенити као гојазни; на примјер, код бодибилдера и крупно грађених људи, удио мишићне и коштане масе у односу на висину је велики, али то не значи да су гојазни.

Стога БМИ не може бити мјерило за процјену здравља односно гојазности, али се користи као добра статистичка мјера ухрањености.

Ухрањеност човјека се може рангирати индексом од 15 (близу изгладњелости), па све до 40 и више (морбидна гојазност). Овај распон категорија одговара одраслим особама изнад 20–21 године живота.

Методe обраде података

Да би се у потпуности реализовали постављени задаци и циљеви овог истраживања, примијењена је математичко-статистичка процедура. Статистичка обрада података извршена је на персоналном рачунару Pentium IV, а кориштен је статистички програм SPSS (верзија 17.0). Примијењен је дескриптивни статистички метод којим су добијене потребне мјере: распон (ранге), минимални (min) и максимални (max) резултат, аритметичка средина, стандардна девијација.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

	Н	Ранг	Минимум	Максимум	Ар. средина	Стан. дев.
poligon natraske	44	6,76	6,35	13,11	9,0618	1,42048
koraci u stranu	44	4,02	5,97	9,99	8,4368	,72587
magont	44	10,98	10,17	21,15	13,4400	2,00446
sklekovi	44	43	20	63	37,30	8,778
pretklon trupom	44	17	15	32	24,61	3,853
skok udalj iz mjesta	44	90	175	265	236,20	18,518
skok uvis	44	30	30	60	47,07	6,953
gipkost trupa i vrata	44	36	44	80	65,82	7,989
gipkost ramena	44	49	32	81	54,20	11,063
duboki pretklon	44	30	13	43	28,75	6,919
bip	44	24	30	54	43,49	5,438
FEV1 fors. Exp. volumen u 1 sec.	44	3,27	2,26	5,53	4,4500	,60066
tanita bmi	44	8,70	20,20	28,90	23,8136	2,02388
Valid N	44					

Табела бр. 1 Централни параметри моторичких и функционалних варијабли и варијабли морфолошких карактеристика

Анализом података наведених у табели, у тесту – полигон натрашке постигнути минимум износи 6,35 s, а максимум 13,11 s, тако да је разлика између минимума и максимума 6,76 s, а аритметичка средина

износи 9,06 s. У другом тесту којим је испитивана координација – кораци у страну, минималан резултат износи 5,97 s максимум 9,99 s, тако да је разлика између најбољег и најлошијег резултата 4,02 s., а средња вриједност износи 8,4368 s. Трећи тест који се односио на мјерења простора координације је тест – магонт, у којем су испитаници постигли слиједеће резултате, минималан резултат је 10,17 s, максималан 21,15 s, док разлика износи 10,98 s а средња вриједност износи 13,44 s. У тесту којим је испитивана репетативна снага раменог појаса, склекови, у табели су приказани следећи резултати, минималан 20, максималан 63, тако да је разлика између минимума и максимума 43 понављања, а средња вриједност износи 37,30 понављања. Тестом којим је мјерена репетативна снага трупа – претклон трупом, добијен је следећи резултати, минимум 15, максимум 32, а распон представља 17 понављања, док средња вриједност износи 26,61 понављања. Тест за испитивање експлозивне снаге – скок удаљ из мјеста има разлику између минималног (175 цм) и максималног (265 цм) 90 цм, а средња вриједност износи 236,20 цм. Тест за испитивање експлозивне снаге – скок увис из мјеста, показао је слиједеће резултате, минимум 30 цм, максимум 60 цм, тако да разлика између ова два резултата износи 30 цм, а средња вриједност износи 47,07 цм. Гипкост је испитивана тестом за процјену статичке гипкости трупа и врата, а распон између минимума (44 цм) и максимума (80 цм) је 36 цм; средња вриједност износи 65,82 цм. Тестом за процјену статичке гипкости раменог и ручног зглоба добијени су слиједећи резултати, минимум 32 цм, максимум 81 цм, док је разлика између та два резултата 49 цм, средња вриједност износи 54,20 цм. У тесту – дубоки претклон добијени су слиједећи резултати: разлика између минимума (13 цм) и максимума (43 цм) износи 30 цм, а средња вриједност износи 28,75 цм. Прегледом стања издвојених моторичких способности (координације, снаге и гипкости) приказаних у табели бр. 1, и њиховим поређењем с нормативима и таблицама за процјену способности и карактеристика, а које се налазе у прилогу рада, може се донијети закључак да је популација студената треће године Факултета физичког васпитања и спорта показала просјечне резултате на тестирањима моторичких способности. Под појмом „просјечне“ подразумијева се ниво моторичких способности који је неопходан да би студенти били у могућности да несметано учествују у наставном процесу и успјешно савладавају наставне садржаје.

Функционалне способности су испитиване бип тестом, гдје је минимум 30 мл/кг/мин, максимум 54 мл/кг/мин, а распон је 24 мл/кг/мин, док средња вриједност износи 43,49 мл/кг/мин. Мјерењем форсираног експираторног волумена у 1 секунди добијени су резултати: минимум 2,26, максимум 5,53, гдје је распон 3,27, а средња вриједност износи 4,45. Из добијених резултата можемо закључити да је вриједност

форсираног експираторног волумена нормална и да испитаници немају никакву опструкцију респираторног система. Добијене вриједности указују да је потрошња кисеоника код студената изнадпросјечна, а знамо да је потрошња кисеоника један од показатеља аеробног потенцијала, те је стога оправдана претпоставка да ће испитивана популација студената успјешно извршавати практичне часове аеробног карактера.

За индекс тјелесне масе уочава се да је минимум 20,20, максимум 28,90, док је распон 8,70, а средња вриједност износи 23,81, што нам указује да испитивана популација припада групи нормално ухрањених индивидуа. Неведене вриједности се могу повезати с континуираним бављењем физичким активностима које су везане за наставу на факултету као и појединце који се баве спортом. Освртом на вриједности стандардне девијације, види се да је она мала, тако да можемо закључити да мјерена популација чини хомогену групу.

ЗАКЉУЧАК

Прегледом стања издвојених моторичких способности (координације, снаге и гipкости), и њиховим поређењем с нормативима и таблицама за процјену способности и карактеристика, а које се налазе у прилогу рада, можемо донијети закључак да је популација студената треће године Факултета физичког васпитања и спорта показала просјечне резултате на тестирањима моторичких способности. Под појмом „просјечне“ подразумијева се ниво моторичких способности који је неопходан да би студенти били у могућности да несметано учествују у наставном процесу и успјешно савладавају наставне садржаје. Анализом добијених резултата тестирање функционалних способности респираторног система из добијених вриједности је видљиво да је потрошња кисеоника код студената просјечна, те је стога оправдана претпоставка да ће испитивана популација студената успјешно извршавати практичне часове аеробног карактера. Стицање увида у способности и карактеристике које су пресудне за успјех у савладавању програмских садржаја, важно је за правилну селекцију и усмјеравање студената, а посебно за програмирање и провођење наставног процеса и праћење резултата тих процеса.

Из обраде података који су добијени provedеним мјерењем способности и карактеристика, и њиховог упоређивања истих са прописаним нормама, видљиво је да су студенти треће године Факултета физичког васпитања и спорта у Бањој Луци просјечног нивоа способности и карактеристика. Имајући у виду ниво моторичких, функционалних способности, као и морфолошких карактеристика студената, можемо

донијети закључак да би требали бити у могућности да без већих потешкоћа савладају програмске садржаје наставног плана и програма Факултета физичког васпитања и спорта у Бањој Луци.

ЛИТЕРАТУРА

- Благојевић, М., Допсај, и М., Вучковић, Г. (2007). *Специјално физичко образовање за студенте Полицијске академије*. Београд: Полицијска академија.
- Бехин, З., Плеша-Боснар, В., Кернц, Г., (2003.) *Провјера и оцјењивање разине моторичких и функционалних способности*. Загреб: Министарство унутарњих послова Републике Хрватске.
- Гајић, М. (1985). *Основи моторике човјека*. Нови Сад: Факултет физичке културе.
- Лапчевић, М., Жигић, Д., Иванковић, Д. (2002). *Методологија научног истраживања у примарној здравственој заштити, Секција опште медицине Српског лекарског друштва и Катедра опште медицине Медицинског факултета у Београду*, Београд.
- Марковић, С., Хорват, В., Крешимир, Б. (2006). *Разлике у неким морфолошким карактеристикама двије скупине студентица Учитељског факултета у Загребу. Љетна школа кинезиологије Републике Хрватске, 15, 197-201.*
- Малацко, Ј. (1991). *Основе спортског тренинга*. Нови Сад: Др Јулијан Малацко.
- Метикош, Д., Прот, Ф., Хофман, Е., Пинтар, Ж. и Ореб, Г. (1989). *Мјерење базичних моторичких димензија спорташа*. Загреб: Факултет за физичку културу Свеучилишта у Загребу.
- Миленковић, Д. (2009). *Утицај морфолошких карактеристика, моторичких и функционалних способности на специфично-моторичке способности ученика основних школа. Физичка култура, 63, 204-233.*
- Мијановић, М. (2008). *Методологија антропологије спорта*. Бања Лука: Факултет физичког васпитања и спорта.
- Нићин, Ђ. (2000). *Антропомоторика*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Факултет физичке културе.
- Поповић, Б. (2010). *Утицај морфолошких и моторичких карактеристика студената Факултета физичке културе у Београду на ефикасност савладавања програма наставе из џудоа. Физичка култура, 64, 62-71.*
- Понорац, Н., Матавуљ, А., Грујић, Н., Рајковача, З., Ковачевић, П. (2005). *Максимална потрошња кисеоника (VO₂ max) као показатељ физичке способности спортисте. Acta Medica Medianae. 4, 17-20.*

- Sharkly, B., Gaskill, S. (2008). *Vježbanje i zdravlje*. Beograd. Data status.
- Stanojević, S., Wade, A., Stocks, J. et al. (2008). Reference ranges for spirometry across all ages, New approach. *American Journal of Respiratory Critical Care Medicine*, 177(3): 253–260.
- Сударов, Н. (2007). *Тестови за процену физичких перформанси*. Нови Сад: Покрајински завод за спорт.
- Рађо, И. (2000). *Антропомоторика*. Мостар: Универзитет у Мостару, Педагошка академија.
- Хошек-Момировић, А. (1979). Утицај социолошких карактеристика на моторичке способности. *Кинезиологија*, 1–2, 117.
- Шебић-Зухрић, Л., Рађо, И., Смајловић, Н., Казазовић, Е. (2010). Ефекти програма проприоцептивног тренинга на унапређење стабилности и кретно-координационих квалитета. *II Међународни симпозијум нове технологије у спорту*. 413–416.
- Шегрегур, Д., Кухар, В., Параџић, П. (2010). Антропометријска, моторичка и функционална обиљежја ученика првих разреда средњих школа. *Хрватски спортскомедицински вјесник*, 25, 67–74.
- Ткалчић, С., Брадић, Ј., Брадић, А., Грегов, Ц. (2007). Релације количине поткожног масног ткива и стандардизираних параметара ситуацијске ефикасности кошаркашица јуниорске доби. *Љетна школа кинезиологије Републике Хрватске*, 16, 238–243.
- <http://www.topendsports.com/testing/tests/BMI.htm>
- http://hr.wikipedia.org/wiki/Индекс_тјелесне_масе
- http://en.wikipedia.org/wiki/Spirometry#cite_note-7

REVIEW OF THE STATE OF SEPARATED MOTOR AND FUNCTIONAL ABILITIES AND MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF STUDENTS OF THE FACULTY OF PHISICAL EDUCATION AND SPORT IN BANJA LUKA

Mr Željko Mihaljčić*

Mr Željko Vukić**

Mr Goran Pašić***

Abstract: The aim of this paper is to determine the current status of selected motor and functional abilities and morphological properties with the students of the Faculty of a physical education and sport. The sample consisted of third-year students of the Faculty of Physical Education and Sport in Banja Luka 2013/2014 school year. The subjects were male, aged between 20 and 21 years, a number of respondents is 44 students. When enrolling in the study all candidates were subjected to medical examination, during which it was established that they are physically and mentally healthy. Methodological this work is transversal study. Given the nature of the problem and the research subject, the number of respondents, the types of data collection instruments and objective financial possibilities in the study applied terrain confirmative study on a group of subjects. It is also used method of theoretical analysis for the study of relevant written sources in the field of motor and functional abilities and morphological characteristics. The method of theoretical analysis is used to assist in defining issues of this paper, based on data from previous studies in this area. Descriptive and causal method described and explained by the relationship and the relationship of the research results. The applied descriptive statistical methods which were obtained the necessary measures: range (range), minimum (min) and maximum (max) is the result, the arithmetic mean, standard deviation. Analysis of the data obtained measurements abilities and characteristics, and comparing them with the prescribed standards, it is evident that studeniti third year of the Faculty of Physical Education and Sport in Banja Luka, the average level of ability and karateristika. Bearing in mind the level of mobility, functional abilities and morphological characteristics of students, it can be concluded that students should be able to cope without major difficulties the program content of the curriculum of the Faculty of Physical Education and Sport in Banja Luka.

Key words: Motor skills, functional abilities, morfological characteristics, overview, descriptive statistics.

* Unit for basic training – Police academy, Department of police education; email: Department of Interior Republic of Srpska, zeljko.mihaljic@education.muprs.org.

** Faculty of physical education and sport, University of Banja Luka; email: z.vukic@yahoo.com.

*** Faculty of physical education and sport, University of Banja Luka, email: gorandelmonte@yahoo.com.

СТРУЧНИ РАДОВИ

СПРЕМНОСТ ЗА РЕАГОВАЊЕ НА ПРИРОДНУ КАТАСТРОФУ – ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

УДК: 504.4:614.8.084	DOI: 10.7251/BPGBL1215165C	Стручни рад
----------------------	----------------------------	-------------

Владимир М. Цветковић, МА*

Апстракт: У научној литератури не постоји јасан консензус у погледу теоријског одређења, као и начина (природе) утицаја разноврсних фактора на спремност за реаговање на природне катастрофе. Управо стога, систематичним прегледом постојећих истраживања и примењених теоријских концепата, могуће је учити неопходност њихове даље систематизације, а посебно потребе даљег објашњења међусобне повезаности демографских, социоекономских и психолошких фактора са нивоом спремности за реаговање на природну катастрофу. Сходно томе, предмет рада представља дескрипција и анализа релевантних научних радова (88) са циљем њиховог разврставања према критеријумима теоријског одређења и фактора утицаја на ниво спремности за реаговање на природне катастрофе. Резултати истраживања омогућавају јасан увид у мрежу постојећих теоријских објашњења и фактора који утичу на ниво спремности. Претрага постојећих радова у домаћој и страниој литератури извршена је уз помоћ сервиса „Google scholar“, популарне мреже кооперативног „on line“ библиографског система и сервиса (COBISS), српског цитатног индекса (SCI) и портала конзорцијума библиотека Србије за обједињену набавку (KoBSON).

Кључне речи: безбедност, природна катастрофа, спремност, реаговање, грађани, домаћинства, заједница, преглед литературе.

УВОД

Последице природних катастрофа је немогуће избећи. Ипак, адекватним системом управљања (ублажавање, спремност, одговор, опоравак) у природним катастрофама, могуће их је минимизовати. Значајност унапређења спремности за реаговање посебно долази до изражаја ако се има у виду тренд пораста броја природних катастрофа

* *Криминалистичко-полицијска академија, Београд; email: vladimir.cvetkovic@kpa.edu.rs.*

(Цветковић, 2013; Цветковић и Мијалковић, 2013; Цветковић, 2014, 2014а, 2014б; Цветковић, Милојковић и Стојковић, 2014).

Истраживања спроведена у протеклих тридесет година су у великој мери осветлила и појаснила социјалне факторе који утичу на спремност домаћинства за катастрофе. Уопштено узев, спремнија су домаћинства у оквиру којих се редовно прате извештавања медија. При томе, већи степен спремности за реаговање на катастрофе постоји у оквиру домаћинстава код којих чланови: у већој мери брину око друштвених и еколошких претњи; поседују претходна искуства у вези са последицама катастрофа; одговорније се понашају и брину за безбедност сопствене деце у школама; живе у кући која представља њихово власништво. Генерално, породице са вишим социоекономским статусом су спремније за реаговање на последице катастрофа (Tierney *et al.*, 2001: 44).

Генерално посматрано, спремност за природне катастрофе се може посматрати на три нивоа: грађана, домаћинства и заједнице. За сваки ниво се може рећи да постоји посебан методолошки приступ реализацији истраживања. Наиме, Хелер и сарадници (Heller *et al.*, 2005) су испитивали факторе који доприносе генерално ниском нивоу спремности грађана међу становницима који су доживели последице земљотреса. Сатлер и сарадници (Sattler *et al.*, 2000) су испитивали корелацију између нивоа спремности за катастрофе и фактора као што су године, приходи, перцепција ризика, немаштина и претходно искуство на нивоу појединца. Расел и сарадници (Russell *et al.*, 1995) у раду се баве испитивањем тренутног стања спремности становника Лос Анђелеса и Сан Франциска, односно у којој мери се степен спремности променио након земљотреса у Силмару 1971. године. Капуцу (Кариси, 2008) у истраживачком раду испитује спремност домаћинстава за одговор на катастрофе, као и улогу непрофитних организација у побољшању спремности грађана за катастрофе.

С обзиром на резултате прегледа литературе, истраживање ће се засновати на стручним радовима од 1950. године, са посебним фокусом на радовима објављеним у периоду од 1997. до 2014. године. С обзиром на постојеће радове о спремности за природне катастрофе који су објављени у научним часописима из земаља САД (58%) и Европске уније (29%), а најмање из Азије (10%), као и на чињеницу да се научни радови радије објављују у националним него у међународним часописима, истраживање ће се првенствено базирати на научним радовима са подручја САД, па Европске уније и, на крају, из других земаља, с посебним освртом на научне радове из Србије.

Претрага постојећих радова у домаћој и иностраној литератури извршена је уз помоћ сервиса „Google scholar“, популарне мреже кооперативног „on line“ библиографског система и сервиса (COBISS), српског цитатног индекса (SCI) и портала конзорцијума библиотека Србије за обједињену набавку (KoBSON).

ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ СПРЕМНОСТИ ЗА РЕАГОВАЊЕ НА ПРИРОДНЕ КАТАСТРОФЕ

У литератури, не постоји општеприхваћена дефиниција спремности за реаговање на природне катастрофе. Уосталом, једноставно се може стећи утисак да је одређивање садржаја и обима тог појма донекле и маргинализовано. Свакако, имајући у виду значај спремности као једног од битних елемената управљања у природним катастрофама, неопходно је посебну пажњу посветити дефинисању спремности као значајног концепта у области природних катастрофа и шире.

Проучавајући природне катастрофе с аспекта управљања, истраживачи су се директно/индиректно бавили питањем спремности и као теоријског концепта и као практичне дисциплине. Историјски гледано, почевши од 1950. године, када се истраживачи почињу интензивно бавити разноврсним аспектима природних катастрофа, сва теоријска одређења спремности могуће је разврстати у одређене периоде. Сходно томе, теоријска одређења спремности биће разматрана у три периода: од 1979. до 1993. године; од 1993. до 2008. године; и до 2008. до 2014. године.

Према томе, у периоду од 1979. до 1993. године биле су заступљене следеће дефиниције спремности за реаговање на природне катастрофе: скуп акција предузетих у циљу минимизације изгубљених људских живота и настале материјалне штете, али и као организовање и олакшавање ефикасног спасавања, пружања помоћи и рехабилитације у случајевима катастрофа. Као таква, она подразумева: адекватне прогнозе и упозорења; образовање и тренинге становништва; успостављену адекватну организацију управљања у ванредним ситуацијама, укључујући: припремљене планове заштите и спасавања; припремљене залихе и успостављене адекватне фондове за пружање помоћи (Brown, 1979: 10); планирање, идентификацију ресурса, системе упозорења, тренинге, симулације, и остале активности које се предузимају пре катастрофе са циљем побољшања безбедности и ефикасности одговора заједнице на катастрофе (Gillespie & Streeter, 1987: 155); унапред предузете активности са циљем развијања оперативних способности и олакшавања предузимања ефикасних мера у случајевима катастрофа (Godschalk, 1991: 136); активност предузету с циљем формулисања, тестирања и увежбавања плана заштите и спасавања за катастрофе; обезбеђивања тренинга за интервентно-спасилачке службе и грађане уопште; успостављања комуникације са јавношћу о ризицима од катастрофа и начинима њиховог смањивања (Mileti, 1991: 215); планирање и укљученост у активности базиране на генералном знању и информацијама које омогућавају индивидуалним домаћинствима да

предузму одговарајуће мере одговора на катастрофе (Faupel, Kelley & Petee, 1992: 6).

У периоду од 1993. до 2008. године биле су заступљене следеће активности предузете пре катастрофе у циљу побољшања одговора и опоравка од насталих последица: обједињавање активности планирања, увежбавања поступања и набавке залиха (Gillespie *et al.*, 1993: 36); било која мера предузета у циљу предвиђања и, где је то могуће, превенције, ублажавања утицаја катастрофа на рањиву популацију; ефикасаног одговора и суочавања са насталим последицама (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, 2000: 6); активности предузете у циљу јачања способности и могућности друштвених група за реаговање у ситуацијама изазваним катастрофама (Tierney *et al.*, 2001:27); аутори наглашавају неконзистентност спремности са јасним фокусом на њена два циља: 1. да помогне људима да избегну претњу; 2. да развије капацитете и механизме са циљем ефикасног одговора на настале катастрофе (Tierney *et al.*, 2001:43); спремност заједнице за превентивно реаговање подразумева: обавештеност, заинтересованост, способност и вољу одређене средине да иницира и подржи активности превентивног карактера (CSAP, 2003); у цивилном безбедносном контексту, спремност представља циљ свих превентивних активности и може бити дефинисана на следећи начин: мере свих врста предузете пре него што се катастрофа догодила са циљем бољег реаговања и опоравка (McEntire & Myers, 2004); спремност за катастрофе на нивоу домаћинства обухвата следеће активности: развијање хитног плана за домаћинство, разматрање плана евакуације са породицом, складиштење хране и воде, обезбеђивање куће и садржаја у кући, обезбеђивање комплета прве помоћи у кући, обавеза ношења батеријског радија на руци, и предузимање других корака у циљу припремања и предвиђања других ситуација и проблема који се могу јавити наступањем катастрофе (Paul, 2004: 170); спремност за реаговање на катастрофе је генерално дефинисана од стране Америчког црвеног крста у оквирима пет кључних корака које је потребно предузети на индивидуалном нивоу, нивоу домаћинства и заједнице: развој и тестирање планова заштите и спасавања; обезбеђивање залиха хране и воде у домаћинствима; тренинзи; волонтирање и давање крви (American Red Cross, 2006); спремност објашњавају као сет самозаштитних активности које се директно/индиректно предузимају ради смањења утицаја катастрофа (Mishra & Suar, 2007:143); спремност се може дефинисати као знање, способности и активности предузете од стране Владе, организација, друштвених група и грађана са циљем ефикасног учествовања, одговора и опоравка од разноврсних утицаја катастрофа (ISDR, 2009: 21); спремност представљају активности и унапред предузете мере уз помоћ којих се осигурава ефикасан одговор и опоравак од негативних утицаја катастрофа (Keim, 2008: 509).

Спремност за реаговање на природну катастрофу – преглед литературе

Период од 2008. до 2014. године представљао је експанзију придавања значаја питању спремности за реаговање на природне катастрофе. Због тога постоје и многобројне дефиниције, од којих ће бити поменуте поједине: спремност представља основу осигурања ефективног одговора на катастрофу. У теорији, подразумева планирање и тестирање мера за смањивање опасности на свим временским скалама, рангирајући је од секунде (одговор на упозорења о земљотресима или цунамију) до деценије (одговор на боље планирање земљишта или на борбу против климатских промена). Мере спремности помажу грађанима да препознају претњу и да предузму одређене акције, иако ће увек постојати раскорак између онога што су људи саветовани да ураде, онога шта кажу да ће да ураде и онога што они стварно ураде у таквим ситуацијама (Smith & Petley, 2009: 89); знања и способности, развијена од стране Владе, професионалаца и организација за опоравак заједница и појединаца како би се ефикасно предупредило, одговорило или опоравило од катастрофа или услова који су вероватни, који су близу или који се тренутно догађају. Спремност је заснована на квалитетној анализи ризика од катастрофа и доброј повезаности са раним системом за упозорења, и укључује активности као што су: планирање у вези с непредвиђеним ситуацијама, нагомилавање опреме и залиха, развој аранжмана за координацију, евакуацију и јавно информисање, удружени тренинзи и вежбе на терену (ISDR, 2009: 21); под мерама спремности за ураган подразумевају се следеће активности: састанак са члановима домаћинства; успостављање телефонске везе и разговор са другим члановима домаћинства/заједнице; помагање комшијама да се припреме за негативне ефекте урагана; набавка залиха хране, воде и медикамената; заштита куће од ветра; припремне активности за спровођење евакуације итд. Под мерама спремности за време урагана подразумевају се и: смањење нивоа неизвесности око сопствене и туђе безбедности, нпр. телефонирање; остајање са комшијама или затеченим пријатељима у сопственом или туђем домаћинству; праћење релевантних информација преко различитих медијских уређаја итд. (Kim & Kang, 2010: 472); спремност за катастрофе подразумева познавање локалних ризика од катастрофа, развијање плана заштите и спасавања, поседовање залиха и опреме у домаћинствима који садрже храну, воду и лекове за преживљавање наредна 72 часа (Cross, 2010); било која превентивна активност предузета од стране појединца, домаћинства, заједнице или државе пре и током катастрофе, укључујући тражење, обраду и дељење значајних информација о превентивним активностима, поседовање планова, залиха и опреме (Kim и Kang, 2010: 472); активности као што су планирање, свеобухватно идентификовање и набављање ресурса, системи упозорења, тренинзи, сагледавање ризика, подизање нивоа свести и образовања о катастрофама, увежбавања предузета с циљем

унапређивања безбедности током катастрофа (Said, Mahmud & Abas, 2011: 268); иако концизна дефиниција о спремности не постоји, у стручној литератури се наглашавају два конститутивна елемента: обезбеђивање залиха у виду хране и воде, медикамената, као и одређене опреме; и усмено, односно писмено доношење планова домаћинства за заштиту и спасавање његових чланова (Kohn *et al.*, 2012: 220); део континуираних процеса усмерених ка побољшању интервенција и обезбеђивању опоравка када такви догађаји погоде јавну безбедност (Hémond & Robert, 2012: 405); индивидуална спремност је реципрочно детерминисана кроз доступне материјале и интелектуалне ресурсе (залихе; благовременост и доступност знања и рута), друштвене мреже подршке (породице, цркве, локалне организације), ниво спремности заједнице (повезаност између јавних служби, невладиних организација, локалних администрација) и способност заједнице да обезбеди одговарајуће ресурсе (Reininger *et al.*, 2013: 51).

Према Закону о ванредним ситуацијама, спремност чине знање и капацитети које су развили субјекти система заштите и спасавања, како би ефикасно предвидели, одговорили на утицаје и опоравили се од утицаја могућих, предвиђених или тренутних опасности или стања („Сл. гласник РС“, бр. 111/09, 92/11 и 93/12). У члану 21. Закона, јасно се одређује да грађани учествују у заштити и спасавању, испуњавању материјалне обавезе за потребе заштите и спасавања у складу са посебним законом, обучавају се за личну, узајамну и колективну заштиту, спроводе прописане и наређене мере и извршавају задатке цивилне заштите. При томе, посебно се истиче да су они дужни да: прихвате распоред који им је одређен при распоређивању у органе и јединице цивилне заштите; да се одазову позиву надлежног органа цивилне заштите; да податке од значаја за заштиту и спасавање без одлагања доставе надлежном органу; и да дају податке потребне за вођење евиденција од значаја за заштиту и спасавање. Значај спремности грађана за реаговање на катастрофе препознат је и у националној стратегији заштите и спасавања у ванредним ситуацијама („Сл. гласник РС“, бр. 86/11). Наиме, у трећој стратешкој области насловљеној са „Користити знање, иновације и образовање у циљу изградње културе безбедности и отпорности на свим нивоима“ експлицитно се указује да се последице катастрофа могу знатно смањити уколико су грађани добро и адекватно информисани о ризицима са којима се могу суочити и о могућим опцијама и мерама које могу предузети у циљу смањења угрожености и боље припреме.

УТИЦАЈ ДЕМОГРАФСКИХ, СОЦИОЕКОНОМСКИХ И ПСИХОЛОШКИХ КАРАКТЕРИСТИКА ГРАЂАНА НА НИВО СПРЕМНОСТИ ЗА РЕАГОВАЊЕ НА ПРИРОДНЕ КАТАСТРОФЕ

На спремност грађана за реаговање на природну катастрофу делује велики број друштвених и индивидуалних фактора. При томе, они директно или индиректно утичу на грађане да имплементирају, предузму или осмисле мере спремности за реаговање у таквим приликама. Разумевање њиховог утицаја представља важан корак ка осмишљавању начина подизања нивоа њихове спремности. Слободно се може рећи да на спремност грађана за реаговање утичу демографски (пол, године, брачно стање, здравствени проблеми, етничка припадност, број деце, број чланова домаћинства), социоекономски (висина прихода и расхода домаћинства, статус власништва над објектом, као и цена директног/индиректног спровођења мера спремности) и психолошки (ставови, перцепција ризика, претходно искуство са природним катастрофама, мотивација, страх, забринутост, обавештеност) фактори. Сходно томе, у даљем раду указује се на спроведена значајна истраживања у вези с различитим факторима који утичу на спремност грађана за реаговање на природну катастрофу.

Повезаност знања о природним катастрофама и одређених сегмената спремности за реаговање представља актуелно истраживачко питање. Управо стога, велики број радова се односи на испитивање повезаности таквих варијабли (Faupel, Kelley & Petee, 1992; Edwards, 1993; Russell *et al.*, 1995; Liu *et al.*, 1996; McClure *et al.*, 1999; Paton, 2000; Lindell & Whitney, 2000; Paton *et al.*, 2001; Shaw *et al.*, 2004; Tanaka, 2005; Ozmen, 2006; Tekeli *et al.*, 2010; Muttarak и Pothisiri, 2013; Tuohy *et al.*, 2014). Рецимо, Танака (Tanaka, 2005) испитује на који начин знање о катастрофама повећава спремност становника за реаговање на катастрофе. При томе, у раду идентификује и анализира врсте образовања које су најприкладније за подстицање спремности становника за будуће земљотресе. Посебно испитује на који начин знање о катастрофама повећава спремност за реаговање становника и да ли оно може заиста подстаћи тј. мотивисати становнике да предузму одговарајуће акције. У резултатима својих истраживања, Томио и сарадници (Tomio *et al.*, 2014) указују да су старији, затим припадници женског пола и боље образовани појединци у позитивној вези са вишим нивоом спремности за катастрофе на нивоу домаћинства, док на нивоу локалне заједнице таква веза постоји са дужином пребивалишта, брачним статусом и присуством старијег члана породице. Финис и сарадници (Finnis *et al.*, 2010) су испитујући повезаност између учешћа у образовним програмима о опасностима и нивоа свести о опасности, перцепције ризика, знања и спремности домаћинства,

указали да постоји позитивна корелација између учешћа у образовним програмима и вишег нивоа спремности домаћинства. Шау и сарадници (Shaw *et al.*, 2004) као резултат у свом раду износе чињеницу да претходно искуство са земљотресом не доприноси у значајној мери свести о тој катастрофи, већ да помаже ученицима да знају шта је земљотрес. При томе, наглашавају да је школско образовање круцијално у јачању знања и перцепције о земљотресу као катастрофи. Џонсон (Johnson *et al.*, 2014) у раду указује да постоји позитивна корелација између спремности домаћинства и учешћа деце у образовним програмима о катастрофама. Мишра и Суар (Mishra & Suar, 2012) указују да су образовање о катастрофама и ресурси делимични посредници између анксиозности и спремности за поплаве и главни посредници између анксиозности и спремности за топлотне таласе. Ронан и сарадници (Ronan, Crellin & Johnston, 2012) у раду потврђују значајну улогу образовних програма о опасностима у подизању нивоа спремности домаћинства за катастрофе.

Поред знања, као фактора који се доводи у везу са спремношћу грађана за реаговање на природне катастрофе, посебну пажњу истраживача је заокупљивало и претходно искуство грађана. Наиме, желело се испитати да ли су грађани који су већ доживели неку од природних катастрофа, спремнији за реаговање у односу на грађане који то нису (Weinstein, 1989; Palm & Carroll, 1998; Sattler *et al.*, 2000; Mulilis *et al.*, 2003; Shaw, Kobayashi & Kobayashi, 2004; Mishra и Suar, 2007; Horney *et al.*, 2008; Tekeli *et al.*, 2010). Рецимо, Сетлер и сарадници (Sattler *et al.*, 2000) су испитивали корелацију између нивоа спремности за катастрофе и претходног искуства и том приликом установили да је корелација позитивна. Локалне заједнице које су више пута биле суочене са природним катастрофама, условљавале су настанак посебне супкултуре у оквиру које је долазило до размене знања и искустава у погледу начина реаговања пре, за време и после њиховог настанка. Такво искуство несумњиво је утицало и на побољшање перцепције људи о начинима заштите и отклањања последица природних катастрофа (Helsloot & Ruitenberg, 2004: 100). Претходна искуства с природним катастрофама утичу на појединце да чешће размишљају о ризицима од таквих догађаја. Аналогно томе, размишљање о таквим ризицима утиче на самопреиспитивање личне спремности и спремности домаћинства за реаговање на природне катастрофе (Weinstein, 1989).

Испитивањем утицаја перцепције ризика о природним катастрофама и саме спремности за њих, бавили су се следећи аутори: Russell *et al.*, 1995; Etkin, 1999; Mulilis *et al.*, 2003; Falkiner, 2006; Diekman *et al.*, 2007; Каруси, 2008; Miceli *et al.*, 2008; Finnis *et al.*, 2010; Becker *et al.*, 2013. Мицели и сарадници (Miceli *et al.*, 2008) у резултатима истраживања показују да су становници посматраног подручја поприлично добро спремни, а уз помоћ корелационе и регресионе анализе су указали да је спремност за

катастрофе у позитивној корелацији са перцепцијом ризика. Сатлер и сарадници (Sattler *et al.*, 2000) потврђују позитивну корелацију између перцепције ризика и спремности за ураган.

Велику пажњу истраживача је представљало и питање мотивационих фактора повезаних са спремношћу за реаговање на катастрофе (Ajzen, 1991; Bagozzi, 1992; Gollwitzer, 1993; Russell *et al.*, 1995; Lehman и Taylor, 1987; Godin and Kok, 1996; Bennett и Murphy, 1997; Ajzen, 1998; Abraham *et al.*, 1998; Lindell и Perry, 2000; Paton, 2003; Matsuda и Okada, 2006; Kirschenbaum, 2005; Falkner, 2006; Diekman *et al.*, 2007; Cretikos *et al.*, 2008; Becker *et al.*, 2012). Рецимо Патон (Paton, 2003) у свом истраживачком раду указује да у фази мотивације за унапређење спремности за реаговање на природне катастрофе, утичу следеће варијабле: перцепција ризика, критична свест и страх од природних катастрофа. Наиме, наведене варијабле утичу на степен мотивисаности људи за спровођене мера спремности у вези с природним катастрофама. Такође, он указује да у фази намере за спровођење мера спремности утичу следеће варијабле: очекивање (перцепција о личним способностима да се ублаже или отклоне последице) и процена самоефикасности (убеђење о личним способностима да се избори на ефективан начин).

Поред мотивационих фактора, у везу са спремношћу је довођена и забринутост грађана око потенцијалних последица природних катастрофа (Turner *et al.*, 1986; Dooley *et al.*, 1992; Russell *et al.*, 1995; Paton, 2003; Diekman *et al.*, 2007). На пример, Долеј и сарадници (Dooley *et al.*, 1992) су, испитујући однос између бриге и спремности заједнице за земљотрес потврдили да постоји позитивна корелација између бриге и повећања нивоа спремности за земљотрес. Расел и сарадници (Russell *et al.*, 1995) у резултатима истраживања указују да висок ниво личне забринутости, мерене као честа размишљања о земљотресу, у значајној мери утиче на спремност за катастрофу.

Имајући у виду разлике у годинама између људи, одређен број радова се односи на преиспитивање њихове повезаности са спремношћу за реаговање (Palm & Carroll, 1998; Sattler *et al.*, 2000; Kirschenbaum, 2006; Spittal *et al.*, 2008; Baker, 2011; Horney *et al.*, 2008; Tomio *et al.*, 2014). Значајно је споменути да су Сатлер и сарадници (Sattler *et al.*, 2000) у резултатима својих истраживања показали да постоји позитивна корелација између година и нивоа спремности појединца за катастрофе. Поред година, истраживачки фокус је био и на повезаности пола и спремности (Palm & Carroll, 1998; Spittal *et al.*, 2008; Smith & Notaro, 2009; Horney *et al.*, 2008; FEMA, 2009). Резултати националног истраживања на подручју САД (FEMA, 2009), указују на то да су особе мушког пола показале: већи степен уверености у своје способности приликом реаговања у првих пет минута након било које катастрофе; у већем проценту мисле да и без припрема могу да се суоче са природним катастрофама. Са друге стране,

особе женског пола: боље перципирају ризике од природних катастрофа; у већој мери очекују помоћ од чланова домаћинства и комшија; осећају већи страх; у већој мери мисле да ће им мере спремности помоћи да се изборе са последицама катастрофе итд.

Поред наведених фактора, у многобројним истраживањима испитивани су и утицаји етничке припадности (La Piere, 1934; Farley *et al.*, 1993; Edwards, 1993; Norris *et al.*, 1999; Spittal *et al.*, 2008; Baker, 2011); прихода домаћинства (Dooley *et al.*, 1992; Edwards, 1993; Sattler *et al.*, 2000; Eisenman *et al.*, 2006; Junn & Guerin, 1996; Liu *et al.*, 1996; Smith & Notaro, 2009; Baker, 2011; Reiningger *et al.*, 2013). Рецимо, Сатлер и сарадници (Sattler *et al.*, 2000) су испитивали корелацију између нивоа спремности за катастрофе и немаштине, и том приликом утврдили да постоји позитивна корелација, као и код повезаности броја деце са спремношћу за катастрофе (Edwards, 1993; Russell *et al.*, 1995; Kirschenbaum, 2006; Spittal *et al.*, 2008).

Поједини истраживачи су испитивали и повезаност броја чланова домаћинства са спремношћу за катастрофе (Spittal *et al.*, 2008); власништва над објектом (Dooley *et al.*, 1992; Edwards, 1993; Russell *et al.*, 1995; Junn & Guerin, 1996; Eisenman *et al.*, 2006; Reiningger *et al.*, 2013); брачног статуса (статуса везе) (Russell *et al.*, 1995; Spittal *et al.*, 2008); временске дужине пребивалишта (Eisenman *et al.*, 2006; Spittal *et al.*, 2008; Kim & Kang, 2010; Tekeli *et al.*, 2010; Tomio *et al.*, 2014); ставова о природним катастрофама (Bandura, 1992; Schwarzer, 1992; Bennett & Murphy, 1997; Abraham *et al.*, 1998; Bagozzi & Edwards, 1998; FEMA, 2009; Palm, 1998; Paton, 2003; Mileti *et al.*, 2004); баријера на спремност (Lehman & Taylor, 1987; Ajzen, 1991; Bagozzi, 1992; Gollwitzer, 1993; Russell *et al.*, 1995; Godin and Kok, 1996; Bennett & Murphy, 1997; Ajzen, 1998; Abraham *et al.*, 1998; Lindell & Perry, 2000; Paton, 2003; Kirschenbaum, 2005; Matsuda & Okada, 2006; Falkiner, 2006; Diekman *et al.*, 2007; Cretikos *et al.*, 2008; Becker *et al.*, 2012); здравствене ограничености (Thomas & Larry, 2001; Rowland *et al.*, 2007; Fox *et al.*, 2007; Rooney & White, 2007; Smith & Notaro, 2009; Bethel *et al.*, 2011); перцепције ризика (Dooley *et al.*, 1992; Edwards, 1993; Russell *et al.*, 1995; Junn и Guerin, 1996; Mileti, 1999).

ЗАКЉУЧАК

Прегледом литературе о спремности за реаговање на природне катастрофе, могао се стећи утисак да је реч о веома актуелном питању. Имајући у виду немогућност апсолутне безбедности од последица природних катастрофа, као и спреченост надлежних органа да свим грађанима у кратком периоду помогну, спремност као концепт односно један од циклуса управљања у природним катастрофама добија посебно на значају.

Спремност за реаговање на природну катастрофу – преглед литературе

Може се рећи да су научна истраживања посебно подстакнута недовољно објашњеном природом утицаја демографских, социоекономских и психолошких карактеристика грађана на њихову спремност за реаговање на различите природне катастрофе. Објашњење природе утицаја, наведених фактора, условљено је неопходношћу подизања нивоа спремности појединца, домаћинства и локалне заједнице за реаговање на природне катастрофе. Такође, резултати таквих истраживања имају директног утицаја на осмишљавање стратегија и програма подизања нивоа спремности.

У теорији не постоји универзална дефиниција спремности за реаговање на природне катастрофе. Свакако, постојеће дефиниције поседују одређене сличности – али и размимоилажења. У циљу даљег развијања концепта спремности за реаговање на природне катастрофе, потребно је посебну пажњу посветити његовом теоријском одређењу које је веома значајно за потребе операционализације и спровођења квантитативног односно квалитативног истраживања. Спремност за реаговање као зависна варијабла често се операционализује кроз знање о катастрофи, начину реаговања, склоништима итд.; поседовање усмених/писмених планова заштите и спасавања; обавештености и заинтересованости за спровођење превентивних мера; поседовање залиха хране и воде; поседовање нужне опреме; способности и вештинама за реаговање. Ипак, то није универзална операционализација.

Аутори коришћењем различитих методолошких приступа испитују спремност за реаговање. Неки од њих користе квантитативан, а други квалитативан истраживачки приступ. Један од озбиљнијих недостатака спроведених истраживања огледа се и у недостатку јединствених мерних инструмената који би омогућили националне компарације јавних индекса спремности грађана, домаћинства и локалних заједница за реаговање на природне катастрофе.

ЛИТЕРАТУРА

- Abraham, C., Sheeran, P. and Johnston, M. (1998). From health beliefs to self-regulation: theoretical advances in the psychology of action control. *Psychology and Health*. Vol. 13, 569–91.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behaviour. *Organisational Behaviour and Human Decision Processes*, Vol. 50, 179–211.
- Ajzen, I. (1998). Models of human social behaviour and their application to health psychology. *Psychology and Health*, Vol. 13, 735–739.
- American Red Cross (2006). available at: [www. Redcross.org](http://www.Redcross.org) (accessed February 16, 2006).

- Bagozzi, R. P. (1992). The self-regulation of attitudes, intentions and behaviour. *Social Psychology Quarterly*, Vol. 55, 178–204.
- Bagozzi, R. P. and Edwards, E. A. (1998). Goal setting and goal pursuit in the regulation of body weight. *Psychology and Health*, Vol. 13, 593–621.
- Baker, E. J. (2011). Household preparedness for the aftermath of hurricanes in Florida. *Applied Geography*, 31(1), 46–52.
- Bandura, A. (1992). Exercise of personal agency through the self-efficacy mechanism, in Schwarzer, R. (Ed.), *Self-Efficacy: Thought Control of Action*, Hemisphere Publishing Company, Washington, DC.
- Becker, J. S., Paton, D., Johnston, D. M., & Ronan, K. R. (2012). A model of household preparedness for earthquakes: how individuals make meaning of earthquake information and how this influences preparedness. *Natural hazards*, 64(1), 107–137.
- Bennett, P. and Murphy, S. (1997). *Psychology and Health Promotion*, Open University Press, Buckingham.
- Bethel, J. W., Foreman, A. N., & Burke, S. C. (2011). Disaster preparedness among medically vulnerable populations. *American journal of preventive medicine*, 40(2), 139–143.
- Brown, B. J. (1979). *Disaster preparedness and the United Nations; advance planning for disaster relief*: Pergamon Press.
- Center for Substance Abuse Prevention (CSAP) (2003): *Pathways to effective programs and positive outcomes*, Rockville, MD: U.S. Department of Health and Human Services (DHHS), Substance Abuse and Mental Health Service Administration (SAMHSA).
- Cretikos, M., Eastwood, K., Dalton, C., Merritt, T., Tuyl, F., Winn, L. & Durrheim, D. (2008). Household disaster preparedness and information sources: Rapid cluster survey after a storm in New South Wales, Australia. *BMC public health*, 8(1), 195.
- Cross, C. R. (2010). Emergency preparedness. Retrieved June, 7, 2011.
- Cvetković, V. (2013). *Intervetno-spasilačke službe u vanrednim situacijama*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Cvetković, V. (2014). Spatial and temporal distribution of floods like natural emergency situations. *International scientific conference Archibald Reiss days*. Belgrade: The academy of criminalistic and police studies, 220–235.
- Cvetković, V., Mijalković, S. (2013). *Spatial and temporal distribution of geophysical disasters*. Serbian Academy of Sciences and Arts and Geographical Institute Jovan Cvijic, Journal of the Geographical Institute "Jovan Cvijić" 63/3, 345–360, SASA: Special issue: International Conference Natural Hazards Links Between Science and Practice.
- Cvetković, V., Milojković, B. & Stojković, D. (2014). Analiza geoprostorne i vremenske distribucije zemljotresa kao prirodnih katastrofa. *Vojno delo*, 150–165.
- Diekman, S. T., Kearney, S. P., O'neil, M. E. & Mack, K. A. (2007). Qualitative study

Сремност за реаговање на природну катастрофу – преглед литературе

- of homeowners' emergency preparedness: Experiences, perceptions, and practices. *Prehospital and disaster medicine*, 22(06), 494–501.
- Dooley, D., Catalano, R., Mishra, S. & Serxner, S. (1992). Earthquake preparedness: Predictors in a community survey. *Journal of Applied Social Psychology*, 22, 451–470.
- Edwards, M. L. (1993). Social location and self-protective behavior: Implications for earthquake preparedness. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 11, 293–303.
- Eisenman, D. P., Wold, C., Fielding, J., Long, A., Setodji, C., Hickey, S. & Gelberg, L. (2006). Differences in individual-level terrorism preparedness in Los Angeles County. *American journal of preventive medicine*, 30(1), 1–6.
- Etkin, D. (1999). Risk transference and related trends: driving forces towards more mega-disasters. *Environmental Hazards 1*: 69–75.
- Falkiner, L. (2006). Impact analysis of the Canadian Red Cross Expect the Unexpected Program. *Institute for Catastrophic Loss Reduction*. Retrieved October, 31.
- Farley, J. E., Barlow, H. D., Finkelstein, M. S. & Riley, L. (1993). Earthquake hysteria, before and after: A survey and follow-up on public response to the Browning forecast. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 11, 305–321.
- Faupel, C. E., Kelley, S. P. & Petee, T. (1992). The impact of disaster education on household preparedness for Hurricane Hugo. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 10(1), 5–24.
- FEMA (2009). Personal Preparedness in America: Findings from the Citizen Corps National Survey.
- Finnis, K. K., Johnston, D. M., Ronan, K. R. & White, J. D. (2010). Hazard perceptions and preparedness of Taranaki youth. *Disaster Prevention and Management*, 19(2), 175–184.
- Fox, M. H., White, G. W., Rooney, C., и Rowland, J. L. (2007). Disaster Preparedness and Response for Persons With Mobility Impairments Results From the University of Kansas Nobody Left Behind Study. *Journal of Disability Policy Studies*, 17(4), 196–205.
- Gillespie, D. F., Colignon, R. A., Banerjee, M. M., Murty, S. A. & Rogge, M. (1993). *Partnerships for community preparedness* (No. 54). US University of Colorado. Institute of Behavioral Science.
- Gillespie, D. F. & Streeter, C. L. (1987). Conceptualizing and Measuring Disaster Preparedness. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 5(2), 155–176.
- Godin, G. and Kok, G. (1996), The theory of planned behaviour: a review of its applications to health-related behaviours, *American Journal of Health Promotion*, Vol. 11, 87–97.
- Heller, K., Alexander, D. B., Gatz, M., Knight, B. G. & Rose, T. (2005). Social and Personal Factors as Predictors of Earthquake Preparation: The Role

- of Support Provision, Network Discussion, Negative Affect, Age, and Education1. *Journal of Applied Social Psychology*, 35(2), 399-422.
- Helsloot, I., Ruitenberg, A. (2004). Citizen response to disasters: a survey of literature and some practical implications. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 12(3), 98-111.
- Hémond, Y., Robert, B. (2012). Preparedness: the state of the art and future prospects. *Disaster Prevention and Management*, 21(4), 404-417.
- Horney, J., Snider, C., Malone, S., Gammons, L. & Ramsey, S. (2008). Factors associated with hurricane preparedness: Results of a pre-hurricane assessment. *J Disaster Res*, 3(2), 1-7.
- International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (2000) *Introduction to disaster preparedness*. <http://www.ifrc.org/Docs/pubs/disasters/resources/corner/dpmanual/all.pdf> (pristupljeno, 30.06.2014).
- ISDR, (2009). UNISDR terminology on disaster risk reduction. *Geneva, Switzerland, May*.
- Johnson, V. A., Ronan, K. R., Johnston, D. M. & Peace, R. (2014). Evaluations of disaster education programs for children: A methodological review. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 9, 107-123.
- Junn, E. N. & Guerin, D. W. (1996). Factors related to earthquake preparedness among child care professionals: Theory and policy implications. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 14, 343-359.
- Kapucu, N. (2008). Culture of preparedness: household disaster preparedness. *Disaster Prevention and Management*, 17(4), 526-535.
- Keim, M. E. (2008). Building human resilience: the role of public health preparedness and response as an adaptation to climate change. *American journal of preventive medicine*, 35(5), 508-516.
- Kim, Y. C. & Kang, J. (2010). Communication, neighbourhood belonging and household hurricane preparedness. *Disasters*, 34(2), 470-488.
- Kirschenbaum, A. (2005). Preparing for the inevitable: Environmental risk perceptions and disaster preparedness. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 23(2), 97.
- Kirschenbaum, A. (2006). Families and disaster behavior: a reassessment of family preparedness. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 24(1), 111-125.
- Kohn, S., Eaton, J. L., Feroz, S., Bainbridge, A. A., Hoolachan, J. & Barnett, D. J. (2012). Personal disaster preparedness: an integrative review of the literature. *Disaster medicine and public health preparedness*, 6(03), 217-231.
- La Piere, R. T. (1934). Attitudes versus actions. *Social Forces*, 13, 230-237.
- Lehman, D. R. & Taylor, S. E. (1987). Date with an earthquake: Coping with a probable, unpredictable disaster. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 13, 546-555.
- Lindell, M. K. & Perry, R. W. (2000). Household adjustment to earthquake

Спремност за реаговање на природну катастрофу – преглед литературе

- hazard a review of research. *Environment and Behavior*, 32(4), 461–501.
- Lindell, M. K. and Whitney, D. J. (2000). Correlates of household seismic hazard adjustment adoption, *Risk Analysis*, Vol. 20, pp. 13–25.
- Liu, S., Quenemoen, L. E., Malilay, J., Noji, E., Sinks, T. & Mendlein, J. (1996). Assessment of a severe-weather warning system and disaster preparedness, Calhoun County, Alabama, 1994. *American journal of public health*, 86(1), 87–89.
- Matsuda, Y. & Okada, N. (2006). Community diagnosis for sustainable disaster preparedness. *Journal of Natural Disaster Science*, 28(1), 25–33.
- McClure, J., Walkey, F. and Allen, M. (1999), When earthquake damage is seen as preventable: attributions, locus of control and attitudes to risk, *Applied Psychology: An International Review*, Vol. 48, 239–56.
- McEntire, D. A. & Myers, A. (2004). Preparing communities for disasters: issues and processes for government readiness. *Disaster Prevention and Management*, 13(2), 140–152.
- Miceli, R., Sotgiu, I. & Settanni, M. (2008). Disaster preparedness and perception of flood risk: A study in an alpine valley in Italy. *Journal of Environmental Psychology*, 28(2), 164–173.
- Mileti, D. (1999). *Disasters by Design: A Reassessment of Natural Hazards in the United States*. National Academies Press.
- Mileti, D., Nathe, S., Gori, P., Greene, M., Lemersal, E., (2004). Public hazards communication and education: The state of the art. Informer Issue 2. Natural Hazards Center, University of Colorado, 1–13. (<http://www.colorado.edu/hazards/informer/>) (May 20, 2004).
- Mileti, D.M. (1991). *Disasters by Design: A Reassessment of Natural Hazards in the United States*, Joseph Henry Press, Washington, DC.
- Mishra, S. & Suar, D. (2007). Do lessons people learn determine disaster cognition and preparedness? *Psychology u Developing Societies*, 19(2), 143–159.
- Mishra, S. & Suar, D. (2012). Effects of anxiety, disaster education, and resources on disaster preparedness behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 42(5), 1069–1087.
- Mulilis, J. P., Duval, T. S. & Rogers, R. (2003). The Effect of a Swarm of Local Tornadoes on Tornado Preparedness: A Quasi-Comparable Cohort Investigation1. *Journal of Applied Social Psychology*, 33(8), 1716–1725.
- Muttarak, R. & Pothisiri, W. (2013). The role of education on disaster preparedness: case study of 2012 Indian Ocean earthquakes on Thailand's Andaman Coast. *Ecology and Society*, 18(4), 51.
- Norris, F. H., Smith, T. & Kaniasty, K. (1999). Revisiting the experience–behavior hypothesis: the effects of hurricane Hugo on hazard preparedness and other self-protective acts. *Basic and Applied Social Psychology*, 21(1), 37–47.
- Ozmen, F. (2006). The level of preparedness of the schools for disasters from

- the aspect of the school principals. *Disaster Prevention and Management*, 15(3), 383-395.
- Palm, R. (1998). Urban earthquake hazards: The impacts of culture on perceived risk and response in the USA and Japan. *Applied Geography*, 18, 35-46.
- Palm, R. & Carroll, J. (1998). *Illusions of safety: Culture and earthquake hazard response in California and Japan*. Boulder: Westview Press.
- Paton, D. (2000). Emergency planning: integrating community development, community resilience and hazard mitigation, *Journal of the American Society of Professional Emergency Managers*, Vol. 7, 109-18.
- Paton, D. (2003). Disaster preparedness: a social-cognitive perspective. *Disaster Prevention and Management*, 12(3), 210-216.
- Paton, D., Johnston, D. and Houghton, B. (2001), Direct and vicarious experience of volcanic hazards: implications for risk perception and adjustment adoption, *Australian Journal of Emergency Management*, Vol. 15, 58-63.
- Paton, D. & Johnston, D. (2001). Disasters and communities: vulnerability, resilience and preparedness. *Disaster Prevention and Management*, 10(4), 270-277.
- Paul, B. K. (2011). *Environmental hazards and disasters: contexts, perspectives and management*: John Wiley & Sons.
- Reininger, B. M., Rahbar, M. H., Lee, M., Chen, Z., Alam, S. R., Pope, J. & Adams, B. (2013). Social capital and disaster preparedness among low income Mexican Americans in a disaster prone area. *Social Science u Medicine*, 83, 50-60.
- Ronan, K. R., Crellin, K. & Johnston, D. M. (2012). Community readiness for a new tsunami warning system: quasi-experimental and benchmarking evaluation of a school education component. *Natural hazards*, 61(3), 1411-1425.
- Rooney, C. & White, G. W. (2007). Consumer Perspective Narrative Analysis of a Disaster Preparedness and Emergency Response Survey From Persons With Mobility Impairments. *Journal of Disability Policy Studies*, 17(4), 206-215.
- Rowland, J. L., White, G. W., Fox, M. H. & Rooney, C. (2007). Emergency Response Training Practices for People With Disabilities Analysis of Some Current Practices and Recommendations for Future Training Programs. *Journal of Disability Policy Studies*, 17(4), 216-222.
- Russell, L. A., Goltz, J. D. & Bourque, L. B. (1995). Preparedness and hazard mitigation actions before and after two earthquakes. *Environment and Behavior*, 27, 744-770.
- Said, A. M., Mahmud, A. R. & Abas, F. (2011). Community preparedness for tsunami disaster: a case study. *Disaster Prevention and Management*, 20(3), 266-280.
- Sattler, D. N., Kaiser, C. F. & Hittner, J. B. (2000). Disaster Preparedness:

Сремност за реаговање на природну катастрофу – преглед литературе

- Relationships Among Prior Experience, Personal Characteristics, and Distress. *Journal of Applied Social Psychology*, 30(7), 1396–1420.
- Schwarzer, R. (1992). Self-efficacy in the adoption and maintenance of health behaviours: theoretical approaches and a new model, in Schwarzer, R. (Ed.), *Self-Efficacy: Thought Control of Action*, Hemisphere Publishing Company, Washington, DC.
- Shaw, R., Kobayashi, K. S. H. & Kobayashi, M. (2004). Linking experience, education, perception and earthquake preparedness. *Disaster Prevention and Management*, 13(1), 39–49.
- Smith, D. L. & Notaro, S. J. (2009). Personal emergency preparedness for people with disabilities from the 2006–2007 Behavioral Risk Factor Surveillance System. *Disability and health journal*, 2(2), 86–94.
- Smith, K. & Petley, D. N. (2009). *Environmental hazards. Assessing risk and reducing disaster*: London *et al.*: Routledge.
- Spittal, M. J., McClure, J., Siegert, R. J. & Walkey, F. H. (2008). Predictors of two types of earthquake preparation: survival activities and mitigation activities. *Environment and Behavior*, 8 (12), 110–123.
- Tanaka, K. (2005). The impact of disaster education on public preparation and mitigation for earthquakes: a cross-country comparison between Fukui, Japan and the San Francisco Bay Area, California, USA. *Applied Geography*, 25(3), 201–225.
- Tekeli-Yeşil, S., Dedeoğlu, N., Tanner, M., Braun-Fahrlander, C. & Obrist, B. (2010). Individual preparedness and mitigation actions for a predicted earthquake in Istanbul. *Disasters*, 34(4), 910–930.
- Thomas, S. D. & Larry, C. (2001). *Disaster management and preparedness*. New York: Springer.
- Tierney, K. J., Lindell, M. K. & Perry, R. W. (2001). *Facing the unexpected. Disaster Preparedness and Response in the United States*. Washington, DC.
- Tomio, J., Sato, H., Matsuda, Y., Koga, T. & Mizumura, H. (2014). Household and Community Disaster Preparedness in Japanese Provincial City: A Population-Based Household Survey. *Advances in Anthropology*, 2014.
- Tuohy, R., Stephens, C. & Johnston, D. (2014). Qualitative research can improve understandings about disaster preparedness for independent older adults in the community. *Disaster Prevention and Management*, 23(3), 296–308.
- Turner, R. H., Nigg, J. M. & Paz, D. H. (1986). *Waiting for disaster: Earthquake watch in California*. Univ of California Press.
- Weinstein, N. D. (1989). Effects of personal experience on self-protective behavior. *Psychology and Health*, 14, 569–91.
- Закон о ванредним ситуацијама, *Службени гласник РС*, бр. 111 од 29. децембра 2009, 92.
- Национална стратегија заштите и спасавања у ванредним ситуацијама, *Службени гласник РС*, број 86 од 18. новембра 2011.
- Цветковић, В. (2014а). Геопросторна и временска дистрибуција

вулканских ерупција. НБП – Журнал за криминалистику и право, 2/2014, 153–171.

Цветковић, В. (20146). Анализа геопросторне и временске дистрибуције климатских катастрофа. У С. Милашиновић, Транзиција и економски криминал II, Београд: Криминалистичко-полицијска академија, 163–183.

NATURAL DISASTER PREPAREDNESS – REVIEW OF THE LITERATURE

Vladimir M. Cvetković, MA*

Abstract: In the scientific literature, there is no clear consensus on the theoretical determination, as well as ways (nature) the impact of various factors on the preparedness to respond to natural disasters. Precisely with this, a systematic review of existing research and applied theoretical concepts, it is possible to perceive the necessity of their further systematization, and in particular the need for further explanation of the interconnectedness of demographic, socio-economic and psychological factors with the level of readiness to respond to a natural disaster. Accordingly, the subject of this paper is a description and analysis of relevant scientific papers (88) with a view to their classification according to the criteria of theoretical determination and factors affecting the level of preparedness for responding to natural disasters. The research results provide a clear insight into the network of existing theoretical explanations and the factors that influence the level of preparedness. Search existing work in domestic and foreign literature was carried out with the help of service „Google scholar“, a popular network of cooperative „on line“ bibliographic systems and services (COBISS), Serbian Citation Index (SCI) and portal consortium of Serbian library purchase (CoBSON).

Keywords: security, natural disasters, preparedness, response, citizens, households, communities, review of the literature.

* *Police Academy, Belgrade; email: vladimir.cvetkovic@kpa.edu.rs.*

УЛОГА ПОЛИЦИЈЕ У ТУЖИЛАЧКОМ МОДЕЛУ ИСТРАГЕ

УДК: 351.74/.75:343.123.1

DOI: 10.7251/BPGBL1215183V

Прегледни рад

Мр Васиљевић Раденко*
Саламадија Милан, МА**

Апстракт: У Босни и Херцеговини је од 2003. године одбачен модел „судске истраге“ а прихваћен модел „туžilачке истраге“. Од тог тренутка полиција у Босни и Херцеговини је добила сасвим другачију улогу од оне коју је имала до тада у преткривичном поступку. Нови модел истраге је идентичан у цијелој Босни и Херцеговини и у исти положај је ставио све полицијске службенике. Полицијска структура у Босни и Херцеговини је врло сложена и разубјена. Основни задатак полицајца у Босни и Херцеговини је да у овако сложеној полицијској структури испуни очекивања грађана. Ниједан закон, па ни Закон о кривичном поступку не може прописати све облике људског понашања, тако ниједан модел истраге не може прописати сваки корак овлаштених службених лица. Сагледавајући све информације које смо проучили, у овом раду имали смо за циљ описати улогу и значај полиције у истрази у Босни и Херцеговини.

Кључне ријечи: истрага, тужилац, полиција, овлаштења.

УВОД

Важећи Закон о кривичном поступку у Босни и Херцеговини (у даљем тексту ЗКП) прописује кривични поступак у коме одговорним за спровођење истраге чини тужиоца. Такође, ЗКП даје могућност да истрагу започне и спроводи полиција, али само под надзором тужиоца. Сам ЗКП је, у ствари, правни акт који би требало да детаљно дефинише надлежности, а самим тим и улогу свих субјеката у кривичном поступку, па и улогу полиције у истрази. Много је примједби у пракси које указују да ЗКП није прецизно дефинисао улогу полиције у истрази у Босни и Херцеговини, што не значи да је овакав модел кривичног поступка лош.

* Центар јавне безбједности – МУП РС, Источно Сарајево; email: radenko.vasiljevic@mup.vladars.net.

** Служба министра – МУП РС, Бања Лука; email: milan.salamadija@mup.vladars.net.

У истрази, од умјећа, креативности односно полицијских компетенција, најчешће зависи исход истраге. Без обзира што је законодавац у Закону, тужиоца предвидио као централну фигуру истраге, на терену, у пракси, полицијски службеници обављају готово све истражне радње самостално. На овај начин, иако је тужилац у ЗКП-у званично странка у поступку која формално покреће истрагу, полицијски службеник као субјект недвосмислено има много важнију улогу у истрази.

Полиција у Босни и Херцеговини најчешће је препуштена сама себи, чини грешке у истрагама које повремено доводе до „незаконитих доказа“. Грешке у истрази су некада доказ некомпетентности полиције, а некада доказ тужилачке инертности. У истрази се сучељавају заштита људских права осумњичених и потреба за истином. У Босни и Херцеговини, у кривичном поступку, битан ограничавајући моменат за полицију је могућност укључивања одбране у свим фазама поступка, што значајно умањује оштрину и ефикасност полицијских активности. Права жртава, свједока, па и овлашћених службених лица у функцији утврђивања истине, на неки начин су стављена у други план у односу на заштиту права осумњичених.

Сагледавање улоге полиције у истрагама у Босни и Херцеговини немогуће је без упознавања и описа потребних полицијских компетенција, односно грешака у истрагама. Полиција у предузимању истражних радњи повремено чини и понавља грешке. Ове грешке су евидентирание кроз бројне службене извјештаје и акте неформалне природе који су дио службене кореспонденције између тужилаца и полиције. Ове грешке су утврђене и вјерује се да оне доводе до одређених посљедица, те да утичу на улогу полиције у истрагама. Да бисмо јасно дефинисали улогу полиције у истрагама у Босни и Херцеговини, одређену пажњу посветићемо овим грешкама.

КОМПАРАЦИЈА ТУЖИЛАЧКОГ И СУДСКОГ МОДЕЛА ИСТРАГЕ

Дилема ком моделу кривичног поступка, а самим тим и ком моделу истраге дати предност, судској или тужилачкој, једно је од честих питања. Прописи, односно у овом случају ЗКП одређује кривични поступак и у њему модел истраге, али и улогу полиције. Након 10 година примјене „новог ЗКП-а“ није отклоњена дилема и нису престале расправе на тему судска или тужилачка истрага, односно судска против тужилачке истраге. Ово питање за овај рад је посебно битно, зато што модел кривичног поступка, а у склопу њега и истраге, у потпуности одређује улогу полиције у истрази. Већина радњи које полиција предузима више

се не сматрају радњама у преткривичном поступку, већ истражним радњама. Закон о кривичном поступку је предвидио да се новим моделом истраге одбацује стално понављање доказа, чиме се добија на времену и убрзава поступак. Међутим, дугогодишње правно наслеђе довело је до тога да се тужиоци често понашају по старим навикама. Судска истрага је улогу тужиоца сводила на чисто административне послове, а то је након година примјене оставило трага на тужилачку праксу (Стевановић, 1994: 276).. Иако о овоме нема званичног става нити званичне квалификације, морамо признати да је данас у пракси истрага подијељена на два дијела:

Први дио бисмо могли ограничити на период полицијских активности до достављања Извјештаја о почињеном кривичном дјелу надлежном тужиоцу.

Други дио, у коме тужилац сам себи доноси наредбу о спровођењу истраге и у великом броју случајева понавља већ проведене доказне радње (поновно саслушање свједока, оштећених, жртава, испитивање осумњиченог).

Први дио истраге има сва обиљежја и карактеристике „криминалистичке истраге“, док други дио има карактеристике службених – административних активности. Оваквим начином рада није постигнута жељена хармонизација односа између тужилаца и полиције. Тужилачки модел истраге наметнуо је тужиоцима обавезу познавања криминалистике, а полицији кривичног права. Оваква ситуација намеће обавезу сличног или истог образовања и познавања вјештина од стране тужилаца и полиције, што на терену још увијек није постигнуто. Из угла полиције губитак више самосталности у раду је свакако недостатак оваквог модела истраге који је милиција/полиција имала у преткривичном поступку. Други битан ограничавајући моменат за полицију је могућност укључивања одбране у свим фазама поступка, што значајно умањује оштрину и ефикасност полицијских активности. Давањем могућности укључивања браниоца у све фазе поступка сучељавају се заштита људских права осумњичених и потреба за истином и правдом. Присуство бранилаца у свим фазама поступка је у функцији заштите људских права осумњичених, а понекад отежава долазак до истине и успорава утврђивање кривичне одговорност извршилаца (Модли (*Modly et al*, 2008).

Тужилачки модел истраге са собом је донио и нове институте или алате који су на располагању тужиоцима, као што су: споразум о признању кривице, заштићени свједок, посебне истражне мјере и радње, што су свакако врло битни механизми за борбу против криминалитета. Ови алати би требали бити највећа предност коју овај модел истраге има у односу на судски модел истраге. Међутим, у пракси то није тако. Споразум о признању кривице се користи за убрзање поступка те његово појефтинјење. На овај начин се долази брзо до санкције извршиоцима

кривичних дјела, што свакако има утицај на саме извршиоце али и на оне који имају намјеру чинити кривична дјела. Са друге стране, овај институт често извршиоцима кривичних дјела омогућава да добију казну испод законом предвиђеног минимума, што није праведно. Није праведно због тога што правда подразумијева да свако добије оно што заслужује. Дакле, овај институт има своје предности, али и мане. Заштићени свједок је институт који тужиоци у тужилачкој истрази имају на располагању али га не могу увијек када желе примјењивати, између осталог и због ограничености ресурса полицијских агенција у Босни и Херцеговини. Анализирањем правилника о систематизацији радних мјеста полицијских агенција у Босни и Херцеговини, уочава се да је само СИПА оспособила и успоставила јединицу која се бави заштитом свједока (Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине, *Службени гласник БиХ*, бр. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09 и 93/09; Закон о кривичном поступку Републике Српске, *Службеник гласник РС*, бр. 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 55/09, 80/09, 88/09, 92/09 и 53/12; Закон о кривичном поступку Федерације Босне и Херцеговине, *Службене новине Федерације БиХ*, бр. 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13 и 59/14; Закон о кривичном поступку Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине, *Службени гласник БД БиХ*, бр. 10/03, 48/04, 06/05, 12/07, 14/07, 21/07 и 27/14).

ПОЛИЦИЈА И ТУЖИЛАЧКИ МОДЕЛ ИСТРАГЕ

Улога полиције је у истрази у односу на период постојања милиције и примјену ЗКП-а СФРЈ значајно промијењена (Спахих, 2012: 12).. Од органа који је самостално учествовао у преткривичном поступку, те није имао никакву улогу у истрази, полиција је важећим ЗКП-ом добила улогу органа који активно учествује у истрази. Сви докази које полиција прибави у истрази у складу са ЗКП-ом имају ваљан доказни карактер. У односу на ЗКП који је био у примјени у СФРЈ, а који је подразумијевао и постојање преткривичног поступка, данас је у Босни и Херцеговини улога тужиоца али и полиције ојачана (Закон о кривичном поступку СФРЈ, *Службени гласник СФРЈ*, бр. 4/77). Полиција, иако неформално, у практичном смислу је главни субјект спровођења доказних радњи у истрази. Она својим познавањем криминалистике, оперативнотактичким мјерама и радњама обликује истрагу. Од иницијативе полиције најчешће зависи исход истраге. Нека искуства из полицијске праксе указују да су тужиоци у Босни и Херцеговини више склони улози надзора над радом полицијских службеника у оквиру истраге неголи непосредном руковођењу.

Тужиоци су формално странка у поступку која може истражну радњу увиђај изузетно повјерити овлашћеном службеном лицу полицијском службенику. У пракси је стање такво да се „изузетно“ претворило у „најчешће“. Тужиоци рјеђе излазе на лице мјеста и пропуштају прилику да на лицу мјеста током вршења увиђаја траже да ОСЛ изврши одређене радње које они сматрају неопходним. Ово потврђујемо податком да је полиција у Источном Сарајеву у 2012. години извршила 1.247 увиђаја, од чега самостално 1.199 или 96,4% и са тужиоцем 48 или 3,84%. Јасно је да тужиоци најчешће руководе надзирањем, те због оваквог става, полиција и даље има практично највећу одговорност за исход истраге. Дијелом је то и разумљиво, јер полиција је као орган једина у потпуности опремљена, бројчано припремљена и кадровски оспособљена да проводи готово све истражне мјере и радње (Симовић, 2003: 218).

Иако полиција у Босни и Херцеговини има снажну улогу у истрази, њој није дато право да самостално проводи истрагу и покреће кривични поступак. Ова права, која има Енглеска полиција, подразумевају потпуну независност, снажну и компетентну полицију. Општа је оцјена да полиција у Босни и Херцеговини није достигла ниво који има нпр. полиција у Енглеској, због чега је, вјероватно, законодавац одлучио да идентичан поступак кривичне истраге не би могао бити примијењен. Свакако да је стручна јавност помогла законодавцу да пронађе овакво рјешење које се тренутно сматра најоптималнијим. Тужиоци имају право да покрећу, обустављају и неспровode истрагу. Уколико је полиција незадовољна у неком од ових случајева, сем приговора, нема других механизма којима би исказала своје неслагање (Хаџић *et al*, 2013: 9)..

Стручни кругови у полицијским структурама имају своје примједбе и сматрају да би полицијска улога у истрагама била значајнија да полиција има свој удио и око склапања споразума о признању кривице. Мишљења смо да би се практично стање требало прецизно уградити у ЗКП, чиме би се улога полиције додатно оснажила. На овај начин би се ојачао доказни значај прикупљених чињеница у току провођења доказних радњи од стране полиције. На крају, наше мишљење је да под утицајем акузаторних елемената долази до све већег јачања улоге полицијског службеника у истрази. Иако полицијски службеници у Босни и Херцеговини у ЗКП-у нису дефинисани као странка, они су кључни субјект истраге и све више самостално предузимају поједине истражне радње.

ПОЛИЦИЈСКЕ ГРЕШКЕ У ИСТРАГАМА

У истрагама у Босни и Херцеговини полиција чини одређене грешке које се понављају. Ове грешке индиректно утичу на успјешност борбе против криминалитета. Одређен број грешака полиције у истрагама је посљедица недовољне едукованости и неправовремене припремљености на промјене ЗКП-а, и недовољне едукованости (Праштало: 2010: 7).

Полицијске грешке представљају озбиљну пријетњу успјешном вођењу истрага и слабост су у истрагама. Представимо неке грешке које се најчешће понављају у истрагама.

Неке од евидентираних полицијских грешака:

- Приликом потврђивања отпужнице или код изјашњења о кривњи судови неће прихватити доказе које су прибавила овлаштена службена лица ако у преамбули, односно у уводу за такву процесну радњу предузету у складу са одредбама ЗКП-а, не постоји прецизно наведено у акту да је радња предузета „уз сагласност тужиоца“, односно „по налогу тужиоца“. Полиција често пропусти да сачини кратку службену забиљешку у којој је наведено одобрење односно овлаштење које јој је дао тужилац.

- У кривичном поступку дефинисана су права странака у поступку и права суда. Истичемо нарочито значајне грешке у поступку које су биле актуелне у 2008. години након промјена у ЗКП-у. Полиција је често пропуштала прилику да поучи осумњиченог на могућност кориштења његове изјаве дате пред овлашћеним лицима у кривичном поступку пред судом, и без његове сагласности. Да би се током поступка пред судом тужилац могао позвати и користити овим правом, то право мора бити изричито наведено у записнику о узимању изјаве од осумњиченог, и то онако како у закону гласи, јер у противном суд неће дозволити да се тужилац користи овим правом.

- Приликом саслушања колега – полицијских службеника, свједока извршења кривичног дјела, тражи се убрзање и олакшање узимања изјаве и да изјаве не би одступале у битним дијеловима чињеничног стања, односно интерпретација затеченог, врши се „сору-paste“ за више изјава. Одредбе чл. 150 ЗКП-а РС налажу да се свједоци саслушавају појединачно и у одсуству других свједока. Приликом испитивања осумњиченог, веома често на постављено питање испитивача, односно полицијског службеника, у којем је садржана стручна терминологија, осумњичени има тенденцију да одговори кориштењем терминологије из питања, што може довести до упитности слободног и несметаног давања исказа осумњиченог. Полицијски службеници често приликом изјава узетих од више лица поводом истог догађаја, изјаве преписују, не трудећи се чак ни да то учине мање уочљивим. У ЗКП-у предвиђено је да испитивање осумњиченог врши тужилац или полицијски службеник,

као и да се приликом испитивања осумњиченог за КД гдје је прописано обавезно присуство браниоца, ово у пракси увијек не примјењује, тачније испитивање врши само полицијски службеник без присуства тужиоца и браниоца и таква изјава се не може користити као доказ у поступку.

- Приликом лишења слободе, ограничавање права лица лишеног слободе у погледу обавјештавања чланова породице могло би довести до тога да адвокат тражи одбацивање прибављених материјалних доказа, будући да су прибављени кршењем људских права.

- ЗКП Босне и Херцеговине у чл. 53 (и аналогни чланови ЗКП-а РС, ЗКП-а ФБиХ и ЗКП-а БД) предвиђа „претресање без наредбе“ уз досљедно поступање по одредбама закона, што подразумемијева састављање записника о претресању, накнадни захтјев судији за претходни поступак за накнадно одобрење одузимања предмета и обезбјеђење наредбе суда о чувању и депоновању одузетих предмета, те присуство особа које морају присуствовати претресању. На овај начин одузети предмети се не могу користити као докази у кривичном поступку уколико се од Суда у року од 72 сата не добије накнадно одобрење за одузимање ових предмета. У чл. 129 ст. 8 ЗКП-а БиХ одређено је да се за сваки предмет у потврди о одузимању мора описати и назначити мјесто гдје је пронађен, што се у потпуности не примјењује. Не наводи се мјесто гдје су предмети пронађени а често ни индивидуалне карактеристике предмета (нпр. ИМЕ и број телефона, број шасије ПМВ или серијски број неког предмета).

- Закон о кривичном поступку прецизно предвиђа да отварање и преглед привремено одузетих предмета и документације врши тужилац уз обавезно обавјештавање браниоца, лица од кога је одузето и судије за претходни поступак. Постојале су честе ситуације да је полиција самостално вршила ове истражне радње, што је отварањем и прегледањем привремено одузетих предмета на овај начин ове доказе чинило неупотребљивим у кривичном поступку. Такође отварање доказа је рађено без присуства свједока који су морали бити присутни (чл. 69 ст. 9). Судови су оптужења која су била заснована на овако прибављеним доказима доводили у питање и оптужена лица ослобађали од оптужби.

- Приликом обезбјеђења лица мјеста дешавају се пропусти да полицијски службеници не забиљеже све присутне на лицу мјеста као ни касније за вријеме вршења увиђаја не евидентирају сва лица која су ушла на лице мјеста.

- У чл. 119. ЗКП-а РС (и аналогним члановима ЗКП-а БиХ, ЗКП-а ФБиХ и ЗКП-а БД) приликом подношења захтјева за претресање потребно је навести да се претресање може извршити у било које вријеме, осим од 06 до 21 час, јер постоји опасност од одлагања вршења претресања; претрес извршен без навођења ове чињенице није законски.

- У чл. 124. ЗКП-а РС (и аналогним члановима ЗКП-а БиХ, ЗКП-а ФБиХ и ЗКП-а БД) предвиђено је да се претресање може извршити само уз

присуство 2 пунољетна свједока, али у пракси из разлога немогућности обезбјеђења 2 пунољетна свједока претресање се врши и уз присуство 1 свједока, што није у складу са законским одредбама.

- У чл. 144. ЗКП-а РС (и аналогним члановима ЗКП-а БиХ, ЗКП-а ФБиХ и ЗКП-а БД) предвиђено је аудио или видео снимање испитивања осумњиченог, али се у пракси од стране полицијских службеник ова одредба не примјењује.

- Сходно чл. 147. ЗКП-а РС (и аналогним члановима ЗКП-а БиХ, ЗКП-а ФБиХ и ЗКП-а БД) не може се заснивати судска одлука уколико је саслушано лице које се не може саслушати као свједок (лице које би својим исказом повриједило дужност чувања државне, војне или службене тајне, бранилац осумњиченог и др.). Сходно чл. 148. ЗКП-а не може се заснивати судска одлука уколико је саслушано лице које може одбити своједочење, а да то лице на то није упозорено или да се није изричито одрекло тог права (брачни и ванбрачни друг осумњиченог, родитељ или дијете, усвојилац или усвојеник).

- Сходно чл. 150. ЗКП-а РС (и аналогним члановима ЗКП- БиХ, ЗКП-а ФБиХ и ЗКП-а БД), као радња доказивања предузима се препознавање којом радњом се доказује да ли свједок познаје лице или предмет. Прије самерадње препознавања, од свједока се тражи да га прво опише (предмет или лице). Препознавање се може вршити и на основу фотографија, и то свједоку непознатих лица или, ако је ријеч о предметима, онда о предметима из те врсте. У пракси се ова процедура често не поштује.

- Сходно чл. 160 и 161 ЗКП-а РС (и аналогним члановима ЗКП-а БиХ, ЗКП-а ФБиХ и ЗКП-а БД), за утврђивање или оцјену неке важне чињенице у кривичном поступку предузима се вјештачење по наредби коју издаје тужилац или суд. Не тако често, али у раду полицијских службеника се дешава да криминалистички техничар на лицу мјеста извршења кривичног дјела пронађе, изузме и након тога без наредбе тужиоца пошаље на вјештачење трагове, што у накнадном поступку даје простора одбрани осумњиченог за постављање питања законитости прибављених доказа.

У чл. 159. ЗКП-а РС (и аналогним члановима ЗКП-а БиХ, ЗКП-а ФБиХ и ЗКП-а БД) предвиђено је вршење увиђаја од стране стручног лица криминалистичкотехничке струке с циљем проналаска, обезбјеђења и описивања трагова. У пракси приликом извођења ове радње од стране полицијских службеника долази до одређених неправилности током обезбјеђења и изузимања трагова, као нпр. изузимање ДНК трагова (стављање у најлонске врећице умјесто у папирне, стављање више трагова у исту врећицу гдје долази до мијешања ДНК узорака, као и накнадно чување у неусловним просторијама), у неким случајевима пронађени трагови се фотографишу и изузму, али се не фотографишу уз размјерник и на тај начин се онемогућава даље вјештачење (трагови стопала и обуће).

У чл. 226. ЗКП-а РС (и аналогним члановима ЗКП-а БиХ, ЗКП-а ФБиХ и ЗКП-а БД) предвиђено је обавјештавање тужиоца о извршеном кривичном дјелу и то за кривична дјела за која је прописана казна затвора преко 5 година одмах, али се у пракси дешава да полицијски службеници одмах не обавијесте тужиоца о том кривичном дјелу.

- Повремено се дешава да полицијски службеници, након што службеним радњама обезбиједи присуство осумњиченог, у својим интерним евиденцијама не обуставе потраге за лицима, чиме се због неажурности накнадно грађанима производе проблеми поновног лишења слободе.

- Иако у ЗКП-у нису прецизно наведени стандарди смјештаја, исхране и поступања са лицима лишеним слободе, услови смјештаја те начин исхране могу директно утицати на људска права осумњиченог.

- Полицијски службеници често тужиоцима достављају извјештај о почињеним кривичним дјелима без постојања података о кажњавању лица (извод из казнене евиденције), што није обавеза прописана ЗКП-ом, али је пракса која олакшава суду одмјеравање казне.

- Докази прибављени примјеном посебних истражних радњи из чл. 116. ЗКП-а БиХ или аналогних чланова ЗКП-а РС, ЗКП-а ФБиХ, ЗКП-а БД, ако су те радње предузете без наредбе судије за претходни поступак односно супротно од наредбе.

Полицијске грешке у истрагама у Босни и Херцеговини захтијевају дубље проучавање, јер представљају друштвену ситуацију која одудара од уобичајене (прецизно нормиране ЗКП-ом) за коју треба пронаћи рјешење. Дакле, ове грешке су друштвени проблем. Грешке представљају одређен проблем и индиректно утичу на квалитет борбе против криминалитета као негативне друштвене појаве. Намјера овог истраживања је да допринесе отклањању ових грешака. Наша намјера није да мапирамо све грешке које је полиција чинила, већ да кроз опис полицијских грешака укажемо на њихов значај.

ЗАКЉУЧАК

На основу изложеног, евидентно је да је у ЗКП-у јасно предвиђено да су активности тужиоца и полиције у истрази практично нераздвојиве, међутим ми смо дали један критички осврт који показује да то на терену, у стварном животу, није увијек случај. Готово сви докази су засновани на полицијским активностима, али ипак полиција у ЗКП-у није дефинисана као странка. Законодавац се определио за тужилачку истрагу, а у ствари на терену се проводи полицијска истрага.

Улога полиције у истрагама у Босни и Херцеговини је суштинска, најбитнија. Докази које прибави полиција у истрази у Босни и

Херцеговини су по правилу најбитнији докази и на њима се заснивају оптужнице. Нажалост, морамо констатовати да један број тужилаца у Босни и Херцеговини тежи пасивној улози у истрази коју су имали у вријеме тзв. „судске истраге“. Тужиоци у „туžilачкој истрази“ у ствари руководе надзирањем полицијских активности. У овом моделу истраге полиција је стављена под неку врсту надзора и контроле поступајућих тужилаца.

Тужиоци у Босни и Херцеговини су у пракси заузели став да је њихова првенствена улога надзор над радом полицијских службеника. Чиста полицијска истрага као модел (нпр. као у Енглеској) није предвиђена у Босни и Херцеговини. Вјероватно један од разлога за овакав став законодавца је то што су компетенције полиције у Босни и Херцеговини оцијењене као недовољне да би им се повјерила улога у чисто „полицијској истрази“. Тужилац у тужилачкој истрази у Босни и Херцеговини има улогу филтера за евентуалне полицијске грешке у истрагама које су неријетко посљедица полицијске некомпетентности.

Полицијски интегритет, који се може дефинисати као беспријекорно понашање полицијских службеника на сваком мјесту, али не само у току радног времена већ и ван њега, односно понашање које обавезно подразумијева минимално карактеристике као што су поштење, компетентност, независност, непристрасност, транспарентност, несебичност, хуманост и безбједносну културу, у полицијским агенцијама нисмо подигли на жељени ниво. Између осталог и због тога је законодавац (уз подршку представника међународне заједнице), свјестан ових недостатака, одлучио тужиоца у кривичном поступку овластити да надзире и руководи истрагом. Ово је потпуно логично из разлога што тужиоци морају имати већи ниво образовања за обављање тих послова. Тако је тужилац добио статус странке у поступку, а полицијски службеник ипак само овлаштеног службеног лица, односно субјекта у кривичном поступку. Порастом полицијских компетенција које ће омогућити већу ефикасност полиције у истрагама али и заштиту људских права, законодавац ће вјероватно у будућности полицијским службеницима дати већа овлаштења. Овај закључак поткрепљујемо чињеницом да је у Босни и Херцеговини, у прекршајном поступку, полицијски службеник овлаштен чак и да санкционише починиоца прекршаја. Међутим, грешке у прекршајном поступку не носе са собом такве посљедице какве носе грешке у кривичном поступку.

На крају, „туžilачка истрага“ јесте искорак у смислу заштите људских права осумњичених, брзине окончања поступка, појефтинијења поступка. Са друге стране она има и своје недостатке, па и у вези са ограничењима самосталности полиције што угрожава њену оперативност те повећава могућност да се извршиоци кривичних дјела „извуку“ са малим казнама. У таквим околностима би ваљало тражити модел дораде садашњих

рјешења „тужилачке истраге“ којима се људска права осумњичених не би доводила у питање, али би била повећана ефикасност и оперативност полиције.

ЛИТЕРАТУРА

- Модли (*Modly*), Д.; Шуперина, М.; Корајлић, Н. (2008). *Ријечник криминалистике*. Загреб: Струковна удруга криминалиста.
- Праштало, Р. (2010). *Компетенције и каријера*. Љубљана: Народна и универзитетска књижица.
- Симовић, М. (2003). *Кривични поступци у Босни и Херцеговини*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Спахих, Т. (2012). *Развој националних полиција у Европи*. Сарајево: ЦПУ.
- Стевановић, Ч. (1994). *Кривично процесно право*. Београд: Научна књига.
- Хаџић, Д.; Крцајић, А.; Ковачевић, А. (2013). *Преглед стања у области полиције у БиХ*. Сарајево: Центар за сигурносне студије.
- Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине, *Службени гласник БиХ*, бр. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09 и 93/09.
- Закон о кривичном поступку Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 55/09, 80/09, 88/09, 92/09 и 53/12.
- Закон о кривичном поступку Федерације Босне и Херцеговине, *Службене новине Федерације БиХ*, бр. 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13 и 59/14.
- Закон о кривичном поступку Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине, *Службени гласник БД БиХ*, бр. 10/03, 48/04, 06/05, 12/07, 14/07, 21/07 и 27/14.
- Закон о кривичном поступку СФРЈ, *Службени гласник СФРЈ*, бр. 4/77.

ROLE OF THE POLICE IN PROSECUTORIAL MODEL OF THE INVESTIGATION

Mr Radenko Vasiljevic*
Milan Salamadija, MA**

Abstract: In Bosnia and Herzegovina, since 2003, the model of “judicial investigation” has been rejected and the model of “prosecutorial investigation” has been accepted. In that moment, the police in Bosnia and Herzegovina got a completely different role than it previously had in preliminary proceedings. A new model of investigation is identical in all of Bosnia and Herzegovina and puts all police officers in the same position. Police structure in Bosnia and Herzegovina is very complex and uneven. The main task of police officers in Bosnia and Herzegovina is to fulfill the expectations of citizens, even within the structure as complex as this one. No law, not even the Criminal procedure code, can prescribe all forms of human behavior; therefore, no model of investigation can prescribe every step for the authorized officials. Observing all the information that we have studied in this paper, we had a goal to describe the role and significance of the police in the investigation in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: investigation, prosecutor, police, powers.

* *Public Security Centre - Ministry of Interior, East Sarajevo; email: radenko.vasiljevic@mup.vladars.net.*

** *Department Minister - Ministry of Interior, Banja Luka; email: milan.salamadija@mup.vladars.net.*

РАСПОРЕЂИВАЊЕ ПОЛИЦАЈАЦА – РАД У СМЈЕНАМА

УДК: 351.74/.75

DOI: 10.7251/BPGBL1215195T

Стручни рад

Мр Драгана Тодовић*
Др Драгана Макајић-Николић**
Др Милица Костић-Станковић***
Др Милан Мартић****

Апстракт: У овом раду је представљен проблем распоређивања полицајаца полицијске станице у Републици Српској. Сврха овог рада је да се развије методологија за одређивање оптималног распореда полицајаца у складу са начином и организацијом рада. Проблем је дефинисан као проблем циљног програмирања за који је развијен математички модел мјешовитог цјелобројног програмирања. Развијени математички модел може да се примијени у распоређивању полицајаца у полицијским станицама које имају исту или сличну организацију рада. Студија указује на то да је одређивање мјесечних распореда полицајаца сложен и захтјеван проблем који се углавном обавља без помоћи софтвера, а да се може значајно олакшати увођењем оваквог приступа. У раду су приказани и утицаји смјенског рада на полицајце, као и различити начини смјенског рада у полицијским станицама.

Кључне ријечи: Рад у смјенама, распоређивање полицајаца, циљно програмирање

УВОД

Проблем рада полицајаца по смјенама са аспекта ергономије и ефикасности рада је широко разматран у литератури. Постоје различити

* Студент докторских студија, Факултет организационих наука, Универзитет у Београду; email: todovicd@yahoo.com.

** Доцент, Факултет организационих наука, Универзитет у Београду; email: gis@fon.bg.ac.rs.

*** Редован професор, Факултет организационих наука, Универзитет у Београду; email: milicak@fon.bg.ac.rs

**** Декан и редован професор, Факултет организационих наука, Универзитет у Београду; email: martic.milan@fon.bg.ac.rs.

ставови о томе који режим рада највише одговара полицајцима и може се рећи да до сада није установљено опшеприхваћено мишљење. Међутим, чак и када се одређена полицијска станица определила за одређени начин рада, остаје проблем одређивања конкретног распореда рада полицајаца у складу са потребама полицијске станице и преференцијама самих полицајаца. Овакви распореди се обично раде на мјесечном нивоу, а обављају их командири полицијских станица којима оваква врста обавезе изискује пуно административног – неполицијског посла. Генерално, проблем распоређивања запослених у другим дјелатностима се често постављао као оптимизациони проблем, што је резултирало у аутоматизацији израде конкретних распореда. Међутим, у полицијској пракси се овај проблем рјешава без помоћи софтвера на начин који се у литератури појављује под називом *self rostering* (Silvestro & Silvestro, 2000).

У овом раду ће проблем распоређивања полицајаца бити посматран као оптимизациони проблем у оквиру кога треба одредити распоред полицајаца којим се потпуно или дјелимично задовољавају услови везани за потребан број полицајаца по смјенама, правила рада у смјенама, број радних сати полицајаца, мјесечну норму рада итд. Рад се састоји од пет цјелина. Након уводног дијела, у другој секцији ће бити дат преглед литературе о проблему распоређивања полицајаца и различитим начинима рада у смјенама, са аспекта ергономије и ефикасности рада. У трећем дијелу ће бити описан конкретан проблем распоређивања који је посматран, док ће у четвртом дијелу на примјеру реалне полицијске станице бити илустрована примјена формулисаног модела. У посљедњем поглављу су дати закључци и правци даљег рада.

ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Утицаји смјенског рада на психофизичке способности запослених дуго и детаљно су истраживани. Познато је да полицијски умор који настаје усљед дуготрајног рада у смјенама негативно утиче на способности полицајаца, њихово здравље и безбједност, односе с јавношћу и квалитет доношења одлука. Најчешћи узрочници умора код полицајаца су: биолошки неприлагођене ротације смјена, прековремени рад, честа појављивања пред судом по дужности и употреба продужених и дуплих смјена како би се превазишао проблем недостатка запослених. Умор који настаје усљед рада у смјенама није повезан само са личним незадовољством и незадовољством послом, већ може довести и до контрапродуктивног понашања, као што је: импулсивност, агресивност, раздражљивост и напади бијеса (Vila, Morrison, & Kenney, 2002). Колико је

рад у смјенама напоран, говори и чињеница да су га полицајци сврстали међу 10 највећих узрочника стреса (Hickman et al., 2011).

Колико добро полицајци могу да толеришу умор и недостатак сна зависи од старости, физичке и психичке здравствене способности, исхране и способности прилагођавања промјенама циркадијарног ритма (Vila, Morrison, & Kenney, 2002). Низак ниво толеранције на смјенски рад имају углавном запослени који 10 година или дуже раде у смјенама (Natvik et al., 2011). Ипак, многи запослени нису показали посљедице утицаја смјенског рада ни после 30 година рада. Осим тога, толеранција на рад у смјенама се разликовала код оних који су радили узастопне ноћне смјене у односу на оне који су имали ротирајуће смјене рада (Tamagawa, Lobb, & Booth, 2007).

Рад у смјенама ремети сан и може повећати ризик од настанка одређених здравствених проблема (Garbarino et al., 2002; Vila, Morrison, & Kenney, 2002; Vila, 2006; Kecklund, Eriksen, & Åkerstedt, 2008). Полицајци који раде у смјенама имају лошији квалитет сна у поређењу са онима који не раде у смјенама. Овакви проблеми су чешће присутни у ситуацијама када рад у смјенама захтијева висок ниво ангажовања (Garbarino et al., 2010), као и када су полицајци изложени неким трауматским догађајима (Neulan et al., 2002). Истраживања су показала да неиспаваност у трајању од 17 до 19 часова, коју су искусили полицајци, смањује њихове способности исто као и садржај алкохола у крви од 0,05%. Продужење будности до 24 часа доводи до погоршања овог еквивалента на 0,10%. Вријеме реакције на неке од тестова координације покрета, когнитивних и моторичких способности је било 50% лошије у стању неиспаваности него у алкохолисаном стању, што показује колико је битно креирати адекватне смјенске распореде (Vila, Morrison, & Kenney, 2002).

Полицијски посао је изузетно опасан, а ризик од незгода много већи него у другим занимањима (Violanti et al., 2012). Могућност да се незгода догоди током ноћне смјене је чак три пута већа него током јутарње смене (Folkard & Lombardi, 2006). Осим тога, повреде настале током ноћне смјене су знатно озбиљније и дужег трајања (Ogiński et al., 2000). Ризик од повреда је повећан током узастопних ноћних смјена, па четврта ноћна смјена носи 36% више ризика него прва смјена. Повреде на раду су се најчешће дешавале осам часова након почетка рада (Трнинић-Ђаковић, 2013), а у 12. часу рада ризик од настанка повреда је два пута већи него током првих осам сати рада (Folkard & Tucker, 2003). Показано је и да су 12-часовне смјене биле повезане са 27% повећаним ризиком од незгода, а 10-часовне смјене са 13% ризика (Folkard et al., 2005). Осим тога, значајан број повреда полицајаца настаје и у ситуацијама одступања од редовних смјенских распореда (Vila, 2006).

Ипак, немају сви смјенски распореди рада негативан утицај на психофизичке способности запослених. То у великој мери зависи

од дизајна распореда смјена (Kecklund, Eriksen, & Åkerstedt, 2008). Креирање смјенских распореда у складу са ергономским препорукама допринијеће смањењу многобројних проблема са којима се сусрећу запослени (Knauth, 1996; Knauth & Hornberger, 2003). Препорука је да систем смјена има неколико узастопних ноћних смјена, брзе ротације смјена и довољно времена одмора између смјена. Јутарња смјена не би требала да почиње прерано, нарочито због велике удаљености мјеста становања и радног мјеста. Дужина смјене би требала бити усклађена са физичким и менталним оптерећења која носе додијељени радни задаци. План смјена би требао бити сталан, што запосленима олакшава планирање активности током слободних дана. У сталним смјенским системима требало би да постоји и слободан викенд, како би се омогућило запосленим радницима да учествују у нормалном друштвеном животу (Knauth et al., 1983a).

Иако не постоји јасан став међу истраживачима о томе који тип смјене је најпожељнији, већина надређених преферира 8-часовне или 12-часовне смјене, јер им то омогућава лакше креирање дневних распореда. Полицајци ипак више фаворизују збијене радне смјене, прије свега јер могу смањити укупно недељно вријеме проведено у превозу до радног мјеста и обезбједити више дана за рекреацију, породичне активности и одмор (Vila, Morrison, & Kenney, 2002). Дванаесточасовни смјенски систем има низ предности, а неке од њих су: повећање продуктивности, висок ниво задовољства послом, смањење укупног времена замјена и смањено одсуство са посла услед болести. Евентуални недостаци оваквог система рада јесу: повећана могућност умора, смањење способности запослених и повећан ризик од повреда (Baulk et al. 2009). Истраживачи претпостављају да дуге смјене могу довести до изолације и недостатка комуникације између запослених и надређених (Gerber et al., 2010). Такође, број слободних дана у 12-часовном систему смјена омогућава запосленима да раде и неки други додатни посао, што може довести до умора и треба се узети у обзир приликом анализе утицаја оваквог смјенског распореда (Smith et al., 1998). Препорука је да се на 12-часовну радну смјену не додаје више од 4 часа додатног рада, са минимум 8 до 10 часова одмора након једног продуженог радног дана (Baulk et al., 2009).

У анализи три опште ротације смјена, неротирајуће смјене су оцијењене као најбоље, јер свака промјена у свакодневним навикама спавања доводи до умора, супротстављајући се устаљеном циркадијалном ритму. Ротирајуће смјене уназад су најтеже за прилагођавање запослених, јер је циркадијални ритам тијела предиспониран да се ротира напријед, а то је из дневне у вечерњу смјену. Због тога је потребно око осам дана како би се прилагодило промјени из вечерње у ноћну смјену, а око 12 дана да би се прилагодило промјени из дневне у ноћну смјену. Једна од

предности брзе ротације смјена је да запослени могу да се одморе током већег броја слободних дана које имају на располагању. Иначе, радници у оваквим смјенама су оскетљиви на проблеме као што је синдром неприлагођености раду у смјенама (Vila, Morrison, & Kenney, 2002).

У истраживању става полицајаца шведске полицијске управе према распореду рада у коме раде, најбоље је оцијењен распоред смјена са брзим ротацијама напријед, са најмање 16 часова одмора између смјена и неколико слободних дана у низу. Најмање популаран систем смјена по којем су радили ови полицајци је био споро ротирајући систем смјена са 7 радних дана у низу, али са доста слободних дана. Очигледно је да полицајци више воле распореди са неколико узастопних радних дана, мањим број радних сати у недјељи и довољно одмора између смјена (Kecklund, Eriksen, & Åkerstedt, 2008). У поређењу брзоротирајућих система смјена са недељно ротирајућим системима у оквиру 120 смјенских распореда рада у Њемачкој, полицајци су боље оцијенили брзоротирајуће системе смјена који им обезбјеђују више сна и више слободног времена. Недостатак оба система био је ротација уназад (Knauth et al., 1983b). Системи смјена са којима се запослени нису до сада сусретали, имали су ниже оцјене у поређењу са садашњим системом смјена, што може одражавати отпор и скептицизам према свим другим системима смјена у односу на садашњи (Knauth, 2001). Систем смјена који је био фаворизиран током истраживања међу полицајцима најчешће је био сличан њиховом садашњем распореду рада (Kecklund, Eriksen, & Åkerstedt, 2008).

Задовољство запослених смјенским распоредом је веома важно и утиче на његову способност да се прилагоде систему смјена у коме раде (Axellson et al., 2004). Идеално би било да запослени сами бирају распоред рада, из разлога што неким људима биолошки више да одговара да раде ноћу (Vila, Morrison, & Kenney, 2002). Данас су у шведским полицијским станицама све више присутни флексибилни смјенски системи. Флексибилни смјенски систем подразумева да надређени предлажу листу потребних запослених за период од 4 до 6 недеља. Запослени затим бирају одговарајући модел радног времена у оквиру ових граница. Уколико у неким смјенама ипак недостаје запослених, надређени сами предлажу запослене који ће радити. Иако се сматрало да оваква флексибилност и могућност утицаја на радно вријеме представља фактор који олакшава суочавање са смјенским радом, 21% испитане групе је имало негативан став према оваквом распореду (Eriksen & Kecklund, 2007). Овакви распореди рада су повезани са високим степеном задовољства послом и позитивним ставом према распореду рада, али запослени често бирају систем рада који је у супротности са ергономским препорукама дефинисања система смјена, што може имати негативне посљедице на психофизичко здравље запослених (Kecklund, Eriksen, & Åkerstedt, 2008).

Још једна битна одредница у дизајнирању система смјена јесу године и пол полицајаца. Показано је да старији запослени слабије толеришу рад у смјенама у односу на млађе раднике (Natvik et al., 2011). Млађи полицајци су показали позитивнији став према брзоротирајућем систему смјена и негативан став према збијеном систему смјена (Kecklund, Eriksen, & Åkerstedt, 2008). Рад у смјенама посебно има негативне посљедице на жене, јер жене полицајци тешко могу да ускладе смјенски распоред рада са приватним животом (Dechamps et al., 2003; He, Zhao, & Ren, 2005).

Веома битно да се пројектују адекватни смјенски системи, нарочито у области полиције, који ће смањити могућност појаве разних проблема са којима се суочавају запослени а који могу бити опасни не само за полицајце већ и за ширу јавност (Violanti, et al., 2012). Важан аспект креирања адекватног смјенског распореда у области полицијске управе је потреба да се обезбиједи 24-часовна покривеност у свим областима рада (Baulk et al., 2009). Потребно је да се испуне очекивани стандарди услуга које пружају организације овог типа, а они се могу огледати у сљедећем: времену одзива на инциденте, могућности да се пошаље одређени број добро обучених полицајаца за различите врсте инцидената, итд. Учесталост инцидената варира у различитим периодима дана, недеље или дијела године. Могућа је већа потражња за полицајцима у одређеним областима, петком и суботом ноћу, као и у туристичким областима током годишњих одмора. Како би се задовољили ови стандарди услуга, промјене у учесталости инцидената ће резултовати промјенама у броју полицајаца потребних да се обезбиједи неопходан ниво покривености (Ernst et al., 2004). Примјер система који задовољава неке од наведених захтјева јесте Отава смјенски систем. Овакав систем карактерише пет група запослених које раде три смјене са периодима преклапања између смјена који омогућава да двије групе запослених раде истовремено. Тиме се обезбјеђује повећање људства, што задовољава захтјеве тражње на дневном и недељном нивоу. Отава смјенски систем највише одговара полицијским центрима који имају веће захтјеве за бројем полицајаца током послеподневне и ноћне смјене, као и петком и суботом ноћу (Richbell et al., 1998).

ОПИС ПРОБЛЕМА

У овом раду разматра се проблем одређивања мјесечног распореда полицајаца у полицијској станици на територији Републике Српске. На челу сваке полицијске станице налази се командир који је одговоран за ефикасно обављање послова свих полицајаца ове станице. Један од главних задатака командира је да крајем сваког мјесеца направи

Распоређивање полицајаца – рад у смјенама

распоред рада полицајаца за наредни мјесец, при чему се тај посао обавља на *self rostering* начин. У раду ове полицијске станице командир користи устаљене шеме рада приликом одређивања распореда. Због тога је у овом раду коришћен приступ полицајац/шема, тј. проблем је моделиран као проблем покривања скупа. Због немогућности задовољења свих захтјева, проблем распоређивања полицајаца је формулисан као проблем циљног програмирања.

По тренутној организацији рада, полицајци раде у двије смјене од по 12 часова. За рјешавање проблема дефинисан је математички модел који представља тренутно стање. Након тога је уведен математички модел за рад у три смјене, с обзиром на то да управа станице разматра могућност прелажења на такав начин рада.

Приликом прављења распореда, командир полицијске станице настоји да сваком полицајцу додијели једну од устаљених шема рада. Основне шеме рада у двије смјене су:

Д-Н-С-С

Н-С-С-Н-С-С-Д

Д-С-Н-С-С

С-С-Н-С-С-Д

С-С-Н-С-С-Н

Д-Д-Н-С-С

Д-С-Д-С-Н-С-С

Д-С-Д-Н-С-С

гдје је са Д означена дневна а са Н ноћна смјена.

Уколико би се радило у три смјене, основне шеме рада у три смјене биле би сљедеће (М представља међусмјену):

Д-Д-М-М-Н-С-С-Н-С-С

М-С-Н-С-С-Д

Д-М-Н-С-С

Д-Д-М-Н-С-С

Д-М-М-Н-С-С

С-С-Н-С-С-Д-М

Д-С-М-С-Н-С-С

Д-С-Н-С-С-М-С

Д-Н-С-С-М-С

Н-С-С-Д-С-М

Д-М-Н-С-С-Н-С-С

Д-С-С-М-С-С-Н-С-С

Свим наведеним шемама су задовољена ергономска правила која су постављена на нивоу посматране полицијске станице.

Претпоставке модела рада у двије смјене:

1. Полицијска станица која се анализира има 11 полицајаца;
2. Полицајци се распоређују у периоду од мјесец дана;
3. Рад је организован у двије смјене (дневна и ноћна) које трају по 12 часова;
4. Пожељно је остварити норму рада од 180 часова мјесечно;
5. Приликом распоређивања полицајаца поштује се правило рада полицијске станице које подразумијева да након дневне смјене слиједи 12 часова одмора. Такође, након ноћне смјене слиједи 48 часова одмора;
6. Уважавају се захтјеви запослених за слободне дане и одморе;

За модел рада у три смјене важе претпоставке 1, 2, 4 и 6 из модела рада у двије смјене, а претпоставке 3 и 5 су модификоване на слиједећи начин:

3'. Рад је организован у три смјене (дневна, међусмјена и ноћна) које трају по девет часова;

5'. Приликом распоређивања полицајаца поштује се правило рада које подразумијева да након ноћне смјене слиједи 48 часова одмора, а након дневне и међусмјене минимум девет часова одмора;

НУМЕРИЧКИ РЕЗУЛТАТИ

Посматрано је 11 полицајаца који раде у смјенама, у дежурној и патролној служби посматране полицијске станице. У дежурну службу се распоређује по један полицајац у свакој смјени, а у патролну службу се распоређује један полицајац у дневној смјени и два полицајца у ноћној смјени. С обзиром на то да обје службе раде на исти начин, у моделу је постављен услов да укупан број полицајаца у дневној смјени буде два, а у ноћној смјени три полицајаца. Уколико није могуће обезбиједити захтијевани број полицајаца, неопходно је да у свакој смјени буде присутан бар један полицајац. Захтјеви за коришћење одмора и слободних дана полицајаца су слиједећи: Полицајац 1–19. децембар, 20. децембар и 31. децембар; Полицајац 9 од 13. децембра до 24. децембра; Полицајац 10–19. децембар и 20. децембар.

На основу података за мјесец децембар 2013. године, формулисан је први математички модел са 14.894 бинарне, 84 континуалне (девијационе) промјенљиве и 106 ограничења. Такође, формулисан је други математички модел са 56.991 бинарних, 115 континуалних промјенљивих и 137 ограничења. Модел је ријешен егзактно, а за налажење оптималног рјешења коришћен је *GNU Linear Programming (GLPK)*, софтвер за рјешавање проблема линеарног и мјешовитог цјелобројног програмирања (GLPK, 2014).

ЗАКЉУЧАК

Јасно је да не постоји јединствен став истраживача о томе који је начин смјенског рада најефикаснији. Надређени често преферирају 8-часовне или 12-часовне смјенске распореде, док полицајци више воле збијене распореде рада. Смјенски распореди рада са ротацијом уназад су оцијењени као најтежи за прилагођавање запослених. У неким полицијским станицама све чешће се срећу флексибилни распореди рада који имају своје предности и недостатке. Такође, поред уобичајеног броја смјена (двје или три), у распоредима рада се појављују и *swing* смјене које се преклапају кроз главне смјене. Приликом одређивања распореда рада по коме ће се радити, потребно је узети у обзир потребе рада полицијске станице, ергономске препоруке за рад у смјенама и захтјеве полицајаца.

Чак и онда када полицијска станица усвоји начин рада који јој највише одговара, потребно је сваког мјесеца правити конкретне распореда рада, узимајући у обзир потребе рада полицијске станице, преференције запослених. За рјешавање проблема предложен је математички модел којим се аутоматизује одређивање распореда рада полицајаца. Математички модел је примијењен на тренутно стање, односно распоред рада по коме полицајци раде, и потенцијалну подјелу рада у три смјене. Промјена постојећег начина рада полицијске станице би захтијевала мале интервенције на математичком моделу, што значи да се постојећи математички модел може прилагодити и неким другим начинима рада.

Како је постављен математички модел и направљена почетна база са запосленима и предефинисаним шемама рада, прављење конкретних распореда за наредне мјесеце би захтијевало само дефинисање параметара који се односе на посматрани мјесец, а то су: одсуствовање полицајаца, потребан број полицајаца по данима и смјенама. Да би се модел прилагодио потребама онога ко прави распореде, требало би направити интерфејс за уношење параметара за конкретан мјесец и учитавање добијеног оптималног распореда. У том случају корисник не би морао да има знање из моделирања, нити би морао да зна користити *GLPK* или неки други солвер.

ЛИТЕРАТУРА

Axellson, J. *et al.* (2004). Tolerance to shift work-how does it relate to sleep and wake fulness?. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 77/2, 121-129.

- Baulk, S.D. *et al.* (2009). A field study of sleep and fatigue in a regular rotating 12-h shift system. *Applied Ergonomics*, 40/4, 694–698.
- Dechmaps, F. *et al.* (2003). Sources and assessment of occupational stress in the police. *Journal of Occupational Health*, 45/6, 358–364.
- Eriksen, C.A.; Kecklund, G.; (2007). Sleep, sleepiness and health complaints in police officers: The effects of a flexible shift system. *Industrial Health*, 45/2, 279–288.
- Ernst, A.T. *et al.* (2004). Staff scheduling and rostering: A review of applications, methods and models. *European Journal of Operational Research*, 153/1, 3–27.
- Folkard, S.; Tucker, P.; (2003). Shift work, safety and productivity. *Occupational Medicine*, 53/2, 167–173.
- Folkard, S.; *et al.* (2005). Shiftwork: safety, sleepiness and sleep. *Industrial Health*, 43/1, 20–23.
- Folkard, S.; Lombardi, D.A.; (2006). Modeling the impact of the components of long work hours on injuries and accidents. *American Journal of Industrial Medicine*, 49/11, 953–963.
- Garbarino, S. *et al.* (2002). Sleep disorders and daytime sleepiness in state police shiftworkers. *Archives of Environmental Health*, 57/2, 167–173.
- Gerber, M. *et al.* (2010). The relationship between shift work, perceived stress, sleep and health in Swiss police officers. *Journal of Criminal Justice*, 38, 1167–1175.
- GLPK. (2014). Преузето јул 2014. са сајта <http://www.gnu.org/software/glpk/>.
- He, N. *et al.* (2005). „Do race and gender matter in police stress?“ A preliminary assessment of the interactive effects. *Journal of Criminal Justice*, 33/6, 535–547.
- Hickman, M.J. *et al.* (2011). Mapping police stress. *Police Quarterly*, 14/3, 227–250.
- Kecklund, G.; Eriksen, C.A.; Åkerstedt, T. (2008). Police officers attitude to different shift systems: Association with age, present shift schedule, health and sleep/wake complaints. *Applied Ergonomics*, 39/5, 565–571.
- Knauth, P. *et al.* (1983a). Time-budget studies of policemen in weekly or swiftly rotating shift systems. *Applied Ergonomics*, 14/4, 247–252.
- Knauth, P. *et al.* (1983b). Analysis of 120 shift systems of the police in the Federal Republic of Germany. *Applied Ergonomics*, 14/2, 133–137.
- Knauth, P. (1996). Designing better shift system. *Applied Ergonomics*, 27/1, 39–44.
- Knauth, P. (2001). Strategies for the implementation of new shift systems. *Journal of Human Ergology*, 30/1–2, 9–14.
- Knauth, P.; Hornberger, S. (2003). Preventive and compensatory measures of shift workers. *Occupational Medicine*, 53/2, 109–116.
- Natvik, S. *et al.* (2011). Personality factors related to shift work tolerance in two- and thress- shift workers. *Applied Ergonomics*, 42/5, 719–724.

- Neylan, T.C. *et al.* (2002). Critical incident exposure and sleep quality in police officers. *Psychosomatic Medicine*, 64/2, 345–352.
- Ogiński, A. *et al.* (2000). Internal and external factors influencing time-related injury risk in continuous shift work. *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics*, 6/3, 405–421.
- Richbell, S. *et al.* (1998). Policing with the Ottawa shift system: a British experience. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 21/3, 384–396.
- Silvestro, R.; Silvestro, C. (2000). An evaluation of nurse rostering practices in the National Health Service. *Journal of Advanced Nursing*, 32/3, 525–535.
- Smith, L. *et al.* (1998). 12-h shift are popular but are they a solution?. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 21/3–4, 323–331.
- Tamagawa, R.; Lobb, B.; Booth, R. (2007). Tolerance of shift work. *Applied Ergonomics*, 38/5, 635–642.
- Трнинић-Ђаковић, С. (2013). Анализа повреда на раду радника МУП-а РС у 2012. години и у компарацији са 2004. годином. *Безбједност-Полиција-Грађани, Часопис Министарства унутришњих послова Републике Српске, Бања Лука, 3–4, 125–140.*
- Vila, B.; Morrison, G.B.; Kenney, D.J. (2002). Improving shift schedule and work-hour policies and practices to increase police officer performance, health and safety. *Police Quarterly*, 5/2, 4–24.
- Vila, B. (2006). Impact of long work hours on police officers and the communities they serve. *American Journal of Industrial Medicine*, 49/11, 972–980.
- Violanti, M. J. *et al.* (2012). Shift work and the incidence of injury among police officers. *American Journal of Industrial Medicine*, 55/3, 217–227.

POLICE OFFICER SCHEDULING – SHIFT WORK

Dragana Todovic, mr*
Dragana Makajic-Nikolic, PhD**
Milica Kostic-Stankovic, PhD***
Milan Martic, PhD****

Abstract In this paper a problem of police officer scheduling in the police station in Republic of Srpska is presented. The purpose of this paper is to develop a methodology for determining of the optimal allocation of police officers in accordance with the method and organization of labor. The problem is defined as the problem of the goal programming for which the mathematical model of mixed integer programming was developed. The developed mathematical model can be applied to the scheduling of police officers in police stations which have the same or a similar organization of work. The study indicates that the determination of monthly scheduling policemen is a complex and challenging problem, which is usually performed without the aid of software, and that it can be significantly facilitated by the introduction of this approach. Also, the paper presented the effects of shift work on police officers, as well as a different ways of shift work in police stations.

Keywords Shift work, Police officers scheduling, Goal programming

* PhD student, Faculty of Organizational Sciences, University of Belgrade; email: todovicd@yahoo.com.

** Assistant professor, Faculty of Organizational Sciences, University of Belgrade; email: gis@fon.bg.ac.rs.

*** Full professor, Faculty of Organizational Sciences, University of Belgrade. email: milicak@fon.bg.ac.rs.

**** Dean, Full professor, Faculty of Organizational Sciences, University of Belgrade; email: martic.milan@fon.bg.ac.rs.

**СПЕЦИФИЧНЕ КАТЕГОРИЈЕ ЛИЦА У ВЕЗИ СА ИЗВРШЕЊЕМ
КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА РАЗБОЈНИШТВА**

УДК: 343.712.1	DOI: 10.7251/BPGBL1215207V	Стручни рад
----------------	----------------------------	-------------

Младен Вуковић, МА*
Александар Лазић, спец.**

Апстракт: Кривично дело разбојништва као традиционални облик насилних имовинских деликата побуђује пажњу стручне и опште јавности (грађана), како због значаја заштићеног добра (објекта заштите), учесталости и обиља појавних облика испољавања у свакодневном животу, тако и због обима и интензитета проузрокованих последица, односно начина и средстава његовог извршења. Основне карактеристике ових дела су велика друштвена опасност, тешке последице дела, масовност њиховог извршења, бројност извршилаца, групно извршење кривичних дела, велики поврат (рецидив). У раду ће се презентирати, анализирати и проблематизовати специфичне категорије лица у вези са извршењем кривичног дела разбојништва а које се односе на карактеристике самих извршилаца кривичног дела, непосредне сведоке и жртве извршеног кривичног дела разбојништва, као и полицијске службенике које учествују у откривању и доказивању кривичног дела разбојништва.

Кључне ријечи: Разбојништво, категорије, извршиоци, осумњичени, сведок, жртва, полицијски службеници.

УВОД

Кривична дела разбојништва спадају у општи, класични криминалитет, или у тзв. права, природна или атавистичка кривична дела која познају сва људска друштва од најстаријих времена до данашњих дана, углавном на првом месту, посебно када се ради о заштити личних и имовинских добара и вредности. Друштвена опасност извршених

* *Мастер правник из области правних наука, Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци; email: mladen_vukovic1983@yahoo.com.*

** *Специјалиста менаџер безбједности, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Управа за полицијско образовање, Одјељење за стручно усавршавање; email: aleksandarlazic78@gmail.com.*

кривичних дела разбојништва у основном и квалификованим облицима уопште састоји се у томе што се њима напада, с једне стране, имовина другог физичког и правног лица, чиме се наноси имовинска штета, а с друге стране, повређује се слобода човека у погледу располагања својом имовином, односно телесни (физички) интегритет, па и живот нападнутог лица као највеће добро у друштву у целини и сваког појединца посебно. Ипак, њихова друштвена опасност није опредељена једино тиме. Поједини феноменолошки облици испољених разбојништава – посебно у последње време – која карактерише масовно насиље и непотребне људске жртве, због својих посебних карактеристика (број, средство, начин, место), умногоме утичу на висок степен друштвене опасности ових кривичних дела. Кривично дело разбојништва у односу на остала имовинска кривична дела има поједине специфичности које се односи на сам чин извршења, личност извршиоца, сведоке и жртве кривичног дела као и полицијске службенике које раде на расветљавању кривичног дела разбојништва, а које ће бити обухваћене у овом раду.

ИЗВРШИОЦИ КРИВИЧНОГ ДЕЛА РАЗБОЈНИШТВА

Према анализи извршених кривичних дела, на простору Босне и Херцеговине и Републике Српске, може се закључити да су разбојници најчешће мушкарци млађе животне доби, старости између двадесет и тридесет година. Они старији извршиоци су испрофилисани разбојници још у младости. Најчешће су у питању грубе, примитивне особе, без школске спреме или са ниским степеном образовања, те са веома израженим култом насиља (Бановић, 2009: 147). Ретко показују просечну интелигенцију, јер је разбојништво примитивни атавистички деликт при којем више до изражаја долазе груба сила и дрскост него интелигенција и храброст. Разбојници се регрутују из кругова социопата који своју криминалну каријеру почињу као извршиоци насилничких деликата (Бошковић, 2006: 178). Алкохол и дроге, код разбојништва играју значајну улогу стимулативног фактора, а код жртве је битан виктимолошки моменат (Шипрага и Алексић, 1986: 246). Знатан проценат разбојника регрутује се из категорије наркомана и асоцијалних личности. У савременој криминалистици се указује на видљиву разлику између структуре личности провалника и разбојника (Благојевић, 2013: 190). Приликом проваљивања у станове провалник настоји да избегне било какву конфронтацију са оштећеним. Па чак и уколико учинилац предузме насиље према оштећеном, као у случајевима разбојничких крађа, то је најчешће последица панике у којој се извршилац нашао приликом извршења кривичног дела. Насиље проистиче из његове жеље да побегне,

да не буде ухваћен и откривен. Провалници који на извршење крађе иду наоружани, поседују тенденцију ка трансформисању у разбојнике. За разлику од провалних и разбојничких крађа, насиље је кључни елемент при извршењу разбојништава (Игњатовић, 2002: 103). Разбојник насиљем постиже ефекат изненађења, остварује брзу контролу над жртвом како би за што краће време дошао до драгоцености и ограничио каснију могућност препознавања. Многобројни докази, али и научна истраживања указују на то да разбојници уживају у патњама жртве, доминацији над њеним животом и судбином (Водинелић, 1984: 288). Циљ њихове криминалне агресије није само, чак у појединим случајевима ни доминантно, прибављање имовинске користи, већ управо насиље према жртви. Многобројни случајеви разбојништава (КЗ РС, чл. 233), у којима је жртва мучена и на крају убијана због неколико стотина марака или евра то несумњиво доказују. Општа карактеристика разбојника, као извршилаца насилних деликата, јесте да су то иритабилне, инфериорне особе са сталним осећајем тескобе. Њихово незадовољство прераста у насиље као доминантну црту. Емоционално су незрели и неуротични. Међу вршњацима доминирају и истичу се као динамичне и нестрпљиве особе које су у сталном конфликту, те не трпе ауторитете. Имовинска делинквенција је настарији и најраспрострањенији облик криминалног понашања, који се у животу извршиоца веома рано испољава, дуго траје и води у тзв. специјални рецидивизам. Криминолошка и психијатријска испитивања личности починилаца имовинских деликата откривају да они углавном потичу из поремећених, дезинтегрисаних и алкохолу склоних породица. Њихови родитељи, најчешће, показују исте социјалнопатолошке склоности, а неретко су и саучесници или подстрекачи у кривичним делима. Таква деца, живећи и одрастајући у дисфункционалној породици, прихватају асоцијалне поступке родитеља, те и сама почињу испољавати знаке поремећеног понашања и васпитне запуштености. Имовински делинквенти се углавном регрутују из категорија особа са поремећајима личности, и то поремећаја психопатског и неуротског типа. Већ као млађа пунољетна лица имају богато криминално-насилничко искуство, док је већина прошла кроз васпитне установе и малолетничке затворе. Одрасли имовински делинквенти показују емоционалну неусклађеност и безосећајност, уз присуство параноидних и агресивних тенденција и деструктивних пулсија. Склони су да властите неуспехе приписују другима, немају радне навике, поседују низак праг осетљивости на стресове. Показују упорност у вршењу насилничких имовинских деликата – разбојништава, па тако развијају, како је већ раније наведено, тзв. специјални рецидивизам. Он има велики криминогени значај јер упућује на присуство значајног квантума тзв. криминалитетне воље код починиоца. Такве личности поседују скромне могућности у погледу лечења и социјалне рехабилитације (Ковачевић,

2000: 58). Посебну категорију извршилаца разбојништава чине малолетна лица тј. починиоци кривичних дела од 14 година па до навршених 18 година живота. Осим законских заштита које ужива ова категорија разбојника, штите их и многи подзаконски акти и прописи, управо због обазривости у поступању са овом специфичном категоријом (Јовашевић, 2002: 123). Како свако животно доба човека карактеришу посебна биолошка, психичка и социјална обележја, тако и малолетнике карактеришу бурне промене како у телесном – физичком смислу, тако и у менталном – психолошком. У потрази за властитим идентитетом и сврхом постојања у друштву млади имају изричито изражене емоције и нагоне чије испољавање неретко измиче свесној контроли. Код малолетника у адолесцентном добу карактеристична је емоционална лабилност која покреће импулсивно и агресивно понашање. Малолетници „желе све и желе то одмах!“, па неретко чине импулсивна кривична дела разбојништва из баналних мотива, као нпр. – у недостатку новца да купе девојци поклон за рођендан или да са друштвом оду у град у провод и сл. изврше разбојништво у кладионици, у апотеци... Они врше кривична дела најчешће у групама од два до четири извршиоца, наоружани су пиштољима, боксерима, палицама, ножевима а наведена дела чине изузетно окрутно и брутално испољавајући агресију над жтрвама без икаквог повода или потребе. Малолетни извршиоци кривичних дела разбојништава партиципирају у укупном броју разбојништава извршених на простору Босне и Херцеговине у високом проценту између 10% и 20%, што је поразан податак за целокупно друштво. Разлози су многобројани, а најчешћи разлог је управо дисфункционална породица, где се формирају навике и модели понашања. Затим су ту вршњачке скупине, али и лош систем образовања. Нажалост, пратећи статистичке извештаје, видимо да је број малолетних извршилаца у порасту и таква тенденција се неће моћи спречити без адекватних мера опште али и специјалне (усмерене на циљану групу) превенције, али и репресије над појединцима – малолетним извршиоцима кривичних дела имовинског насилничког криминалитета. Неизоставна категорија извршилаца разбојништава је категорија рецидивиста (повратника вршењу кривичних дела). Код насилничког криминалитета рецидивизам је последица, пре свега професионалне оријентације и користољубиве склоности али и психопатолошке структуре личности (Водинелић, 1990: 186). Код рецидивизма доминирају субјективни фактори (личност рецидивисте), док социјални фактори имају секундарну улогу. Када су у питању разбојништва, највећи број рецидивиста долази из категорије антисоцијалних личности (Игњатовић, 2002: 152). Они имају јасно изражене негативне ставове и навике. На формирање личности рецидивиста утицали су изразито неповољни породични услови, те социјални миље у којем је поникао извршилац – рецидивиста. Они

разбојништва сада врше пуно софистицираније, организованије него претходни пут, а криминалистичка обрада лица, уз сарадњу извршиоца и евентуално признање је практично немогућа. У укупном броју кривичних дела разбојништва извршених у Босни и Херцеговини, они партиципирају у процентима између 35% до чак 50%, што је изузетно висок ниво, на шта релевантне институције, од полиције преко тужилаштва и судова до законодавне власти, морају да обрате посебну пажњу. Највише је рецидивиста мушкараца у животној доби од 18 до 30 година. Разлози за висок степен рецидива у разбојништвима јесу многобројни, али неки од њих су свакако изречене благе затворске казне (испод законског минимума), брз начин доласка до новца, тешко доказиво дело, прилично га је једноставно извршити и без потребних посебних алата и вештина, као што је то случај код нпр. сајбер криминалитета, тешких крађа – крађа возила и сл., слабе или непостојеће мере ресоцијализације, лоша криминална политика, непостојање мера укључивања лица у свакодневни живот и нормализације животних прилика (запослење, стамбено питање и слично).

ЖРТВЕ КРИВИЧНОГ ДЕЛА РАЗБОЈНИШТВА СВЕДОК-ОШТЕЂЕНИ И СВЕДОЦИ

Деликт насилничког криминалитета – разбојништва, као физичка појава која се манифестује у стварном свету, за последицу свакако има одређену психичку или физичку трауму на жртви кривичног дела тј. на оштећеном. Како нема кривичног дела разбојништва без лица од којег би се уз употребу или претњу употребом силе одузела вредност, било посредно или непосредно, тако и свако разбојништво, или покушај разбојништва, оставља одређене психичке последице на сведоке деликта. Најчешће су у питању психички шокови праћени стресом и траумом која се може касније манифестовати и нервозом, несаницом, душевним немиром, а код рањивијих (вулнерабилних) личности и трајним душевним обољењима (Ковачевић, 2000: 64). Иако већина разбојништва траје веома кратко, свега неколико минута, жртве и сведоци насиља још дуго се „боре“ са тим догађајима. Након деликта, они поново психички – сећањем и репродуковањем околности и описа кривичног дела полицији (на лицу места, а касније и током давања званичне изјаве) пролазе трауматско искуство, на тај начин често озбиљно нарушавајући своје здравље (нагли пораст крвног притиска, убрзани откуцаји срца, скок нивоа шећера у крви и сл.). То се веома често понавља и током саме истраге, нпр. током препознавања лица, фотографије, оружја, предмета, или током реконструкције догађаја, а

нарочито током суђења, када је оштећени заједно у истој просторији на само неколико метара од извршиоца стресног деликта (Бошковић и Матијевић, 2007: 247). Управо тај претрпљени шок и страх онемогућава правилну перцепцију догађаја или његовог дела и елемената, тако да су описи добијени од стране оштећених често контрадикторни са чињеничним стањем утврђеним на лицу места (нпр. видео надзором), а огледају се најчешће у преувеличавању – од броја и висине извршилаца, величине ватреног оружја, до погрешне перцепције одеће и боја. У пракси су чести случајеви да жртва разбојништва, након деликта, доживи лакши облик депресије и апатије, а нису реткост ни откази на радна места на којима је жртва била изложена овом виду насиља. Особа која је оштећена кривичним делом налази се у посебној психолошкој ситуацији у односу према начину извршења и последицама кривичног дела, према својој социјалној околини, према учиниоцу кривичног дела и према самом себи. Лично је заинтересована за резултат поступка и у већини случајева спремна на сарадњу и давање обавештења. Због тога, оштећеном треба посветити нарочиту пажњу у информативном разговору када пријављује и/или описује кривично дело и износи релевантне чињенице о околностима и току кривичног дела којим је оштећен. Оштећеном лицу треба постављати прецизна и јасна питања о значајним елементима догађаја, при томе пазећи да се не постављају сугестибилна питања ради утврђивања релевантних чињеница, а нарочито о начину извршења, мотивима, употребљеним средствима, месту и времену извршења (Бошковић и Матијевић, 2007: 286). Као што је већ наведено, оштећена лица су склона претеривању, несвесном извртању чињеница, неоснованом сумњичењу, зависно од тога какво дело се догодило, а нарочито када се ради о материјалној штети. Сазнања добро запримљена и задокументована кроз разне форме писмена (службену забелешку, записник или криминалистичко обавештајни извештај тзв. „4X4“) јесу даљи основ и оријентација у трагању за непознатим извршиоцима. Због тога не треба поступати бирократски и површно, већ треба бити у чешћем контакту с оштећеним ради евентуалне допуне новим подацима и сазнањима. Исказ сведока-грађанина о чињеницама у вези с кривичним делом једно је од значајнијих доказних средстава у кривичном поступку (ЗКП чл. 146). Без саслушања сведока тешко се може провести истрага, утврдити чињенично стање и провести главна расправа на суду. Вредност исказа сведока зависи од значајности чињеница о којима се даје исказ и о врсти поступка у којем се исказ даје, као и о значењу тог поступка за права и интересе грађана (Милић, 2004: 75). Код сведока кривичних дела разбојништава који нису директно оштећени извршеним деликтом (клијенти банке који су се затекли у просторијама у време разбојништва, грађани затечени на улици и сл.) такође постоје одређени стресогени фактори који утичу на њихову, пре свега сарадњу с истражним органима.

Код њих најчешће преовладава страх од одмазде извршилаца у случају ако саопште све познате детаље или ако некога или нешто препознају или укажу на неку битну чињеницу која би помогла и олакшала истрагу и откривање извршилаца. Такође код једног броја сведока присутна је индолентност, тј. незаинтересованост за догађај, те жеља да се што пре врате својој свакодневици, уз констатацију да се “то” њима не може десити, да их не интересују “туђа посла” итд. Не сме се изоставити нити претпоставка да су неки од сведока и застрашени од стране извршилаца или њихових помагача. Без обзира на то да ли се ради о сведоку-оштећеном или сведоку-грађанину, полицијски службеници су дужни с њима веома обазриво поступати те њихов изказ опрезно ценити у погледу веродостојности из више разлога. Први разлог је раније наведена стресогена ситуација у којој је немогуће правилно и реално опажати детаље али и целокупни догађај. Затим су ту разни раније наведени мотиви страха, незаинтересованости и слично, док посебно место има лажно пријављивање кривичног дела тзв. “фингирање разбојништва” – да ли целог догађаја (када се разбојништво није уопште ни догодило) или његовог дела (приказивања веће материјалне штете од стварне). С обзиром на чињеницу да се разбојништво релативно често фингира, криминалистички инспектор – оперативни радник мора да постави питање: да ли то разбојништво користи или може да користи оштећеном? Потврдан одговор обавезује на планирање и проверавање верзије о фингирању догађаја. Фингирана разбојништва откривају се проналажењем контрадикција и нелогичности у чињеничном стању – тзв. негативне чињенице. С тим циљем уочавају се грешке логичке, техничке и психолошке природе које су настале приликом фингирања. (Водинелић, 1984: 97).

ПОЛИЦИЈСКИ СЛУЖБЕНИЦИ КОЈИ РАДЕ НА РАСВЕТЉАВАЊУ КРИВИЧНОГ ДЕЛА РАЗБОЈНИШТВА

Извршавање комплексних полицијских задатака захтева, пре свега, квалитетну обученост али и велику пожртвованост полицијских службеника, нарочито оних који раде на специфичним линијама рада, попут линија рада за превенцију и сузбијање кривичних дела разбојништава (Ђорђевић, 2002: 58). Као што је више пута наведено, разбојништва карактерише висок степен насиља, честа употреба ватреног оружја, организованост извршилаца, тешкоћа доказивања, а пре свега карактеристични су сами извршиоци разбојништава, који су махом насилници, агресивци спремни на претње и нападе на полицијске службенике. Управо због тога, полицијски службеник

који ради на расветљавању ове врсте деликата треба да има одређене особине – квалитете које мора да испољи у професионалном раду и поступању. Полицијски службеник који ради на спречавању и сузбијању разбојништава, поред вишегодишњег искуства и одличних резултата на превенцији и сузбијању насилничког криминалитета, треба да има адекватну стручну спрему, по могућности завршен одговарајући (из струке) факултет. Ово је потребно из више разлога, а осим квалификације и стручности коју му пружа факултет, криминалистички инспектор мора да поседује и опште знање и образованост, јер током обављања послова и задатака сусреће се с разним профилима образованих и необразованих лица којима треба да се прилагоди и на интелектуалном нивоу. Такође треба да показује висок ниво културе у понашању, добру општу информисаност и познавање актуелних прилика, одлично познавање специфичних вештина попут вожње разних превозних средстава, руковања оружјем, нарочито ватреним, владања борилачким и другим корисним вештинама, познавања рада с информационим технологијама, изузетног познавања законских и подзаконских прописа, те треба стално да прати и усавршава наведене вештине. Нарочито је важно да криминалистички инспектор – оперативни радник познаје територију и безбедносно интересантна лица. То је један од пресудних услова за формирање доброг оперативца који ради на разбојништвима. Управо из тог широког круга лица ангажују се сарадници, оперативне везе и информатори, који чине значајан извор корисних информација приликом расветљавања и доказивања кривичних дела разбојништава по непознатом извршиоцу. Оперативац мора стално да зна, када су у питању криминогена лица, ко се с ким дружи, ко набавља коју робу и предмете, ко је у завади с ким, где таква лица излазе, где бораве (тзв. “штекови”), где одлазе ван града и ко њима долази у град и сл. Само на тај начин може се успешно борити с изазовима које носе разбојништва, а таквих изазова је много. Такође је битно да полицијски службеник који ради на сузбијању разбојништава поседује позитивне психо-физичке особине које карактеришу здрав разум који је предуслов за квалитетно логичко размишљање, моћ расуђивања, запажања, закључивања и сл. Важна карактеристика мора да буде отпорност на стрес којем су ови радници константно изложени (увиђаји у било које доба дана и ноћи, потере, заседе, блокаде, рације, лишења слободе најопаснијих криминалаца, пружање прве помоћи оштећеним и сл.), а управо ова отпорност је услов за исправну процену ситуације и правовремено – ефикасно реаговање. Ту су и особине попут одлучности, неустрашивости, марљивости, упорности, доследности. Полицијски службеник мора да има изражене и моралне особине тј. особине поштеног човека и примереног грађанина. То значи да мора бити неподмитљив, непристрасан, аполитичан, хуман, одговоран, уредан, те да поседује и друге позитивне карактеристике.

Због сложености ових деликата те честог пружања отпора извршилаца, полицијски службеници раде у тимовима, при чему неодговорност само једног члана тима може да угрози комплетну истрагу и да доведе до неоткривања непознатог извршиоца. Самим тим, потребно је нагласити значај тимског рада, у којем сви у потпуности, без изузетка, извршавају поверене задатке.

ЗАКЉУЧАК

Кривична дела разбојништва као традиционални облици насилних имовинских деликата поседују одређене специфичности које се односе на извршиоце кривичних дела, саме жртве и сведоке извршења, као и на полицијске службенике који раде на откривању кривичног дела разбојништва. Анализом предмета извршених кривичних дела разбојништва долази се до закључака да су извршиоци кривичних дела разбојници најчешће мушкарци млађе животне доби, старости између двадесет и тридесет година, те да се ради о грубим и примитивним особама, без школске спреме или са ниским степеном образовања, те са веома израженим поштовањем култа насиља. Код извршиоца кривичних дела разбојништва је веома изражен рецидивизам односно склоност понављању вршења кривичних дела након одслужене затворске казне. Разлози за висок степен рецидива у разбојништвима су многобројни, али неки од њих су свакако изречене благе затворске казне (испод законског минимума), брз начин доласка до новца, тешко доказиво дело, слабе или непостојеће мере ресоцијализације, лоша криминална политика. Даљом анализом предмета кривичних дела разбојништва долази се до закључака да се жртве кривичног дела (сведок-оштећени) разбојништва налазе у посебној психолошкој ситуацији у односу према начину извршења и последицама кривичног дела, према својој социјалној околини, према учиниоцу кривичног дела и према самом себи. Лично су заинтересовани за резултат поступка и у већини случајева спремни на сарадњу и давање обавештења. Код лица која нису директно погођена извршењем кривичног дела односно код сведока преовладава страх од одмазде извршилаца у случају ако саопште све познате детаље или ако некога или нешто препознају или укажу на неку битну чињеницу која би помогла и олакшала истрагу и откривање извршилаца. Такође код једног броја сведока је изражена индолентност, тј. незаинтересованост за догађај, те жеља да се што пре врате својој свакодневици, уз констатацију да се то њима не може десити, да их не интересују “туђа посла” итд. Полицијски службеници који раде на откривању и доказивању кривичних дела разбојништва су веома изложени стесогеним факторима који проистичу

из извршења самог кривичног дела, конфронтације са извршиоцима, као и самог оперативног рада који се предузима у току расветљавања кривичног дела. Поред тога што мора да поседује све моралне особине, физичке и психичке предиспозиције, искусни оперативац мора да буде способан да од ситне индиције направи озбиљну истрагу, те да истраје у откривању кривичног дела. Увек треба да се води крилатицом: "Не постоји савршен злочин, већ само несавршена истрага". То се постиже уз континуирану едукацију и стално усавршавање полицијских службеника који раде на расветљавању кривичног дела разбојништва, те кроз проактивне заједничке истраге, а све у циљу ефикаснијег сузбијања и успешнијег откривања кривичних дела разбојништва.

ЛИТЕРАТУРА

- Бановић, Б.(2009). *Деликти насиља, Кривично-правни и криминолошки аспект; Криминалистичко-криминолошки аспекти кривичног дела разбојништва*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Бошковић, М., (2006). *Криминологија*. Нови Сад: Правни факултет.
- Бошковић, М., Матијевић, М. (2007). *Криминалистика оператива*. Бања Лука: ВШУП.
- Благојевић, Г., (2013). *Кривична дјела разбојништва у теорији и пракси, Криминалистичко-правни-безбједносни аспекти*. Бања Лука: Факултет безбједности у Бањој Луци.
- Водинелић, В., (1984). *Криминалистика*. Београд: Савремена администрација.
- Водинелић, В., (1990). *Криминалистика*. Загреб.
- Ђорђевић, Ђ., (2002). *Кривично дело разбојништва и улога полиције у његовој превенцији: Место и улога полиције у превенцији криминалитета*. Београд: Полицијска академија.
- Ковачевић, Р., (2000). *Форензичка психијатрија*. Београд: Правни факултет – Центар за публикације.
- Игњатовић, Ђ., (2002). *Криминалистички аспекти деликата насиља, Деликти насиља*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Јовашевић, Д., (2002). *Лексикон кривичног права*. Београд.
- Милић, А., (2004). *Стрес – стилови реаговања људи у стресним ситуацијама*. Бања Лука.
- Шипрага Ј., Алексић Ж., (1986). *Криминалистичка методика*. Београд: Савремена администрација.
- Кривични закон РС – КЗ РС, *Службени гласник РС*, бр. 49/03, 108/04,

37/06, 70/06, 73/10.

Закон о кривичном поступку РС – ЗКП РС, *Службени гласник РС*, бр. 53/12.

SPECIFIC CATEGORIES OF PERSONS IN CONNECTION WITH THE EXECUTION TORT ROBBERY

Mladen Vuković, MA*
Aleksandar Lazić, spec.**

Abstract: The crime of robbery as a traditional form of violent offenses against property triggers the professional and general public (citizens), due to the importance of the protected object (the object of protection), the frequency and abundance of forms of expression in everyday life, and because of the scale and intensity of the consequences, and ways and the means of its execution. The basic characteristics of these works are great social danger, severe consequences of the crime, the mass of their execution, the number of perpetrators, a group execution of crimes, a great return (relapse). The paper will be presented, analyzed and problematized specific categories of persons in connection with the execution of the crime of robbery which refer to the characteristics of the perpetrator, witnesses and victims of immediate execution of robbery as well as the police officers involved in the discovery and proof of the crime of robbery.

Key words: Robbery, categories, perpetrators, suspects, witnesses, victims, police officers.

* *Master lawyer in the field of Law, Police College, University of Banja Luka; email: mladen_vukovic1983@yahoo.com.*

** *Aleksandar Lazić, a specialist manager of Security, the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbian, Directorate for Police Education, Department for Professional Development; email: aleksandarlazic78@gmail.com*

**ПАРЛАМЕНТАРНИ НАДЗОР И КОНТРОЛА СУБЈЕКТА
БЕЗБЈЕДНОСТИ – СЛУЧАЈ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ**

УДК: 342.738:351.74/.75(497.6)

DOI: 10.7251/BPGBL1215219P

Стручни рад

Мр Душко Пена*
Гојко Павловић, МА**

Апстракт: Безбједност је одувijek сматрана једним од кључних задатака (функција) државе, а то је случај и данас. Такође, питање о контроли субјеката безбједности (*lat. Quis custodiet ipsos custodes?*) је веома старо питање. У данашњем демократском друштву безбједност није циљ по себи, већ вриједност која има смисла само уколико служи добробити људи. Стога је за демократско друштво прихватљиво дјеловање свих државних и недржавних субјеката из сектора безбједности само уколико они поштују закон и људска права. Да би се то постигло, неопходно је да постоји надзор и контрола њиховог рада, као и мјере за успостављање одговорности због евентуалног кршења закона и злоупотребе овлашћења.

Кључне ријечи: надзор, контрола, парламент, субјекти безбједности

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Систем безбједности, у општем смислу, обједињава више различитих сектора у којима доминирају област одбране (војска), затим унутрашњих послова (полиција), област обавјештајно-безбједносних служби, као и друге безбједносне агенције (попут приватних безбједносних агенција). Свака од ових области има своје специфичности и захтијева посебан приступ у остваривању демократског надзора и контроле. Због тога поједини аутори дефинишу уже и шире схватање демократског надзора и контроле субјеката безбједности. Према ужем схватању, тј. у свом основном значењу под надзором и контролом подразумијева се одлучујући утицај демократски изабране власти на субјекте

* *Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци; email: duskorena@gmail.com.*

** *Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци; email: pavlovicgojko@gmail.com.*

безбједности, односно супремација цивилне власти над органима и институцијама које располажу силом и средствима репресије. У ширем смислу, демократски надзор подразумијева и утицај јавности, невладиног сектора и медија на рад органа и институција у сектору безбједности (Шеварика, 2004: 88). Иначе се као основни принципи који се везују за успостављање демократског амбијента у систему безбједности наводе: деидеологизација; деполитизација; професионализација; као и стварање механизма демократског надзора и контроле који перманентно функционишу (Шолаја, 2004: 29).

„Контрола је појам којим се означава скуп утврђених надлежности, овлашћења, поступака, облика, метода и средстава, чијом се употребом непосредно проверава, мери, утврђује, оцењује и унапређује учинковитост и делотворност рада свих државних и недржавних органа који су одговорни за безбједност државе и њених грађана“ (Милосављевић, 2012: 18). Контролом се, директно и чињенично провјерава и то да ли и у којој мјери државни органи безбједности при своме дјеловању поштују и штите људска права грађана, али и својих припадника. У захвату контроле могу се, када за то постоји законски основ, наћи и недржавни органи безбједности који су овлашћени да користе силу, као што су то, на примјер, приватне безбједносне компаније, тј. пружаоци детективских и заштитарских услуга (Милосављевић, 2012).

Контрола се обично разумије као свјесна сврсисходна људска дјелатност која има за циљ да нешто провјерава. То је сложен процес или дјелатност, а обухвата три релативно одвојене фазе: провјеравање – којим се врши упоређивање предвиђеног и оствареног; затим оцјењивање – којим се врши потврђивање или негирање контролисаног рада; те интервенисање – којим се врши реализација изречене оцјене када је она негативна (Милосављевић, 1997: 302).

Контрола је по правилу накнадна активност која као крајњи циљ има отклањање, односно исправљање утврђеног одступања како би се контролисани рад вратио у нормалу. Од појма контроле треба разликовати појам надзора, као један шири процес сталног карактера. Контрола се обавља у оквиру надзора и представља најјачи облик утицаја вршиоца надзора према ономе чија се активност надзире. При томе је надзор без контроле могућ и остварив, али недовољно ефикасан (Томић, 1991: 49–50, према: Милосављевић, 1997: 302–303).

ВРСТЕ СРЕДСТАВА НАДЗОРА И КОНТРОЛЕ, С ОСВРТОМ НА БиХ

Демократски надзор и контрола представљају темеље демократског друштва. Када се говори о њиховим врстама онда је могуће уочити

Парламентарни надзор и контрола субјеката безбједности – случај Б и Х

различите термине подјела, али у принципу под овим појмовима се подразумевају одређени принципи, механизми и средства која стоје на располагању носиоцима у контроли субјеката у безбједносном сектору (Турковић, 2003: 33). Тако се истиче да контрола може бити унутрашња и спољна, тј. цивилна, а да спољна може бити политичка, судска и грађанска, којој више одговара назив надзор (Бабовић, 2001: 259). Такође, постоје и другачије подјеле, према којима се демократска контрола дијели на: вертикалну (у коју спада: буџетска, законодавство, микроменаџмент, именовања, истраге и сукоб интереса), хоризонталну (која обухвата друштвене институције попут: медија, невладиних организација, вјерских организација, истраживачких института, синдиката, омбудсмана и др.) и самоконтролу (Борн, 2001).

Професор Богољуб Милосављевић истиче да се у зависности од одабраних критеријума средства контроле могу подијелити на десет група, а то су: формална и неформална; унутрашња и спољашња; политичка и правна; претходна и накнадна; репресивна и корективна; ауторитативна и савјетодавна; редовна и повремена; хоризонтална и вертикална; политичка и бирократска; ексклузивна и инклузивна. Ове групе се међусобно не искључују, тако да једно исто средство контроле може бити увршћено у све или у већину изложених подјела (Милосављевић, 1997: 306–307). У односу на наведене подјеле, за наше проучавање најпогоднија је подјела на формална и неформална, те унутрашња и спољашња средства контроле, а која је приказана у Табели 1 (Милосављевић, 2004: 24 и даље).

Табела 1: Систем средстава за контролу		
Облик контроле	Средства контроле	
	Формална	Неформална
Спољашња контрола	<ol style="list-style-type: none"> 1. Парламентарна контрола 2. Контрола од стране владе и других органа извршне власти 3. Судска контрола 4. Контрола тужилаштва 5. Уставносудска контрола 6. Остала средства у систему власти 7. Независне (невладине) институције и тијела за грађански надзор 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Јавност и јавно мњење 2. Грађани и њихова удружења 3. Медији 4. Политичке партије 5. Интересне групе и групе за притисак

<i>Унутрашња контрола</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Хијерархијска контрола 2. Инстанциона контрола 3. Дисциплинска одговорност 4. Интерни надзорни органи 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Самоконтрола 2. Интерперсонална контрола 3. Контрола синдиката и асоцијација 4. Процеси социјализације
---------------------------	---	--

С обзиром на то да демократски надзор безбједносног сектора и одговорност субјеката безбједности представљају услов демократије, а са намјером да буде испуњен тај услов, у Босни и Херцеговини су успостављене мјере контроле, укључујући и парламентарну контролу, затим контролу коју проводи извршна власт, правосудну контролу, те контролу независних државних тијела, као што је Омбудсмен и сл. У табели 2 су приказани главни актери безбједносног сектора у БиХ, те механизми надзора и контроле (Митровић и Павловић, 2012: 226–228; Клопфер, 2012: 53).

Табела 2: Мапа безбједносног сектора		
	Ниво БиХ	Ниво ентитета/кантона
Актери овлаштени да користе силу	Оружане снаге Босне и Херцеговине Државна агенција за истраге и заштиту – СИПА Босне и Херцеговине Гранична полиција Босне и Херцеговине Обавјештајно-безбједносна агенција Босне и Херцеговине Дирекција за координацију полицијских тијела Босне и Херцеговине Служба за послове са странцима Босне и Херцеговине Судска полиција	Полиција Републике Српске Полиција Федерације Босне и Херцеговине Кантоналне полиције Полиција Брчко дистрикта Судска полиција ентитета/ кантона/ Брчко дистрикта

Парламентарни надзор и контрола субјеката безбједности – случај Б и Х

Извршна власт	Предсједништво Босне и Херцеговине Савјет министара Босне и Херцеговине Министарство одбране Босне и Херцеговине Министарство безбједности Босне и Херцеговине	Предсједници ентитета Владе ентитета/ кантона Министарства унутрашњих послова ентитета/кантона
Парламентарни надзор	Заједничка комисија за одбрану и безбједност Заједничка комисија за надзор над радом Обавјештајно-безбједносне агенције Босне и Херцеговине	Комисија за безбједност Парламента Федерације Босне и Херцеговине Одбор за безбједност Народне скупштине Републике Српске
Судство	Суд Босне и Херцеговине Тужилаштво Босне и Херцеговине Високи судски и тужилачки савјет Босне и Херцеговине	Кантонални/окружни судови Суд Брчко дистрикта
Цивилно друштво	Невладине организације Медији	Невладине организације Медији
Недржавни актери овлаштени да користе силу	Надлежности над Приватним сектором безбједности су на ентитетима	Приватне безбједносне агенције

ПАРЛАМЕНТАРНИ НАДЗОР И КОНТРОЛА, С ОСВРТОМ НА БиХ

Основна сврха спољашњих средстава надзора и контроле се огледа у томе да се ограниче тежње органа безбједности за осамостаљивањем, као и да се спријече ризици који би из тога могли проистећи. Такође, сврха је и да се обезбиједи одговорно понашање припадника ових органа у извршавању њихових задатака. Развој спољашње контроле подстакнут је потребом да се помире индивидуална права свих, те неопходношћу извршавања задатака органа безбједности и примјене њихових овлашћења која задиру у та појединачна права, али их у цјелини и штите. Тако, у зависности од уставних система, као и правних, политичких, управних и културних традиција појединих земаља могуће су значајније разлике у погледу облика и овлашћења појединих спољашњих

контролних средстава. Као важнија, формална средства спољашње контроле могу се означити: парламент, влада и други извршни органи, правосудни органи, омбудсман и поједини други независни органи, као и невладина тијела за контролу (Милосављевић, 1997: 313–314; Милетић и Југовић, 2009: 312).

Парламент, сагласно својој улози у систему подјеле власти, и у области безбједности заузима веома важно мјесто у систему надзора и контроле законитости рада и поштовања људских права. Парламентарни надзор и контрола, прије свега, треба да ограничи моћ државних, али и недржавних актера из сектора безбједности, те да њихово дјеловање приведу потребама демократског друштва. У домену законитости рада и поштовања људских права, контролна улога парламента има троструки значај: као прво, успоставља законодавни и политички оквир за дјеловање безбједносног сектора, као и за контролу над актерима из тог сектора; друго, њоме се остварује непосредни надзор важних аспеката законитости рада и поштовања људских права у безбједносном сектору; и треће, парламентарном контролом могу снажно да се подстичу и усмјеравају контролне акције других носилаца контроле (Милосављевић, 2012: 134).

Иначе се парламенти посматрају као „камен темељац демократије“. Нема ниједне друштвене области или институције владе која може бити изузета од парламентарног надзора, а то укључује и све субјекте система безбједности, као што су војска, полиција, обавјештајне службе, али и приватне безбједносне компаније (Born, 2010: 33). Обично се формирају специјализована тијела, тзв. одбори, а најчешће за безбједност и одбрану. Треба истаћи да на међународном нивоу не постоје договорени стандарди у области демократског и парламентарног надзора у области безбједности из разлога што се на безбједност и одбрану дуго гледало као на питања која спадају у домен државног суверенитета (Born, H., Fluri, P., Johnsson, A., 2003: 31). Ипак, постоје одређени стандарди на регионалном нивоу, као што је ОЕБС-ов Кодекс понашања у војно-политичким аспектима безбједности (OSCE, 1994).

Како смо то већ навели, у Босни и Херцеговини постоји укупно четири парламентарна механизма за надзор и контролу над снагама безбједности, и то: Заједничка комисија за одбрану и безбједност Босне и Херцеговине, Заједничка комисија за надзор над радом Обавјештајно-сигурносне агенције БиХ, Одбор за безбједност Народне скупштине Републике Српске и Комисија за безбједност Парламента Федерације БиХ.

Заједничка комисија за одбрану и безбједност Босне и Херцеговине

Заједничка комисија за одбрану и безбједност Босне и Херцеговине је надзорно тијело Парламентарне скупштине БиХ. Њена надлежност јесте да разматра и прати провођење безбједносне и одбрамбене политике Босне и Херцеговине; затим, да прати рад и разматра извјештаје Сталног комитета за војна питања, Министарства одбране БиХ, Министарства безбједности БиХ и других извршних тијела која се баве питањима из области безбједности и одбране и о томе извјештава Парламентарну скупштину БиХ. Посебна пажња им је усмјерена на извјештаје, краткорочне и дугорочне планове у вези са структуром Оружаних снага БиХ, кадровском политиком и регрутовањем, платама и накнадама, образовањем и обуком припадника Оружаних снага БиХ, професионалним понашањем и етичким стандардима за цивилно и војно особље, опремањем војске, радом војне индустрије, набавком средстава и увозом и извозом оружја и војне опреме, материјалном помоћи и уговорима са страним фирмама које пружају услуге одбрамбеним институцијама на комерцијалној основи, борбеном готовости, војним вјежбама и операцијама, укључујући извршење међународних обавеза и међународне операције подршке миру. Такође, Комисија разматра законе и амандмане на законе из њене надлежности, те разматра и доставља мишљења и препоруке, измјене и допуне на приједлог буџета за одбрану. Надаље, разматра извјештаје о извршењу буџета за одбрану, као и извјештаје о ревизији институција из области одбрамбене и безбједносне политике БиХ, као и друга питања из области безбједности Босне и Херцеговине.

Заједничка комисија за надзор над радом Обавјештајно-сигурносне агенције БиХ

Ступањем на снагу Закона о измјенама и допунама Закона о Обавјештајно-безбједносној агенцији БиХ из 2009. године, Комисија је добила садашњи назив, а до тада се звала Заједничка безбједносно-обавјештајна комисија за надзор над радом Обавјештајно-безбједносне агенције БиХ. Надлежност Заједничке комисије за надзор над радом Обавјештајно-безбједносне агенције БиХ јесте да: надзире законитост рада Агенције; расправља и даје мишљења о именовану генералног директора и замјеника генералног директора; разматра извјештаје предсједавајућег о питањима из његове надлежности, укључујући мјере предузете ради рјешавања свих проблема у Агенцији утврђених приликом провођења инспекцијске контроле, ревизије или истраге; разматра извјештаје генералног директора о раду и трошковима Агенције, те посебно анализира начин трошења буџетских средстава;

даје мишљења о детаљном приједлогу буџета Агенције; разматра извјештаје главног инспектора; захтијева од запослених у Агенцији да, уз помоћ председавајућег, осигурају стручне савјете када је то потребно ради провођења надзора; проводи истраге о раду Агенције. Такође, Комисија разматра друга питања из области рада Агенције у складу са Законом о Обавјештајно-безбједносној агенцији БиХ, као и другим посебним законима из којих проистиче одговарајућа надлежност.

Одбор за безбједност Народне скупштине Републике Српске

Одбор за безбједност Народне скупштине Републике Српске бави се сљедећим питањима: разматра стање припрема за одбрану у Републици Српској и предлаже мјере Народној скупштини за утврђивање политике безбједности; прати активности институција и органа безбједности у Републици Српској, у циљу увида у остваривање зацртане политике у овим областима, те може тражити да се доставе информације о активностима и мјерама предузетим о сваком питању из њиховог домена рада; разматра, даје сугестије и мишљење на законске пројекте из области безбједности, као и на друге законске пројекте који су у вези са одбраном и безбједношћу; учествује у расправи и доношењу буџета безбједности у Републици Српској, редовно прати остваривање буџета у овим областима, разматра извјештаје Главне ревизије о контроли финансијског извјештаја институција у овој области и о томе доставља извјештаје Народној скупштини; разматра питања из домена рада органа и институција безбједности, даје мишљење, ставове и препоруке, те предлаже Народној скупштини предузимање одговарајућих мјера; остварује увид и учествује у контроли законитости рада органа и институција безбједности; о актуелним питањима из безбједности може организовати отворене или затворене расправе пред одбором, у циљу провјере ставова и формирања коначних приједлога за Народну скупштину; обавјештава Народну скупштину о стању и уоченим проблемима у области одбране и безбједности, до којих дође у свом раду, те предлаже предузимање одговарајућих мјера; врши парламентарни надзор у области безбједности; остварује сарадњу са сродним домаћим и међународним институцијама; анализира и предузима мјере у случају ванредних ситуација и елементарних непогода.

Комисија за безбједност Парламента Федерације БиХ

Комисија за безбједност Парламента Федерације БиХ надлежна је да разматра питања система и политике у области безбједности у оквиру права и дужности Представничког дома Парламента Федерације БиХ и, у вези с тим, даје мишљења и приједлоге Представничком дому

Парламента Федерације БиХ. Такође, Комисија за безбједност предлаже мјере за организовање, вођење и развој безбједности Федерације БиХ, те разматра питања сузбијања тероризма, међукантоналног криминала, неовлашћене трговине дрогом и организованог криминала. Надаље, надлежна је да разматра питања о набављању, држању и ношењу оружја, као и за разматрање нацрта и приједлога закона и других општих аката којима се регулише област безбједности Федерације БиХ. Комисија за безбједност може спроводити и истраге и у ту сврху захтијевати свједочења, доказе и документе.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Модерно друштво је принуђено да стално јача снаге безбједности и додјељује им шира овлашћења како би се ефикасније супротстављало све сложенијим изазовима, ризицима и пријетњама безбједности, какви су нарочито тероризам и организовани криминал. Тиме постају очигледније и нежељене посљедице до којих може доћи због употребе моћи ових субјеката. Отуда се модерно друштво налази у својеврсном процјепу између нужности јачања снаге безбједности и ризика од ње, тј. између потребе за заштитом коју они пружају и пријетњи које могу да представљају. Изградња дјелотворног система за надзор и контролу снага безбједности постаје у таквим условима значајан и неопходан корак. Дакле, уз детаљно прописивање правила за рад снага безбједности и развој професионалних и етичких стандарда које ће да поштује њихово особље, неопходно је да се изграде и развију нарочити механизми који ће онемогућити одступања од утврђених улога које имају. Конкретније, међу основним циљевима надзора и контроле снага безбједности налази се ограничавање њихових моћи, усмјеравање њиховог дјеловања потребама друштва, подвођење њиховог укупног дјеловања под принцип владавине права, као и спречавање различитих појавних облика одступања од законских задатака и процедура за вршење тих задатака (Милосављевић, 2004: 15). Односно, циљ демократског надзора над безбједносним сектором у основи се своди на обезбјеђење најшире друштвене контроле трошења државних средстава у овој области и обезбјеђење друштвене контроле над радом и коришћењем силе од стране органа безбједности, као и осигурање поштовања људских права и слобода.

Према томе, у правној држави органи безбједности су задужени за заштиту грађана, тј. њихових права и слобода, али су истовремено и грађани заштићени од дјелатности самих органа безбједности. Полиција, службе безбједности и други државни органи који имају могућност

употребе средстава принуде подвргнути су истим облицима контроле као и други органи државне управе, али и посебној контроли због својих особености, тј. због посебног правног режима у коме раде и остварују односе са грађанима, због употребе ватреног оружја и других средстава принуде, дјелимичне тајности рада и сл. Такође, надзору и контроли су подвргнути и субјекти недржавног сектора безбједности. Контролише се да ли су субјекти безбједности својим поступањем изашли из правних оквира, али се такође контролише и да ли су предузели све што је у њиховој моћи у тим правним оквирима (Милетић и Југовић, 2009: 311).

Будући да у данашње вријеме постоји већи број разноврсних средстава за контролу у свакој земљи, као и да се она разликују од земље до земље, намеће се потреба њихове класификације која би послужила за њихов цјеловитији приказ и оцјену. Двије такве класификације чине се најважнијим, а то су: класификација према позицији носиоца контроле и класификација према његовим овлашћењима (Bailey, 1990: 159; према Милосављевић, 2004: 21). Са становишта позиције носиоца контроле, сва средства контроле могу се подијелити на унутрашња и спољашња, у зависности од тога да ли се налазе унутар организације или ван ње. Друга класификација средстава контроле се изводи на основу тога да ли контролу врше правно овлашћени субјекти (влада, судови, грађански одбори за надзор, омбудсман и други) или друштвени субјекти који немају нарочита правна овлашћења за контролу (медији, интересне групе, јавно мњење, грађани и њихова удружења). У првом случају се ради о формалним, а у другом о неформалним средствима контроле (Милосављевић, 2004: 22).

С тим у вези, механизми за заштиту људских права у безбједносним структурама Босне и Херцеговине су квантитативно у порасту, али је квалитет још увијек упитан. Механизми који постоје на нивоу БиХ су додатно оптерећени и обојени националном и етничком нотом. Стога се с правом поставља питање правичности њихових одлука, а у вези је са етичношћу самих радника који врше те послове. Суштина механизма лежи у чињеници да обезбиједе, у интересу грађана али и безбједносних организација, такву праксу која је апсолутно у оквиру права, односно да одређена противзаконита чињења идентификују и укажу на њихово исправљање. Почетни кораци у удовољавању оваквим захтјевима јесу да се обезбиједи да сви припадници снага безбједности буду свјесни својих овлашћења, а поготово ограничења везаних за њих, као и да врше своја овлашћења на законит и хуман начин. Ово прије свега захтијева добру обуку и квалитетан надзор (Павловић, 2010: 569).

Такође, због све већег значаја и ширења приватних безбједносних компанија, све више постаје значајно да демократске институције власти, а посебно парламент осигурају минималне стандарде надзора и контроле над тим субјектима у сектору безбједности, у супротном

би основни демократски принципи владавине права и правне државне могли бити доведени у опасност (Born, 2003: 31).

ЛИТЕРАТУРА

- Bayley, D. H. (1990). *Patterns of Policing: A Comparative International Analysis*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Born, H. (2010). Learning from Best Practices of Parliamentary Oversight of the Security Sector. In: Born, H., Fluri, P., Lunn, S. (eds.), *Oversight and Guidance: The Relevance of Parliamentary Oversight for the Security Sector*. Geneva: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 33–45.
- Born, H., Fluri, P., Johnsson, A. (ur), (2003). *Parlamentarni nadzor nad sektorom sigurnosti: Principi, mehanizmi i prakse*. Sarajevo: Interparlamentarna unija, DCAF, OSCE.
- Organization for Security and Co-operation in Europe (1994). *Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security*. OSCE.
- Бабовић, Б. (2001). Цивилна контрола и надзор над полицијом у Југославији. У: Хаџић, М. (ур.), *Демократска контрола војске и полиције у СР Југославији*. Београд: Центар за цивилно-војне односе, 255–295.
- Борн, Х. (2001). Вишеструка контрола оружаних снага у демократијама: случај Холандије. У: Хаџић, М. (ур.), *Демократска контрола војске и полиције у СР Југославији*. Београд: Центар за цивилно-војне односе, 191–228.
- Клопфер, Ф. (ур.) (2012). *Алманах о надзору сектора безбедности на Западном Балкану*. Београд: Београдски центар за безбедносну политику и ДЦАФ.
- Милетић, С., Југовић, С. (2009). *Право унутрашњих послова*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Милосављевић, Б. (1997). *Наука о полицији*. Београд: Полицијска академија.
- Милосављевић, Б. (2004). *Грађански надзор над полицијом – могући модел за Србију*. Београд: Центар за антиратну акцију.
- Милосављевић, Б. и др. (2012). *Скупштинска контрола и надзор сектора безбедности Србије, Приручник*. Београд: ОЕБС и Београдски центар за безбедносну политику.
- Митровић, Љ., Павловић, Г. (2012). *Систем безбједности Босне и Херцеговине – правни аспекти и актуелно стање*. Бања Лука: Међународно удружење научних радника.
- Павловић, Г. (2010). Механизми за заштиту људских права у полицијским агенцијама. *Безбједност – Полиција – Грађани, 3–4/2010, 559–572*.
- Томић, З. (1991). *Управно право*. Београд: Номос.

- Турковић, Б. (2003). *Приручник о демократској контроли оружаних снага*. Сарајево: Центар за сигурносне студије.
- Шеварика, М. (2004). Демократски надзор и контрола над безбједносним сектором модел – РС/БиХ. У: Вигњевић, Б. (ур.), *Демократски надзор и контрола над безбједносним сектором у региону*. Бања Лука: М-импекс, 88–95.
- Шолаја, М. (2004). Транзициони процеси и изградња институција демократске контроле. У: Вигњевић, Б. (ур.), *Демократски надзор и контрола над безбједносним сектором у региону*. Бања Лука: М-импекс, 21–32.

PARLIAMENTARY SUPERVISION AND CONTROL OF SECURITY SUBJECTS - THE CASE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Mr Duško Pena*
Gojko Pavlović, MA**

Abstract: Security has always been considered one of the key tasks (functions) of the state as it is today. Also, the question of the control of security subjects (*lat. Quis custodiet ipsos custodes?*) is an old one. In today's democratic society, the security is not an end to itself, but a value that makes sense only if it serves the well-being of people. Therefore, the action of all state and non-state subjects in a security sector is acceptable for a democratic society as long as they respect the law and human rights. In order to achieve this, there needs to be supervision and control over their work as well as measures to establish accountability for possible breaches of law and abuse of authority.

Key words: supervision, control, Parliament, security subject

* Police College, University of Banja Luka; email: duskopena@gmail.com

** Police College, University of Banja Luka; email: pavlovicgojko@gmail.com.

**КОНТРОЛА РАДА ПОЛИЦИЈЕ ОД СТРАНЕ ОДБОРА ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ
НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ**

УДК: 351.74/.76:342.7	DOI: 10.7251/BPGBL1215 231S	Стручни рад
-----------------------	-----------------------------	-------------

Мр Гојко Шетка*

Апстракт: Природа и карактеристике полицијског посла захтијевају перманентну контролу рада полиције. Контрола полицијског рада се може посматрати са више аспеката, али ако контролу посматрамо на основу локације појединог средства контроле, тј. да ли се средство контроле (или орган који врши контролу) налази унутар полицијске организације или изван ње, онда можемо рећи да постоје спољашни и унутрашњи облици контроле рада полиције. Као важан спољашњи формални облик контроле рада полиције истиче се парламентарна контрола. Ову врсту контроле у Републици Српској спроводи Народна скупштина Републике Српске.

У овом раду биће ријечи о контроли рада полиције Републике Српске од стране Одбора за безбједност Народне скупштине Републике Српске, који представља значајан сегмент парламентарне контроле у Републици Српској. Парламентарна контрола рада полиције представља формални спољашњи облик контроле, значајна је из више разлога, а представља и један од параметара на основу кога се може закључити да ли је рад полиције био законит у одређеном периоду.

Кључне ријечи: полиција Републике Српске, рад полиције, контрола, контрола рада полиције, парламентарна контрола, Одбор за безбједност.

УВОД

Појам контроле у најширем значењу подразумијева провјеру да ли су неке чињенице у складу са извјесним мјерилима односно постављеним захтјевима. Значи, контрола је провјеравање да ли су све активности неког посла извршене на вријеме, правилно и у сагласности са усвојеним планом и датим смјерницама и наређењима. Ово нам даје аргументе да

* *Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци, Предавач полицијске групе предмета; email: gojkosetka@yahoo.com*

контролу означимо као трајну људску дјелатност, па се може рећи да је она стара онолико колико је старо људско друштво, при чему треба имати у виду да се њен појам, садржај, као и врсте и носиоци мијењао у складу са развојем и измјенама у друштву (Јовичић, 2008: 272).

Потреба за успостављањем контроле рада полиције проистиче из специфичности овлашћења и значаја дискреционих права која су полицији дата или које она присваја (легална употреба силе, лишавање слободе, претрес, итд.). Контрола доприноси томе да рад полиције буде транспарентан, демистификован и ограничава могућност позивања на тајност како би била прикривена незаконитост. (Бабовић, 2001: 255) Управо специфичност полицијског рада захтијева да се контрола над радом полиције примјењује свакодневно и перманентно. Демократска друштва се управо одликују вишеструким механизмима контроле рада полиције (и других безбједносних агенција) који су разноврсни, а одређени дио њих је успостављен законским прописима, па тако представља формална средства друштва за контролу рада полиције. Нужно је нагласити да су и неформална средства контроле од великог значаја за контролу над радом полиције, али у овом раду се нећемо посебно бавити њима.

Без успостављања вишеструке и ефикасне контроле над радом полиције и, тим путем, обезбјеђивања одговорног вршења њене улоге, нема ни елементарног предуслова за заштиту људских права и владавину права. Контрола је брана против злоупотреба власти. Пракса нас учи да контроле није никада превише, те да она мора потицати са различитих мјеста и обухватати све аспекте полицијског рада. Тој идеји у прилог говоре и одредбе Европског кодекса полицијске етике. (Милосављевић, 2004: 31). Одредбе Европског кодекса полицијске етике прокламују начела по којима контрола рада полиције од стране државе мора бити подијељена између законодавне, извршне и судске власти. Овај рад ће управо говорити о контроли рада полиције Републике Српске од стране законодавне власти, тачније о једном од механизма контроле законодавне власти. Поред наведеног, треба нагласити чињеницу да Кодекс промовише идеју по којој јавни органи морају обезбиједити ефикасне и непристрасне процедуре за подношење жалби на рад полиције.

У данашњем друштву су раширени механизми контроле рада полиције, а сваки од тих механизма (видова контроле) могуће је да се врши на више начина, као и да се покреће на различите начине. Неки видови контроле рада полиције могу чак послужити и као релевантни показатељи успјешности рада полиције, нпр. контрола рада полиције од стране тужилаштва. Међутим, за овај рад је неопходно споменути подјелу контроле рада с обзиром на позицију органа који врши контролу рада полиције, тачније да ли се контролни механизам налази унутар

полицијске организације или се налази ван полицијске организационе структуре.

У појединим случајевима може, међутим, бити спорно да ли је одређено средство контроле унутрашње или спољашње (нпр. у случају гдје полицију контролише министар унутрашњих послова у земљама гдје су полицију организовале дијелом локалне власти, а дијелом је организована на националном нивоу). По правилу, разлика између спољашњих и унутрашњих средстава контроле је релативно једноставнија, али треба напоменути да обје врсте средстава (унутрашњих и спољашњих) могу бити и формална и неформална¹. (Милосављевић, 1997: 304)

ПАРЛАМЕНТАРНА КОНТРОЛА

Као носилац законодавне власти у већини земаља се истиче парламент. Парламенти у савременом друштву нису ништа друго него представништва грађана која врше политичку контролу државне управе, па, логично, и контролу над полицијом. Сваки парламент своја овлашћења црпи из устава и закона, те се за парламент може и рећи да је он главни носилац формалне политичке контроле над радом полиције. Парламент обично врши контролу преко свог посебног контролног тијела (одбора, комисије), које треба да буде снабђено јасним контролним овлашћењима. Дио својих контролних овлашћења парламент може пренијети и посебном функционеру – омбудсману, који ће имати право да истражује притужбе грађана на рад полиције и да спроводи истраге по сопственој иницијативи. Посебно парламентарно тијело за буџет или нарочита буџетска инспекција треба да контролише располагање средствима од стране полиције, будући да је она један од највећих потрошача буџета. У Републици Српској улогу парламента врши Народна скупштина Републике Српске, која за испитивање одређеног конкретног случаја (у коме треба испитати да ли је полиција поступала у складу са законом или је њено поступање било незаконито) може формирати посебне комисије. Ове комисије сачињавају посланици из власти и опозиције, а дају им се прецизне инструкције да прикупљају информације које су потребне за правилну контролу и за израду извјештаја о којем ће парламент након тога одржати расправу и донијети коначну одлуку. (Шетка, 2010: 579–580)

Народна скупштина Републике Српске је политичко представништво, политичка репрезентација, путем које се остварују одређена права и интереси грађана. С обзиром на то да је у Републици Српској прихваћен

¹ Да ли је контрола формална или неформална зависи од тога да ли контролу врше нарочити, правно овлашћени органи, или остали друштвени субјекти.

систем подјеле власти на: законодавну, извршну (управну) и судску, треба имати у виду чињеницу да у хијерархији ове три власти Народна скупштина (законодавна власт) има прво мјесто, што се види прије свега из чињенице да Скупштина бира Владу. Своја овлашћења за надзор над радом полиције Народна скупштина Републике Српске црпи из Устава и закона, као што је то, уосталом, случај и у већини других земаља. (Јовичић, 2007: 229)

Када је ријеч о парламентарној контроли рада полиције, треба навести и мишљење које полази од становишта да је парламентарна контрола управе, у ствари, мјешавина политичких и правних елемената, са претежношћу политичких. Она је израз традиционалне уставне позиције парламента, одговорности цјелине државне управе, посредством владе, представничком тијелу у демократским системима. Строго гледано, њен непосредни предмет и није сама управна дјелатност, већ – на један општи начин – спровођење постављене политике и примјена закона од стране органа управе. Овдје нарочито долази до изражаја институт министарске одговорности. Парламентарна контрола се поглавито спроводи у виду посланичких питања, интерпелација, молби, жалби и петиција, посредством извјештаја о раду управе, а нарочито путем рада одговарајућих надзорних парламентарних комисија и одбора (за одбрану, безбједност и сл.). (Хаџић, 2001: 16)

Механизми за контролу рада полиције од стране парламента су разновсни, а један од начина контроле представљају засједања парламента приликом којих се воде расправе о раду полиције. У парламенту се редовно расправља о појединачним активностима полиције (наравно, расправља се само о активностима полиције које су изазвале велики интерес јавности), затим се разматрају подесени периодични извјештаји о раду полиције, а свакако, расправља се и о годишњем извјештају о раду полиције, након чега се о тим извјештајима парламентарци изјашњавају гласањем, којим их усвајају или не усвајају.

Други модалитет који се користи за контролу рада полиције је тзв. "актуелни час", који у ствари представља ситуацију када се од стране народних посланика поставља велики број питања о раду полиције. На овај начин се јавно, пред широким аудиторијумом слушалаца и гледалаца, врши један од видова парламентарне контроле над радом полиције.

Поред свих наведених механизма парламентарне контроле, посебан вид парламентарне контроле у Народној скупштини Републике Српске представља Одбор за безбједност. Ово тијело је од великог значаја за контролу рада полиције Републике Српске јер је снабђено извјесним бројем законских овлашћења којима се може служити у свом раду. Још је значајно напоменути чињеницу да је законом прописана дужност свих запослених у полицији Републике Српске да сарађују с Одбором, затим и дужност одазивања на саслушања и свједочења пред Одбором, као и

казнене одредбе које се односе на оне који ометају или онемогућавају рад Одбора за безбједност. Одбор за безбједност је значајан због тога што се на његовим засједањима расправља о свим безбједносно интересантним догађајима који имају утицај на безбједност Републике Српске, те се доносе закључци који треба да допринесу разрјешавању безбједносних проблема.

КОНТРОЛА РАДА ПОЛИЦИЈЕ ОД СТРАНЕ ОДБОРА ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Одбор за безбједност, који формира Народна скупштина Републике Српске, у складу са Законом о парламентарном надзору у области безбједности и одбране и Измјенама и допунама закона о парламентарном надзору у области безбједности и одбране проводи парламентарни надзор у Министарству унутрашњих послова Републике Српске, као и другим организацијама и агенцијама које дјелују самостално или у саставу других министарстава и баве се пословима из области безбједности. Одбор за безбједност парламентарни надзор проводи у име Народне скупштине Републике Српске. Ово је значајан контролни механизам законодавне власти, јер Одбор за безбједност има широка овлашћења у погледу контроле рада полиције Републике Српске.

Што се тиче састава Одбора, треба нагласити да се он састоји од 7 чланова бираних из различитих парламентарних странака, коалиција и реда независних кандидата. Из реда једне странке не може се бирати више од два члана Одбора. Приликом избора чланова Одбора води се рачуна о националној заступљености, тако да у Одбору мора бити заступљен најмање један представник свих конститутивних народа. Одлуке се доносе на начин који подразумијева слиједеће: да би нека одлука била пуноважна, за њу мора гласати више од половине чланова Одбора (најмање четири члана). Уколико је један од чланова одсутан, не постоји могућност да га замијени други посланик Народне скупштине Републике Српске.

Одбор за безбједност парламентарни надзор над радом полиције Републике Српске може спровести самоиницијативно, на приједлог предсједника или чланова Одбора, на приједлог Народне скупштине, или других републичких институција и других органа, организација и појединаца. Дакле, јасно је да могућност за покретање парламентарног надзора у раду полиције Републике Српске преко Одбора за безбједност оставља доста широку могућност за иницијативу провођења парламентарног надзора. Ово указује на широку могућност провођења парламентарног надзора у свим случајевима када, чак и појединац, има

сумњу у незаконито поступање полиције Републике Српске.

Кроз провођење парламентарног надзора, чланови Одбора за безбједност имају могућност да се упознају са свим информацијама у вези са радом полиције, документима о раду полиције, као и могућност непосредног увида у активности које спроводи полиција Републике Српске. Јасно се може закључити да парламентарни надзор даје велику могућност члановима Одбора за безбједност да се потпуно и непосредно информишу о свим мјерама и радња које је полиција предузела у конкретним случајевима.

У оквиру парламентарног надзора проводе се парламентарна истрага и саслушање пред Одбором за безбједност. *Парламентарна истрага* подразумијева остваривање сарадње Одбора за безбједност са Службом за ревизију јавног сектора, инспекцијским органима и другим надлежним органима, те кориштење редовних извјештаја надлежних органа или упућивање посебног захтјева надлежним инспекцијским органима да обаве додатне контроле и прибаве додатне информације о предмету парламентарног надзора. Такође, могу се формирати посебне групе од три члана Одбора којима се дају конкретни задаци у спровођењу одређене истраге. *Саслушање*, односно свједочење пред Одбором за безбједност, подразумијева свједочење лица која имају сазнања која су од користи за парламентарни надзор у конкретном случају, а свједочења се организују у циљу добијања нових релевантних информација о предмету парламентарног надзора, које ће допринијети ефикаснијем закључивању и доношењу ставова. Свједочење могу одбити само она лица која у складу са одредбама Закона о кривичном поступку Републике Српске могу одбити свједочење.

Када је ријеч о парламентарном надзору, он је предвиђен да се обавља континуирано у току године према годишњем плану, али може се вршити и ванредно, на основу иницијативе свих које смо предходно набројали да могу бити иницијатори парламентарног надзора, или због ванредних догађаја. Кроз редован парламентарни надзор над радом полиције Републике Српске, Одбор за безбједност редовно остварује увид у њен рад, врши контролу и праћење њеног рада, односно контролише да ли је рад полиције у складу са уставом, законом и подзаконским прописима, те да ли се кроз активност полиције остварује планирана политика Народне скупштине, штите и поштују основна људска права и слободе.

Ако је у неком случају, приликом обављања послова из своје надлежности, неко од припадника полиције Републике Српске учинио нешто што се коси са законским одредбама и кодексом професионалног понашања, Одбор за безбједност на основу иницијативе може покренути парламентарну истрагу и организовати јавно или затворено саслушање. Уколико је поводом конкретног догађаја покренут судски или други

поступак код надлежних органа, Одбор за безбједност може тражити извјештај од надлежних органа о резултатима спроведеног поступка. О свим резултатима до којих дође у остваривању парламентарног надзора, Одбор за безбједност упознаје Народну скупштину Републике Српске и друге органе и институције, а може покренути различите иницијативе, што укључује и приједлоге за утврђивање појединачне одговорности и смјену одговорних руководилаца у полицији Републике Српске. Ово свакако представља једну значајну могућност, којом се, на један начин, може утицати и на кадровску политику полиције Републике Српске.

Одбор за безбједност, ако постоји потреба да се ради на такав начин, може образовати овлаштене групе од три члана којима даје конкретне задатке у погледу провођења одређених истрага.

Колико широк дијапазон могућности за контролу рада полиције има Одбор за безбједност, најбоље се види из његових законских овлашћења и задатака, који подразумевају и дају му могућност да: 1. Прати активности институција и органа у области безбједности у Републици Српској у циљу увида у остваривање зацртане политике у овој области и информисе се о активностима и предузетим мјерама по свим питањима из њиховог домена рада; 2. Разматра годишње програме рада и извјештаје о раду Министарства унутрашњих послова, о њима заузима ставове и о томе информисе Народну скупштину; 3. Даје приједлоге, мишљења и сугестије на буџет Републике Српске у области унутрашњих послова у свим фазама његове израде; 4. Даје приједлоге, мишљења и сугестије у вези са донаторским средствима и средствима која се из буџета усмјеравају према 3. пјешадијском (Република Српска) пуку; 5. Прати извршење буџета Министарства унутрашњих послова и буџетских средстава која се усмјеравају према 3. пјешадијском (Република Српска) пуку; 6. Разматра извјештаје главног ревизора за ревизију јавног сектора о финансијском пословању Министарства унутрашњих послова, заузима ставове и прати активности надлежних органа по тим извјештајима; 7. Разматра и даје препоруке и примједбе на законе из области безбједности, а по потреби разматра и даје препоруке и на подзаконске акте које доносе органи и институције које се баве безбједношћу; 8. Разматра стање у области извршења кривичних дјела, те прати резултате Министарства унутрашњих послова у борби против криминала, о томе заузима ставове, а према потреби води и парламентарну истрагу и даје препоруке Народној скупштини и другим органима; 9. Разматра питања организације и попуне у Министарству унутрашњих послова; 10. Разматра питања плата и материјалног статуса професионалног кадра запосленог у Министарству, те даје мишљења и препоруке надлежним органима; 11. Разматра кадровска питања у Министарству унутрашњих послова и организацијама и агенцијама која се баве пословима безбједности, даје препоруке и мишљења о унапређењима,

именовањима и постављењима директора полиције и лица која се именују на дужности начелника управа у Министарству унутрашњих послова, лица у чин главног генерала инспектора полиције, генерала инспектора полиције и лица на дужности руководиоца организација и агенција која се баве пословима безбједности; 12. Прати и остварује увид у активности организација и агенција које се баве пословима контроле производње и промета наоружања и војне опреме у складу са законом; 13. Прати и остварује увид у активности организација и агенција које се баве пословима безбједности; 14. Прати и остварује увид у активности образовања из области безбједности и заштите; 15. Прати и остварује увид у активности организација које се баве пословима цивилне заштите, разматра планове развоја цивилне заштите, њихове извјештаје и даје препоруке Народној скупштини; 16. Иницира доношење докумената којима се утврђује кодекс професионалног понашања полиције, посебно сукоба интереса у овој области, прати и остварује увид у поштовање кодекса професионалног понашања; 17. Расправља о иницијативама и информацијама појединаца, органа и организација које се односе на активности и документе органа безбједности; 18. Разматра и истражује случајеве кршења људских права од стране органа безбједности; итд.” (Закон о парламентарном надзору у области одбране и безбједности – ЗоПНуООиБ, Службени гласник Републике Српске, бр. 25/05 и 63/07)

Сва лица која су запослена у Министарству унутрашњих послова дужна су сарађивати са Одбором за безбједност приликом спровођења парламентарног надзора и истрага, а исто тако су дужна одазвати се на позив за свједочење и свједочити пред Одбором за безбједност. Постоје чак предвиђене и казнене одредбе за оне који својим радом и несавјесним поступањем онемогућавају рад Одбора, па је тако у складу са чланом 26 ЗоПНуООиБ предвиђено да ће се “новчаном казном од 500 до 1.500 конвертибилних марака, казнити за прекршај одговорно лице у органима и институцијама које се баве безбједношћу у случају ако: не достави информацију на захтјев Одбора или не достави у траженом року; не дозволи члановима Одбора или овлаштене групе Одбора да остваре увид у документе, активности или не омогући доступност изворима информација који се од њих траже; не обавијести Одбор о ванредном догађају. Истом казном казниће се физичко лице које одбије, на позив Одбора, да свједочи пред Одбором или одбије да да изјаву пред овлаштеном групом, формираном од стране Одбора.” (ЗоПНуООиБ, Службени гласник Републике Српске, бр. 25/05 и 63/07).

АКТИВНОСТИ ОДБОРА ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ У ПОГЛЕДУ КОНТРОЛЕ РАДА ПОЛИЦИЈЕ У ПЕРИОДУ 2010–2014. ГОДИНЕ

Након упућивања захтјева² предсједнику Одбора за безбједност НС РС и његовог одобравања приступа траженим информацијама, добили смо допис број: 02/4.01-8-011- 273 /15 од 18. фебруара 2015. године, у коме се, о конкретним активностима надзора и контроле рада полиције од стране Одбора, наводи сљедеће:

“...У периоду 2010–2014. године Одбор за безбједност је 2011. и 2013. године проводио парламентарни надзор над радом полиције, кроз посјете различитим одјељењима Управе полиције, које су биле ненајављене.

У наведеном раздобљу Одбор није организовао саслушања у вези са радом полиције.

Када је ријеч о захтјевима за провођење истрага о раду полиције упућеним од стране појединаца, истичемо да су се грађани у неколико наврата обраћали Одбору који је поступао по тим питањима у оквиру својих дефинисаних надлежности.

Одбор за безбједност разматра полугодишњи и годишњи Извјештај Бироа за жалбе и представке грађана, у оквиру којег се чланови Одбора боље информишу о жалбама грађана на рад полиције. По питању надзора и истрага, Одбор за безбједност поступа по представкама грађана, удружења и институција, и захтијева од надлежних органа информације да ли је покренут поступак, у којој је фази и да ли су изречене одређене казне у случајевима нарушавања људских права и слобода.

Одбор за безбједност у свом раду, до сада, није имао случај да тражене информације нису на вријеме достављене или да није омогућен увид у тражена документа. Овдје желимо истаћи да је скоро на свим сједницама Одбора био присутан и министар унутрашњих послова Републике Српске...”

С обзиром на информације које су нам достављене у овом допису, могуће је закључити једино сљедеће: Одбор за безбједност је у периоду од 2010. године до 2014. године проводио парламентарни надзор над радом полиције, који се огледао у ненајављеним посјетама организационим

2 У захтјеву који је упућен 17. фебруара 2015. године предсједнику Одбора за безбједност Народне скупштине Републике Српске тражене су информације о: броју извршених парламентарних надзора над радом полиције, броју истрага које су спроведене, броју саслушања пред Одбором, ко је и колико пута иницирао надзор и истрагу Одбора у погледу рада полиције, колико је пута утврђено да је полиција поступала супротно законским одредбама и колико пута је нарушила људска права и слободу грађана, те да ли је некоме од припадника полиције изречена санкција за прекршај који се огледа у непоступању по захтјевима Одбора за безбједност. Ове информације су тражене за период 2010–2014. године.

јединицама Управе полиције МУП-а Републике Српске, затим да није било организовано ниједно саслушање у вези с радом полиције пред Одбором, да је било захтјева од стране грађана о провођењу надзора и истрага, те да је Одбор у тим ситуацијама поступао у складу са својим надлежностима (није прецизирано које активности су конкретно проведене), те да су све тражене информације Одбору достављане на вријеме, па није било потребе да било ко буде санкционисан за непоступање по захтјеву Одбора.

ЗАКЉУЧАК

За адекватан рад Одбора за безбједност и ефикасну контролу полиције Републике Српске неопходна су стручна знања и квалификације чланова Одбора за безбједност. Ово је неопходно из више разлога, а један од њих је сасвим логичан: да би се контролисао нечији рад или конкретан радни процес, неопходно је познавати од чега се састоји тај радни процес, те на који начин се он реализује. Илузорно је очекивати да неко може извршити квалитетну контролу неког радног процеса уколико не познаје начин на који се тај процес обавља, још поготово ако је тај радни процес сложен с обзиром на специфичности посла и овлаштења оних који учестују у њему, као што је то случај са полицијским пословима.

Дјелатност Одбора не би смјела да буде "сведена" само на разматрање извештаја о раду полиције Републике Српске, него би требала да укључује све оне механизме које чланови Одбора по закону имају на располагању. Овим би се могло утицати на квалитет пружања услуга безбједности грађанима Републике Српске од стране полиције Републике Српске.

У раду Одбора за безбједност посебну пажњу треба посветити степену неопходне безбједносне културе чланова Одбора за безбједност, јер у конкретним случајевима, ако се врше надзори или истраге, члановима се достављају информације које су по свом карактеру тајне и од велике важности за рад полиције, па је неопходно да се чланови Одбора знају правилно односити према тим информацијама. Све наведено претпоставља висок ниво безбједносне културе чланова Одбора, а један од гараната за то су стручне квалификације чланова Одбора које требају бити такве да их препоручују за рад у Одбору за безбједност. Квалификације гарантују и то да ће се чланови Одбора моћи бавити суштинским стварима и утицати на квалитет рада полиције, а не само анализом статистичких показатеља, тј. бавити се квантитетом рада полиције.

Законодавац би у погледу контроле рада полиције од стране Одбора требао размислити о могућности да, на одређен начин, чланови

Одбора за безбједност имају могућност давања сагласности на ванредна унапређења у полицији Републике Српске, како би се осујетиле евентуалне нелогичности у кориштењу овог механизма. Ово је можда једина надлежност која Одбору недостаје у погледу контроле рада полиције.

Чини се да, с обзиром на овлаштења која има Одбор за безбједност, легалистички капацитет и потенцијал који он посједује, имајући у виду показатеље о његовој активности у периоду од 2010-2014. године, није довољно искориштен за контролу рада полиције. Ово може упућивати на закључак да контрола рада полиције је, на неки начин, остао "ексклузивитет" извршне власти, тј. да је извршна власт "примарни" облик формалне спољашње контроле рада полиције Републике Српске, док је парламентарна контрола на неком од наредних мјеста. Међутим, ово се може тумачити и на начин да је полиција Републике Српске послове из своје надлежности обављала на законит и ефикасан начин, а да су њени припадници високо професионални, етични и морални у обављању својих послова и задатака, те да у посматраном периоду није било потребе за великим ангажманом Одбора за безбједност Народне скупштине Републике Српске у погледу надзора и контроле рада Министарства унутрашњих послова Републике Српске. Како би се ова претпоставка потврдила или оповргла, неопходно је извршити анализу статистичких показатеља о броју санкционисаних припадника полиције Републике Српске од стране унутрашњих контролних механизма полиције Републике Српске и од стране судова.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабовић, Б. (2001). *Цивилна контрола и надзор над полицијом у Југославији*. Београд: Центар за цивилно-војне односе.
- Милосављевић, Б. (1997). *Наука о Полицији*. Београд: Полицијска академија.
- Милосављевић, Б. (2004). *Људска права и полиција*. Београд: Центар за антиратну политику.
- Јовичић, Д. (2008). *Организација и надлежност полиције*. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту.
- Јовичић, Д. (2011). *Организација и надлежност полиције*. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту.
- Јовичић, Д. (2007). *Утицај транзиције на рад органа државне управе РС са посебним освртом на полицију*. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту.
- Хаџић, М. (2001). *Демократска контрола војске и полиције у СР Југославији*

– *нормативне претпоставке*. Београд: Центар за цивилно-војне односе.

Шетка, Г. (2010). Спољашња формална контрола рада полиције. *Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Српске "Безбједност, полиција, грађани"*, 3–4/10, 573–585.

Закон о парламентарном надзору у области одбране и безбједности, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 25/05 и 63/07.

Европски кодекс полицијске етике, Дефендологија. Преузето 11. 1. 2015. године са сајта http://www.defendologija.com/latinica/propisi/evropski_kodeks_policijske_etike.htm

CONTROL OF THE POLICE BY THE BOARD OF SECURITY NATIONAL ASSEMBLY OF REPUBLICA SRPSKA

Gojko Šetka, MA*

Abstract: The nature and features of police work require permanent control of the police. Control of police work can be viewed from several aspects, but if we look at controlling the location of an individual asset control, whether the means of control (or body responsible for control) is located within the police organization or outside of it, then we can say that there are outer and inner forms of control of the police. As an important form of formal external oversight of policing emphasizes the parliamentary control. This type of control in the Republic of Srpska conducts National Assembly Republic of Srpska .

In this paper we will talk about police oversight of the Republic of Srpska by the Committee on Security of the National Assembly of the Republic of Srpska, which represents a significant segment of parliamentary control in the Republic of Srpska. Parliamentary control of police work is a formal external form of control, is important for several reasons, as well as one of the parameters on the basis of which it can be concluded that the work of the police was lawful in certain period.

Key words: Police of the Republic of Srpska, policing, control, control of the police, parliamentary control, the Committee on Security.

* *Police College, University of Banja Luka, Lecturer police related subjects; email: gojkosetka@yahoo.com*

ПРЕКРШАЈНИ НАЛОГ

УДК: 351.74/.75:342.738(497.6 RS)	DOI: 10.7251/BPGBL1215243M	Стручни рад
-----------------------------------	----------------------------	-------------

Иван Милић, МА*

Апстракт: Аутор у овом раду говори о прекршајном налогу као новом институту у Закону о прекршајима Републике Србије. У раду је дат приказ законског решења, те се не улази у теоријска образложења овог института, с обзиром на то да прекршајни налог представља новину у Закону о прекршајима Републике Србије. На почетку рада говори се о односу прекршајног налога и наплате новчане казне на месту извршења прекршаја. Затим се указује на садржину, као и на поуке и упозорења из прекршајног налога. На крају, аутор говори и о начину издавања прекршајног налога одређеним учиниоцима прекршаја, где постоје значајна одступања од основног начина кажњавања.

Кључне речи: прекршајни налог, закон, новчана казна, потврда, странци.

УВОД

У Републици Србији од 1. марта 2014. почео је да се примењује нови Закон о прекршајима – ЗОП (Службени гласник РС, бр. 65/2013), који уводи велике новине у област казног права (Милић, 2014: 263). Што се тиче поступка који се води поводом учињеног више не постоји надлежност органа државне управе за вођење прекршајног поступка, тако да је сада прекршајни поступак класичан судски поступак (Мартиновић, 2014: 189), с тим да постоје изузеци када поступак води Републичка комисија за заштиту права у поступцима јавних набавки и када се поводом учињеног прекршаја издаје прекршајни налог. Прекршајни налог представља један нови институт у Закону о прекршајима, који на неки начин представља замену за наплату новчане казне на месту извршења прекршаја. Међутим, Закон је ипак оставио могућност да се на један „прикривени“ начин наплати казна на месту извршења прекршаја. Прекршајни налог се најчешће издаје када је реч о флагрантним

* *Асистент Правног факултета Универзитета у Новом Саду; email: i.milic@pf.uns.ac.rs*

прекршајима, када лице овлашћено за издавање прекршајног налога затиче учиниоца у извршењу прекршаја. Као и код наплате новчане казне на месту извршења прекршаја, тако и код прекршајног налога не постоји могућност да се казна одмери. Реч је о томе да се прекршајни налог издаје само за оне прекршаје за које је прописана само новчана казна и то у фиксном износу. Издавањем прекршајног налога тежи се да се учинилац прекршаја у што краћем року „казни“ и да се новчана казна што пре наплати, тако да начела економичности и ефикасности имају примат у односу на сва остала начела поступка. Овде постоји и изузетак да о учињеном прекршају треба да одлучује надлежни суд, јер у овом случају одлучује овлашћено лице, с тим да лице којем је издат прекршајни налог може увек „предузимањем одређених радњи“ да тражи да о прекршају одлучи Прекршајни суд. Закон о прекршајима није на најпрецизнији и најдоследнији начин уредио овај институт, тако да се у појединим члановима оставља простор за дијаметрално супротна тумачења.

ПРЕКРШАЈНИ НАЛОГ – НАПЛАТА НОВЧАНЕ КАЗНЕ НА МЕСТУ ИЗВРШЕЊА ПРЕКРШАЈА

Ступањем на снагу новог Закона о прекршајима, односно престанком важења Закона о прекршајима – Службени гласник РС, бр. 101/2005, 116/2008 и 111/2009, „начелно“ више не постоји могућност наплате новчане казне на месту извршења прекршаја. Нови Закон о прекршајима као супститут наплате новчане казне на месту извршења прекршаја прописује прекршајни налог, као нови институт у прекршајном праву Републике Србије. Према законском решењу, прекршајни налог може да изда овлашћени орган, односно овлашћено лице уколико је прекршај из његове надлежности открило на један од следећих начина (члан. 169. ЗОП-а): 1) непосредним опажањем полицијског службеника или овлашћеног службеног лица приликом контроле, надзора и прегледа, као и увидом у службену евиденцију надлежног органа; 2) увидом у податке који су добијени уз помоћ уређаја за надзор или мерење; 3) приликом инспекцијског или другог надзора прегледом документације, просторија и робе или на други законом прописан начин. Овде је реч о прекршајима које овлашћени орган, односно овлашћено лице откривају у току обављања своје дужности. При том, такво откривање прекршаја може бити непосредно, дакле затицање лица у вршењу прекршаја или откривање лица које је учинилац прекршаја након учињеног прекршаја. С тим у вези, прекршајни налог се уручује присутном лицу за које се „сматра“ да је учинило прекршај у моменту откривања прекршаја. Лице против кога

је издат прекршајни налог својим потписом на одговарајућем месту у налогу потврђује његов пријем. Ако је лице за које се сматра да је учинило прекршај одсутно и када околности откривања или природа прекршаја то захтевају, достављање прекршајног налога ће се извршити путем поште или доставне службе овлашћеног органа, у складу са одредбама о достављању из Закона о прекршајима. Ако присутно лице против кога се издаје прекршајни налог одбије да прими налог, службено лице ће га упозорити на последице одбијања пријема, унети у налог забелешку о одбијању пријема, дан и час када је пријем одбијен, чиме се сматра да је прекршајни налог уручен (члан 172. ЗОП-а). Прекршајни налог може да се изда само када је за прекршај који је учињен прописана новчана казна у фиксном износу (члан 168). Реч је о томе да код прекршајног налога не постоји могућност одмеравања казне, као што раније није постојала ни код наплате новчане казне на месту извршења прекршаја. Тако се сваки учинилац, без обзира да ли постоје неке олакшавајуће или отежавајуће околности, кажњава истом новчаном казном. Прекршајни налог данас представља посебан институт покретања и вођења прекршајног поступка, предвиђен и у прекршајним законодавствима Републике Словеније, Републике Хрватске, и најновије, у Закону о прекршајима Републике Црне Горе (Митровић, 2013: 144).

Код наплате новчане казне на месту извршења прекршаја учиниоцима прекршаја издавала се потврда у којој је било означено који је прекршај учињен и колика је новчана казна изречена и наплаћена (члан 290. Закона о прекршајима из 2005. године). Ако лице које је учинило прекршај није хтело да плати новчану казну на лицу места, службено лице му је уручивало позив да новчану казну плати у року у осам дана (Јелачић, 2004: 376). Није постојала могућност да се лице ослободи плаћања дела казне уколико у одређеном року плати половину изречене казне. У потврди се нису уносиле генералије о кажњеном лицу (Симовић, *et al.* 2001: 205). Такође, наплата новчане казне на месту извршења прекршаја није била дозвољена у случају стицаја прекршаја (Pihler, 2000: 152). С обзиром на то да није постојала могућност да се узимају подаци о учиниоцу прекршаја, то је за последицу имало немогућност вођења евиденција о прекршајно кажњеним лицима која су кажњена на овакав начин. С тим у вези, ако би се у будућности то исто лице појавило као учинилац прекршаја, ранија кажњивост није могла да се цени као отежавајућа околност, јар такав податак није ни постојао. Против изречене казне на лицу места не може се изјавити жалба ни други правни лек, пошто је то најкраћи, најјефтинији и најбржи поступак који се спроводи непосредно после личног запажања да је прекршај учинило лице које је платило новчану казну на лицу места и тиме признало учинени прекршај, а лице овлашћено за наплаћивање и кажњавање на лицу места није овлашћено да казну одмерава у већем или мањем

износу, већ је износ новчане казне фиксно утврђен (Okiljević, 1979: 126). Наплата новчане казне на месту извршења прекршаја од стране припадника полиције и инспекцијских органа, са тенденцијом сталног повећања броја органа који су надлежни да наплаћују новчане казне, код нас има дугу традицију. Мандатни поступак, на веома специфичан начин, прописивао је и Основни Закон о прекршајима (Службени лист Федеративне Народне Републике Југославије, бр. 107/1947). Затим, Закон о изменама и допунама Основног закона о прекршајима, у члану 141. уређивао је наплату новчане казне на лицу места (Службени лист Федеративне Народне Републике Југославије, бр. 46//1951.). Такође, Основни закон о прекршајима из 1965. године, у члану 155. регулисао је наплату новчане казне на лицу места (Службени лист Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, бр. 26/1965).

САДРЖИНА ПРЕКРШАЈНОГ НАЛОГА

Закон о прекршајима прописује које све податке мора да садржи прекршајни налог, који се увек издаје у писаној форми. Подаци се тичу органа, односно лица које издаје прекршајни налог, затим су ту подаци о прекршају и лицу којем се издаје, начину плаћања и последицама неплаћања. Чланом 170. прописани су обавезни подаци сваког прекршајног налога: прекршајни налог се издаје у писаној форми и садржи: 1) назив: прекршајни налог; 2) назив овлашћеног органа који га је издао; 3) идентификациони број прекршајног налога одређен од стране овлашћеног органа; 4) лично име и својство службеног лица које га је издало; 5) датум издавања и датум уручења; 6) лично име физичког лица учиниоца прекршаја, његову адресу пребивалишта, односно боравишта, јединствени матични број, податке о запослењу, за странце број пасоша, односно личне карте, а за одговорно лице у правном лицу и функцију коју обавља у том правном лицу, а за предузетника и назив и седиште радње; 7) назив и седиште правног лица против кога је издат прекршајни налог, као и његов порески идентификациони број и матични број; 8) чињенични опис радње из које произилази правно обележје прекршаја, као и време и место извршења прекршаја; 9) правну квалификацију прекршаја; 10) изречену новчану казну; 11) упутство о начину плаћања новчане казне са одговарајућим рачуном на који треба да се уплата изврши; 12) потпис службеног лица и печат овлашћеног органа; 13) место за потпис, односно потпис и печат лица против кога је издат прекршајни налог; 14) поуке и упозорења лицу против кога је издат прекршајни налог; 15) да ли се поводом истог прекршаја издаје другом лицу прекршајни налог; 16) место за забелешке. Уколико је

прекршај учињен моторним возилом у саобраћају, прекршајни налог садржи и: 1) регистарски број возила и број саобраћајне дозволе; 2) број возачке дозволе возача, уколико је познат. Видимо да су подаци веома исцрпни, за разлику од раније потврде која се изрицала у случајевима наплате новчане казне на месту извршења прекршаја. Тако подаци из прекршајног налога пружају више него довољно података за вођење евиденције о прекршајно кажњеним лицима. Закон у делу који се односи на физичко лице, одговорно лице у правном лицу и предузетника говори о учиниоцу прекршаја, а код правног лица говори о томе да је прекршајни налог издат против правног лица. Сматрамо да такво уређење термилошки, када се говори о учиниоцу, није баш прихватљиво. Наиме, овде је тек издат прекршајни налог, а да ли ће то лице постати окривљено и касније прекршајно кажњено лице, зависи од многих околности. Сам Закон садржи одредбу којом се одређује када лице којем је издат прекршајни налог стиче својство окривљеног. Лице против кога је издат прекршајни налог достављањем захтева за судско одлучивање надлежном суду стиче својство окривљеног у прекршајном поступку (члан 174. став 2). Видимо да од слободне воље лица којем је издат прекршајно налог зависи да ли ће постати окривљени или неће. Са друге стране, уколико то лице не жели да постане окривљени, онда ће сигурно постати кажњено лице.

ПОУКЕ И УПОЗОРЕЊА У ПРЕКРШАЈНОМ НАЛОГУ

Лице којем је уручен прекршајни налог има неколико могућности које су дијаметрално супротне и једна другу искључују. Поуке и упозорења су обавезни подаци које мора да садржи сваки прекршајни налог, на основу којих лице којем је издат налог може недвосмислено да зна која су његова права и дужности. Тако сваки прекршајни налог мора да садржи следеће поуке и упозорења (члан 171): 1) да се лице против кога је издат прекршајни налог ако прихвати одговорност и у року од осам дана од дана пријема прекршајног налога плати половину изречене казне ослобађа плаћања друге половине изречене новчане казне; 2) да лице против кога је издат прекршајни налог може прихватити одговорност за прекршај и након истека рока од осам дана од пријема прекршајног налога ако пре поступка извршења добровољно плати целокупан износ изречене новчане казне; 3) да лице против кога је издат прекршајни налог које не прихвата одговорност за прекршај има право да у року од осам дана од пријема прекршајног налога поднесе захтев за судско одлучивање тако што ће лично или преко поште предати прекршајни налог надлежном прекршајном суду уз назначење суда коме се захтев

подноси 4) да ће лице против кога је издат прекршајни налог бити дужно да поред плаћања новчане казне утврђене прекршајним налогом надокнади судске трошкове у случају да затражи судско одлучивање а суд утврди да је одговорно за прекршај у складу са чланом; 5) да ће прекршајни налог постати коначан и извршан по протеку рока од осам дана од дана пријема ако лице против кога је издат прекршајни налог у том року не плати новчану казну или не захтева судско одлучивање о издатом прекршајном налогу; 6) да ће лице против кога је издат прекршајни налог у случају принудног извршења изречене новчане казне бити дужно да надокнади трошкове извршења одређене решењем о принудној наплати; 7) да ће се физичком лицу, предузетнику и одговорном лицу у правном лицу против кога је издат прекршајни налог неплаћена новчана казна заменити казном затвора или радом у јавном интересу.

Закон на првом месту ставља могућност да лице плати половину новчане казне од оне која је назначена у прекршајном налогу, и да се у том случају ослобађа плаћања друге половине. Посматрано са економског аспекта чини се да је за лице којем је издат прекршајни налог ова могућност најбоље решење, под условом да је заиста и учинило прекршај, с тим што плаћање мора да се изврши у року од осам дана од дана пријема прекршајног налога. Уколико не изврши плаћање половине новчане казне назначене су „последнице“ таквог пропуштања, које се огледају у томе да ће морати да плати пун износ новчане казне, а ако се одлучи да судско одлучивање о прекршајном налогу, под условом да суд утврди да је одговоран за прекршај, да ће платити и трошкове поступка. Ово је на неки начин „притисак“ на лице којем је издат прекршајни налог да прихвати одговорност за прекршај, имајући у виду привилегије које има уколико плати половину новчане казне и последице уколико не изврши такво плаћање. Признање може бити у интересу не само органа кривичног правосуђа, већ и самог окривљеног. Тај интерес може почивати на димензији времена, уколико и окривљеном одговара брже окончање поступка, а тиме и свих nelaгодности и терета које он са собом носи (Brkić, 2004: 214). Са друге стране, у овим поукама и упозорењима не наводи се једна веома важна чињеница, а тиче се последице прихватања одговорности. Једна од новина Закона о прекршајима јесте и вођење евиденције о прекршајно кажњеним лицима, односно вођење два регистра: Регистара санкција и Регистара неплаћених новчаних казни и других новчаних износа (члан 324. и 331). Свако прекршајно кажњено лице уписује се у Регистар санкција, па тако и оно лице које је прихватило одговорност на начин што је платило половину новчане казне поводом издатог прекршајног налога (члан 327). Тако плаћањем половине новчане казне лице стиче „погодност“, јер се ослобађа плаћања друге половине, али је последица те „погодности“ упис у Регистар

санкција и то на прилично дуг период. Изречена санкција правном, физичком и одговорном лицу као и предузетнику брише се из евиденције по службеној дужности ако кажњено лице у року од четири године од дана правоснажности одлуке којом је изречена санкција не учини нови прекршај (члан 329.)

ЛИЦА КОЈА НЕМАЈУ ПРЕБИВАЛИШТЕ НА ТЕРИТОРИЈИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Као што је већ речено, издавање прекршајног налога представља замену за наплату новчане казне на месту извршења прекршаја. Међутим, Закон је ипак оставио могућност да се на један „прикривен“ начин новчана казна наплати на месту извршења прекршаја. Члан 178. ЗОП-а уређује издавање прекршајног налога за поједина лица код којих постоје одређене специфичности у погледу плаћања новчане казне. Учиниоцу прекршаја који не може да докаже свој идентитет или нема пребивалиште, или не живи на адреси на којој је пријављен, или ако има пребивалиште у иностранству или ако одлази у иностранство ради боравка, а коме је издат прекршајни налог у радно време банке или поште, наложиће се да изречену казну уплати одмах преко банке или поште. Иако је овакав вид издавања прекршајног налога више својствен страним држављанима који су учинили прекршај на територији Републике Србије, а који би одласком у иностранство избегли прекршајну одговорност, наш Закон знатно проширује круг лица којима може да се изда прекршајни налог на овакав начин. Без улажења у расправу око питања да ли је оправдано да се баш свим наведеним лицима изда прекршајни налог на овакав начин, ми ћемо се само задржати на једној проблематичној одредби у овом члану. Како прописује ЗОП, прекршајни налог може да се изда учиниоцу прекршаја који не може да докаже свој идентитет, па нас занима да ли је то и оправдано? Наиме, како се то неко лице кажњава, а да у том случају овлашћено лице које издаје прекршајни налог не зна коме издаје прекршајни налог? Реч је издавању прекршајног налога када није утврђен идентитет лица, али је то према законском решењу небитно! Како се онда попуњава прекршајни налог у делу који се односи на генералије лица, и како ће се то лице уписати у Регистар санкција, када не знамо ни коме је издат налог? Закон о полицији у члану 44 (Службени гласник РС, бр. 101/2005, 63/2009 – одлука УС и 92/2011) регулише начин утврђивања идентитета лица, тако да је у сваком случају, по нашем мишљењу, потребно да се утврди идентитет лица којем се издаје прекршајни налог. Такође Закон о комуналној полицији (Службени гласник РС, бр. 51/2009), у члану 19. и 20. регулише начин

провере идентитета лица чије понашање или деловање представља кршење прописа из делокруга комуналне полиције. Надаље, прописано је да ће се учиниоцу наложити (сматрамо да је терминолошки исправније прописати да ће се лицу понудити) да плати изречену казну одмах преко банке или поште. Овде се не говори о плаћању половине новчане казне и о ослобођењу од плаћања друге половине. Да ли то значи да оно лице који изврши плаћање поводом издатог прекршајног налога у року од осам дана има погодност да се ослободи од плаћања друге половине новчане казне, а онај који одмах плати новчану казну такву могућност нема? Такође, Законом је прописано да уколико је учиниоцу прекршаја издат прекршајни налог ван радног времена банке или поште или ако је прекршај учињен ван насељеног места, новчана казна ће му се наплатити на лицу места, уз издавање потврде у којој је наведен и износ поштарине који је учинилац прекршаја дужан да плати на лицу места, а овлашћени службеник ће првог наредног радног дана уплатити новац преко поште. Реч је о једном „прикривеном“ начину наплате новчане казне на месту извршења прекршаја, с тим да се новчани износ увећава за онолико новца колико коштају поштанске услуге. Видимо да и овде Закон не говори о могућности да се плати само половина новчане казне, а да се лице ослободи плаћања друге половине. Ако учинилац прекршаја не плати новчану казну, сматраће се да је поднео захтев за судско одлучивање и одмах ће се довести пред надлежни суд. Уколико није могуће учиниоца прекршаја одмах довести пред суд, тада представник овлашћеног органа може задржати личну исправу. Упоредном праву се различито регулише овакав вид кажњавања. Тако, Закон о прекршајима Републике Црне Горе (Службени лист Црне Горе, бр. 1/2011) у члану 149. прописује да окривљеном који нема пребивалиште, односно боравиште у Црној Гори, а коме је издат прекршајни налог ван радног времена банке или поште или ако је прекршај учињен ван насељеног места, може се понудити да плати новчану казну на лицу места уз издавање потврде, а овлашћени службеник ће првог наредног радног дана уплатити новац преко банке или поште. Закон о прекршајима Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, бр. 63/14) у члану 153. прописује да се окривљеном који нема пребивалиште, односно боравиште у Републици Српској, односно Босни и Херцеговини, а коме је издат прекршајни налог ван радног времена банке или поште или ако је прекршај учињен ван насељеног места, може се понудити да плати новчану казну и трошкове платног промета у најближој полицијској станици или у канцеларији надлежног овлашћеног органа уз издавање потврде, а овлашћени службеник ће првог наредног радног дана уплатити новац преко банке или поште на рачун буџета Републике Српске. Видимо да се у овом случају новчана казна не наплаћује на месту извршења прекршаја, већ у полицијској станици или у канцеларији надлежног овлашћеног органа.

ЗАКЉУЧАК

Један од начина „кажњавања“ учиниоца прекршаја огледа се у издавању прекршајног налога, који је уједно најекономичнији и најефикаснији „поступак“, за разлику од прекршајног поступка који води прекршајни судија. Прекршајни налог може се издати свим „лицима“, осим малолетника. Сматрамо да малолетнику, уколико учини прекршај за који је прописана новчана казна у фиксном износу, једино преостаје да поднесе Захтев за покретање прекршајног поступка. Економичан и ефикасан начин „кажњавања“ не значи да је и најбољи начин за лице којем је издат прекршајни налог. Посматрано из угла лица којем је издат прекршајни налог, ово може бити колико добро толико и лоше решење. Тако је за онога ко је стварно учинио прекршај најекономичнији начин да плати половину новчане казне и да се ослободи плаћања друге половине. Са друге стране, за оно лице које сматра да није учинило прекршај или сматра да постоје неки од основа који искључују противправност или кривицу прекршајни налог представља неки вид „притиска“ да и такво лице прихвати одговорност за прекршај, јер се „плаши“ да ће у судском поступку бити прекршајно кажњен и да ће у том случају бити дужно да плати пун износ новчане казне и судске трошкове.

Међутим, без обзира да ли сами прихватили одговорност или их суд прогласи одговорним, кажњена лица се уписују у Регистар санкција, иако на то нису упозорена. Једино у прекршајном поступку, а не и у осталим казним поступцима, постоји институт прекршајног налога, где суд не одлучује о одговорности учиниоца прекршаја већ овлашћено лице. Вероватно је да законодавац полази од претпоставки да за овај институт има места само у области прекршаја, с обзиром на то да су то најблажа казнена дела.

ЛИТЕРАТУРА:

- Brkić, S., (2004). *Racionalizacija krivičnog postupka i uprošćene procesne forme*. Novi Sad: Pravni fakultet.
- Јелачић, М., (2004). *Прекршајно право – теорија и пракса*, Београд: Службени гласник.
- Мартиновић, А., (2014). У сусрет почетку примене новог Закона о прекршајима, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр. 1/2014.
- Милић, И., (2014). Нови Закон о прекршајима и стари проблеми са заштитном мером обавезног лечења зависника од алкохола и психоактивних супстанци, *Зборник радова Правног факултета у*

Новом Саду, бр. 1/2014.

Митровић, Љ., (2013). Поједностављене форме поступања у прекршајним стварима у Републици Српској – прекршајни налог и споразум о санкцији, *Страни правни живот Институт за упоредно право, Београд*, бр. 2/2013,

Okiljević, O., (1979) *Priručnik za praktičnu primenu Zakona o prekršajima (savezni, republički i pokrajinski) sa teorijom, praksom i obrascima za postupak*. Beograd: Jugoštampa.

Pihler, S., (2000). *Prekršajno pravo*. Novi Sad: Graphica Academica.

Симовић, Н, М. Мрвић-Петровић, Н. Николић, Р. (2001). *Коментар Закона о прекршајима Републике Српске*, Београд: Глосаријум.

Закон о изменама и допунама Основног закона о прекршајима, *Службени лист Федеративне Народне Републике Југославије*, бр. 46/1951.

Закон о комуналној полицији, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 51/2009.

Закон о полицији, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 101/2005, 63/2009 – одлука УС и 92/2011.

Закон о прекршајима, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 63/14.

Закон о прекршајима, *Службени лист Црне Горе*, бр. 1/2011.

Закон о прекршајима, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 101/2005, 116/2008 и 111/2009.

Закон о прекршајима, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 65/2013.

Основни Закон о прекршајима, *Службени лист Федеративне Народне Републике Југославије*, бр. 107/1947.

Основни закон о прекршајима, *Службени лист Социјалистичке Федеративне Републике Југославије*, бр. 26/1965.

A MISDEMEANOR ORDER

Ivan Milic, MA*

Abstract: The author of this paper speaks about a misdemeanor order, a new institute introduced by virtue of the Misdemeanor Law of the Republic of Serbia. The paper gives an overview of legislative solutions on the misdemeanor order, and does not get into theoretical explanations of this institute, giving that the misdemeanor order presents a novelty in the Misdemeanor Law of the Republic of Serbia. At the outset an interrelationship between the misdemeanor order and the payment of pecuniary fine at the place of commission of a misdemeanor will be presented. Thereupon, the content, as

* Assistant, Faculty of Law, University of Novi Sad, email: i.milic@pf.uns.ac.rs.

well as the warnings and the precepts of the misdemeanor order will be given. At the end, the author speaks about an issuing of the misdemeanor order to the certain group of perpetrators of misdemeanors, whereby a considerable departing from the ordinary way of punishment may be detected.

Key words: a misdemeanor order, law, a pecuniary fine, a confirmation, foreigners.

**ОРГАНИЗАЦИЈА И НАДЛЕЖНОСТ ЈЕДИНИЦА ЗА ПОДРШКУ
У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ СА ОСВРТОМ НА ЊИХОВ ЗНАЧАЈ У
СУЗБИЈАЊУ НАСИЛНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА НА ЈАВНИМ
СКУПОВИМА**

УДК: 343.85:[343.343.3:796.093	DOI: 10.7251/BPGBL1215255P	Стручни рад
--------------------------------	----------------------------	-------------

Спец. Предраг Поповић*
Миодраг Гајић**

Апстракт: Насиље је феномен који угрожава највитаљније људске вриједности (живот, тијело, имовину, слободу). Посебно је то актуелно у данашње вријеме, када се насиље свакодневно, а тиме и криминална дјелатност у тој области шири и поприма нове облике, добијајући забрињавајуће размјере. Насилничко понашање са обиљежјима кривичних дјела, све више постаје друштвена свакодневница на јавним скуповима гдје је присутан већи број грађана. Због све веће актуелности и присутности на друштвеној сцени, мора бити у фокусу интересовања бројних субјеката, гдје највећи допринос мора дати Министарство унутрашњих послова. Заштита личне безбједности свих грађана на јавним мјестима, па тако и на јавним скуповима, гдје су присутни различити појавни облици насиља, јесте најзначајнији задатак који се поставља пред припаднике МУП-а, гдје значајну улогу имају припадници јединица за подршку у Републици Српској.

Кључне ријечи: насиље, туча, полиција, превенција, сарадња.

УВОД

Унапређење друштвеног система вриједности и одговорности у свим друштвима зависи и од успјешности борбе против свих видова криминалитета, па тако и насилничког криминалитета. Насилничком криминалитету, с његовим појавним облицима, у МУП-а се придаје веома значајна пажња. Насиље је појава иманентна сваком друштву и свим степенима његовог развоја. Мењали су се облици и начини насиља, као и начин индивидуалног и друштвеног реаговања на ову појаву, али су од

* *Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци; email: predrag84@yahoo.com.*

** *Јединица за подршку, Бања Лука, email: miodrag1984gajic@hotmail.com.*

постанка до данас људи употребљавали силу према другима или према стварима. Мада некада и нужно, насиље је негативна и неприхватљива друштвена појава на коју друштво мора реговати на одређени начин. То реаговање може бити и неки облик заштите, самоодбране од насиља, али може значити и кажњавање оних који врше насиље, дакле кад се на насиље такође реагује насиљем, кад се силом принуде аутору насиља наноси одређено зло у виду повреде неких његових основних слобода или права (Здравковић, 2008: 34).

Различитости послова које обављају поједине полицијске структуре карактерише и начин организовања тих структура. Без обзира на подударност генералних циљева свих полицијских структура у друштву, свака организациона јединица полиције, било опште или посебне надлежности, има своје специфичности у раду, и то у погледу одабира кадрова, услова за рад, метода рада, тренутне безбједоносне проблематике, средстава за рад итд. Тако и јединице за подршку Републике Српске имају значајну улогу у спречавању насилничког криминалитета на јавним скуповима.

Право на јавно окупљање, односно право на слободу мирног окупљања јесте једно од основних људских права, односно кључних начела гарантованих Уставом Републике Српске, законом, али и многобројним међународним прописима и стандардима. Ово право често представља и један од централних проблема политичког уређења у савременим политичким системима, а још чешће, питање остварења слободе јавног окупљања узима се и као индикатор политичке развијености, демократичности или модерности поједине земље. Наравно, ради се о праву које спада у најважнија, односно темељна уставно зајамчена права и повезано је са слободом мишљења и изражавања мисли појединца (Митровић, 2012: 112–113). Међутим, приликом јавног окупљања дешавају се одређене ситуације које се манифестују насиљем. Из тог разлога држава путем својих институција настоји да спријечи насиље и да сачува своје виталне вриједности. Тако, Јединица за подршку Министарства унутрашњих послова Републике Српске у оквиру своје надлежности обавља одређене послове и задатке који се тичу јавних скупова.

Јединице за подршку формиране су 2001. године, на основу наредбе министра унутрашњих послова Републике Српске. Ове јединице формиране су на нивоу центара јавне безбједности и директно су потчињене начелнику центра. На подручју Републике Српске постоји једанаест јединица, и то у:

1. ЦЈБ Бања Лука (Јединица за подршку Бања Лука, Јединица за подршку Мркоњић Град);
2. ЦЈБ Приједор (Јединица за подршку Приједор)

3. ЦЈБ Добој (Јединица за подршку Добој);
4. ЦЈБ Бијељина (Јединица за подршку Бијељина, Јединица за подршку Зворник, Јединица за подршку за узгој и дресуру паса Братунац);
5. ЦЈБ Источно Сарајево (Јединица за подршку Источно Сарајево, Јединица за подршку Пале, Јединица за подршку Фоча);
6. ЦЈБ Требиње (Јединица за подршку Требиње).

У овом раду ћемо се осврнути на дјеловање јединице за подршку на подручју Републике Српске у спречавању и сузбијању насилничког криминалитета на јавним скуповима, са аспекта надлежности и организационе структуре ове јединице.

ОРГАНИЗАЦИЈА И НАДЛЕЖНОСТ ЈЕДИНИЦА ЗА ПОДРШКУ

Елементи организационе шеме јединице за подршку јесу: команда, пет интервентних тимова у Јединици за подршку Бања Лука, четири интервентна тима у Јединици за подршку Добој, три интервентна тима у јединицама за подршку Приједор, Бијељина, Зворник, два интервентна тима у јединицама за подршку Мркоњић Град, Фоча, Пале, Источно Сарајево, У Јединици за подршку за узгој и дресуру паса Братунац постоји команда, тим инструктора (4 полицајца), водичи службених паса (13 полицајаца) и одгајивач службених паса (1 полицајац). Команда се састоји од командира, замјеника и помоћника командира. Интервентни тим јединице за подршку броји девет људи. На челу тима је вођа тима, а у оквиру сваког тима формиране су двије групе. Групу чине вођа групе и три полицајца.

Правилником о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у Министарству унутрашњих послова Републике Српске предвиђена су сљедећа радна мјеста у оквиру јединице за подршку:

Тако, командир јединице руководи и командује јединицом, непосредно извршава наредбе начелника Центра јавне безбједности, одговара за правовремено, законито и стручно вршење послова и задатака из дјелокруга јединице, предлаже и контролише реализацију редовне обуке полицијских службеника, извршава и друге послове и задатке које му нареди непосредни старјешина.

Замјеник командира јединице израђује план редовне обуке припадника Јединице, прати његову реализацију, замјењује командира у његовом одсуству, извршава најсложеније послове из дјелокруга јединице за подршку, те извршава друге послове и задатке које му нареди непосредни старјешина.

Даље, помоћник командира јединице непосредно извршава послове

и задатке с командиром и замјеником, проводи план обуке, извршава конкретне задатке по наређењу командира и замјеника јединице у случају одсутности, води и ажурира потребне евиденције и обавља и друге послове и задатке по наређењу непосредног руководиоца.

Полицајац-руковалац МТС-везиста рукује магацином наоружања и опреме, врши послове задужења и раздужења наоружања, одјеће и друге опреме за полицију, врши контролу и оправку наоружања и опреме којом располаже јединица, води прописане и друге потребне евиденције задужења и раздужења опреме, води евиденције, ради на изради планова набавке наоружања и опреме, обавља послове и задатке посредовања и преношења наређења непосредног старјешине средствима везе јединице, брине се о њиховој функционалности и исправности, непосредно учествује у свим акцијама јединице за подршку на терену, те обавља и друге послове и задатке које му нареди непосредни старјешина.

Вођа тима командује тимом, наређује, прати благовременост и законитост извршавања послова и задатака припадника тима, предлаже мјере и методе рада за унапређење готовости тима, извршава и друге послове и задатке које му нареди непосредни старјешина.

Вођа групе непосредно учествује у припреми и извођењу обуке и конкретних акција, предлаже мјере и методе за унапређење обуке, контролише стање МТС-а и врши друге послове и задатке по наређењу непосредног руководиоца.

Полицајац (Јединица за подршку) у јединици за подршку непосредно извршава задатке, спроводи план обуке са јединицом, учествује у конкретним акцијама на терену, одржава наоружање и опрему, те извршава и друге послове и задатке које му нареди непосредни старјешина.

Вођа тима водича службених паса непосредно учествује у припреми и вођењу обуке са службеним псима, учествује у конкретним акцијама, врши надзор над хигијеном и исхраном службених паса и врши и друге послове и задатке које му нареди непосредни руководиоца.

И најзад, полицајац-водич службеног пса непосредно извршава послове и задатке у јединици за подршку са службеним псом, спроводи план обуке са службеним псом, те учествује у конкретним акцијама на терену, извршава и друге послове и задатке које му нареди непосредни старјешина (Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у Министарству унутрашњих послова Републике Српске).

Специфичност и посебност ових јединица, у првом реду, даје друштвени амбијенту којем су јединице настале. Наиме, друштво се налази у постратном периоду и у транзицији када су веома актуелне реформе у скоро свим сегментима друштва, те постоји потреба прилагођавања организације полиције условима и захтјевима новонасталих друштвених потреба. Демократизација друштва омогућила је веома либералне

начине исказивања незадовољства грађана на јавним скуповима, што се неријетко противи прописима. Непрописна понашања до којих на овакав начин дође, првенствено треба да контролишу и санирају јединице за подршку. У складу са Уставом и законом, Јединице за подршку извршавају посебне послове и задатке у циљу обезбјеђења безбједности грађана, те њихове имовина на подручју Центра јавне безбједности, а по указаној потреби у границама законских овлашћења и на подручју Републике на основу наредбе начелника Управе полиције који је о употреби и ангажовању истих дужан обавијестити министра. Конкретни послови и задаци које врше јединице за подршку су:

- Пружају помоћ криминалистичкој полицији у извршавању њених задатака
- врше послове одржавања ЈРиМ на јавним скуповима са повећаним ризиком и учествују у успостављању ЈРиМ када је он нарушен у већем обиму
- подршка редовним полицијским снагама у извођењу полицијских акција са високим ризиком
- пружају помоћ у раду на жељезници, аеродрому, води и сл.
- дају подршку редовним полицијским снагама у обезбјеђењу одређених личности и објеката, врше блокаде и претресе терена у циљу проналажења и хватања извршилаца кривичних дјела, проналажења жртава над којима су извршена ова дјела, трагова и предмета
- пружају помоћ редовним полицијским снагама у сложенијим асистенцијама
- врше заштиту личне и имовинске безбједности грађана у случајевима елементарних непогода ширих размјера
- врше и друге послове и задатке у складу са законом (Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у Министарству унутрашњих послова Републике Српске)

ЗАКОНСКЕ ОДРЕДБЕ КОЈЕ СЕ ОДНОСЕ НА ЗАШТИТУ ЈАВНИХ СКУПОВА

Према Закону о јавном окупљању, за одржавање реда на јавном скупу одговоран је организатор јавног скупа. Организатор је дужан да поднесе пријаву за одржавање мирног окупљања Министарству унутрашњих послова Републике Српске – организационој јединици на чијем подручју се намјерава одржати мирно окупљање, и то пет дана прије почетка одржавања мирног окупљања или из нарочито оправданих разлога пријава се може поднијети најкасније 48 часова прије почетка

одржавања мирног окупљања, уз образложење непријављивања у законом прописаном року. Пријава о јавном окупљању садржи:

1. програм и циљ јавног окупљања,
2. податке о мјесту и времену одржавања и трајања,
3. процјену броја учесника,
4. податке о организатору или његовом заступнику,
5. личне податке руководиоца мирног окупљања,
6. податке о мјерама које организатор предузима за одржавање јавног реда и мира и
7. списак редара с њиховим подацима.

Пријава мирног окупљања у покрету мора садржавати и детаљно одређену трасу кретања, мјесто поласка и мјесто завршетка, као и начин кретања учесника (пјешнице, возилима, комбиновано).

Мирно окупљање се не може одржавати:

1. у близини болница, на начин да омета приступ возилима хитне помоћи,
2. у близини дјечијих вртића и основних школа, док у њима бораве дјеца,
3. у националним парковима и заштићеним парковима природе, осим мирних окупљања која имају за циљ популаризацију заштите природе и човјекове околине, као и обиљежавање значајних историјских датума,
4. у близини споменика културе, ако би то могло проузроковати уништење или оштећене заштићене вриједности,
5. на магистралним регионалним и локалним путевима на начин којим се угрожава безбједност саобраћаја,
6. у близини објеката који се посебно обезбјеђују, на удаљености најмање 50 метара од њих.

Надлежни орган рјешењем ће забранити одржавање мирног окупљања ако је оно усмјерено на угрожавање Уставом утврђеног поретка, ако није благовремено и уредно пријављено, ако је пријављено на просторима који се у складу са законом не може одржавати, ако су циљеви усмјерени на кршење загарантованих слобода и права човјека, ако због различитих националних, расних, вјерских или културних осјећања и припадности могу подстаћи на насиље, ако постоји стварна опасност да би одржавањем мирног окупљања била угрожена безбједност људи и имовине или би дошло до озбиљне опасности од насиља или до нарушавања јавног реда и мира у већем обиму или због спречавања

Организација и надлежност јединица за подршку у републици српској са ...

угрожавања здравља људи, на захтјев органа државне управе надлежне за послове здравства.

Овлашћена службена лица надлежног органа овлашћена су да спријече или прекину мирно окупљање ако је:

1. усмјерено на угрожавање уставом утврђеног поретка,
2. ако се учесници позивају или подстичу на оружани сукоб или насиље, националну, расну, вјерску или другу мржњу или нетрпељивост,
3. ако наступи стварна и директна опасност од насиља или других облика нарушавања јавног реда и мира у већем обиму,
4. ако наступи стварна или директна опасност по здравље учесника или других људи,
5. ако његово одржавање није пријављено или је забрањено,
6. ако се одржава на мјесту које није наведено у пријави и
7. ако редари не могу одржати ред и мир (Закон о јавном окупљању, „Службени гласник Републике Српске“, број 118/08).

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЈАВНИХ СКУПОВА

Јавни скуп (Закон о јавном окупљању, „Службени гласник Републике Српске“, број 01-1879/08 од 25. новембра 2008. године, члан 2) је свако организовано окупљање грађана које се одржава на за то примереном простору. Простор примјерен за јавни скуп је јавно мјесто које је приступачно и погодно за окупљање лица чији број и идентитет није унапријед одређен и на коме окупљање грађана не доводи до угрожавања права других лица, јавног морала, безбједности људи и имовине, здравља људи и ометања јавног саобраћаја (Закон о јавном окупљању „Службени гласник Републике Српске“, број 118/08, члан 3). Простор за одржавање јавног скупа може бити и простор на коме се одвија јавни саобраћај, али кад је то могуће, треба га обезбиједити додатним мјерама надлежних органа.

У зависности од циља окупљања и према структури већег броја присутних, јавне скупове можемо подијелити на слиједеће:

- омладинске (ученичке и студентске);
- радничке (штрајкови, протести и скупови подршке);
- грађанске (вјерске и политичке);
- страначке (изборне, протестне скупове и скупове подршке);
- спортске, и
- културне скупове.

Такође постоје јавни скупови на којима се изражава велико јединство и подршка државном или политичком руководству, као и врши обиљежавање значајних историјских или културних догађаја, гдје је присутан велики број људи, које можемо назвати народни митинзи или општеномодно весеље. С аспекта безбједности, дакле, постојања реалних ризика и могућих посљедица за учеснике јавног скупа, јавне скупове можемо посматрати као *мирне* и *немирне* (насилничке), које треба процјењивати са више аспеката. Код мирних јавних окупљања нема већих безбједносних проблема, изузев обезбјеђења потребног простора, јавног саобраћаја и комуналног реда. Немирне скупове грађана или протесте треба сагледавати у више димензија, гдје су значајна слиједећа питања: ко је организатор; који је циљ; какви облици испољавања насиља се очекују; да ли има подршке и од кога; утицај јавног мњења, медија и друга питања. Немирни скупови су понекад праћени разним облицима насиља. Тешка економска и социјална ситуација у друштву често ескалира разним облицима грађанских побуна (Амићић и Ћибић, 2011: 252). Насиље¹ се испољава у различитим облицима, најчешће употребом физичке силе, с циљем наношења физичких повреда или понижавања. Познато је да је човек од свог настанка прибјегавао насиљу на различите начине. Различити појавни облици насиља и насилничког понашања на јавним скуповима гдје је присутно више грађана, као специфичан вид испољавања дрскости и безобзирности у противправној примјени физичке и друге силе (опасни предмети, ватрено оружје и сл.) према другим лицима, све више постаје друштвена свакодневница (Бошковић, 2000:265). Најчешћи облици насиља с обиљежјима кривичних дјела на јавним скуповима су: лака и тешка тјелесна повреда, насилничко понашање, учествовање у тучи, угрожавање сигурности, изазивање опште опасности, оштећење туђе ствари, дрске крађе, угрожавање опасним оруђем при тучи или свађи и др. (Кривични закон Републике Српске, Службени гласник Републике Српске број: 49/03). Најчешћи прекршаји насилничког карактера на јавним скуповима су: свађа, вика, вриска и непристојно понашање, угрожавање безбједности пријетњом напада на живот, тијело или имовину, вријеђање, туча и физички напад, употреба пиротехничких срдстава, неовлашћена употреба оружја и др. (Закон о јавном реду и миру, Службени гласник Републике Српске број: 20/07).

1 Реч *насиље* води поријекло од ријечи *сила*, што у суштини значи неовлашћено повређивање људи или наношење штете имовини. Значи, насиље је деловање, а сила је средство којим се наноси одређена повреда или штета. Свако насиље је друштвено неприхватљиво и на одређен начин санкционисано (Кластр Пјер, Археологија насиља: *Рат у примитивним друштвима*, Нови Сад, Студентски културни центар, 2004. стр. 67).

Насилничко понашање група и појединаца на јавном скупу често се изражава као појединачно, али чешће и групно исказивање „бијеса“ и „мржње“ према појединим мјерама (одлукама) надлежних државних органа (функционера) или интервенцији полиције. То су насилничке акције које се најчешће испољавају као:

- вербално насиље (псовке, клевете и сличне увреде);
- бацање (гађање) различитих предмета према полицији;
- подметање пожара и употреба запаљивих материја;
- постављање различитих препрека (барикада) за ометање пролаза;
- оштећење возила полиције или возила у власништву грађана;
- напади на представнике медија;
- напади на полицију и
- употреба ватреног оружја.

Министарство унутрашњих послова, а самим тим и јединице за подршку обезбјеђују личну сигурност грађана и имовину на јавним скуповима и овлашћени су да у случају потребе, у складу са законом, примијене силу и друге репресивне мјере у циљу заштите слободе и живота грађана на јавним скуповима. У случају нереда на јавним скуповима, које могу изазвати појединци или организоване групе, припадници Јединице за подршку су у складу са законом о полицијским службеницима овлаштени да употребе средства силе (физичка снага, службена палица, средства за везивање, хемијска средства, ватрено оружје и др.) (Закон о полицијским службеницима, Службени гласник Републике Српске број 20/14) и друге репресивне мјере у циљу заштите сигурности грађана, имовине и успостављања нарушеног јавног реда и мира. Приликом интервенције припадници Јединице за подршку користе специјалну (заштитну) опрему. Сва средства која примјењују и заштитна опрема користи се у складу са законом и хуманим начелима поступања. Дакле, употреба средстава силе је дозвољена, али под одређеним условима и уз одређена ограничења. Одржавање стабилног стања безбједности на јавним скуповима од стране полиције, подразумијева права једне скупине људи да се користе својим законским правима и слободама, без угрожавања права других, уз истовремено обезбјеђивање да сви поштују закон. Уз све набројане мјере за спречавање појединаца или група у насилничком понашању на јавним скуповима, припадници јединица за подршку примјењују и друге мјере: привођење, спровођење и довођење лица, привремено ограничење слободе кретања, потрага за лицима и стварима, преглед лица, предмета и превозних средстава, привремено одузимање предмета и бројне друге мјере неопходне за одржавање повољног стања безбједности на јавним скуповима.

ЗАКЉУЧАК

Насилнички криминалитет представља један од најопаснијих облика цјелокупног криминалитета. Видјели смо да је присутан у свакодневном животу, па и на јавним скуповима гдје Јединица за подршку Републике Српске активно учествује примјењујући своја овлаштења и обавља послове и задатке из своје надлежности. Евидентно је да право на јавно окупљање, односно право на слободу мирног окупљања јесте једно од основних људских права, односно главних начела гарантованих прије свега Уставом Републике Српске. Поменуто право у одређеним ситуацијама представља и један од централних проблема политичког уређења у савременим политичким системима. Ту се види степен демократске зрелости датог друштва. Међутим, уколико се јаве одређени проблеми приликом одржавања јавних скупова, свака држава предузима одређене мјере у циљу заштите свих њених виталних вриједности. Дакле, Јединица за подршку, као дио снага Министарства унутрашњих послова обезбјеђује личну сигурност грађана и имовину на јавним скуповима, и овлашћена је да, у случају потребе, у складу са законом примјењује силу и друге репресивне мјере у циљу заштите слободе и живота грађана на јавним скуповима. У овом раду се може видјети да организација било које организационе јединице, у овом случају јединица за подршку које су формиране на територији Републике Српске, игра велику улогу у ефикасном обављању послова и задатака из њихове надлежности. У вези с тим, постојећа максима да добра организација представља пола посла, евидентно у овом случају долази до изражаја. Даље, у раду се виде основне карактеристике јавних скупова, као и какви све облици насиља ту могу да буду заступљени. Јасно се види која кривична дјела и прекршаји могу да егзистирају у таквој средини. И најзад, овдје је указано на који се начин Јединице за подршку Републике Српске супротстављају овим негативним појавама, које могу да се јаве на јавним скуповима. Такође, неопходно је истаћи да мјере и активности које полицијски органи предузимају у циљу спријечавања и сузбијања насилничког криминалитета морају бити повезане и са мјерама које ће предузимати друге установе (породица, школа, медији и др.) у сузбијању ове негативне појаве и оне морају представљати једну хармоничну цјелину која се непрекидно развија, унапређује и мијења.

ЛИТЕРАТУРА

Амиџић, Г., Ђибић, Д. (2011). *Полицијска тактика*. Бања Лука.
Бошковић, М. (2000). *Криминологија*. Правни факултет, Нови Сад.

- Здравковић, Љ. (2008). *Разбојништво – Кривичноправни и криминалистички аспект*. Ниш.
- Кластр, П. (2004). *Археологија насиља: Рат у примитивним друштвима*. Нови Сад.
- Митровић, Љ. (2012). *Јавно окупљање у праву Републике Српске, Годишњак факултета правних наука, број 2/2012*.
- Кривични закон Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, број 49/03.
- Закон о јавном реду и миру, *Службени гласник Републике Српске*, број 20/07.
- Закон о јавном окупљању, *Службени гласник Републике Српске*, број 118/08.
- Закон о полицијским службеницима, *Службени гласник Републике Српске*, број 20/14.
- Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у Министарству унутрашњих послова Републике Српске;

ORGANISATION AND JURISDICTION OF SUPPORT UNIT IN REPUBLIC OF SRPSKA WITH REFERENCE TO THEIR SIGNIFICANCE IN COMBATING VIOLENT CRIME ON PUBLIC MEETINGS

Spec. Predrag Popovic*
Miodrag Gajic**

Abstract: Violence is phenomenon which threatens most important human values (life, body, property, freedom). This is especially topical in present when violence is happening every day, and therefore the criminal activity spreads and takes new forms after which receives alarming proportions. Violent crime with characteristics of criminal offence, is increasingly becoming a social everyday on public meetings where the many citizens are present. Due to the increasing actuality and presense on social scene, it must be in focus of a number of subjects, where the largest contribution shall give Ministry of Internal Affairs. Protection of personal safety of all citizens in public places, including public meetings, where there are different forms of violence, is the most important task for members of Ministry of Internal Affairs, where an important role in Republic Of Srpska has the „Support Unit“.

Key words: violence, fight, police, prevention, cooperation.

* *Police College, University of Banja Luka; email: predrag84@yahoo.com.*

** *Support Unit, Banja Luka, email: miodrag1984gajic@hotmail.com.*

Синиша Грумић, МА*

Апстракт: Безбједност је, како данас, тако и кроз цијелу историју, међу основним мотивима дјелатности друштва и самог човјека. Чињеница је да она представља основу људских потреба и гаранцију опстанка, благостања, економске стабилности и слободног живота. Темпо промјена у животној средини и пораст потражње за природним ресурсима стварају нове изазове за индивидуалну и цјелокупну људску безбједност. Према еколошким критеријумима висок квалитет животне средине значи од човјека неоштећену и недеградирану природу, као и живот у складу и равнотежи са окружењем, а то се односи не само на људску него и на све остале популације живих бића. Еколошка безбједност може бити нарушена људским дјеловањем усљед: незнања, инцидентата, лошег управљања, лошег пројектовања, због узрока који се налазе унутар или изван државних граница. Еколошка безбједност може се дефинисати и на начин да је то термин који повезује услове животне средине са условима укупне безбједности. Еколошка проблематика је широка и комплексна област која има импликације на безбједност. Еколошки деликти представљају негативну динамичну појаву у виду активности једног или више лица у одређеном периоду и простору. Наиме, носилац угрожавања безбједности је субјекат који својом радњом или пропуштањем радње реализује угрожавајућу појаву.

Кључне ријечи: безбједност, животна средина, еколошка безбједност, еколошки деликти, Република Српска

УВОД

Савремено животно окружење је свакако сасвим другачије од животног окружења прије неколико деценија, и то не само у погледу природног него и друштвеног окружења. Еколошка безбједност представља термин који се користи за проблеме који повезују стање животне средине са интересима безбједности. Наиме, еколошка

* Центар јавне безбједности Бањалука, ПС Прњавор – МУП РС; email: sinisagrusic@gmail.com.

безбједност подразумева разматрање оних проблема који се огледају у недовољној количини природних ресурса, деградацији животне средине, смањењу биолошке разноврсности и низ других еколошких проблема који могу довести до негативних друштвених посљедица у виду разних стресних ситуација. При томе треба имати у виду да савремене појаве угрожавања безбједности одликују бројне карактеристике, као што су: противправност, неморалност, мултикаузалност, мултиманифестност, динамичност, непредвидивост, деструктивност, сложеност и недовољна истраженост.

Заштита животне средине обухвата низ законом одређених, различитих али међусобно узајамно повезаних вриједности које у свом тоталитету представљају услове за здрав, сигуран и дјелотворан живот и рад садашњих, али и будућих генерација. Тако, под заштитом животне средине треба подразумевати чување природе и природних богатстава, чистоће ваздуха, воде и земљишта, чување флоре и фауне као и урбаних вриједности, те заштиту од загађења свих врста јонизујућег зрачења, штетне буке, вибрација и слично.

У литератури се еколошки деликти представљају као укупност људских понашања којима се повређују или угрожавају друштвене вриједности које одређују услове за чување, унапређење животне и радне средине. Они су само врста или дио укупне делинквенције са којом се у одређеном периоду суочава једна друштвена заједница, односно човјечанство у цјелини. То се деликтно понашање разликује од других врста деликата управо по објекту заштите (скупу друштвених вриједности које се повређују или угрожавају овако предузетим дјелатностима, што у овом случају представља човјекова здрава животна средина, с једне стране, односно право човјека – као једно од основних људских права на здраве услове живота, с друге стране).

ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ ЕКОЛОШКИХ ДЕЛИКАТА

Безбједност је, како данас, тако и кроз цијелу историју, међу основним мотивима дјелатности друштва и самог човјека. Чињеница је да она представља основу људских потреба и гаранцију опстанка, благостања, економске стабилности и слободног живота. Темпо промјена у животној средини и пораст потражње за природним ресурсима стварају нове изазове за индивидуалну и цјелокупну људску безбједност. Према еколошким критеријумима висок квалитет животне средине значи од човјека неоштећену и недеградирану природу, као и живот у складу и равнотежи са окружењем, а то се односи не само на људску него и на све остале популације живих бића. Еколошка безбједност може бити

нарушена људским дјеловањем услед: незнања, инцидента, лошег управљања, лошег пројектовања, због узрока који се налазе унутар или изван државних граница. Еколошка безбједност може се дефинисати и на начин да је то термин који повезује услове животне средине са условима укупне безбједности. Еколошка проблематика је широка и комплексна област која има импликације на безбједност

Животну средину можемо дефинисати као скуп природних и вјештачки створених вриједности чији сложени међусобни односи чине окружење, односно простор и услове за живот. То је природно-вјештачки „оквир живота“ у коме сва бића (људи, животиње, биљке) живе и дјелују, многоструко повезани узајамним утицајима. У документу Конференције Уједињених нација о човјековој околини одржане у Стокхолму 1972. године, дефинисано је да је „човјек истовремено производ и творац своје околине, која му даје средства за живот у физичком смислу и која му омогућава интелектуални, морални, друштвени и духовни напредак“. Одређена као скуп природних и створених вриједности, чији комплексни међусобни односи чине окружење, односно простор и услове за живот људи, животна средина има вишеструк значај за опстанак и одрживи развој савременог друштва, а посебно када су у питању: здравље, исхрана, одијевање, лијечење и добробит људи и животиња, али и привреда и њене гране попут пољопривреде, сточарства, шумарства, ловства, рибарства и туризма.

Историјски посматрано, деликти (лат. *delictum* – *преступ, противзаконито дјело*) су настали паралелно с државом и правом, мада је и прије постанка државе и права било повреда друштвених норми. Они нису значајни за деликтно право, јер до кршења правне норме и извршења деликата долази када се не поступи по заповијести, односно, уколико се поступи супротно забрани садржаној у диспозицији одређене норме (Љуштина 2012: 129). Прекршај диспозиције увијек је услов за примјену санкције. Он се назива деликтом и предвиђен је у претпоставци санкције, која садржи његов опис. Деликт је нужна категорија у праву и тешко је замислити правни поредак у коме се не би вршили деликти (мада је теоријски такав поредак могућ, а да не изгуби карактер правног поретка). Деликти произилазе из саме суштине права, тј. из његове друштвености (иако, разумије се, не једино и увијек из тога).

У модерном праву постоје двије главе врсте деликата: *кривичноправни* и *грађанскоправни*. Први се састоје у оштећењу битних добара и представљају најтеже деликте, а други се састоје у оштећењу мање битних, углавном економских добара. Поред њих, постоје као мање важни дисциплински деликти – мање повреде службених дужности од стране службених лица, и административни деликти који по својој природи представљају кривична дјела, али тако лака да су издвојена у посебну групу деликата, за које санкцију не изриче суд (као за кривичне

и грађанске деликте) него управа, те су и зато санкције благе (Лукић 2001: 353). Заповијести и забране упућене су свим људима, или само онима који се баве одређеним пословима и дјелатностима, да би се њихове активности усмјериле ка постизању друштвене корисности и избјегавању штетности.

Деликтно понашање је друштвено штетно и противправно понашање. Да би се деликт као штетно понашање сузбио, друштво прописује санкције од којих су најтеже казне. Уопштено, деликт је противправна радња, односно дјело које представља повреду правних прописа за које је прописана правна санкција против оног ко је ту повреду учинио. Еколошки деликти представљају значајне социјално-патолошке, криминогене и правне појаве које имају дугу традицију, али се по свом интензитету, учесталости, појавним облицима, обиму и интензитету прузрокованих посљедица посебно истичу на почетку XXI вијека, односно у савременом добу у коме је евидентан изразити техничко-технолошки развој. Дјелатности којима човек повређује, уништава, оштећује, загађује или угрожава животну средину резултат су свјесног пропуштања или непримјењивања правила, техничких упутстава и стандарда у руковању бројним опасним изворима енергије и сировина, односно при руковању или поступању на други начин опасним уређајима чиме се стварају услови за ризик од акцидентата разних врста, обима и димензија, захватајући одређени простор и све што се у њему нађе у зони дејства овако проузроковане опасности. Дакле, деликтно понашање у области заштите животне средине подразумејева свеукупност људских понашања којима се повређују или угрожавају друштвене вриједности које одређују услове за чување, унапређење и заштиту животне и радне средине, и оно се назива еколошким деликтом (Јовашевић 2009: 130).

С обзиром на горе наведено, еколошке деликте треба посматрати у склопу њиховог општег битисања, у зависности од тога да ли се посматрају с правног, политичког, социолошког, криминолошког или неког другог становишта. Законско одређење делинквенције полази од становишта да су делинквенти лица која крше правне норме, а социолошко одређење посматра делинквентно понашање као резултат друштвеног живота уопште. Приликом анализе еколошких деликата битно је одредити њихов друштвени карактер, њихову друштвену условљеност и законитост јављања у датим условима и структурама. Еколошки деликти представљају негативну, динамичну појаву у виду активности једног или више лица у одређеном простору. Активно су условљени одређеним друштвеним односима и инкриминисани законским прописима, чије непоштовање и кршење повлачи одговарајуће санкције. Обухватају све видове активности које су усмјерене ка угрожавању животне средине и као такве инкриминисане у правним актима, кроз разне појавне облике (Љуштина 2012: 129).

ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ ЕКОЛОШКИХ ДЕЛИКАТА

Еколошки деликти представљају повреду друштвене дисциплине успостављене одређеним правним поретком (системом правних норми – законом или другим прописима), а законодавство о животној средини је обимно. Може се рећи да постоји велика инфлација еколошких правних норми, јер та област законодавства обухвата сваки облик закона који се бави очувањем, заштитом или обнављањем животне средине. То је законодавство које забрањује или контролише експлоатацију природних ресурса и контролише загађење животне средине. Оно укључује и законодавство које се односи на опасности проистекле из различитих извора, нпр. извора зрачења и слично.

Дакле, законодавство у области животне средине је врло обимно и обухвата слиједеће области: *заштита компонената животне средине* (нпр. квалитета земљишта, воде и ваздуха), *заштита екосистема* (нпр. законодавство о заштити природе), *одрживо коришћење природних ресурса* (нпр. законодавство о пољопривреди, водoprивреди, шумарству, лову, риболову), *процјена утицаја на животну средину, подстицајне мјере* (нпр. закони о порезима), *подстицање технолошке сарадње* (нпр. национално законодавство о увозу и извозу технологије), *уређивање природних ресурса* (нпр. закони о рударству, прикупљање генетских ресурса), *одговорност за штету учињену животној средини* (нпр. Закон о заштити животне средине, Кривични закон), *власништво над природним ресурсима* (нпр. Устав, Закон о заштити животне средине), *процјена ризика и управљање ризиком* (нпр. закони који се односе на биосигурност, хемијску сигурност, индустријске несреће), *управљање отпадом, управљање земљиштем и његово коришћење, хигијена, карантин, фитосанација и образовање и наука* (Љуштина 2012: 27).

У зависности од обима и интензитета проузроковане посљедице на животну средину, затим предузете дјелатности, својства учиниоца казненог деликта и прописаности одређеног понашања у законима и другим подзаконским актима општег карактера, као и врсте прописаних санкција, разликују се двије врсте еколошких деликата: *прекршаји и кривична дјела*. Подјела еколошких деликата извршена је на основу тежине и сложености појединих облика угрожавања животне средине, тако да еколошка кривична дјела подразумијевају најтеже облике угрожавања, а еколошки прекршаји најблажи санкционисани вид којим се у одређеном мањем обиму и у блажем интензитету загађује и угрожава животна средина. То значи да је извршена инкриминација штетних дејстава по животну средину изазваних разним видовима загађивања и деградације, с тим што се та дејства не испољавају у истом обиму и интензитету, што и представља основ за класификацију еколошких

деликата. Ове врсте деликата су одређене формалним дефиницијама, на основу којих је тешко пронаћи разлику између њих, осим у природи прописа којима су предвиђени, јер се, наиме, кривично дјело може прописати само законом, док прекршаји могу бити прописани не само законом, већ и подзаконским прописима. Познавање теоријских дефиниција кажњивих понашања може олакшати њихово разликовање у пракси.

ЕКОЛОШКИ ПРЕКРШАЈИ

Прекршај као једна врста недозвољеног људског понашања за које државни органи кажњавају, представља јавноправни казнени деликт у чијој правној природи до изражаја долазе мјешовите карактеристике кривичног дјела и противљења наредбама управе. Уопште, прекршајно право представља гранично подручје двије велике гране јавног права: кривичног и управног права. У зависности од правне традиције, прекршаји се сврставају у кривично или управно право и изучавају се у оквиру једне од ових грана (Мрвић-Петровић, Митровић 2006: 3). За разлику од кривичних дјела, до којих је долазило већ са појавом организованих људских заједница, прекршаји су деликти који су се знатно касније развили, тек онда када је друштвено-економски развој наметнуо потребу да се казни за нарочита понашања којима се ремети ред у организованом друштву, а која су ипак лакша него кривична дјела. Одређујући појам прекршаја, правна наука уобичајено упоређује прекршаје са кривичним дјелима, јер се традиционално прекршаји сматрају најлакшом врстом казнених дјела, а због великих тешкоћа у погледу одређивања теоријског појма прекршаја, обично се и за потребе теоријске анализе преузима дефиниција садржана у одговарајућем националном законодавству. У том случају приликом одређивања појма прекршаја могуће је да буду примијењена два приступа, на основу чега разликујемо *формални* и *материјални појам прекршаја*.

Код *формалног одређења* прекршаја два су битна обиљежја сваког понашања које законодавац назива прекршајем: категорија правног прописа у коме се прекршај предвиђа (на примјер закон, подзаконски акти, одлука органа самоуправе и слично) и санкција за прекршај. Оба ова елемента су формалне природе, те отуда појам који се на њима заснива називамо формалним. Овај појам не указује нам на то због чега неко понашање законодавац предвиђа као прекршај, а неко као кривично дјело. Овај недостатак превазилази тзв. *материјална дефиниција прекршаја*, која, поред формалних елемената, садржи и један материјални – указује на разлоге нормирања неког понашања као прекршаја. Тако, на примјер,

материјалном дефиницијом се може предвидјети да су прекршаји друштвено штетна понашања, повреде друштвене дисциплине, јавног поретка и слично. Овај материјални елемент појма прекршаја одређује се у зависности од друштвеног уређења у некој земљи и претежних интереса које је потребно штитити прекршајним нормама. Поред тога, то да ли ће законодавац прихватити материјални или формални појам зависи и од правне традиције, најприје од тога да ли се у датом законодавству прекршаји сматрају само лакшом врстом кривичног дјела или особеним казним управним актима (Мрвић-Петровић, Митровић 2002: 20).

Све тешкоће око правилног одређивања појма прекршаја долазе до изражаја у законској дефиницији појма прекршаја који је прописан у законодавству Републике Српске. Како су у казненом систему укинута привредни преступи, као нарочита категорија казних дјела против привредног и финансијског пословања, прихваћеним појмом прекршаја обједињене су двије врсте прекршаја: *први* (општи), који чине повреду јавног поретка и *други* (специјални прекршаји, тј. некадашњи привредни преступи), који представљају повреду прописа о привредном или финансијском пословању. Стога, Закон о прекршајима Републике Српске (Службени гласник Републике Српске број 63/14) у чл. 1. дефинише да „*прекршаји представљају кршење јавног поретка или прописа о економском и финансијском пословању утврђених законом или другим прописом, за које су одређена обиљежја и за које су прописане санкције*“. Законском дефиницијом је прихваћен формални појам прекршаја, иако се стиче утисак да Закон, говорећи о прекршају као повреди јавног поретка, даје материјално-формалну дефиницију. Садржина Закона о прекршајима има карактер основних начела у овој правној области, па се његова примјена може односити на све прекршаје, с обзиром на то да је наведеним законским прописом нормиран поступак у којем се поводом прекршаја утврђује одговорност учиниоца прекршаја и одређује односно изриче одговарајућа прекршајна санкција.

Најблажу врсту еколошких деликата у казненом законодавству Републике Српске представљају еколошки прекршаји. Они представљају повреде законских прописа из области заштите животне средине које су законом или другим прописом одређене као прекршаји. Овдје се ради о блажем или незнатном угрожавању или повреди животне средине у цијелости или појединих њених сегмената (воде, ваздуха, земљишта, флоре, фауне, хране итд.) која је учињена с умишљајем или с нехатом и за чије су учиниоце прописане прекршајне санкције. Иако се еколошки прекршаји дефинишу као мање друштвено опасна дјела, посљедице могу бити знатне. Чињењем еколошких прекршаја понекад се угрожавају живот и здравље изузетно великог броја људи, а посљедице се често не могу отклонити, или су потребна огромна средства да би се штета

санирала. Управо због тога значај прекршајних инкриминација, у области заштите животне средине, јесте изузетан, из чега проистиче обавеза њиховог спровођења (Љуштина 2012: 137).

Прекршајноправна заштита животне средине у Републици Српској подразумијева примјену, у првом реду, Закона о заштити животне средине Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, број 71/2012), који представља основни закон у овој области. Поред овог Закона, прекршаји из ове области су предвиђени и другим законским прописима, с обзиром на то да се законима и другим прописима одређује која конкретна чињења или нечињења представљају прекршаје из области животне средине и какве су казне за њих.

Прекршајне норме нису класификоване, али се по својој природи могу сврстати у више група: прекршаје у области здравстава и заштите здравља, привреде, комуналних дјелатности, прекршаје из области спољнотрговинског пословања, прекршаје против безбједности саобраћаја, прекршаје против јавног реда и мира, царинске прекршаје итд. Њихова инкриминација усмјерена је ка спречавању повреде јавне дисциплине и друштвеног поретка у овим областима. Њиховим прегледом утврђује се да постоји велики број прекршаја којима се штите еколошке вриједности унутар сваке од наведених области (Тодоровић 2006: 582).

ЕКОЛОШКА КРИВИЧНА ДЈЕЛА

Животна средина као објект кривичноправне заштите представља веома сложен појам. Под овај појам потребно је уврстити чување природе и природних богатстава, чистоће ваздуха, воде и земљишта, чување флоре и фауне, заштиту од различитих облика загађивања, штетне буке, вибрација итд. Кривичноправна заштита животне средине представља крајње средство њене заштите у ситуацији када се остали видови правне заштите показују неефикасним и недовољним (Јовашевић 2011: 234).

Појам кривичноправне заштите животне средине подразумијева комплекс етичких, криминолошких, кривичноправних, пенолошких и других садржаја из система кривичноправних наука, функционално обједињених општом криминалном политиком у смислу његове заштите. Кривичноправна заштита животне средине заснована је на тзв. „*биоцентричкој концепцији*“, која животну средину третира као заштићено добро, за разлику од старијих и данас напуштених „*антропоцентричких схватања*“ која су животну средину дефинисала искључиво као тзв. „*човјекову средину*“, сматрајући је само ресурсом у функцији задовољавања људских потреба.

У литератури се поставља питање да ли се животна средина штити ради ње саме, односно да ли је заштита животне средине сама себи циљ? Одговор на ово питање је негативан јер заштитни објект у кривичном праву не може бити физичка ствар, већ одређена апстрактна вриједност. Сходно томе, основни циљ заштите еколошких добара треба да буде заштита права човјека на животну средину (Стојановић, Перић 2002: 220).

Заштита животне средине остварује се кроз систем превентивних и репресивних мјера које успостављају одређене гране законодавства. С тим у вези треба рећи да се кривично право овдје јавља као *ultima ratio*, јер се заштита животне средине примарно реализује кроз друге гране правног система, првенствено кроз управно право (али и кроз грађанско, трговачко, финансијско право итд.). Тако, на примјер, управноправним прописима се одређују технички стандарди и границе дозвољеног загађивања животне средине, утврђују мјере које је неопходно предузети у циљу заштите животне средине, одређују услови под којима одређени управни органи издају одговарајуће дозволе и слично. Поред тога, њима се одређује и значење многих појмова који су битни за разумијевање инкриминација из ове групе кривичних дјела. Међутим, заштита права на здраву животну средину не би се могла ефикасно остварити без примјене кривичноправне репресије, односно без оне заштите коју уживају и остала права човјека и грађанина.

У теорији се могу наћи различити модалитети систематизације кривичних дјела против животне средине који су условљени одабраним критеријумима. У стручној јавности најприхватљивија је унутрашња систематика кривичних дјела против животне средине у четири подгрупе: *општа група кривичних дјела против животне средине, кривична дјела у вези са опасним материјама, кривична дјела против биљног и животињског свијета, и кривична дјела у вези са ловом и риболовом* (Чејовић 2006: 582).

ЗАКЉУЧАК

Еколошки деликти представљају негативну, динамичну појаву, која представља активност једног или више лица у одређеном простору и периоду. Они су активно условљени друштвеним односима и инкриминисани законским прописима, чије непоштовање и кршење повлачи одређене санкције. Еколошки деликти обухватају све видове активности које су усмјерене ка угрожавању животне средине и као такве инкриминисане у правним актима, кроз разне појавне облике.

Скуп еколошких кривичних дјела чини еколошки криминал,

а еколошка кривична дјела и еколошки прекршаји чине еколошке деликте. Еколошки деликти су по много чему специфични у односу на друге врсте делинквентног понашања. Те специфичности се могу сагледати кроз карактер радње извршења, врсте друштвеног добра и вриједности према којој је усмерена радња извршења, обиму, карактеру и интензитету проузроковане посљедице, начину и средству извршења, противправности поступања учиниоца, облику виности, својству учиниоца дјела, те вриједности и висини казне.

ЛИТЕРАТУРА

- Љуштина, А. (2012). *Еколошка безбједност*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Лукић, Р. (2001). *Увод у право*. Београд: ЈП Службени лист СРЈ.
- Јовашевић, Д. (2009). *Систем еколошких деликата – еколошко казнено право*. Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу.
- Љуштина, А. (2010). *Еколошки деликти и полиција*. Београд: Задужбина Андрејевић.
- Мрвић-Петровић, Н., Митровић, Љ. (2006). *Прекршајно право*. Бањалука, Висока школа унутрашњих послова.
- Закон о прекршајима Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, број 63/14.
- Закон о заштити животне средине Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, број 71/2012.
- Јовашевић, Д. (2011). *Еколошки криминалитет у Србији – теорија, законодавство, пракса*. Зборник Екологија и право. Ниш: Правни факултет.
- Стојановић З., Перић О. (2002). *Кривично право – посебни део*. Београд: Службени гласник.
- Чејовић, Б. (2006). *Кривично право – општи и посебни део*. Београд: Досије.

ENVIRONMENTAL OFFENSES

Siniša Grumić*

Abstract: At present, as well as throughout the whole history, safety has been among the basic motives of social activities and people's activities

* Center for Public Safety Banja Luka, Police station Prnjavor – Ministry of Interior of RS; email: sinisagrumeric@gmail.com

themselves. The fact is that it presents the basic of human needs and is the guarantee of human survival, welfare, economic stability and free life. The rate changes in human environment and the increase of the demand for natural resources have created new challenges for both individual and entire human safety. According to the ecological criteria a high environment quality means nature in good condition and not degraded by people as well as life in harmony and balance with the environment which concerns not only human but also all the other populations of living creatures. Ecological safety can be disrupted by human activity due to: ignorance, incidents, poor management, bad projections, and due to the causes existing within or beyond state borders. Ecological safety can also be defined as a term connecting environment conditions and general safety conditions. Ecological issues are a wide and complex field implying safety. Ecological delicts present a negative dynamic phenomenon in the form of the activity of one or more people within a certain period and space. In other words, the person endangering safety is the subject causing the endangering phenomenon by their activity or non-activity.

Key words: safety, environment, ecological safety, ecological delicts, the Republic of Srpska.

СПЕЦИФИЧНОСТИ ПОСТУПКА ДОКАЗИВАЊА КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ ИЛИ ПОРОДИЧНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ

УДК: 343.85:343.62	DOI: 10.7251/BPGBL1215279Z	Стручни рад
--------------------	----------------------------	-------------

Мирко Живковић, МА*

Апстракт: Кривично дјело насиље у породици или породичној заједници, како је позитивноправно одређено у Кривичном закону Републике Српске, специфично је по много чему. Посебност овог кривичног дјела огледа се како у друштвеној опасности коју носи са собом и његовом материјалном кривичном одређењу, тако и у процесним и криминалистичким радњама које се проводе на доказивању. Рад *Специфичности поступка доказивања кривичног дјела насиље у породици или породичној заједници* има за циљ да препозна специфичности доказног поступка код овог кривичног дјела, да дефинише, упореди и стави у контекст питања која се јављају у пракси, у односу на задати законски и теоријски оквир у коме поступају полицијски службеници.

Кључне ријечи: доказивање, породица, насиље, тјелесна повреда, тјелесни преглед, жртва, увиђај.

УВОД

Рад *Специфичности поступка доказивања кривичног дјела насиље у породици или породичној заједници* структурисан је у више сегмената. У првом дијелу рада дефинисаће се основни прописи, национални и међународни, који регулишу питање заштите од насиља у породици, дају неопходне дефиниције, алате за поступање органима гоњења и, на крају, што је и најбитније, одређују органе превентивне заштите и помоћи жртвама у постделиктним ситуацијама.

Иако је данас насиље у породици, а посебно његове етиолошке особености, једно од најчешћих предмета истраживања, осјећа се потреба за додатним теоријским и стручним расправама о криминалистичким методама усклађеним са позитивним кривичнопроцесним законодавством на расвјетљавању и доказивању овог кривичног дјела.

* *Дипломирани правник – мастер, инспектор криминалистичке полиције, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, студент докторских студија на Правном факултету у Нишу; email: zivkovicmirko@gmail.com.*

Посебна пажња у раду посветиће се препознавању тачака у легислативи и пракси које доводе до недоумица и немогућности фиксирања појединих трагова и чињеница како би имали доказни карактер. Рад нема за амбицију бављење форензичким питањима при обради лица мјеста. Иако су радње извршења овог кривичног дјела и раније представљале кривично дјело, данас су обухваћене новим дјелом, а тиме добиле и посебан квалитет, како у криминалополитичком, тако и у кривичном материјалном и процесном смислу. Посљедњи сегмент рада представљаће табеларни приказ статистичких података Центра јавне безбједности Бања Лука по кривичном дјелу насиље у породици или породичној заједници, гдје ће анализа наведеног имати за циљ утврђивање образаца по којима поступају полицијски службеници и евентуална одступања од одредаба предвиђених законима и криминалистичким теоријама.

ПОЗИТИВНОПРАВНИ ОКВИР И КРИМИНАЛИСТИЧКА ТЕОРИЈА

Правни систем, кроз позитивна законска и подзаконска рјешења из области кривичног и прекршајног права, породичног права и области здравствене и социјалне заштите, обезбјеђује заштиту породице као јединствене друштвене институције и право на заштиту појединца. Неки од најзначајнијих међународних докумената на које се позивају позитивни законски акти који регулишу ову област у Републици Српској јесу: Општа декларација о правима човјека, Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена, Конвенција о правима дјетета, као и други универзални и европски обавезујући и савјетодавни међународни документи. Како је кривично право *ultima ratio*, тако се и његове норме примјењују уколико други облици друштвене заштите нису омогућили безбједност и заштиту грађана. Односно, посматрано с криминалополитичког становишта, потребно је овај друштвени феномен и проблем превентивним мјерама предуприједити, како би се сачувала складна породица као неопходна друштвена честица.

Кривично дјело насиље у породици или породичној заједници, инкриминисано је први пут у Кривичном закону Републике Српске 2000. године; у идентичном облику је задржано и у новом Кривичном закону из 2003. године („Службени гласник Републике Српске“ бр. 102/2012) у члану 208, у глави „Кривична дјела против брака и породице“, као примјена насиља или безобзирног понашања којим се угрожава спокојство, тјелесни интегритет или душевно здравље члана своје породице или породичне заједнице. Предвиђена казна за ово дјело је новчана казна или казна затвора до двије године. Први квалификовани

облик дјела постоји ако је приликом извршења основног облика дјела учинилац користио оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тијело тешко повриједи или здравље наруши, за шта је предвиђена казна затвора од три мјесеца до три године. Други квалификовани облик постоји ако је при извршењу дјела наступила тешка тјелесна повреда или тешко нарушавање здравља, или је дјело извршено над малољетним лицем, за шта је предвиђена казна затвора од једне до пет година. Трећи квалификовани облик дјела постоји ако је услјед вршења дјела наступила смрт пасивног субјекта, односно, члана породице или породичне заједнице, за шта је предвиђена казна затвора од двије до дванаест година. Најтежи облик дјела постоји ако учинилац лиши живота члана породице или породичне заједнице кога је претходно злостављао, за шта је предвиђена казна затвора од најмање десет година. У шестом ставу је одређено да се под породицом или породичном заједницом, у смислу предметног кривичног дјела, подразумевају и бивши супружници, њихова дјеца и родитељи бивших супружника. Република Српска је 2012. године донијела Закон о заштити од насиља у породици („Службени гласник Републике Српске“ бр. 102/2012) са циљем заштите жртава, спречавања и сузбијања насиља у породици којим се крше Уставом и законима загарантована основна људска права и слободе. Овим законом се детаљније уређује управни, прекршајни и кривични поступак, заштита дјеце и малољетника у кривичном поступку и поступак извршења кривичних санкција.

Посебан значај Закона о заштити од насиља у породици огледа се у датаљном дефинисању термина „члан породице“, „члан породичне заједнице“, „начин извршења дјела“, као и обавезног поступања појединих органа у поступку по сазнању за извршено дјело и у проактивном дјеловању. Тако је чланом шестим, став први, дефинисана радња извршења насиља у породици као свака радња насиља члана породице или породичне заједнице којом се угрожава спокојство, психички, тјелесни, сексуални или економски интегритет другог члана породице или породичне заједнице. Истим чланом у другом ставу одређена је радња извршења насиља у породици и одређено је да у околностима у којима та радња не представља кривично дјело она испуњава обиљежја прекршаја, и то: 1. пријетњом наносења тјелесне повреде члану породице или њему блиском лицу, 2. пријетњом одузимања дјеце или избацивањем из стана члана породице, 3. исцрпљивањем радом, изгладњивањем, ускраћивањем сна или неопходног одмора члану породице, 4. васпитањем дјеце на начин понижавајућег поступања, 5. ускраћивањем средстава за егзистенцију члану породице, 6. ускраћивањем права на економску независност забраном рада или држањем члана породице у односу зависности или подређености, пријетњом или недавањем средстава за живот или другим облицима економске доминације, 7. вербалним

нападом, псовањем, називањем погрдним именима или вријећањем члана породице на други начин, 8. ограничавањем слободе комуницирања члана породице са другим члановима породице или другим лицима, 9. оштећењем, уништењем или прометовањем заједничке имовине или имовине у посједу, као и оштећењем или уништавањем имовине у власништву или посједу другог члана породице, односно, покушајем да се то учини, 10. ухођењем члана породице и 11. проузроковањем страха, понижења, осјећаја мање вриједности, као и другим радњама које не садрже обиљежја кривичног дјела насиља у породици или породичној заједници. Породични закон („Службени гласник Републике Српске“ бр. 54/2002) такође дефинише појам породице, и то као животне заједнице родитеља, дјеце и других сродника, не бавећи се датаљним одређењем и утврђивањем статуса члана породице као Кривични закон и Закон о заштити од насиља у породици. Објекат заштите је тјелесни и душевни интегритет и достојанство личности члана породице. Ово је посебни, специјални облик кривичног дјела угрожавање сигурности (Ђурђић и Јовашевић, 2006: 101).

Насиље у породици или породичној заједници, као што је наведено у претходном излагању, представља сложено кривично дјело. Сложеност овог кривичног дјела, осим исказаности у комплексности елемената бића кривичног дјела, огледа се и у специфичној друштвеној опасности, потенцијално тешким посљедицама по чланове породице и друштвену средину, као и у специфичностима које карактерише поступак доказивања, односно, фиксирања чињеница у кривичном поступку. Радња извршења овог кривичног дјела одређена је алтернативно и може се остварити активностима као што су: начин васпитања дјеце, вулгарно опхођење, наношење тјелесних повреда, убиство и др. Оно што ту радњу чини забрањеном и даје јој квалитет кривичног дјела или прекршаја, јесте чињеница да је извршена над неким ко је члан породице или породичне заједнице, док, са друге стране, поједине прописане радње извршења остварују обиљежја неких других кривичних дјела, иако нису учињене унутар породице или породичне заједнице, као што је наношење тјелесних повреда и др. Насиље у породици је изузетно штетна друштвена појава. Ово кривично дјело у принципу непосредно погађа члана породице који је жртва другог члана породице, али угрожава и породицу као такву, руши одређене устаљене породичне вриједности које су од великог друштвеног значаја. Посебно су малигни облици насиља у породици који се испољавају према дјечи и малољетним лицима уопште, и ту је неопходан посебно пажљив приступ у кривичном поступку. У тим случајевима, прије свега, треба водити рачуна о томе да таква жртва не претрпи и додатне штетне посљедице (Шкулић, 2014: 36).

У периоду прије прописивања инкриминације насиља у породици,

постојао је проблем пријављивања и процесуирања неких кривичних дјела која су произилазила из радњи које фактички представљају акте насиља у породици (нпр. лаке и тешке тјелесне повреде, угрожавање сигурности и сл.). Жртва (оштећени) је тада била суочена са ризиком поновљеног или већег злостављања након пријављивања кривичног дјела, односно подношења приватне тужбе, с обзиром на то да су жртва и насилник настављали и током самог поступка да живе заједно. Неријетко је жртва била изложена пријетњама од стране насилника, с циљем одустајања од кривичног гоњења. Прописивањем кривичног дјела насиље у породици и његовим процесуирањем по службеној дужности, овакве сметње су дјелимично отклоњене (Кесић, Жарковић и Аранђеловић, 2004: 5).

Док су доказна средства конкретно одређена у Закону о кривичном поступку, заједно са условима и начинима примјене, сам појам доказа није дефинисан нити једнозначно одређен. Професор Шкулић под доказима одређује податке чињеничне природе који произилазе из кривичнопроцесних радњи које су предузели субјекти кривичног поступка, а прије свега суд који једини изводи доказе у кривичном поступку, на основу којих се утврђује чињенично стање, а на основу којих се изводе кривичноправно релевантни закључци у погледу битних елемената кривичног дјела и кривичне одговорности, те избора, односно мјере конкретне кривичне санкције, када су за то испуњени потребни материјални и процесни услови, или се на темељу тих података извлаче одређени кривичнопроцесни закључци, при чему се такви закључци суда у процесном смислу уобличавају у оквиру одлуке којом се на законски регулисан начин рјешава предмет кривичног поступка (Шкулић: 2006: 192).

Да ли је поједини доказ, рецимо материјалне чињенице утврђене вршењем увиђаја или изјава свједока, значајнији, ријешено је теоријом о слободној оцјени доказа која је примијењена у нашем савременом законодавству. Тако суд, цијенећи све утврђене чињенице у поступку, водећи се логичним закључивањем и слободним судијским увјерењем доноси одлуку, односно, пресуђује у конкретној ствари. Посебан значај увиђаја као доказне радње код кривичних дјела која карактерише недостатак доказа у виду изјава свједока или пак одустанак свједочења лица која имају на то право, представља његова објективност и непромјењивост. Тако је подјела доказа по различитим мјерилима у савременом кривичном праву ирелевантна услијед принципа слободне оцјене доказа и слободног судијског увјерења.

Иако није у складу са начелом кривичнопроцесног права, слободног судијског увјерења у цијењењу доказне вриједности појединих доказа, криминалисти су сагласни да резултати прибављени увиђајем имају већу доказну вриједност од оних који су прибављени другим доказним

радњама, зато што се таквим чињеницама постиже објективна процјена ситуације на лицу мјеста, истражује и фиксира материјално чињенично стање и у знатној мјери умањује субјективност у процјенама која је карактеристична за персоналне изворе доказа (Симеуновић, 2004: 323).

МАТЕРИЈАЛНИ ИЗВОРИ

Закон о кривичном поступку на уопштен начин одређује сврху увиђаја и органе који га врше, без детаљног уређивања начина вршења. Криминалистичка теорија детаљно разматра и обрађује увиђај као истражну и криминалистичку радњу. Тако се у теорији увиђај дијели по фазама (статичка/динамичка), мјесту вршења, групи кривичних дјела по којима се врши и другим специфичностима. Увиђај се врши у затвореном или отвореном простору, односно, на мјесту гдје је извршено кривично дјело и гдје постоје трагови и чињенице битне за поступак. Тако се увиђај може вршити на лицу мјеста, односно, у простору и на предметима. Како је увиђај Законом о кривичном поступку одређен као истражна радња, вршење се проводи на основу Закона и није потребно додатно одобрење или други облик наредбе од стране тужиоца или суда за приступ одређеном простору или провођењу радњи које су неопходне да би се извршило непосредно чулно опажање, учовавање, фиксирање и документовање промјена и чињеница битних за кривични поступак и разјашњење кривичног дјела.

У криминалистичкој пракси постоји веома мали број кривичних дјела код којих се увиђај не врши (нпр. код џепних крађа, превара), па се слободно може рећи да је једна од основних истражних радњи увиђај на лицу мјеста извршеног кривичног дјела. На увиђају се откривају и фиксирају материјални трагови који су у непосредној вези са кривичним дјелом (Максимовић и Тодоровић, 1995: 153). Увиђај представља систем разноврсних криминалистичких радњи, којима се на основу одредаба Закона о кривичном поступку, на мјесту догађаја опажају (непосредно или посредно – уз учешће стручних лица или употребом специјалних инструмената криминалистичке технике) све битне околности наступјелог догађаја, проналазе, и у складу са криминалистичкотехничким правилима стручно обрађују трагови и предмети, уз мисаону реконструкцију кривичног догађаја, а у циљу прикупљања и регистровања (кроз записник и његове криминалистичке прилоге – скице, фотографије, видео-снимке итд.) свих криминалистички релевантних информација, ради разјашњења кривичног догађаја и прикупљања доказа (Алексић и Шкулић, 2004: 59).

Специфичност увиђаја и радњи вјештачења код кривичних дјела насиље у породици или породичној заједници огледа се у више аспеката,

и то: 1. Дјело је извршено између партнера или других чланова породице или породичне заједнице, углавном уз вршење вербалне или друге фактичке радње, од којих радњи употреба физичке силе, када настају тјелесне повреде или смрт, представља најтежи облик, и то су случајеви који се најчешће пријављују органима гоњења. Тјелесне повреде које се у пракси затичу код ових кривичних дјела су разноврсне, како по начину настајања, тако и по тежини, односно, облицима. Тако се код жртва најчешће затичу крвни подливи у предјелу лица, настали услјед удараца песницом или шаком, подливи у предјелу надлактице, врата, ногу, док се код починилаца затичу повреде у виду огреботина на лицу, рукама, или пак повреда у предјелу главе. 2. Најчешће мјесто извршења је породична кућа. Приликом вршења увиђаја, у случајевима када је пасивном субјекту нанесена тјелесна повреда или је узрокована смрт, затичу се трагови који указују на борбу, као што је преврнут намјештај, разбацан есцајг и други ситни предмети, трагови црвене боје који асоцирају на крв и други трагови који указују на борбу¹. 3. Несарадња чланова породице са полицијским службеницима приликом вршења увиђаја у унутрашњости куће (одбијање омогућавања улаза) и одбијање свједочења позивањем на право привилегованог свједока и 4. Вршење прегледа тијела и фиксирање повреда жртве насиља и починиоца. Вршење прегледа тијела пасивног субјекта овог кривичног дјела или осумњиченог лица има за циљ проналазак и фиксирање трагова кривичног дјела, односно, тјелесних повреда. Те тјелесне повреде код пасивног субјекта могу бити у облику крвних подлива, прелома, огреботина, посјекотина и друге, док се код извршиоца, осим сличних повреда, јављају и типичне нападачке повреде у предјелу предњег дијела шаке и огреботине услјед покушаја одбране и сл. У процесном смислу, битно је разликовати преглед тијела свједока (оштећеног) или осумњиченог који врши вјештак или стручно лице као што је мртвозорник, од прегледа тијела које врше овлашћена службена лица или тужилац приликом вршења процесне радње тјелесни преглед. Ови прегледи се разликују како у формалном основу, тако и у самом начину вршења. Преглед тијела у случају смрти, који врши мртвозорник на лицу мјеста, у складу је са чланом 159 и 168 Закона о кривичном поступку. У том случају мртвозорник, констатујући повреде и смрт врши радње као дио увиђаја и увиђајне екипе, за шта није потребна посебна наредба. Најзначајнију специфичност представља преглед тијела код лица која су жртве или извршиоци, а изразе вербално одбијање вршења прегледа и увиђаја на тијелу (Живковић, 2015).

Тјелесни преглед осумњиченог, односно оптуженог, ради утврђивања важних чињеница, може се предузети и против његове воље, док је тјелесни преглед других лица, према чл. 109, ст. 1, ЗКП, начелно могућ

¹ Том приликом затичу се типични трагови који настају код вршења кривичних дјела насилничког карактера.

само уз пристанак тог лица, али «уколико је нужно утврдити да ли се на његовом тијелу налази одређени траг или посљедица кривичног дјела» – могућ је и без његовог пристанка. Тјелесни преглед осумњиченог, односно оптуженог, може се, дакле, предузети ради утврђивања било које чињенице важне за кривични поступак, а осталих лица само ако на тијелу постоје одређени трагови или посљедице кривичног дјела. У одлуци *Врховног суда Хрватске, Кж 460/70*, указано је да се под наведеним условима може извршити и тјелесни преглед лица које има својство привилегованог свједока и без његовог пристанка (Бабић, Филиповић, Марковић и Рајић, 2005: 320). Вршењем увиђаја код насиља у породици, као доказним средством, утврђују се материјални докази који имају карактер непромјењивости, што у контексту субјективних доказа који се добијају кроз изјаве свједока и оштећеног, омогућава утврђивање чињеница које имају суштински значај за схватање кривичног догађаја, расвјетљавања свих релевантних околности које чине биће кривичног дјела и утврђивање релевантних чињеница.

Приликом вршења увиђаја лица мјеста код кривичних дјела насиље у породици или породичној заједници, често се испољавају грешке и слабости које се по Симеуновићу могу подијелити на: 1. грешке и слабости које се дешавају приликом обезбјеђења лица мјеста и у оријентационо-информационој фази увиђаја, 2. грешке и слабости које се јављају у статичкој фази увиђаја и 3. грешке и слабости које се појављују у динамичкој фази увиђаја, слабости које се испољавају приликом фиксирања и коришћења и примјене криминалистичкотехничких метода (Симеуновић, *Ibid.*: 322). Грешке које су наведене јављају се, прије свега, због непрофесионалног приступа кривичним предметима насиља у породици, од стране органа гоњења, гдје се сматра довољним доказом за утврђивање чињеничног стања конкретног кривичног дјела изјава свједока оштећеног или других свједока² који у почетним фазама поступка сарађују са органима гоњења, не позивајући се на право несвједочења и привилегованог свједока.

Тјелесни преглед јесте сваки преглед дјелимично или потпуно наог тијела или дијелова тијела који су нормално непокривени одјећом, у циљу утврђивања његовог стања. То је посебан преглед (увиђај) површине тијела ради проналажења одређених обиљежја (озледа, тетовирања, пјега и флека, младежа) или трагова кривичног дјела као што су подливи, трагови инјекција, трагови крви под ноктима, итд. (Бабић, Филиповић, Марковић и Рајић, *op. cit.*: 320). Како би се на стручан начин пронашле повреде или друге промјене на тијелу које имају значаја за кривични поступак, потребно је да такав преглед изврши лекар. За разлику од тјелесног прегледа, вјештачење тјелесних повреда врши се на основу

² Свједоци насиља у породици су најчешће и привилеговани свједоци услијед природе кривичног дјела и куће као најчешћег мјеста извршења.

члана 173, по наредби тужиоца и од стране стручног лица – вјештака или стручне установе. Тјелесни преглед разликује се од претреса у формалном основу, у сврси и начину вршења, као и субјектима према којима се може предузети. Тако се тјелесним прегледом, употребом медицинских помагала, од стручних лица, не врши претрага тјелесних шупљина у циљу проналаска скривених предмета, већ преглед искључиво служи за узимање потребних узорака у сврху проналаска повреда и других чињеница битних за поступак.

СУБЈЕКТИВНИ ИЗВОРИ

Жртве најчешће позивају полицију када су учиниоци овог кривичног дјела већ познати, сходно већ почињеном дјелу насиље у породици, када су жртве повријеђене од стране насилника, када насилник користи оружје и када је у алкохолисаном стању у тренутку вршења насиља у породици (Hirschel, Hutchison, 2001: 46–59, цитирано код Голубовић, 2014: 240). Поред наведеног, жртве осјећају страх од посљедица и освете учиниоца, страх од финансијске и материјалне несигурности и забринутост за дјецу (Horwitz, LaRussa-Trott, Santiago, Pearson, Cerulli, 2011: 617–625, цитирано код Голубовић, 2014: 242).

Оно што поступак доказивања код кривичног дјела насиље у породици или породичној заједници знатно разликује од других кривичних дјела општег криминалитета, јесте и чињеница да жртве насиља у породици често „одустају“ од поступка и прије него што пријава „стигне“ до јавног тужилаштва, тачније још у фази предистражног поступка. Догађаји се у таквим случајевима одвијају тако што на сумњу о постојању кривичног дјела насиље у породици указују службе хитне помоћи, центри за социјални рад, рођаци и пријатељи жртава или други грађани. Према подацима полицијске управе Панчево, већ у тој ситуацији, 70% оштећених не жели да поднесе кривичну пријаву, нити да гони учиниоца кривичног дјела, наглашавајући да жели да се осумњичени само „упозори“ на недозвољеност понашања чије су жртве (Боровић, Павлица и Жарковић, 2014: 281). Лице је у свом исказу свједока дужно да говори истину, а лажно свједочење је предвиђено као посебно кривично дјело. Са друге стране, свједок може одбити свједочење у складу са чланом 148 Закона о кривичном поступку у оним случајевима када је брачни и ванбрачни друг осумњиченог, родитељ или дијете, усвојилац или усвојеник, што и јесте најчешћи случај код насиља у породици, с обзиром на саму природу овог кривичног дјела.

За савремену кривичнопроцесну теорију и теорију доказивања уопште, карактеристичан је прилично скептичан став у односу на

вриједност доказа садржаних у исказима свједока, што можемо илустровати једним запажањем Т. Васиљевића: “У време инквизиторског поступка, кад је добио ширу примену, доказ сведоцима представљао је прогрес, јер се ширио на рачун ирационалних доказних средстава (разних врста божијих судова и заклетве) од којих је био боље и сигурније доказно средство, иако је и тада био праћен свим недостацима који га и данас прате. Данас је створен поуздан и довољно проучен закључак, да је сведочки исказ због грешака у перцепцији, сећању и репродукцији, због евентуалне немарности и због недовољне упућености судије у његову оцену, сасвим несигурно и опасно доказно средство” (Васиљевић. 1981: 367 у Шкулић. 2006: 245).

ПРИКАЗ И АНАЛИЗА УЧЕСТАЛОСТИ

У табеларним подацима за бањалучку регију, и то Министарства унутрашњих послова Републике Српске, Центар јавне безбједности Бања Лука и Округног тужилаштва Бања Лука, дат је приказ учесталости вршења насиља у породици или породичној заједници у односу на друга кривична дјела, као и приказ појединих процесних фаза из којих се могу извести закључци о ефикасности органа гоњења у доказивању овог кривичног дјела. У посебној табели дат је приказ броја кривичних дјела насиље у породици и вршења увиђајних радњи лица мјеста.

Приказ кривичних дјела и прекршаја насиље у породици и породичној заједници на подручју Центра јавне безбједности Бања Лука³, табела број 1

Година	2010.	2011.	2012.	2013.
Број КД Насиље у породици	68	52	60	118
Број извјештаја	67	52	59	114
Број осумњичених лица	71	54	59	122
Број прекршаја насиље у породици	732	673	885	Број случајева 442
Број захтјева за пок. прек. поступка	452	463	584	Број извјеш. на тужилачку одлуку 376

3 Министарство унутрашњих послова, Центар јавне безбједности Бања Лука број: 08-052-871/14 од 30. 12. 2014. године, по захтјеву за приступ информацијама.

Специфичности поступка доказивања кривичног дјела насиље у породици или ...

Број пријављених лица за прекршај	580	580	757	475
Број извршених увиђаја на лицу мјеста КД насиље у породици	18	9	9	28

Посматрањем табеларног приказа, уочава се да од укупног броја пријава које имају елементе насиља у породици или породичној заједници, у складу са Законом о заштити од насиља у породици или породичној заједници, удио кривичних дјела у односу на прекршаје износи 9,2%, а у највећем броју случајева је учинилац једно лице. Посматрано у постоцима, однос извршених кривичних дјела насиље у породици или породичној заједници, у односу на број извршених увиђаја по истом кривичном дјелу, јесте 26,4% случајева.

Приказ кривично дјело и прекршај – насиље у породици или породичној заједници за подручје Полицијске станице Прњавор⁴ за 2014. годину, табела број 2

<i>Година</i>	<i>Број КД насиље у породици</i>	<i>Број прекршаја насиље у породици</i>	<i>КД насиље у породици са лаким тјелесним повредама</i>	<i>КД насиље у породици са посљедицама одређеним као остало</i>
2014.	14	58	21	9

Анализом података једне полицијске станице, који се могу посматрати као репрезентативан узорак у односу на Центар јавне безбједности Бања Лука коме припада, уочава се да од укупно 72 безбједносна догађаја која имају обиљежје кривичног дјела или прекршаја, а односе се на насиље у породици или породичној заједници, постоје посљедице у виду лаких тјелесних повреда пасивног субјекта у 21 случају. У 9 случајева су наступиле посљедице које су у статистичком приказу представљене у рубрици „остало“. У добијеним подацима уочава се да других посљедица као што су убиство, силовање, тешке тјелесне повреде и др. није било. Посматрано у постоцима, од укупног броја догађаја у 41% су наступиле посљедице, од чега у 29% лаке тјелесне повреде.

Приказ кривичног дјела насиље у породици или породичној

⁴ Министарство унутрашњих послова, Ibid.

заједници за подручје Окружног тужилаштва Бања Лука⁵, збирно по годинама, табела број 3

Година	Укупно пријава у раду	Укупно истрага у раду	Наредбе о непокретању истраге	Обуставаљено истрага у току изв. периода	Подигнуто оптужница у току изв. периода	Потврђено оптужница у току изв. периода
2010.	153	102	1	32	58	58
2011.	153	109	5	24	81	78
2012.	140	106	7	32	68	64
2013.	241	162	2	58	90	83
Укупно	687	479	15	146	297	283

Посматрањем табеларног приказа података Окружног тужилаштва Бања Лука за кривично дјело насиље у породици или породичној заједници, уочава се позитивна тенденција да је у 2013. години за 71,49% већи број пријава у односу на 2010. годину. Податак који указује на квалитет чињеница које садржи изјвештај о почињеном кривичном дјелу насиље у породици или породичној заједници, јесте однос броја пријава у раду са бројем покренутих истрага. Тако је у 2010. години удио покренутих истрага у односу на број пријава у раду свега 66,6%, а у 2013. години 75,7%, док је удио потврђених оптужница 37,9%, односно 34,4%.

Приказ судских одлука за подручје Окружног тужилаштва Бања Лука⁶ по кривичном дјелу насиље у породици или породичној заједници, табела број 4

Година	Обустава поступка	Затворска казна	Новчана казна	Условна осуда	Укупно	Одбијајуће пресуде	Ослобађајуће пресуде	КД у стању неурачунљивости
2010.	2	8	14	47	71	2	1	
2011.	3	9	12	42	66	2	1	1
2012.	0	12	11	35	58	2	1	0
2013.	2	16	11	32	61	0	0	0
Укупно	7	45	48	156	256	6	3	1

Посматрањем табеларног приказа судских одлука, уочавају се квалитативни елементи казнене политике. Тако, од укупно 69 пресуда

5 Окружно тужилаштво Бања Лука, Одговор на захтјев за приступ информацијама, број ИТ-205/14, од 10. 10. 2014. године, са прилозима.

6 Акт Окружно тужилаштво Бања Лука, Ibid.

у којима је извршилац оглашен кривим, пресуде са казном затвора као санкцијом учествују са 11,5%, док од укупно 74 судске одлуке, одбијајуће и ослобађајуће пресуде учествују са 4%.

ЗАКЉУЧАК

Сложеност кривичног дјела насиље у породици или породичној заједници огледа се како у његовој вишеструкој друштвеној опасности, тако и сложености радњи извршења које су често чињене у стицају. Специфичност доказног поступка може се препознати кроз више проблема, и то: 1. Питање права привилегованог свједока и статистички подаци који указују на често позивање свједока и оштећених на то право, 2. Специфичност увиђајних радњи и 3. Тјелесни преглед свједока и извршиоца. Један од битних проблема у доказивању овог кривичног дјела јесте честа појава да се пасивни субјекат, односно жртва кривичног дјела позове на право привилегованог свједока, одбијајући да свој исказ да на суду, а у којем би свједочила о учињеном кривичном дјелу. Наиме, док жртва у почетној фази истраге у потпуности описује начин извршења кривичног дјела, свједочећи и на тај начин обезбјеђујући значајан дио чињеница којима се доказује извршење, у каснијој фази истраге она услјед разних околности одустаје од свједочења. Те околности су најчешће страх од поновљеног насиља, економска зависност, страх од реакције социјалне средине, од губитка дјецe и слично. Овом приликом је битно примјетити, као додатну отежавајућу околност у поступку доказивања, и чињеницу да се у највећој мјери дефиниција чланова породице подудара са дефиницијом лица која се могу позвати на право привилегованог свједока. У околности у којој свједок-жртва не прихвата даљу сарадњу, позивајући се на право привилегованог свједока, записник о саслушању који је сачињен у претходној фази истраге ће бити изузет из списка предмета и неће се моћи даље користити у поступку. Како се ова кривична дјела у пракси најчешће врше унутар породичних заједница, у стану или другом изолованом простору, у овој околности долази до губитка значајног доказног средства и немогућности ефективног доказивања чињеничног стања, услјед чињенице да нема других свједока. У наведеном случају, терет доказивања преноси се на друге истражне радње које се врше на самом почетку кривичног поступка, а посебно увиђају и тјелесном прегледу учиниоца и жртве. Одлука привилегованог свједока да не да изјаву, позивајући се на своје право, или његов каснији одустанак од свједочења у току истраге, органе гоњења не ослобађа обавезе провођења поступка доказивања чињеничног стања и оптужења. Расправа о томе да ли је интерес друштва декриминализовање

насиља у породици као друштвено неприхватљивог понашања за које је предвиђен законом утврђен поступак и санкција за учиниоце је илузорна, док се око оправданости одређивања као посебног кривичног дјела воде теоријске и стручне расправе. Такође, расправа о примјени или чак укидању института привилегованог свједока је, посматрајући са социолошког аспекта, криминалополитичког аспекта, као и контекста досадашње научне расправе на ту тему, такође неадекватна.

Вршењем интервјуа са полицијским службеницима који раде непосредно на расвјетљавању и доказивању кривичних дјела, може се закључити да приказани табеларни подаци са анализама не дају у потпуности преглед пријављених кривичних дјела и прекршаја насиље у породици и породичној заједници. Поред чињенице да се ради о великој тамној бројци, у пракси се значајан број пријава које имају обиљежја насиља у породици повуку од стране пријавитеља-свједока убрзо након пријаве и провођења првих полицијских радњи. У тим околностима, а у складу са чињеницом да ово кривично дјело карактерише чест недостатак материјалних доказа, од посебног је значаја квалитетна обрада лица мјеста и утврђивање материјалних чињеница. Посебан значај при утврђивању материјалних чињеница има увиђај као истражна радња.

Посматрањем табеларних приказа добијених од Окружног тужилаштва Бања Лука и Центра јавне безбједности Бања Лука, препознаје се чињеница да се увиђај лица мјеста извршеног кривичног дјела насиље у породици или породичној заједници врши у 26% случајева, док услјед чињења овог дјела посљедице наступају у 41% случајева, од чега су 29% лаке тјелесне повреде, а 12% припада групи „остале посљедице“, у које се не убрајају тешке посљедице као што су убиство, силовање, тешке тјелесне повреде и др. Анализирањем наведених показатеља може се закључити да се увиђајне радње не врше у довољном омјеру, посебно ако се узме у обзир горе наведено излагање које говори у корист чињенице да су материјални докази утврђени увиђајем често једини докази у даљем поступку гоњења извршиоца. Орган унутрашњих послова и тужилаштво не воде статистичке податке о вршењу појединих истражних радњи. Тако у добијеним табеларним подацима не постоји евиденција да ли је и у ком броју приликом обраде кривичних дјела насиље у породици или породичној заједници вршена истражна радња тјелесни преглед. Како лака тјелесна повреда, по узорку, чини 29% посљедица насиља у породици, поставља се питање да ли се и на који начин фиксира као посљедица кривичног дјела и чињеница која има доказни карактер. На основу непосредног истраживања и обављања интервјуа са полицијским службеницима који раде непосредно на обради ових кривичних дјела, може се закључити да се тјелесне повреде фиксирају кроз радњу увиђаја и криминалистичкотехничког прегледа без вршења формалне радње тјелесни преглед. Такође, паралелно са тим,

у надлежној здравственој установи лекар хитне помоћи врши преглед повријеђеног лица и сачињава озљедну листу (Живковић, 2015.).

Анализирањем радњи које се проводе на лицу мјеста извршеног кривичног дјела насиље у породици или породичној заједници, као и накнадних радњи на документовању, закључује се да се увиђај као основна радња не врши сваки пут када постоји околност и чињенице које се непосредним путем могу уочити, те да се уопште не врши формална истражна радња тјелесни преглед. Овакве обраде кривичних предмета имају за посљедицу ослањање, у поступку доказивања, на личне доказе, због чега често долази до одустанка свједока, што све укупно доводи до изостанка доказа и немогућности вођења даљег кривичног поступка.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић, М.; Марковић И.; Рајић З., (2005). *Коментари кривичних/казнених закона у Босни и Херцеговини*. Сарајево: Савјет/Вијеће Европе и Европска комисија, канцеларија Сарајево.
- Боровић, А.; Павлица, Н; Жарковић, М. (2014). Жртве насиља у породици као привилеговани сведоци, Тара: *Насиље у Србији, узроци, облици, последице и друштвене реакције, Зборник радова том 2*, Криминалистичко-полицијска академија и фондација Hanns Seidel.
- Голубовић, З. (2014). Детерминанте ефикасне полицијске интервенције и насиље у породици. Тара: *Насиље у Србији, узроци, облици, последице и друштвене реакције, Зборник радова том 2*, Криминалистичко-полицијска академија и фондација Hanns Seidel.
- Ђурђић, В.; Јовашевић, Д. (2006). *Кривично право, посебни део*. Београд: Номос.
- Живојин А.; Шкулић, М. (2004). *Криминалистика*. Београд: Досије.
- Кесић, Т.; Жарковић, М.; Аранђеловић, М. (2004). Примена фотографије у доказивању кривичног дела насиље у породици, Подгорица: *Expertus Forensis, година II број 3, Удружење судских вјештака Црне Горе. Veritas*.
- Максимовић, Р.; Тодоровић, У. (1995.) *Криминалистичка техника*. Београд: Полицијска академија Београд.
- Министарство унутрашњих послова Центар јавне безбједности Бања Лука број: 08-052-871/14 од 30. 12. 2014. године.
- Шкулић, М. (2006) *Кривично процесно право, општи део*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду и јавно предузеће „Службени гласник“.
- Шкулић, М. (2014) *Насиље у породици: неки проблеми законске инкриминације и судске праксе*. Тара: *Насиље у Србији, узроци,*

- облици, последице и друштвене реакције, Зборник радова том 2, Криминалистичко-полицијска академија и фондација Hanns Seidel.*
- Закон о заштити од насиља у породици, Службени гласник РС број 102/2012 од 5. 11. 2012. године.
- Закон о измјенама и допунама закона о заштити од насиља у породици, Службени гласник РС број 108/2013 од 10. 12. 2013. године.
- Закон о кривичном поступку Републике Српске, Службени гласник РС број 53/2012 од 11. јуна 2012. године.
- Кривични закон Републике Српске, Службени гласник РС број 49/2003 од 25. јуна 2003. године.
- Окружно тужилаштво Бања Лука, Одговор на захтјев за приступ информацијама, број ИТ-205/14 од 10. 10. 2014. године, са прилозима Породични закон, Службени гласник Републике Српске број 54/2002 од 27. августа 2002. године.
- Породични закон, Службени гласник Републике Српске број 54/2002 од 27. августа 2002. године.

SPECIFICS OF THE PROCEEDINGS PROVING A CRIME OF DOMESTIC VIOLENCE OR FAMILY COMMUNITY

Mirko Zivkovic, MA*

Abstract: The offense of domestic violence or family community, as it is legislatively defined in the Criminal Code of the Republika Srpska, is specific crime in many ways. Its specificity is reflected through social danger that it brings with itself, its substantive criminal definition and also through procedural and criminalistic actions necessary in proving this kind of offense. This paper (Specifics of the process of proving the crime of domestic violence or family community) aims to recognize the specificity of the process of proving this crime, to define, compare and put into the context the questions that arise in practice, all related to given and current legal and theoretical framework that police officers are referred to.

Keywords: **proof**, family, violence, physical injury, physical examination, victim, crime scene investigation.

* *Jurist master inspector Criminal Police, the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbian, a PhD student at the Faculty of Law in Nis; email: zivkovicmirko@gmail.com.*

ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈА КРИМИНАЛИСТИЧКИХ РАДЊИ И МЈЕРА

УДК: 343.123.1

DOI: 10.7251/BPGBL1215295M

Стручни рад

Александар Миладиновић*

Апстракт: Диференцијација криминалистичких радњи и мјера у стручној криминалистичкој, а поготово у кривичнопроцесној литератури није на завидном нивоу, што свакако има и одређене практичне импликације. Практични проблеми наведеног се најчешће конкретизују приликом перцепције криминалистичке информације, до које се дошло примјеном одређених оперативно-тактичких радњи и мјера, као доказне информације, односно доказа у формалном, кривичнопроцесном смислу, иако он није обезбјеђени истражним радњама. Наведеном изостанку теоријског елаборирања проблема, треба додати и терминолошку неуједначеност криминалистичких радњи и мјера, што уноси додатну забуну у актуелну криминалистичку праксу. Услед наведеног, у раду се настоје диференцирати криминалистичке радње и мјере традиционалном подјелом на оперативно-тактичке радње и мјере и на истражне радње, уз навођење и одређених диференцирајућих карактеристика.

Кључне ријечи: криминалистичке радње и мјере, оперативно-тактичке радње и мјере, истражне радње, доказ, криминалистичка информација, доказна информација.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

У свакодневном вршењу кривичне, али и других функција полиције, полицијски органи врше многобројне радње и мјере. Када је у питању кривична функција полиције, која се реализује кроз криминалистичку контролу и криминалистичку обраду, све те активности можемо посматрати као оперативне и доказне, те се тако и радње и мјере које се реализују у оквиру тих активности традиционално посматрају као оперативно-тактичке радње и мјере и истражне радње. Другим ријечима, све активности које полиција има по криминалитету могу да се подведу под оперативно-тактичке радње и мјере и истражне радње.

* *Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци; email: aaleksandarbl@yahoo.com.*

Критериј диференцијације криминалистичких активности полиције у оквиру спречавања и сузбијања криминалитета на оперативнотактичке радње и мјере и истражне радње јесте вишеструк: фаза кривичног поступка у оквиру којег се предузимају, овлашћење за предузимање, циљ предузимања, нормативна регулисаност и одређеност, кривичнопроцесни (доказни) значај...

Иако је ово традиционална подјела криминалистичких активности, она није заузела веће мјесто у криминалистичкој теорији и литератури, већ се диференцијација ове двије групације криминалистичких активности посматра као подразумевана. То, наравно, има и практичне импликације приликом планирања и предузимања ових радњи и мјера, усљед чега је неопходно диференцирати и нормативно, процесно, криминалистички, организационо и функционално одредити садржај, процедуру и домете конкретних групација ових криминалистичких активности.

У том контексту, најопштије посматрајући, криминалистичку активност бисмо могли посматрати као планирано, сврсисходно и циљано предузимање одређених криминалистичких средстава, метода, радњи и мјера у циљу спречавања или откривања конкретног кривичног дјела или извршиоца и у циљу прикупљања доказа релевантних за ефикасно вођење кривичног поступка за конкретно кривично дјело или конкретног извршиоца.

Надаље, у овом контексту, најопштије посматрајући криминалистичке радње и мјере, могли бисмо их одредити као све оне радње и мјере, односно активности које полиција и други органи кривичног гоњења сходно криминалистичкој науци и теорији, а у складу са законом и општим правним нормама, предузимају или у њима учествују у циљу откривања кривичног дјела и извршиоца, идентификације извршиоца, расвјетљавања и доказивања кривичног дјела и уопштено спречавања и сузбијања криминалитета. Из наведеног је видљиво да криминалистичке радње и мјере не предузима само полиција, већ могу и други субјекти кривичног поступка, али су оне везане примарно за полицију. Најважније карактеристике криминалистичких радњи и мјера јесу да је за њихово предузимање неопходно криминалистичко знање и да се оне предузимају као реакција на кривично дјело и на криминалитет, без обзира на то да ли се тај циљ посматра у формалним оквирима или у ширим, социјалним оквирима.

ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧКЕ РАДЊЕ И МЈЕРЕ

Свакако најучесталије активности полиције јесу радње и мјере које се у криминалистици традиционално називају оперативнотактичке радње и мјере.

Оперативно-тактичке радње и мјере су радње и мјере које полиција спроводи у вршењу свакодневних активности, не само у оквиру сузбијања кривичних дјела, већ и других негативних појава (асоцијалног понашања, прекршаја), као и у вршењу других послова и задатака из дјелокруга и надлежности полиције. Ове радње и мјере регулисане су, прије свега, Законом о полицијским службеницима и другим законима, као и низом подзаконских прописа. Такође, неке од ових мјера и радњи поменуте су и у ЗКП-у РС, с тим што нису детаљније разрађене, већ је полицији само дата могућност да их примјењује. Неке мјере и радње из ове групације нису уопште наведене у прописима, али проистичу из полицијског посла и сматрају се синонимом полицијске дјелатности. Циљ оперативно-тактичких мјера и радњи је превасходно превентивне природе (не само у превенцији кривичних дјела, већ свих облика асоцијалног понашања), али може имати и одређене репресивне аспекте (прикупљање криминалистички релевантних информација).

Под оперативно-тактичким радњама и мјерама се подразумева онај дио неформалних криминалистичких активности које полиција спроводи самоиницијативно у складу са општим правним начелима и са правилима криминалистике у циљу прикупљања одређених информација релевантних за спречавање и сузбијање криминалитета.

Оперативно-тактичке мјере и радње су активности које спадају у криминалистичке мјере и радње које, у складу са законским прописима и криминалистичким правилима, предузимају органи унутрашњих послова и други надлежни субјекти у циљу спречавања кривичних дјела, њиховог откривања и расвјетљавања, проналажења и лишења слободе учинилаца и обезбјеђења доказа (Кривокапић *et al.*, 2003: 115).

Криминалистичкотактичке радње и мјере називају се још и потражним или оперативно-тактичким радњама и мјерама и у ствари представљају оне радње и мјере које на основу овлашћења предузима полиција у преткривичном поступку, односно током криминалистичке контроле или криминалистичке обраде, с циљем спречавања извршења, односно откривања кривичног дјела и учиниоца, мада треба рећи да се током криминалистичке обраде могу предузимати и неке радње доказивања (Бошковић, Бошковић, 2007: 26).

Из наведеног је видљиво да аутори садржински слично перципирају ове радње и мјере, али им дају различите називе, односно ове радње и мјере различити аутори различито називају. Уколико додамо и називе који су заступљени у пракси, имамо конгломерат назива који се не могу посматрати као синоними, а што изазива забуну и у теоријском промишљању и продубљивању криминалистике, поготово хеуристичке и силогистичке криминалистике, а такође и у практичном криминалистичком поступању. Покушаћемо диференцирати појмовна одређења ових радњи и мјера која се могу срести у литератури и у пракси.

Поједини аутори ове мјере и радње називају криминалистичким, што је наравно тачно, међутим, проблем се појављује у томе што из наведеног произлази да истражне радње нису криминалистичке, односно ови аутори истражне радње не перципирају као криминалистичке већ као истражне односно кривичнопроцесне, запостављајући криминалистичку компоненту садржаја ових радњи. Другим ријечима, ове мјере и радње јесу криминалистичке, предузимају се у складу са криминалистичким правилима и предузимају их криминалистички органи, али и истражне радње такође садрже криминалистичку компоненту, јер се предузимају у складу са правилима криминалистике (увиђај је можда најбољи примјер за тако нешто). Уколико се томе дода и чињеница да и истражне радње најчешће предузимају полицијски органи, чини се да оперативно-тактичке радње и мјере није исправно називати (само) криминалистичким, јер су криминалистичке мјере и радње, поред оперативних, такође и истражне радње, што је јасно из чињенице да се предузимају у складу са криминалистичким правилима.

Оперативно-тактичке радње и мјере се називају и потражним мјерама. Ни за овај назив се не може рећи да је оправдан, поготово уколико се има у виду одређење потражне активности полиције и диференцијација потражне активности – потраге за лицима и стварима – потјере. У класичној криминалистичкој литератури се наводи да појам потраге није јединствено одређен у криминалистици. Потрага у ширем смислу те ријечи представља цјелину свих мјера које имају за циљ да открију извршиоца кривичног дјела и обезбиједи његово привођење кривичним санкцијама (Водинелић, 1996: 84). Из наведеног одређења потраге видљиво је да се она перципира у одређењу репресивне криминалистичке дјелатности полиције, односно као синоним за репресивну активност. У ужем смислу, под потрагом се подразумевају оне оперативно-тактичке мјере које служе за утврђивање извршиоца о чијој су личности познати извјесни подаци (није потребно да личност буде позната под именом) и његово хватање у циљу спровођења кривичног поступка. Надаље, даје се и одређење потражне дјелатности која се посматра као посебна активност органа унутрашњих послова којој је циљ проналазак непознатог боравишта или несталих ствари, као и прикупљање и пружање обавјештења о појединим околностима и стварима од важности за кривични поступак (Водинелић, 1996: 84). Потражну активност полиције као посебну криминалистичку активност садржински не треба поистовјећивати са потрагом за лицима и предметима за којима се трага, као полицијским овлашћењем. Поред различите нормативне регулисаности, потрага за лицима и предметима се односи на мјере и радње које се непосредно примјењују према лицима и предметима за којима се трага, усљед чега ова потрага представља само један сегмент мјера и радњи које обухвата потражна дјелатност.

Такође, потрагу за лицима и предметима не треба поистовјећивати ни са потјером, која би, у полицијским смислу, подразумијевала непосредно дистанционо кретање за лицем (осумњиченим) које бјежи у циљу његовог лишења слободе или са циљем предузимања другим полицијских мјера и радњи. Из овако посматране радње потјере, разумљиво је да би она могла да представља крајњу/крајње радње потраге за лицима, усљед чега се однос између потјере и потраге може посматрати као и однос између потраге за лицима и предметима и потражне дјелатности, при чему је појам потраге садржан у појму потражне дјелатности и чини само један његов дио (Иветић, Миладиновић, 2013: 260). Овим прегледом одређења и диференцијације потражне активности полиције, потраге за лицима и стварима и потјером види се неоснованост њиховог поистовјећивања с оперативно-тактичким радњама и мјерама. Наиме, потражна активност полиције (поготово уколико је посматрамо као класичну репресивну активност полиције као реакцију на кривично дјело) инкорпорира одређене оперативно-тактичке радње и мјере, али исто тако може да садржи одређене истражне радње (претресање). Потрага за лицима и стварима се најчешће реализује одређеним оперативно-тактичким радњама и мјерама и методама полиције, док потјера представља класичну полицијску фактичку активност. Резимирајући однос између термина потражне дјелатности полиције и оперативно-тактичких мјера и радњи, може се констатовати да се потражна активност реализује најчешће предузимањем само неких, најчешће одређених мјера и радњи оперативног карактера, али исто тако могу да се предузимају и одређене истражне радње, усљед чега се долази до закључка да је потражна активност репресивног аспекта, за разлику од оперативно-тактичких радњи и мјера које могу бити и превентивног карактера. Другим ријечима, однос између садржаја потражне дјелатности полиције и оперативно-тактичких радњи и мјера уопште није компатибилан садржински однос криминалистичке дјелатности, те се не може ни поистовјећивати, иако многе оперативно-тактичке радње и мјере чине суштину потражне активности полиције.

У контексту поменутог, треба навести и став у литератури који наводи да се опште оперативно-тактичке радње не могу поистовјећивати с потражним радњама, иако је то уобичајено. Разлог је, између осталог, недостатак законске дефиниције и неодређеност појма потражних радњи у теорији и непостојање прецизне границе између потражних и истражних радњи (Кривокапић, 1990: 114; Симоновић, Матијевић, 2007: 146).

У контексту наведених диференцијација, ради детаљнијег и потпунијег сагледавања терминолошког (а, самим тим, и садржинског) одређења оперативно-тактичких радњи и мјера, треба направити и осврт на одређење ових мјера и радњи као оперативних и/или тактичких.

Уколико подјелу криминалистике посматрамо кроз традиционалну трипартитну диобу, разумљиво је да се све криминалистичке радње и мјере (и оперативно-тактичке и истражне) изучавају (уопштено) у оквиру криминалистике тактике, усљед чега се одредница "тактичке" чини разумљивом. Спорније је одређење прве карактеристике у термину. Често се оперативно-тактичке радње и мјере називају (само) оперативним радњама (и мјерама) или оперативном активношћу. И један и други термин сматрамо неадекватним. Традиционално су се оперативним радњама и мјерама називала оперативно-тактичка и техничка средства и методи полиције и оперативне везе. Доношењем ЗКП 2003. године, садржај одређених оперативно-техничких средстава и метода полиције је нормиран као посебне истражне радње, чиме су ове мјере и радње добиле и процесну валидност, не изгубивши, наравно, ни оперативну. Изван кривично-процесне регулисаности, од некадашњих оперативно-техничких средстава и метода полиције остале су оперативне везе (уколико их не посматрамо садржински у оквиру посебне истражне радње коришћење информатора, јер су информатори само једна од врста оперативних веза). Криминалистички садржај мјера и радњи (посебних истражних радњи и оперативних веза) је предмет проучавања криминалистике оперативне (Бошковић, Матијевић, 2007). Ове мјере и радње се називају (само) оперативним мјерама и радњама, иако су неке од њих (као посебне истражне радње) прописане и као истражне радње, односно имају, поред оперативног, и доказни карактер. Оне чине суштину и садржај оперативног рада посматраног у ужем смислу (Матијевић, Митровић, 2011: 12). С друге стране, посматрајући оперативни рад у ширем смислу, долазимо до етимолошког основа термина оперативно-тактичких радњи и мјера, јер су оне управо оперативног карактера (Кривокапић, 2008: 53) и не исцрпљују се само у мјерама и радњама које су предмет проучавања криминалистике оперативне, већ подразумевају све оне криминалистичке мјере и радње оперативног карактера (што је предмет проучавања криминалистике тактике). Наравно, неке од ових мјера и радњи оперативног карактера имају изражену и криминалистичкотехничку компоненту (попут дактило-клопки), из чега би се могао извући и закључак да би ове мјере и радње оперативног карактера требало називати оперативно-тактичким и техничким мјерама и радњама (Максимовић *et al.*, 1998). Међутим, чињеница је да се и оне радње и мјере које у себи инкорпорирају и одређени садржај криминалистичке технике, предузимају у складу са уопштеним правилима криминалистике тактике, усљед чега се чини сувишним називати их и техничким радњама и мјерама (јер се то подразумева).

Набројати све оперативно-тактичке мјере и радње чини се немогућим, поготово уколико се има у виду да се у новије вријеме, захваљујући продору

науке у активности полиције, примјењују и нове методе, односно средства која, по свом садржају, такође представљају оперативно-тактичке радње и мјере полиције. Усљед тога, дати коначан списак оперативно-тактичких радњи и мјера се чини претенциозним (Иветић, Миладиновић, 2013: 103). Законом о кривичном поступку РС су поменуте само неке радње оперативног карактера, попут прикупљања потребних изјава од лица; позивања лица; прегледа превозних средстава, путника и пртљага; ограничења кретања на одређеном простору за вријеме потребно да се обави одређена радња; утврђивање идентитета лица и предмета; расписивање потраге за лицем и стварима за којима се трага; претраживање одређених објеката и просторија државних органа, јавних предузећа и установа и увид у одређену њихову документацију, задржавање на лицу мјеста, лишење слободе, фотографисање и дактилоскопирање осумњичених и других лица и јавно објављивање фотографије осумњичених. Поред ових наведених мјера и радњи, у ЗКП-у је наведено да полиција може предузети и “друге потребне мјере и радње”, на основу којих се може диференцирати основ за предузимањем других оперативно-тактичких радњи и мјера које нису наведене у ЗКП, као што су: прикупљање обавјештења обављањем информативних разговора, легитимисање, провјера и утврђивање идентитета, криминалистичка провјера, провјера алибија, разни облици ограничења слободе кретања (засједа, блокада, рација), употреба посебно дресираних паса, опсервација, праћење, постављање криминалистичких клопки, (појачани) надзор над одређеним објектима или лицима, коришћење “јавних извора”, коришћење полицијских извора, међу којима су најзначајније разне евиденције оперативног карактера. Поред ЗКП, Законом о полицијским службеницима РС су прописана полицијска овлашћења која предузета у криминалистичке сврхе и по криминалистичким правилима представљају оперативно-тактичке радње и мјере. Такође, и неки други закони прописују одређена овлашћења полиције која се могу перципирати као оперативно-тактичке радње и мјере.

ИСТРАЖНЕ РАДЊЕ

Дјелатност суда при утврђивању чињеничног стања састоји се у утврђивању одлучних чињеница, како су се заиста одиграле у стварности, односно како постоје у стварности (конкретно чињенично стање) и

у закључивању да ли се тако утврђено чињенично стање подудара са апстрактним чињеничним стањем описаним у норми (апстрактно чињенично стање). Правна оцјена састоји се у оцјени да ли на утврђено чињенично стање треба примијенити у норми садржану санкцију. Утврђивање чињеничне ситуације постиже се предузимањем радњи доказивања (Симовић, Симовић, 2011: 199).

За разлику од оперативно-тактичких радњи и мјера, истражне радње су нормативни појам, јер су, као такве, поменуте и прописане и у ЗКП. Међутим, треба рећи да се у ЗКП, поред истражних радњи, као нормативног појма, помињу и радње доказивања, односно поглавље (глава) ЗКП у којим се наводе и нормирају истражне радње носи управо овај назив, а не назив истражне радње. Међутим, у ЗКП, мимо овог поглавља, углавном се помиње термин истражне радње. У литератури се овај термин, којим се мијења, односно уводи својеврсни термилошко-нормативни паралелизам у традиционални појам истражних радњи, критикује, мада се и у новијој литератури може примијетити овај паралелизам.

У ЗКП се више не користи термин истражне радње, на некада уобичајен начин, а уместо тога се употребљава израз радње доказивања, чији се нормативни садржај не излаже у оквиру одјељка о истрази, већ унутар општих одредаба, што се оправдава тиме да се оне односе како на истрагу, тако и на остале фазе поступка. Законодавац ипак у више наврата у осталом тексту ЗКП користи термин истражне радње. Радње доказивања представљају одређене кривичнопроцесне активности. Сам термин "радње доказивања" није сасвим коректан, јер се само неким од ових радњи врши доказивање, односно докази изводе, док се другим докази прикупљају, обезбјеђују, односно прибављају итд. Другим ријечима, ове кривичнопроцесне радње се на основу значаја који им даје ЗКП потпуније могу дефинисати као доказне радње, те тај термин има далеко више оправдања, од оног за који се, по свему судећи, прилично брзоплето определијелио законодавац (Шкулић, 2009: 195).

Радње за чије предузимање су стриктно одређени услови, начин њиховог вршења, права и дужности субјеката према којима се предузимају и начин њиховог биљежења, а које се могу презентовати у кривичном поступку и на којима се, под законом прописаним условима, може засновати пресуда јесу радње доказивања (Кесић, 2014: 49).

Радње доказивања (истражне радње) се често и у литератури поистовјеђују с доказним средствима. Наиме, доказним средствима се означавају начини или методе чијом примјеном суду кривичном поступку изводи доказе, односно стиче доказне закључке у погледу постојања или непостојања одређених кривичноправно или кривичнопроцесно релевантних чињеница, а то се у основи своди на предузимање одређених доказних радњи, и то не само оних које се у ЗКП утврђују

као радње доказивања, већ и других радњи којима се може остварити доказивање (Шкулић, 2009: 184). Доказно средство или доказна радња је процесна радња као систем кривичнопроцесно регулисаних средстава, начина и метода утврђивања и спознаје стварности која се користи ради откривања, фиксирања, асервирања, провјере, оцјене и коришћења доказних информација или доказа одређене врсте. Она сама по себи ништа не доказује, тј. индиферентна је према доказу (Модли *et al.*, 2008: 117). Доказна радња, односно доказно средство (како је називају процесуалисти), процесна је радња предузета у складу са Законом о кривичном поступку, и од стране по Закону овлашћеног субјекта, с циљем утврђивања доказне информације и њеним фиксирањем (Симоновић, Матијевић, 2007: 106).

Истражне радње (радње доказивања) су прописане искључиво Законом о кривичном поступку. Циљ истражних радњи је да се на прописан начин (уз закониту форму и садржај предузете радње) прикупе и обезбиједи докази неопходни и релевантни за вођење кривичног поступка. Такође, за разлику од оперативно-тактичких радњи и мјера, истражне радње су одређене у ЗКП-у, односно начин и услови примјене, форма и садржина сваке радње је детаљно прописана. Свако непоступање по прописаним правилима представља немогућност коришћења прикупљених доказа у кривичном поступку, а у одређеним ситуацијама и дисциплинску, па и кривичну одговорност полицијског службеника који је предузео радњу.

Суштина истражних радњи је да се њима прикупљају докази, прво у погледу да ли је извршено дјело кривично дјело, потом које је кривично дјело у питању, као и ко је извршилац наведеног кривичног дјела. Сви докази који указују на наведено морају се прикупити истражним радњама, и то само на начин који је прописан у ЗКП-у (Иветић, Миладиновић, 2013: 108).

ДИФЕРЕНЦИРАЈУЋЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧКИХ РАДЊИ И МЈЕРА И ИСТРАЖНИХ РАДЊИ

Анализирањем одређења оперативно-тактичких радњи и мјера и истражних радњи, могу се примјетити одређене диференцирајуће карактеристике међу њима. То су нормативно термилошко (не) одређење и регулисаност законом, одређеност у ЗКП-у, циљ предузимања, процедура предузимања, документовање предузете радње, одобрење за предузимање радње, доказна вриједност предузете радње, односно резултата саме радње, фаза криминалистичке (и кривичнопроцесне) дјелатности у оквиру које се предузимају...

За разлику од истражних радњи, које су нормативни појам, у ЗКП се нигдје не помиње израз оперативно-тактичке радње и мјере, што је и разумљиво, јер оне нису нормативни, већ криминалистички термин. Наравно, то не значи да се садржајно ове радње и мјере не помињу у закону, па чак и у ЗКП, али сам израз се не помиње. У одређеним законским и подзаконским актима, оперативно-тактичке радње и мјере се различито називају. У ЗКП се не даје њихов назив, већ се даје преглед мјера и радњи које су полицијски службеници овлашћени да предузимају, уз навођење да могу, мимо тих мјера и радњи, предузимати и друге мјере и радње. Надаље, у Закону о полицијским службеницима даје се преглед полицијских овлашћења која углавном потпадају под садржај оперативно-тактичких радњи и мјера...

С друге стране, иако ЗКП не даје дефиницију истражних радњи, термин истражних радњи (или радњи доказивања) се помиње. Закон о кривичном поступку прописује истражне радње (које можемо назвати конвенционалним, општим или класичним истражним радњама) и посебне истражне радње. Ради елиминисања евентуалне забуне, треба поменути да су одређене активности полиције, које се садржински поклапају са истражним радњама, регулисане и неким другим законским или подзаконским прописима, међутим, оне не представљају истражне радње, већ неке друге радње (полицијска овлашћења). Примјер за наведено јесте привремено одузимање предмета које је ЗКП-ом прописано као истражна радња, а Законом о полицијским службеницима РС као полицијско овлашћење (Миладиновић, 2014а: 186).

У криминалистичком, а не у нормативном смислу, само неке оперативно-тактичке радње и мјере су поменуте у ЗКП-у, док их већина није ни поменута у овом закону, већ су регулисане неким другим законима. Штавише, одређене оперативно-тактичке радње и мјере уопште нису регулисане законом, већ интерним полицијским подзаконским прописима. Из овог не треба извучити погрешан закључак да је њихово предузимање, основ и начин предузимања препуштен слободној и дискреционој оцјени полиције или самог полицијског службеника. Напротив, без обзира на то што нису регулисане ЗКП-ом већ неким другим законом или уопште нису регулисане законом, већ подзаконским актом, то никако не значи да их полиција произвољно предузима, већ се приликом њиховог предузимања мора придржавати општих уставних начела, те се не смију кршити одредбе других закона (прије свега, одредбе кривичног законодавства), превасходно, не смију се ограничавати или угрожавати туђа права и слободе, мимо законом предвиђених изузетака, нити се смију кршити други закони и прописи.

Циљ предузимања оперативно-тактичких радњи и мјера може бити и превентивног и репресивног карактера, док је циљ реализације истражних радњи искључиво репресивног карактера. Циљ предузимања

оперативно-тактичких радњи и мјера репресивног карактера јесте прикупљање одређених криминалистички релевантних информација и сазнања о конкретном кривичном дјелу или о конкретној криминалној активности, мада се и приликом предузимања оперативних радњи и мјера превентивног карактера може доћи до одређених криминалистички релевантних информација и сазнања о припреманим, планираним или већ извршеним кривичним дјелима и о њиховим извршиоцима. С друге стране, искључиви циљ предузимања истражних радњи јесте прикупљање доказа релевантних за вођење конкретног кривичног поступка за конкретно кривично дјело. У овом случају, сам процес доказивања треба посматрати и кроз проналажење, идентификовање, фиксирање, документовање, изузимање, обезбјеђивање и извођење доказа, како прије главног претреса (у истрази), тако и на самом главном претресу (Шкулић, 2009).

Под детаљним прописивањем процедуре предузимања истражне радње подразумијева се одређење релевантних субјеката радње (ко је може предузети, ко мора бити присутан, а ко може бити присутан), основ предузимања, начин реализације, изузеци од устаљеног тока процедуре, права и обавезе субјеката, активности након реализоване радње... Процедура предузимања је детаљно прописана за већину истражних радњи у ЗКП-у. Класичан примјер за наведено јесте претресање, гдје је у ЗКП-у прописан основ претресања, субјекти претресања, начин реализације претресања, одређени изузеци од редовног начина претресања, права и обавезе лица које врши претресање, субјеката претресања, осумњиченог, власника објекта претресања, начин документовања радње... Слично је и са осталим истражним радњама. Као изузетак од детаљног прописивања процедуре предузимања истражне радње може се посматрати увиђај, што је и разумљиво уколико се има у виду природа ове истражне радње, околности у којима се предузима и њен криминалистички садржај. С друге стране, процедура предузимања оперативних радњи и мјера уопште није регулисана законским прописима, док је процедура предузимања само одређених оперативних радњи и мјера детаљније прописана подзаконским прописима, а за неке уопште није ни прописана. Могућност злоупотребе одређених оперативних радњи и мјера је свакако иницирала и потребу детаљнијег прописивања процедуре реализације тих мјера и радњи. Непридржавање тих прописа подразумијева дисциплинску, а у одређеним случајевима и кривичну одговорност полицијских службеника који су наредили или реализовали конкретну оперативну радњу или мјеру. Међутим, изостанак подзаконског интерног регулисања процедуре предузимања других оперативних радњи или мјера не треба релативизирано посматрати, те сматрати да оне подлијежу својеврсном волунтаристичком приступу приликом

њиховог планирања и реализације. Напротив, иако њихово предузимање и сама реализација нису регулисани нормативним актима (нпр.: криминалистичке клопке), оне се морају планирати и предузимати у складу са правилима криминалистике.

У актуелној криминалистичкој пракси поступања приликом предузимања криминалистичких радњи и мјера (и оперативно-тактичких и истражних), чињеница је да их углавном предузима полиција. Међутим, и овдје је евидентна подјела између оперативно-тактичких радњи и мјера и истражних радњи. Наиме, када је у питању диференцијација ових мјера на основу субјеката овлашћених за одобравање и предузимање ових мјера, евидентна је разлика. Оперативно-тактичке радње и мјере су у искључивој надлежности полицијских органа и полицијски службеници их предузимају самоиницијативно и по властитој процјени, наравно уколико су претходно испуњени одређени услови (прописани законом или подзаконским актима) или уколико су испуњени одређени услови које предвиђа криминалистичка наука. Предузимање конкретних оперативно-тактичких радњи и мјера полицији не може нико наредити, пошто су оне оперативног карактера и као такве у изворној надлежности полиције.

Различита је ситуација код субјеката надлежних за предузимање истражних радњи. Ова надлежност је подијељена између овлашћених службених лица, тужиоца и суда. Сходно нормативном оквиру, овлашћена службена лица су овлашћена на предузимање одређених истражних радњи, уз претходно испуњавање одређених услова или основа сумње, као и накнадно обавјештавање тужиоца о предузетим радњама. Међутим, обавјештавање тужиоца не представља основ за предузимање конкретне радње, већ је дужност обавјештавања потребна да тужилац сазнајно дјелује у оперативном, односно чињеничном дијелу предузимања радњи и мјера на прикупљању и обезбјеђивању доказа, података и обавјештења у односу на извршиоца и конкретно кривично дјело за које ће касније предузети правне радње гоњења. Из наведеног произлази да је предузимање одређених истражних радњи, под одређеним условима прописаним законом, службена законска дужност и директно – изворно овлашћење полиције (Шикман, 2012: 72).

Мимо наведених случајева, за које би се могло рећи да представљају изузетак у ЗКП-у али правило у практичном поступању полиције, поготово прије формалног почетка истраге, надлежност око предузимања, као и надлежност са наређивањем предузимања конкретних истражних радњи има тужилац (изузетно, и суд). Тужилац, као “менаџер истраге”, има овлашћење да сам предузима конкретне истражне радње или да овласти полицијске органе да предузму конкретне истражне радње. Из наведеног је видљива диференцијација криминалистичких радњи и мјера на основу субјекта који има овлашћење за њихово предузимање.

Код оперативно-тактичких мјера и радњи то је у надлежности полиције, док је код истражних радњи то надлежност тужиоца. У овом контексту треба додати да овлашћење за предузимање одређених истражних радњи, без налога тужиоца, има и полиција, уз претходно испуњавање одређених услова, али је ово овлашћење полицији постављено изузетно рестриктивно.

Исто тако, законом је омогућено извођење доказа и од стране суда предузимањем одређених истражних радњи, услед чега би се могло рећи да и суд, у одређеним случајевима, има надлежност за предузимање истражних радњи. Међутим, наведена надлежност за предузимање истражних радњи, мимо налога и знања тужиоца, изузетно је ријетка и представља изузетак и у закону, а поготово у пракси.

Треба навести да се оперативно-тактичке радње и мјере предузимају и у склопу криминалистичке контроле и у склопу криминалистичке обраде, као организованих облика криминалистичке дјелатности, док се истражне радње предузимају искључиво у оквиру криминалистичке обраде. У криминалистичкој обради предузимају се не само опште оперативно-тактичке мјере и радње, већ и радње доказивања, с тим што се опште предузимају, по правилу, на почетку и током криминалистичке обраде, а радње доказивања, по правилу, на крају, кад затреба обраду финализирати на вриједност доказа, или пак у покренутом кривичном поступку (Симоновић, Матијевић, 2007: 146). Из наведеног бисмо могли перципирати и закључак да се оперативно-тактичке радње и мјере везују за хеуристичку криминалистику, док се истражне радње перципирају за силогистичку криминалистику. Условно посматрано, хеуристичка криминалистика обухвата активности полиције по криминалитету до основа сумње да је извршено кривично дјело или у погледу лица као извршиоца кривичног дјела. Следствено наведеном, ово поступање најчешће подразумијева примјену оперативно-тактичких радњи и мјера и одређених полицијских овлашћења која се садржински поклапају с оперативно-тактичким радњама и мјерама или мјерама процесне принуде (иако формално не потпадају под те мјере). Насупрот хеуристичкој криминалистици или као наставак активности предузетих у оквиру садржаја хеуристичке криминалистике, појављује се силогистичка криминалистика. Наиме, силогистичка криминалистика обухвата садржај релевантних субјеката кривичног поступка (не само полиције), примарно органа кривичног гоњења у циљу прикупљања доказа у погледу постојања и конкретизације кривичног дјела, као и у погледу доказивања кривице осумњиченог извршиоца кривичног дјела. Силогистичка криминалистика се назива још и доказном криминалистиком, криминалистиком кривичног поступка и криминалистиком процесних (истражних) радњи, а с обзиром на њену улогу, значај и релевантне субјекте кривичног поступка, можда је

најбоље назвати је кривичнопроцесном криминалистиком. Међутим, ову подијељеност не би требало посматрати кроз фазе кривичног поступка, јер је разумљиво да се у току истраге (неријетко и након истраге) предузимају истражне радње, али исто тако полиција током истраге предузима и оперативно-тактичке радње и мјере (Миладиновић, 2014б: 327).

Код оперативно-тактичких радњи и мјера, након њиховог предузимања најчешће није потребно сачињавати акт о примјени, садржају примјене или резултатима примјене ових мјера, а и уколико се сачињава, акт није формализован, нити кривичнопроцесног карактера (службена забиљешка, информација, интерни извјештај, анализа, аналитички извјештај...). С друге стране, након предузимања истражних радњи, обавезно је сачињавање одговарајућих аката (најчешће, записника или потврде), и то на начин (форма и садржина) како је прописано законом.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Диференцијација оперативно-тактичких радњи и мјера и истражних радњи је битна с обзиром на доказну снагу и процесну валидност и употребљивост резултата једне и друге групације криминалистичких активности. Несумњиво је да и једна и друга групација имају оперативну вриједност, али је битно другачији случај када је у питању употребљивост резултата до којих се дошло примјеном једне и друге групације.

Резултат реализоване истражне радње, у виду формализованог одговарајућег акта, може да се користи као доказ на суду, што је посебно карактеристично за оне истражне радње које се, по природи, не могу поновити у истим условима или околностима, као што је случај са увиђајем. Другим ријечима, записници, потврде и други акти сачињени поводом реализоване истражне радње, у складу са ЗКП-ом, могу да се користе као доказ на суду. Такође, сви трагови и предмети до којих се дође примјеном истражних радњи могу да се користе као доказ на суду.

С друге стране, резултат реализоване оперативно-тактичке радње или мјере не може да се користи као доказ у току кривичног поступка. Наведено нема изузетка, чак ни у случајевима (који у пракси нису ријетки) када одређена информација, траг или предмет до којег се дође примјеном оперативно-тактичких радњи и мјера у гносеолошком (спознајном), логичком, криминалистичком смислу и јесте доказ, међутим, да би таква информација, траг или предмет имали снагу доказа у кривичнопроцесном смислу и да би се могли користити као доказ у кривичном поступку, они се морају "обући у процесно рухо", и то управо примјеном одговарајуће

истражне радње. Другим ријечима, оперативно-тактичким радњама и мјерама се долази до одређених криминалистичких информација које (могу да) представљају доказ у логичком, спознајном смислу, међутим, да би се као такви могли користити као доказ у кривичном поступку, морају се истражним радњама прикупити, фиксирати, изузети, обезбиједити и у току главног претреса извести како би се на њима могла заснивати судска одлука.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошковић, М., Бошковић, А., (2007). *Криминалистика*. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту.
- Бошковић, М., Матијевић, М., (2007). *Криминалистика оператива*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Водинелић, В., (1985). *Криминалистика – откривање и доказивање*. Скопље: Факултет за безбједност и друштвену самозаштиту.
- Водинелић, В., (1996). *Криминалистика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Иветић, С., Миладиновић, А. (2013). *Јавна безбједност*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Кесић, Т., (2014). *Међународни стандарди поступања полиције у кривичним стварима*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Кривокапић, В., (1990). *Криминалистика – општи део*. Београд: Научна књига.
- Кривокапић, В. (2008). *Увод у криминалистику*. Београд: Народно дело.
- Кривокапић, В.; Жарковић, М.; Симоновић, Б. (2003). *Криминалистика тактика*. Београд: Виша школа унутрашњих послова.
- Максимовић, Р., Бошковић, М., Тодорић, У., (1998). *Методe физике, хемије и физичке хемије у криминалистици*, Београд: Полицијска академија.
- Матијевић, М., Митровић, Д., (2011). *Криминалистика оператива*. Бања Лука: Интернационална асоцијација криминалиста.
- Миладиновић, А., (2014). Размјена теоријских знања и практичних искустава везаних за рад по моделу тужилачке истраге и концепту адверзарног кривичног поступка. Александар Р. Ивановић (ур.). *Активности полиције према Закону о кривичном поступку Републике Српске*. Интернационални универзитет у Новом Пазару и Интернационална асоцијација криминалиста Бања Лука, 172–194.
- Миладиновић, А. (2014). Силогистичка криминалистика. *Безбједност – Полиција – Грађани*, 3–4/14, 327–343.
- Модли, Д.; Шуперина, М.; Корајлић, Н. (2008). *Рјечник криминалистике*. Загреб: Струковна удруга криминалиста.

- Симовић, М., Симовић, В., (2011). *Кривично процесно право*. Бања Лука: Интернационална асоцијација криминалиста.
- Симоновић, Б., Матијевић, М. (2007). *Криминалистика тактика*. Бања Лука: Интернационална асоцијација криминалиста.
- Шкулић, М., (2009). *Кривично процесно право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Шикман, М., (2012). Криминалистичко-кривично процесне карактеристике истраге према Закону о кривичном поступку у протеклој деценији. Миле Матијевић (ур.). *Нека искуства полиције у истрази – Осврт на актуелно кривичнопроцесно законодавство у Републици Српској*. Интернационална асоцијација криминалиста Бања Лука, 66–81.

DIFFERENTIATION OF CRIMINALISTICS ACTIONS AND MEASURES

Aleksandar Miladinovic*

Abstract: Differentiation of criminalistics measures and actions in criminalistics, especially in criminal proceedings literature is not satisfactory, which certainly has some practical implications. Practical problems mentioned most frequently made concrete in the perception of criminalistics information, which had been applying certain operational-tactical measures and actions, as evidence information or evidence in formal, criminal procedural terms, although he has not provided investigative activities. The aforementioned lack of theoretical elaboration of problems, you should add the terminology and present lack of uniformity of criminalistics measures and actions, which adds more confusion to the current criminal law. Due to the above, the paper seeks to differentiate criminalistics measures and actions to the traditional division of operational-tactical actions and measures and investigative actions, stating the specific differentiating characteristics.

Keywords: criminalistics measures and actions, operational and tactical actions and measures, investigative actions, evidence, evidentiary information.

* Police College, University of Banja Luka; email: aaleksandarbl@yahoo.com.

КАЗНЕНИ БОДОВИ КАО ПРЕКРШАЈНА САНКЦИЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

УДК: 343.241(497.6 RS)	DOI: 10.7251/BPGBL1215311R	Стручни рад
------------------------	----------------------------	-------------

Дејан Рикић*
Дајана Мандић**

Апстракт: Међународним стратешким документима о безбједности саобраћаја, прије свега Резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација број 64/255, од 10. маја 2010. године, проглашава се деценија акције за безбједност саобраћаја на путевима, са циљем да се стабилизује, а потом смањи предвиђени ниво броја погинулих у саобраћају на путевима широм свијета, путем повећања активности које ће се спроводити на националном, регионалном и глобалном нивоу. Глобалним планом деценије акције за безбједност саобраћаја (2011–2020) дефинишу се општи циљеви, те пет стубова (колона) у оквиру којих је потребно предузимати мјере с циљем унапређења безбједности саобраћаја. Међу тим колонама истиче се стуб број 4, који се односи на унапређење понашања учесника у саобраћају. Унапређење понашања учесника у саобраћају у нашим условима у највећој мјери се ослања на унапређење система санкција, те њихову досљедну примјену од стране саобраћајне полиције. У складу са тим, у овом раду ће бити дефинисани казнени бодови као једна од санкција која се изриче починиоцима прекршаја и којом се жели кориговати и унаприједити понашање учесника у саобраћају.

Кључне ријечи: безбједност саобраћаја, казнени бодови, санкције, прекршаји.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Једна од прекршајних санкција које се изричу починиоцу прекршаја у складу са Законом о прекршајима Републике Српске и Законом о основама безбједности саобраћаја на путевима Босне и Херцеговине (у даљем тексту: ЗоОБС БиХ) јесу и казнени бодови. С обзиром на проблеме који се појављују приликом извршења прекршајних санкција починиоцима

* Јединица за основну обуку – Полицијска академија Бања Лука, email: dejanrikic@live.com

** Студент мастер студија на правном факултету Универзитета у Београду.

прекршаја, увођење казних бодова у систем прекршајних санкција представља значајан корак напријед. С обзиром на то да возачи у нашим условима не прихватају и занемарују ризик од саобраћајне незгоде услед непоштовања прописа, једини начин да коригујемо њихово понашање те да их, на неки начин, „приморамо“ на поштовање прописа јесте заштравање система санкција починиоцима прекршаја, те њихова досљедна примјена. Због тога је потребно повећати ризик кажњавања откривених прекршаја (Ркаж./откр.) који се добија као производ ризика заустављања, контроле, откривања и кажњавања :

Ркаж=Рзауст.*Рконт/зауст.*Роткр/зауст.*Ркаж/откр

<1>

(Липовац, 2008:140)

Како бисмо у потпуности задовољили наведени ризик кажњавања откривених прекршаја, потребно је да имамо ефикасан систем прекршајних санкција у складу са важећим законодавством. Прекршајне санкције које се према Закону о прекршајима Републике Српске (Закон о прекршајима-ЗОП, Службени гласник РС, бр. 63/14, чл. 36, ст. 1) могу изрећи починиоцу прекршаја су :

1. казне,
2. казнени бодови,
3. мјере упозорења,
4. заштитне мјере и
5. васпитне мјере

С обзиром на то да се овај рад фокусира на рад полиције у вези са казним бодовима, треба истаћи да полицијски службеник, од горе наведених санкција, прекршајним налогом може изрећи само новчану казну, казнене бодове и заштитне мјере забрана управљања моторним возилом и одузимање предмета, док остале прекршајне санкције може изрећи суд у прекршајном поступку. Полицијски службеник приликом издавања прекршајног налога, увијек изриче најблажу санкцију уколико је за њу прописан распон (као нпр. новчана казна у износу од 50 до 250 КМ) или је постављена алтернативно (нпр. број казних бодова један или два). Уколико одлучи да изрекне санкцију тежу од минималне, дужан је да сачини извјештај о прекршају и да у њему наведе разлоге и чињенице због којих се није одлучио на издавање прекршајног налога.

ЗАКОНСКО ОДРЕЂЕЊЕ КАЗНЕНИХ БОДОВА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Казнени бодови дефинисани су прије свега Законом о прекршајима Републике српске, а затим и Законом о основама безбједности саобраћаја на путевима Босне и Херцеговине.

Закон о прекршајима Републике Српске одређује казнене бодове као једну од прекршајних санкција које се изричу починиоцу прекршаја против безбједности саобраћаја, али не улази дубље у анализу наведене санкције, остављајући то ЗоОБС-у, који је у овом случају *lex specialis*. Закон о прекршајима Републике Српске дефинише општи оквир примјене казних бодова, те у складу с тим наводи: да се казнени бодови изричу уз казну, условну осуду или укор под условима предвиђеним овим законом, (ЗОП РС, Службени гласник РС, бр. 63/14, чл. 51, ст. 2), да се казнени бодови могу изрећи само возачу који у вријеме почињења прекршаја посједује возачку дозволу издату у БиХ (ЗОП РС, Службени гласник РС, бр. 63/14, чл. 51, ст. 5) те да се у случају стицаја казних бодова изричу јединствени казнени бодови који одговарају збиру свих појединачно утврђених казних бодова (ЗОП РС, Службени гласник РС, бр. 63/14, чл. 51, ст. 6), што је на другачији начин регулисано ЗоОБС-ом БиХ, који је у овом случају *lex specialis* у односу на Закон о прекршајима.

ЗоОБС БиХу члану 225. и 226. садржи одредбе којима се на подробнији начин дефинишу казнени бодови. У казним одредбама од члана 234а. па до члана 239. овог закона таксативно су набројани прекршаји против безбједности саобраћаја, те је за сваки прекршај прописано да ли се, под којим условима и колико казних бодова може изрећи починиоцу прекршаја.

Казнени бодови одређују се возачу моторног возила који је прекршајним налогом, односно судским рјешењем кажњен за прекршаје кажњиве према одредбама члана 234а, члана 235. ст. 1 и 2, члана 236, члана 237. ст. 2, члана 238. ст. 2 или члана 239. ст. 2.

Број казних бодова је један или два, зависно од тежине учињеног прекршаја. За прекршаје из члана 234а. који су уједно и најтежи прекршаји које може починити возач моторног возила, предвиђена су два казнене бода за сваки од наведених прекршаја.

Чланом 235. ЗоОБС-а БиХ предвиђено је да се за прекршаје из ст. 2 овог члана изричу два казнене бода, док се за прекршаје из ст. 1 овог члана, а који се не наводе у ст. 2, изриче један казнен бод. Ова дистинкција је разумљива уколико се узме у обзир разлика у тежини прекршаја.

Чланом 236. ЗоОБС-а БиХ предвиђено је да се за прекршаје из ст. 1 овог члана, уз казну, возачу одређују и један или два казнене бода.

Члановима 237, 238. и 239. овог закона не предвиђа се изрицање

казнених бодова уколико су прекршаји из ових чланова учињени у основном облику. Тек уколико је прекршајем проузрокована саобраћајна незгода, почиоцу се изричу казнени бодови, и то: за прекршаје из члана 237. овог закона један или два казнена бода, док се за прекршаје из члана 238. и 239. овог закона изриче један казнени бод. Изостављање казнених бодова као санкције за наведене прекршаје у основном облику је донекле и разумљиво, с обзиром на тежину прекршаја. С друге стране поједини прекршаји, нарочито из члана 237. овог закона, могу имати велике посљедице, те је и за ове прекршаје у будућем периоду потребно предвидјети изрицање казнених бодова. (Нпр. један од прекршаја из овог члана је и прекршај који чини возач који се возилом на путу у насељу креће брзином која је за 20–30 км/х већа од дозвољене брзине, ст. 1, т. 3.)

Казнени бодови евидентирају се у евиденцију возача на основу коначног и извршног прекршајног налога, односно правоснажног судског рјешења. (Закон о основама безбједности саобраћаја на путевима БиХ – ЗоОБС БиХ, Службени гласник БиХ, бр. 6/06, 84/09, 48/10, члан. 225, став. 3)

У случају стицаја казнених бодова, казна се, у складу са овим законом, изриче за прекршај који носи већи број казнених бодова.

Овакво одређивање броја казнених бодова у случају стицаја је у супротности са одређивањем броја казнених бодова у случају стицаја, које предвиђа Закон о прекршајима Републике Српске. У оваквим ситуацијама примјењује се правна доктрина *lex specialis derogat legi generali*. Према овој доктрини, закон којим се одређује одређена тема је јачи од закона којим се уређују само општа питања. Ако ову доктрину применимо на конкретан случај, закључићемо да је ЗоОБС БиХ *lex specialis* у односу на Закон о прекршајима.

Примјер: Уколико возач приликом управљања моторним возилом почини прекршај из ЗоОБС-а БиХ, члана 234а., став 1, тачка 4 (код којег се утврди количина алкохола у крви преко 2 г/кг, а за који су предвиђена 2 казнена бода) у стицају са прекршајем из члана 235. став 1, тачка 9 истог закона (повећава брзину кретања возила док га друго возило претиче, за који је предвиђен 1 казнени бод), возачу ће се изрећи јединствен број од 2 казнена бода у складу са горе наведеним одредбама ЗоОБС-а БиХ.

Предавања о посљедицама које произилазе из непоштовања или непознавања саобраћајних прописа

Возача којем је у року од годину дана због почињених прекршаја из ЗоОБС-а БиХ одређено најмање седам казнених бодова, надлежни орган код којег се возач води у евиденцији позваће га на предавања о посљедицама које произилазе из непоштовања или непознавања саобраћајних прописа. Ако се возач не одазове на предавања, рјешењем

ће му се привремено одузети возачка дозвола, док се не одазове на предавања. Жалба на рјешење о привременом одузимању возачке дозволе не одгађа извршење рјешења.

Стручни сарадник на пословима обраде прекршаја у организационој јединици код кога се возач води, дужан је да свакодневно врши увид у базу с циљем контроле да ли је неком од возача из евиденције оређен довољан број казних бодова како би се упутио на предавања. Возач који је позван на предавања, дужан је да у року од 30 дана од уручења позива поднесе пријаву за пруступ предавању надлежној организационој јединици Министарства унутрашњих послова. Возач уз наведену пријаву прилаже и доказ о уплати трошкова предавања у износу од 600 КМ, у складу са Одлуком о допуни одлуке о висини и начину наплате образаца и услуга у Министарству унутрашњих послова Републике Српске, број 04/1-403-211/14, од 5. 3. 2014. године.

У складу са Упутством о начину организовања предавања, вођења евиденција, издавања потврда о одслушаном предавању и ангажовању предавача, број С/М-020-29, од 13. 2. 2014. године, предавања организује Министарство унутрашњих послова Републике Српске, односно стручни тим који именује министар унутрашњих послова Републике Српске, а који се састоји од секретара и предавача. Предавање се организује када се формира група која не може имати мање од 5 чланова нити више од 10 чланова.

Према одредбама Правилника о начину организовања предавања о посљедицама које произилазе из непоштовања или непознавања прописа о безбједности саобраћаја на путевима и начину провјере познавања прописа о безбједности саобраћаја на путевима, број 01-02-2-1765/13, од 25. 4. 2013. године, трајање предавања утврђује се како слиједи:

а) познавање прописа о безбједности саобраћаја на путевима, у трајању од осам наставних сати,

б) групни разговор о условима, разлозима и посљедицама због којих је дошло до одузимања возачке дозволе, у трајању од осам наставних сати,

ц) познавање значаја и начина безбједног понашања возача у саобраћају на путевима, ради избјегавања ситуација које доводе до саобраћајних незгода или кршења саобраћајних прописа, у трајању од четири наставна сата,

д) посљедице саобраћајних незгода, у трајању од четири наставна сата.

Након завршених предавања возачу се издаје потврда о одслушаном предавању. Потврда се издаје само под условом да је возач одслушао 90% предавања.

Возачу који се упућује на горе наведена предавања не одузима се возачка дозвола за вријеме предавања, осим уколико није раније одузета као посљедица изрицања заштитне мјере забране управљања моторним возилом. Циљ ове мјере, дакле, није привремено забранити возачу да управља моторним возилом, него га приморати да уплати трошкове предавања у износу од 600 КМ и да стекне и обнови већ стечена знања.

Провјера познавања прописа о безбједности саобраћаја

Провјери познавања прописа о безбједности саобраћаја на путевима (у даљем тексту: провјера познавања прописа) приступа возач возила којем је у року од једне године због учињених прекршаја одређено најмање **десет** казних бодова на основу правоснажних коначних и извршних прекршајних налога, односно правоснажних судских рјешења. У овом случају се возачу одузима возачка дозвола на период од 30 дана. Возачка дозвола се враћа возачу након протекла 30 дана од одузимања, уколико исти поднесе доказ (увјерење) да је задовољио на провјери познавања прописа.

На примјер: Да би возачу у току године било одређено 10 казних бодова, потребно је да буде кажњен за прекршаје: 2 пута за вожњу са количином алкохола у крви преко 2 г/кг (ЗоОБС БиХ, Службени гласник БиХ, бр. 6/06, 84/09, 48/10, члан 234а, ст. 1, тачка 4), два пута у току године за прекорачење ограничења брзине кретања у насељу 50 км/х (ЗоОБС БиХ, Службени гласник БиХ, бр. 6/06, 84/09, 48/10, члан 234а, ст. 1, тачка 5) и два пута у току године прође на знак црвено свјетло (ЗоОБС БиХ, Службени гласник БиХ, бр. 6/06, 84/09, 48/10, члан 235, ст. 1, тачка 5).

Органи ентитета, кантона и Брчко дистрикта Босне и Херцеговине надлежни за образовање, надлежни су за послове организовања провјере познавања прописа о безбједности саобраћаја на путевима.

Орган надлежан за предавање упућује возача на провјеру познавања прописа о безбједности саобраћаја органу надлежном за провјеру и истом доставља листу возача који су упућени на провјеру познавања прописа.

Возач уз пријаву доставља и доказ о уплати трошкова провјере познавања прописа.

У року од 60 дана од дана подношења пријаве, орган надлежан за провјеру писмено обавјештава возача подносиоца пријаве о стеченим условима за провјеру, те одређује мјесто и вријеме провјере.

Возач који на провјери не покаже потребно знање, може се, на свој захтјев, подврћи поново провјери послвије истека 15 дана од дана претходне провјере.

Ако возач и послвије двије провјере не покаже довољно знања, он

не може да приступи поновној провјери док не истекне период од два мјесеца од дана посљедње провјере.

Након успешно извршене провјере, орган надлежан за провјере издаје возачу увјерење, и о томе, службеним путем, упознаје надлежни орган код којег се возач води у евиденцији.

Возачу којем у року од двије године због учињених прекршаја поново буде оређено најмање десет казних бодова, биће одузета возачка дозвола у трајању од 60 дана. (ЗоОБС БиХ, Службени гласник БиХ, бр. 6/06, 84/09, 48/10, члан 225, ст. 10). Казнени бодови бришу се из евиденције након протеча 12 мјесеци од дана када су одређени, а возачима који су упућени на провјеру познавања прописа уз предочавање доказа да су задовољили на провјери.

На основу горе наведеног примјера, видљиво је да се на провјеру познавања прописа из области безбједности саобраћаја упућују возачи који у континуитету чине најтеже прекршаје против безбједности саобраћаја који доводе у опасност живот других учесника у саобраћају. Ове прекршаје (поготово пролазак на црвено свјетло при прекорачењу брзине преко 50 км/х од ограничења) требало би третирати као покушај убиства, јер у оваквим случајевима само срећне околности не доводе до смртног страдања недужних учесника у саобраћају. Због тога је потребно заштрирати санкције према починиоцима прекршаја, како би се најгоре посљедице оваквих понашања у саобраћају избјегле.

ПРИМЈЕНА КАЗНЕНИХ БОДОВА ЗА ПРЕКРШАЈЕ ПРОТИВ БЕЗБЈЕДНОСТИ САОБРАЋАЈА У ПОЈЕДИНИМ ЗЕМЉАМА РЕГИОНА И ЕУ

Србија

Основу за систем казних поена у Србији представља доношење Закона о безбедности саобраћаја на путевима (ЗБС), који је у примјени од децембра 2009. године. На основу ЗБС-а и Закона о прекршајима, изрицање казних поена је почело јануара 2010. године. Усаглашена евиденција казних поена је почела са примјеном од новембра 2010. године. Систем се заснива на додавању казних поена до одређене границе и предвиђен је за све возаче који посједују возачку дозволу, док се за возаче почетнике с пробном возачком дозволом примјењују посебна правила. Према ЗБС-у дефинисана је листа прекршаја, тако да је број поена за прекршаје у зависности од тежине самог прекршаја. Уколико возач сакупи 18 или више казних поена, сматраће се да не управља возилом савјесно и на прописан начин (члан 197. ЗБС-а). У случају да возач

има пробну возачку дозволу, подразумијеваће се да не управља возилом савјесно и на прописан начин, уколико сакупи 9 или више казних поена. Казнени поени које возач добије за вријеме посједовања пробне возачке дозволе ће важити и након стицања возачке дозволе и трајаће до истека рока важности, у складу са ЗБС-ом. Нови Закон о прекршајима ("Сл. гласник РС", 65/13) је у Републици Србији почео са примјеном од 1. марта 2014. године. Како највише предмета прекршајних судова чине предмети из области безбедности саобраћаја на путевима, Законом о прекршајима је посебно третирана ова област. Предвиђено је да се за прекршаје у саобраћају на путевима законом могу прописати казни поени у распону од 1 до 25. (<http://absrs.org/sajt/doc/File/B-04.pdf>).

Казнени поени, као једна од највећих новина које предвиђа Закон о безбедности саобраћаја, примјењују се од 1. јануара 2010. године. Казнени бодови водиће се у бази података у мјесту у коме је издата возачка дозвола, а максималан број негативних поена које возач може да сакупи јесте 18. У том случају се против возача покреће управни поступак и он привремено остаје без возачке дозволе. Када возач сакупи 18 казних поена и добије пресуду о забрани управљања, мораће прво да плати новчане казне за све прекршаје које је починио, а затим да издржи и заштитну мјеру, коју одређује суд. Након тога, по новом Закону, неће бити дозвољено управљање возилом још 90 дана, да би потом услиједио љекарски преглед, затим предавања у Агенцији за безбједност саобраћаја и на крају полагање стручног испита из унапређења знања из безбједности саобраћаја. Тек након тога, моћи ће да му се врати возачка дозвола. Негативни поени за саобраћајне прекршаје поништавају се после двије године, уколико се у том року не направи исти прекршај, али у евиденцији остају сви казни поени који се, евентуално, добију у међувремену. Возачима који су привремено остали без дозволе због сакупљених 18 негативних бодова, праг до новог губитка дозволе смањује се за три поена, па ће се тако дозвола губити са 15 негативних поена, слиједећи пут са 12 итд. http://www.amss.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=193%3Akazneni-poeni-prekraj-i-kazne-po-novom-zobs&Itemid=91)

Аустрија

У Аустрији је систем казних бодова уведен у јулу 2005. године, са циљем увођења јединственог и транспарентног система који би санкционисао и утицао на непоправљиве прекршиоце и ризичне возаче. Додатни циљ аустријског система казних бодова је био и подизање свијести јавности, али и знања учесника у саобраћају. Системом је дефинисано 13 врста прекршаја за које се додјељује по један казни поен, а одузимање дозволе је прописано код трећег прекршаја. Иако се

Казнени бодови као прекршајна санкција у Босни и Херцеговини и РС

дозвола одузима на период дужи од 3 мјесеца, овај период може бити и флексибилан, у зависности од индивидуалног случаја. Прекршај важи 2 године након дана евидентирања, а у случају 2 прекршаја у току ове 2 године, прекршај ће важити 3 године. Након навршетка овог периода без прекршаја поени се бришу. Након прекршаја возачу се у Аустрији додјељује један казнени поен, а уколико возач "сакупи" три казнена бода, слиједи суспензија возачке дозволе прекршиоца. Послије другог прекршаја возач мора успјешно да положи један од курсева. Систем предвиђа курсеве унапређења возача, тренинг безбједне вожње, обезбјеђивања терета, безбједан превоз дјеце, курсеве из прве помоћи и курс оцјене вожње. (<http://absrs.org/sajt/doc/File/B-04.pdf>)

Грчка

У Грчкој је систем казних бодова уведен 2000. године, а број поена је тачно одређен и зависи од тежине прекршаја. Дозвола се одузима након накупљених 25 поена и након тога се поени бришу, при чему поени важе двије – за "обичне" возаче – или три године за професионалне возаче, и то само у случају да праг од 25 поена није достигнут. За почетнике постоји другачији третман и то тако да им се за сваки прекршај додају 3 додатна поена у периоду до три године након полагања. За професионалне возаче казнени поени се бришу двије године након прекршаја, за разлику од осталих возача, за које овај период износи три године. Након накупљених 15 поена, прекршиоцима се шаље писмо упозорења, а након накупљених 25 поена долази до одузимања дозволе. Не постоји ниједан курс којим би се смањило број поена прекршиоца, већ курс постоји само за прекршиоце којима је дозвола већ одузета. Право да се опет полаже испит тј. похађа курс у циљу поновног добијања дозволе стиче се тек након шест мјесеци од датума када је дозвола одузета. Уколико учесник не задовољи минималне критеријуме курса, обавезан је на поновно похађање, све до успјешног полагања свих испита. Уколико је дозвола одузета по други пут, возачки испит се поново може полагати након годину дана, а у случају одузимања дозволе по трећи пут, полагање возачког испита је могуће тек након 2 године. (<http://absrs.org/sajt/doc/File/B-04.pdf>)

Италија

Систем казних поена је у Италији уведен у јулу 2003, са циљем ефикасног утицаја на безбједност саобраћаја и спречавања неодговорног понашања учесника у саобраћају. Циљ није једноставно санкционисање возача, већ мијењање понашања учесника у саобраћају. У Италији се поени одузимају од одређеног почетног броја поена, а број одузетих поена је фиксан и зависи од тежине самог прекршаја, а предвиђен је од стране

суда. Систем подразумијева да сви возачи који посједују дозволу добију 20 поена, од којих се одузимају поени након прекршаја, па уколико возач изгуби све поене, долази до одузимања возачке дозволе. Дефинисано је 67 прекршаја који доводе до одузимања поена. Тежи прекршаји, као што су прекорачење брзине за више од 40 km/h изнад ограничења, вожња под дејством алкохола и недозвољених супстанци, као и вожња у траци намијењеној за хитне интервенције, доводе до аутоматске суспензије возачке дозволе. На сваке двије године без прекршаја, возачу се додају 2 поена. На тај начин, возачи након губитка поена усљед прекршаја, при протеклу дефинисаног периода без прекршаја могу опет повратити максималан број поена (20). (<http://absrs.org/sajt/doc/File/B-04.pdf>)

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Један од начина да унаприједимо безбједност саобраћаја јесте и унапређење и заштита прекршајних санкција као и њихова досљедна примјена од стране саобраћајне полиције. У нашим условима, возачи најчешће не прихватају ризик од саобраћајне незгоде усљед непоштовања прописа, те ће једино досљедно санкционисање прекршаја утицати на њихово понашање.

Казнени бодови као прекршајна санкција за починиоце прекршаја против безбједности саобраћаја представљају значајан корак напријед на унапређењу извршења прекршајних санкција. Наиме, свједоци смо проблема са извршењем прекршајних санкција усљед немогућности наплате новчане казне од починиоца прекршаја.

Казненим бодовима се желе „приморати“ возачи који чине најтеже прекршаје против безбједности саобраћаја у континуитету да уплате одређену новчану накнаду за предавања на која се, усљед одређивања законом одређеног броја казнених бодова, упућују, те да понове, односно стекну нова знања из области безбједности саобраћаја.

Као што смо рекли, број казнених бодова је један или два, а број бодова који је потребан да би се возач упутио на предавања, односно провјеру познавања прописа о безбједности саобраћаја је седам, односно десет. Раније је тај број износио десет односно петнаест казнених бодова, а што је измијењено измјенама и допунама ЗоОБС-а БиХ из 2010. године. Мишљења смо да би наведени број казнених бодова требало и даље смањивати како би се у потпуности постигла превенција примјеном казнених бодова, јер је, како је и у раду наведено, потребно да возач у току године чини најтеже прекршаје против безбједности саобраћаја, којима се доводи у опасност живот других учесника у саобраћају, како би био у упућен на предавања односно провјеру познавања прописа.

Смањивањем броја казних бодова у закону повећаћемо и свијест прекршилаца прописа да ће у случају поновног чињења прекршаја бити послати на предавања односно провјеру познавања прописа (субјективни ризик кажњавања). На тај начин ћемо смањити могућност да прекршилац понављањем прекршаја доведе у опасност живот других учесника у саобраћају.

Због горе наведеног, законом би требало смањити број казних бодова који је потребан за упућивање возача на предавања односно провјеру и тај број свести на пет, односно седам казних бодова за одузимање возачке дозволе и упућивање на провјеру познавања прописа о безбједности саобраћаја. Други начин којим би се унаприједило понашање учесника у саобраћају „заstraшивањем“ јесте да се за најтеже прекршаје против безбједности предвиди могућност изрицања већег броја казних бодова (нпр. 3 или 4).

Као што је наведено, појединим прекршајима против безбједности саобраћаја се озбиљно доводи у опасност живот других учесника у саобраћају који поштују прописе, те је таква понашања потребно најстроже санкционисати, а што се опет не може постићи без ефикасног система санкција који је предвиђен законом.

У складу са тим је потребно заострити све врсте прекршајних санкција, а нарочито повећати новчане казне за најтеже прекршаје, као и повећати казнене бодове у складу са претходним излагањем.

ЛИТЕРАТУРА

Липовац, К. (2008). *Безбједност саобраћаја*. Београд: ЈП Службени лист СРЈ.

Закон о основама безбједности саобраћаја на путевима БиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 6/06, 84/09, 48/10.

Закон о прекршајима, *Службени гласник РС*, бр. 63/14.

Правилник о начину организовања предавања о посљедицама које произилазе из непоштовања или непознавања прописа о безбједности саобраћаја на путевима и начину провјере познавања прописа о безбједности саобраћаја на путевима, број 01-02-2-1765/13 од дана 25.04.2013. године.

Упутство о начину организовања предавања, вођења евиденција, издавања потврда о одслушаном предавању и ангажовању предавача, број С/М-020-29 од дана 13.02.2014. године.

Одлука о допуни одлуке о висини и начину наплате образаца и услуга у Министарству унутрашњих послова Републике Српске, број 04/1-403-211/14 од дана 05.03. 2014. Године.

Казнени поени, прекршаји и казне по новом ЗОБС. Преузето 09.02.2015.

са сајта http://www.amss.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=193%3Akazneni-poeni-prekraji-i-kazne-po-novom-zobs&Itemid=91.

Систем казnenих поена са освртом на упоредну анализу ставова и понашања возача на територији општине Пирот. Преузето 09.02.2015. са сајта <http://absrs.org/sajt/doc/File/B-04.pdf>).

PENALTIES AS A MISDEMEANOAR SANCTION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE REPUBLIC OF SERBIAN

Dejan Rikić*
Dajana Mandić**

Abstract: International strategic documents on traffic safety , primarily the UN General Assembly of the United Nations No. 64/255 , dated 10 May 2010, declares the decade of action for road traffic safety , in order to stabilize and then reduce the predicted level the number of people killed in road traffic worldwide , by increasing the activities that will be implemented at national, regional and global levels. Global Plan of Action for decades traffic safety (2011-2020.) Defines the general goals and five columns in which it is necessary to take measures aimed at improving traffic safety. Among these columns emphasizes the pillar number 4, which relates to the improvement of the behavior of road users . Improving the behavior of road users in our conditions largely relies on the improvement of the system of sanctions and consistent application of the same by the traffic police . Accordingly , this paper will define penalties as one of the sanctions to be imposed perpetrators of the offense and that seeks to correct and improve the behavior of road users .

Keywords: traffic safety , penalties , sanctions, misdemeanour,

* *Police academy in Banja Luka, email:dejanrikic@live.com.*

** *Master student at the Faculty of Law, University of Belgrade.*

**ОПЕРАТИВНЕ ВЕЗЕ И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ У ОТКРИВАЊУ И
РАЗЈАШЊАВАЊУ КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА**

УДК: 343.123.1	DOI: 10.7251/BPGBL1215323K	Стручни рад
----------------	----------------------------	-------------

Стеван Ковачевић*
Влатка Куњадих**

Арстракт: Људско друштво већ неколико вијекова покушава пронаћи одговарајуће механизме путем којих би се адекватно супротставило организованом криминалитету као најтежем облику криминалне дјелатности. Анализа извршених кривичних дјела савременог криминалитета, нарочито оних тежих, указује на све већу стручност, професионалност и перфидност њихових учинилаца, што има за посљедицу да на лицу мјеста не остају или пак остају сасвим незнатни трагови који би могли бити од користи за разјашњавање кривичног дјела и откривање његовог учиниоца. У циљу ефикасног откривања, разјашњавања и доказивања кривичних дјела, полиција, у оквиру криминалистичких метода, предузима разне криминалистичкотактичке, криминалистичкотехничке радње и мјере, истражне радње (радње доказивања), специјалне истражне технике које су предвиђене одредбама Закона о кривичном поступку Републике Српске под називом посебне истражне радње, као и посебне оперативне методе /оперативне везе/ које су садржане у Инструкцији о начину рада полицијских службеника на пословима спречевања и сузбијања криминалитета уз кориштење оперативно-техничких средстава и метода. У супротстављању криминалитету све полиције на свијету, па и наша, ангажују оперативне везе као значајне изворе оперативних информација, када се на други начин веома тешко или скоро никако не могу обезбиједити корисне информације. Стварање оперативних веза заснива се на непосредном раду припадника полиције који ради на сузбијању криминалитета, реализујући план оперативног рада ширећи и усклађујући оперативни рад у зависности од садржаја добијених оперативних информација.

Кључне ријечи: информатор, организовани криминал, оперативне везе, посебне истражне радње, информација.

* Управа Полиције ЈП за ПОЛО ПС за ОБЛ У ПОКРЕТУ; email: stevan_kovacevic@yahoo.com.

** Управа Полиције ЈП за ПОЛО ПС за ОБЛПМС 1; email: vlatka.k@hotmail.com.

НУЖНОСТ САРАДЊЕ ПОЛИЦИЈЕ, ДРУГИХ ДРЖАВНИХ ОРГАНА И ГРАЂАНА У ПРЕВЕНЦИЈИ КРИМИНАЛИТЕТА

Ма колико добро организовано друштво, не може успјешно да се супротставља криминалитету уколико је та значајна функција повјерена органима искључиво за то задуженим и специјализованим. У настојању да се што успјешније супротстављамо криминалитету било је покушаја да се, поред полицијских органа и органа правосуђа на томе ангажују и други заинтересовани субјекти, што је резултирало само дјелимичним успјехом. Посматрано у свјетским размјерама, јачи продор у том правцу није учињен, између осталог, због тога што је јединство акција државних органа и грађана обично нарушено различитим класним интересима. Односе између полиције и јавности поједини теоретичари покушавају да прикажу као односе који се изграђују на основу индивидуалних контаката између полиције и грађана у дужем периоду, занемарујући при томе да су у већини случајева били присутни и елементи класног односа. Супротност интереса не само што је онемогућавала сарадњу него је изазивала и сукобе између полиције и грађана (Кривокапић, 2002: 183).

Међутим, превентивне активности полиције имале су успјеха само у оним областима гдје је постојао заједнички интерес између грађана и ових органа, и то на ширем друштвеном плану.

Демократски систем, више него иједан други друштвени поредак, омогућава да се криминалитету прилази као негативном друштвеном феномену, с тим да се сазнају сви општи и појединачни узроци криминалитета у њиховој дијалектичкој вези. У том контексту треба посматрати улогу и мјесто државних органа као специјализованих служби чије је ангажовање неопходно у оним видовима криминалитета гдје је потребан одређен степен организованости, стручности, примјена одређених средстава, метода итд. Као грађани, ни други субјекти друштва немају та овлаштења, њихов допринос је једино могућ у координацији са појединим државним органима, прије свега са полицијом. Под утицајем демократских процеса, у појединим државама постоје тенденције да се грађани самостално организују у локалној заједници ради превентивног дјеловања (Кривокапић, 2002: 183).

Органи унутрашњих послова, као и друге специјализоване службе, имају обавезу да се прилагођавају демократским промјенама у друштву у складу са уставним и законским обавезама на унутрашњем плану, као и међународним активностима, чиме би испунили и своју криминалнополитичку улогу.

Корупција предстаља „тамну бројку криминалитета“ чији су актери лица са високим материјалним, друштвеним и, неријетко,

Оперативне везе и њихов значај у откривању и разјашњавању кривичних дјела

политичким статусом. Интеграција према којој спречавање и сузбијање ових кривичних дјела није „привилегија“ и обавеза само државних органа, већ и других субјеката, прије свега грађана, има посебан криминалнополитички значај.

Будући да посљедице тих кривичних дјела нису видљиве, ангажовање грађана на пријављивању сазнања о кривичним дјелима корупције је изузетно значајно. То може умногоме допринијети да се број тих деликата смањи под условом да се грађани активније ангажују у рјешавању криминалних радњи (Кривокапић, 2002: 186).

НОРМАТИВНО РЕГУЛИСАЊЕ РАДА С ОПЕРАТИВНИМ ВЕЗАМА У ЗАКОНОДАВСТВУ

Оперативне везе нису процесно регулисане, одобрава их овлашћено службено лице Министарства унутрашњих послова, поступак ангажовања и рад са оперативним везама прописан је посебним актом Министра унутрашњих послова, није потребна сагласност било ког другог органа; само овлашћена службена лица могу ангажовати оперативне везе и тај рад је строго конспиритиван, није доступан трећим лицима ни у органу нити ван органа унутрашњих послова и кориштењем оперативних веза добијају се искључиво оперативне информације (Бошковић и Матијевић, 2007: 51).

Оперативна сазнања су све информације до којих се дошло оперативним радом полицијских службеника, као и информације достављене полицијским службеницима, односно Министарству. Изворе оперативних сазнања представљају сви отворени и затворени извори на основу којих полицијски службеници могу доћи до информација и података о кривичним дјелима или о догађајима од интереса за безбједност и учиниоца (Инструкција, 2014).

Стога, ако постоји сазнање о основи сумње да је извршено кривично дјело за које је по ЗКП прописана казна затвора до 5 година, полицији је остављен рок од 3 дана да обавијести тужиоца да је извршено кривично дјело, те да полиција може, поред одређених криминалистичких радњи и мјера, предузети и криминалистичкооперативну мјеру кориштења оперативних веза – информатора и сарадника.

Информатор је лице које добровољно пружа информације и обавјештења која су од значаја за вршење послова јавне безбједности. Њих могу ангажовати и користити сва овлаштена службена лица, о чему се обавјештава непосредни руководилац организационе јединице.

О ангажовању информатора води се евиденција у регистру информатора, у коју се уноси: редни број, име и презиме, адреса, основ

ангажовања информатора, активност информатора, име и презиме овлаштеног службеног лица које користи информатора, напомена (Инструкција, 2014).

Сарадник је ангажовано лице које добровољно, свјесно, тајно, плански и континурано у дужем периоду, по упутствима и задацима полицијског службеника прикупља и доставља податке и информације о кривичним дјелима и учиниоцима (Инструкција, 2014).

Ангажовање сарадника могу вршити само она овлаштена службена лица која за то одреди надлежни старјешина. Након доношења одлуке о ангажовању сарадника, овлаштена службена лица врше његово евидентирање, а евиденција сарадника чини регистар сарадника, основни и помоћни досије, а потом слиједи његово ангажовање, давањем конкретних задатака.

Од сарадника се може захтијевати само оно што је у његовој могућности у погледу доприноса ефикаснијем спречавању извршења кривичног дјела, прикупљању података и обавјештења, те материјалних и других доказа о извршеном кривичном дјелу или учиниоцу.

Неопходно је водити рачуна да се кроз сараднички однос не открију методи рада службе и да се не наноси штета угледу лица за која се прикупљају подаци.

Овлаштено службено лице дужно је пружити потребну стручну помоћ у извршењу задатака сарадника, водећи рачуна о његовој могућој компромитацији, као и о личној безбједности.

Сарадник се као свједок може користити само изузетно, и то уз његов пристанак и на основу одобрења Министарства.

КОРИШТЕЊЕ ОДРЕЂЕНИХ ОПЕРАТИВНИХ СРЕДСТАВА И МЕТОДА

Информатор

Према уходаној домаћој пракси и схватањима, под информатором се подразумева лице које је ангажовано од полиције и које добровољно пружа податке и информације од значаја за супротстављање криминалитету. Међутим, не може се сваки грађанин ангажовати за информатора, већ је потребно да је то лице, по основу положаја који заузима, дјелатности коју обавља, мјесту пребивалишта или боравишта, разних путовања у земљи и иностранству, контаката које остварује и других објективних услова, у фактичкој ситуацији да може пружати релевантне информације полицији. Поред објективних, такво лице мора да посједује и одређене услове субјективне природе, као што су нпр. способност уочавања, запажања, памћења и прикупљања информација

Оперативне везе и њихов значај у откривању и разјашњавању кривичних дјела

о криминалној дјелатности, и да пружа такве податке које су од значаја за превентивну и репресивну дјелатност полиције. Према томе, информатор се користи у оперативној контроли и оперативној обради кроз територијални, линијски и објектни облик оперативне дјелатности.

Ангажовање информатора посебно долази до изражаја у оним срединама, просторима, објектима и пунктовима гдје расположива сазнања указују да се врше кривична дјела, или да се оправдано може очекивати вршење кривичних дјела, гдје се врше договори и припреме за извршење кривичних дјела, окупљају учиниоци разних кривичних дјела, врши продаја и размјена разних ствари или других вриједности прибављених кривичним дјелом. Као информатори могу се ангажовати лица из круга пријатељских, познаничких, родбинских, другарских или других веза према којима припадник полиције има или успоставља однос повјерења и развија сарадњу.

Информатора могу ангажовати припадници криминалистичке и униформисане полиције из круга наведених лица, под условом да такво лице стварно може пружати полицији корисне информације из области криминалне и друге друштвено штетне дјелатности. О ангажовању информатора се обавјештава старјешина организационе јединице или лице које је надлежни старјешина овластио за ту врсту послова, с тим што мора да се води одговарајућа евиденција, која омогућава увид у стање оперативних веза, у области у којима су ангажоване оперативне везе, у њихову активност и допринос, а уједно и указује, евентуално, на чињеницу да су два припадника полиције ангажовала исто лице за информатор (Бошковић и Матијевић, 2007: 324).

Сарадник

Сарадник по структури дјелатности, степену повјерљивости и по односу са припадником полиције, представља садржајнији и сложенији вид оперативне везе у односу на информатора. Сарадник представља лице које је добровољно пристало на сарадњу са полицијом и које свјесно, организовано и тајно поступа по упутствима и задацима припадника полиције и пружа им информације и податке о кривичним дјелима, учиниоцима, мјестима где се могу наћи докази и саучесници, као и друге информације које су релевантне и које су у вези са криминалном дјелатношћу и од значаја за обављање унутрашњих послова. Сарадник је оперативна веза која је много ближа криминалној средини, али је такође и много више у току оперативне дјелатности полиције на плану откривања, разјашњавања и доказивања кривичних дјела. Својом дјелатношћу сарадник, може се рећи, у многим ситуацијама и учествује у откривању и доказивању кривичног дјела, па чак и документује поједине чињенице и стално прикупља релевантне податке од значаја за

оперативну дјелатност полиције. Да би сарадник такву своју дјелатност могао да оствари, он мора да буде уграђен у близини криминалне дјелатности или да се у моменту ангажовања већ налазио у одређеној криминалној средини, односно да је у непосредном контакту са носиоцима криминалне дјелатности, тј. да је у објективној ситуацији да може да буде ангажован за обављање сарадничке дјелатности за потребе полиције.

У сваком случају, треба правити разлику када се ангажују грађани који су у објективној могућности да полицији пружају релевантне информације о кривичним дјелима и њиховим учиниоцима од ангажовања за сарадњу лица која потичу из криминалне средине и која могу бити ангажована по основу њихове криминалне дјелатности, тј. по основу обавезујућег материјала којим полиција располаже (Бошковић и Матијевић, 2007: 325).

Ангажовање лица за сарадњу

Свако ангажовање лица за сарадњу захтијева претходно доношење плана ангажовања који треба да садржи елементе битне за стварање оперативне везе. Садржај плана ангажовања зависи од врсте задатка који ће се дати оперативној вези и од својстава лица које се планира ангажовати, с тим што се ова два елемента плана ангажовања не могу одвојено посматрати. У плану ангажовања мора бити наведен основ ангажовања и образложење због чега је одлучено да се иде на тај основ и зашто је баш конкретно лице одређено да буде кандидат за оперативну везу. У плану се мора предвидјети начин успостављања контаката са лицем које се планира за ангажовање, мјесто и вријеме првог контакта, начин наступања припадника полиције у том контакту и предмет разговора са питањима која ће се поставити лицу предвиђеном за ангажовање. Неки аутори предлажу да се у сложеним оперативним задацима читав ток разговора са лицем које се планира ангажовати као оперативна веза сниме, што свакако треба предвидјети планом ангажовања. Циљ снимања таквог разговора јесте, између осталог, и могућност анализе понашања кандидата за оперативну везу, али исто тако и наступа припадника полиције у том разговору (Матијевић, 2002: 160).

План ангажовања оперативне везе мора да садржи и прве задатке и усмјеравање кандидата, при чему ће се у свакој конкретној ситуацији одлучити да ли ће се кандидату одмах дати стварни оперативни задатак или ће се симулирати задатак у циљу провјере његове искрености и спремности за овај вид сарадње са полицијом. Такође, планом рада ангажовања треба обухватити и битна предвиђања наступа полицајца у самом ангажовању, као и сам начин одустајања уколико дође до разлога

Оперативне везе и њихов значај у откривању и разјашњавању кривичних дјела

који иду у прилог таквој одлуци. Како се из претходног може закључити, за ангажовањем оперативне везе, тј. одређеног лица за сарадника мора претходно да постоји потреба, односно да је извјесно да је на други начин немогуће доћи до информација и података релевантних за откривање, разјашњавање и доказивање кривичних дјела.

Избор кандидата за ангажовање за сарадњу заснива се на упоредној анализи података о оперативном задатку, података о лицу за које постоји оперативна сумња и података о могућим кандидатима за ангажовање. Избор лица за ангажовање је повезан и неодвојив од основа за ангажовање, па је битно да се утврди тај основ. Основ за ангажовање, по правилу, треба да буде спремност лица за сарадњу, а сасвим ријетко да то буду неки други основи, као нпр. основи материјалне природе, или обавезујући материјал у односу на криминалну дјелатност лица.

Ангажовање лица за сарадњу, тј. сарадника углавном врше припадници криминалистичке полиције, али нема сметње да лица за сарадњу ангажују и поједини припадници униформисане полиције који раде на супротстављању криминалитету или када је потребно ангажовање сарадника да би се извршио неки други безбједносни задатак из области унутрашњих послова.

Лице ангажовано за сарадњу користи се у оперативне сврхе, и то у склопу оперативне контроле и оперативне обраде, и кроз територијални, линијски и објектни облик оперативне дјелатности.

У току ангажовања лице за сарадњу треба упознати са конкретним оперативним задатком, усмјерити његову дјелатност и пружити му одговарајућу стручну помоћ. Веома је битно да се закаже наредни састанак, утврди начин одржавања контакта, закаже резервни термин за састанак, јер увијек постоји могућност да се заказани састанак не одржи. Такође, ангажовано лице треба упозорити да не смије да провоцира вршење кривичних дјела нити смије да изврши кривично дјело или учествује у извршењу кривичног дјела (Бошковић и Матијевић, 2007: 334).

ЗАШТИТА САРАДНИЧКОГ ОДНОСА

Сараднички однос који се одвија између ангажованог лица и припадника полиције подлијеже посебној заштити и остаје тајна и након окончања те сарадње, а обухвата мјере заштите према лицу ангажованом за сарадника, заштите припадника полиције и поверења у рад органа унутрашњих послова и заштите извршења оперативног задатка. Читав ток сарадничког односа одвија се уз поштовање начела криминалистичке оперативе, а посебно начела чувања службене тајне,

тако да за успостављени сараднички однос зна само најужи број припадника полиције, јер се ради о специфичном оперативном методу који једино под таквим условима може да се користи и допринесе добијању значајних оперативних информација. Заштита лица које је ангажовано за сарадника подразумејева заштиту тјелесног интегритета, заштиту угледа и положаја тог лица у друштву, заштиту његове породице и материјалних добара, као и заштиту у случају да ангажовано лице изгуби живот, буде повријеђено или се разболи, а те посљедице настану у вези са послом његовог ангажовања. Треба истаћи и чињеницу да се сараднику надокнађују стварни трошкови које је имао у току извршења оперативног задатка. Поред тога, сарадник се може наградити (новцем, поклоном, услугама и сл.) уколико се оцијени да је уложио посебне напоре у извршењу оперативног задатка (Бошковић и Матијевић, 2007: 338).

У којој мјери ће бити заштићено повјерење у рад органа унутрашњих послова, зависи прије свега од ефикасне заштите лица ангажованог за сарадњу, јер уколико се успостави потпуна заштита сарадника и онемогући његова компромитација или наношење неких других штетних посљедица, гдје посебну улогу има оперативни радник, који, одржавајући ту везу, мора да води рачуна и о сопственој заштити и заштити органа, стичу се услови и за заштиту конкретне оперативне дјелатности и за повјерење рада органа унутрашњих послова од стране грађана, али и од других ангажованих оперативних веза. Полиција мора да у свом оперативном раду стриктно примјењује начело чувања службене тајне и да у тајности држи изворе обавјештења, информација и података, чиме и развија повјерење у органе унутрашњих послова, јер у супротном, ако изгуби повјерење, тешко ће се моћи више ангажовати ново лице за сарадњу, што ће свакако отежати оперативни рад на сузбијању криминалитета. Због тога цјелокупна заштита сарадничког односа, односно ангажованог лица, припадника полиције, оперативног задатка, и угледа и повјерења у орган унутрашњих послова, обухвата заштиту прије ангажовања, у току сарадничког односа и након престанка тог односа. Ови видови заштите су нужни и сваки од њих има одређене специфичности у зависности од тога о којем се виду заштите ради, па је потребно да припадник полиције у свакој ситуацији предузима одговарајуће радње и мјере на заштити сарадничког односа (Бошковић и Матијевић, 2007: 338).

Посебно значајно питање које се поставља у домену заштите лица ангажованих за сарадњу јесте да ли се оперативна веза може користити као свједок у кривичном поступку. Ово питање је у посебном акту министра унутрашњих послова ријешено на рестриктиван начин, тако да се сарадник може користити као свједок изузетно, и то уз његов пристанак и одобрење старјешине који је дао сагласност за његово

Оперативне везе и њихов значај у откривању и разјашњавању кривичних дјела

ангажовање. У пракси се дешава да судови траже да се сарадник саслуша као свједок, позивајући се на одредбе ЗКП које се односе на дужност свједочења. Уколико се сарадник појави као свједок, открива се његов идентитет, његова оперативна сарадња, идентитет припадника полиције који је држао на вези сарадника, односно читав сараднички однос који је спроведен конспиративно, односно који је био тајан, тада добија јавни карактер. У том случају полиција није адекватно заштитила ни сарадника, ни оперативни задатак а ни добијене резултате, ни полицајца који је радио са сарадником, као ни повјерење у сам орган унутрашњих послова. Сарадник чији идентитет је откривен доживјеће низ непријатности у друштвеној средини, а грађани и друга ангажована лица изгубиће повјерење у полицију, па је логично да ће се то одразити као избегавање грађана и лица из криминогених средина да сарађују са полицијом, што ће онемогућити полицији да одржи постојеће и ангажује нове оперативне везе. У интересу оперативног рада полиције и значајног доприноса лица ангажованих за сарадњу у сузбијању криминалитета, а имајући у виду настале посљедице откривања идентитета сарадника, сматрам да сарадници не треба да се појаве на суду, па ни по цијену да дође до ослобађајуће пресуде (Бошковић и Матијевић, 2007: 338).

ЗАКЉУЧАК

Информатори већ традиционално представљају оперативнотактичку мјеру и радњу у нашој криминалистичкој пракси. Сасвим сигурно да нема доброг оперативног рада нити оперативних радника без квалитетних информатора/сарадника. Најбољим оперативним радником сматра се онај који има најбоље информаторе.

У циљу ефикасног откривања, разјашњавања и доказивања кривичних дјела, полиција, у оквиру криминалистичких метода, предузима разне криминалистичкотактичке, криминалистичкотехничке радње и мјере, истражне радње (радње доказивања), специјалне истражне технике које су предвиђене одредбама Закона о кривичном поступку Републике Српске под називом посебне истражне радње, као и посебне оперативне методе /оперативне везе/ које су садржане у Инструкцији о начину рада полицијских службеника на пословима спречевања и сузбијања криминалитета уз кориштење оперативнотехничких средстава и метода.

Оперативне везе нису процесно регулисане, одобрава их овлашћено службено лице Министарства унутрашњих послова, поступак ангажовања и рад са оперативним везама прописан је посебним актом министра унутрашњих послова, није потребна сагласност било ког другог органа;

само овлашћена службена лица могу ангажовати оперативне везе и тај рад је строго конспиритиван, није доступан трећим лицима ни у органу нити ван органа унутрашњих послова и кориштењем оперативних веза добијају се искључиво оперативне информације.

Сараднички однос који се одвија између ангажованог лица и припадника полиције подлијеже посебној заштити и остаје тајна и након окончања те сарадње, а обухвата мјере заштите према лицу ангажованом за сарадника, заштите припадника полиције и повјерења у рад органа унутрашњих послова и заштите извршења оперативног задатка.

Иако оперативне везе нису процесно регулисане оне имају велики значај у откривању оперативних информација, које накнадним радом органа унутрашњих послова могу да прерасту у доказе, а самим тим се скраћује период за ангажовање лица за сарадњу, што омогућава брзо и ефикасно дјеловање органа унутрашњих послова на сузбијању криминалитета, стога оперативне везе треба да буду регулисане посебним актом Министра за унутрашње послове, јер су као метод рада неопходне полицији.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић, Ж., Миловановић, З. (1994). *Криминалистика*. Београд: Партенон.
- Бошковић, М. (2003). *Криминалистички аспекти примене нових метода у супротстављању криминалитету*, Реформа кривичног законодавства у Републици Српској, Зборник, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.
- Бошковић, М., Матијевић, М. (2007). *Криминалистика оператива*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Матијевић, М. (2002). *Криминалистика оператива*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Костић, С. (1987). *Оперативно обавјештавање*. Београд: Виша школа унутрашњих послова.
- Кривокапић, В. (2002). *Превенција криминалитета*. Београд: Полицијска академија.
- Инструкција о начину рада полицијских службеника на пословима спречавања и сузбијања криминалитета уз кориштење оперативнотехничких средстава и метода, Бања Лука, 2014.
- Симовић, М. (2005). *Кривично процесно право*. Бихаћ: Правни факултет.
- Симовић, М. (2005). *Практични коментар Закона о кривичном поступку Републике Српске*. Бања Лука.
- Закон о кривичном поступку Републике Српске: *Службени гласник РС*, број 53/12.

OPERATIONAL LINKS AND THEIR IMPORTANCE IN DETECTING AND DETERMINATION OF CRIMINAL OFFENSES

Stevan Kovacevic*

Vlatka Kunjadic**

Abstract: Human society, a few centuries back, trying to find appropriate mechanisms to adequately counter organized crime, as the most severe form of criminal activity. Analysis of criminal offenses contemporary crime, indicating the increasing expertise, professionalism and the perfidy of their perpetrators, the consequence is that the site remain quite insignificant traces that could be useful in clarifying the crime and the detection of the perpetrator. In order to effectively detect, investigate and prove criminal offenses, the police, in the context of law enforcement methods, undertakes various criminal - tactical, criminal - technical measures and actions, investigative actions (actions of proof), special investigative techniques that are required by the provisions of the Criminal Procedure Low of Serbian Republic called special investigative measures, as well as specific operational methods (operational links) contained in the Instruction on the mode of police officers on jobs could prevent and combat crime with the use of operational and technical means and methods. In the fight against crime, all police forces, including ours, engage operational links as significant sources of operational information, when other methods can't obtain useful information. Creating operational links based on the work of the police, which works to fight crime, implements operational work plan, expand and coordinate the operational work depending on the content of the obtained operational information.

Keywords: informant, organized crime, operational links, special investigative measures, information.

* *The Police Station for Protection of People during the move, The Unit for Protection of People and Facilities, Uniformed Police; email: stevan_kovacevic@yahoo.com.*

** *The Police Station for Protection of People by Place of Residence, The Unit for Protection of People and Facilities, Uniformed Police; email: vlatka.k@hotmail.com.*

**УПОРЕДНИ ПРИКАЗ РЕЗУЛТАТА ПЕРИОДИЧНИХ ЛЕКАРСКИХ
ПРЕГЛЕДА РАДНИКА МУП-а РС: СЈП, РУЦЗ И СВИХ ОСТАЛИХ
ОРГАНИЗАЦИОНИХ ЈЕДИНИЦА МИНИСТАРСТВА, ИЗВРШЕНИХ У
2014. ГОДИНИ**

УДК: 351.74/.75:613.6	DOI: 10.7251/ВРРР1215335Т	Стручни рад
-----------------------	---------------------------	-------------

Прим. др Снежана Трнинић-Ђаковић*

Апстракт: Сврха обављања периодичних љекарских прегледа радника на пословима с повећаним ризиком јесте рано откривање обољења и праћење поремећаја здравственог стања радника, да би се правовременом дијагностиком и лијечењем спријечиле или умањиле штетне посљедице по њихово здравље, као и да би се сачувала њихова радна способност. У циљу сагледавања здравственог стања радника МУП-а РС, урађена је анализа 237 љекарских прегледа извршених у 2014. години. Прегледано је 77 радника Специјалне јединице полиције (СЈП), 73 радника деминерског тима Републичке управе цивилне заштите РС (РУЦЗ) и 87 радника свих осталих организационих јединица МУП-а (ОСТАЛИ). Просјечна животна доб прегледаних је била $39,2 \pm 6,5$ година, а експозициони радни стаж $16,4 \pm 6,8$ година. Иако је 95,4% прегледаних радника цијењено способним, више него сваки четврти (25,3%) је био способан уз редовну терапију, корекцију вида, заштиту чула слуха од буке или поштеду од одговарајућих активности, најчешће од СФО и већих физичких оптерећења по основу обољења кичме. Неспособним за рад цијењен је један радник РУЦЗ по основу психијатријског поремећаја и један радник из групе „осталих“ по основу тежег срчаног обољења. Коначна оцјена здравствене способности није дата за 9 или 3,8% радника, јер нису доставили резултате додатних претрага. Код скоро сваког десетог радника (9,3%) нађена је тјелесна тежина већа за 30% и више од нормалних вриједности, и то највише код групе „осталих“ (17,2%). У складу са чињеницом да је повећана тјелесна тежина значајан фактор ризика за настанак кардиоваскуларних и осталих обољења, нађене су и: повишене вриједности крвног притиска код 13,5%, повишене вриједности шећера у крви код 5,5%, а обољења мишићно-коштаног система код 12,2% радника. И поред веће изложености професионалном стресу и старије животне доби

* Начелник – специјалиста медицине рада – Јединице за здравствену превентиву радника МУП-а РС; МУП РС, Јединица за здравствену превентиву радника

деминерског тима РУЦЗ, редовно обављање периодичних љекарских прегледа и континуирано спровођење предложених превентивних мјера допринијело је процентуално мањем учешћу повишеног крвног притиска код њих него код радника из групе „осталих“ (17,8 : 20,7%). По основу психолошког тестирања, нађено је одступање од предвиђених норми код тестова интелигенције за 5,1%, а код тестова личности за 8,0%, али се оно односило углавном на појединачне тестове, и то не у мјери која би значајно утицала на обављање послова. Код 16,0% радника нађени су поремећаји функције вида, и то највише у смислу потребе корекције вида код старијих радника. Код скоро сваког седмог (или 15,6%) прегледаног констатовано је оштећење слуха, и то као посљедица акустичне трауме. Узроци нађених оштећења слуха код радника РУЦЗ и групе „осталих“ нису само посљедица изложености професионалним ризицима, већ и посљедица њиховог учешћа у рату. Имајући у виду просјечну животну доб и захтјеве у погледу функције слуха које су приликом пријема морали испуњавати радници СЈП, може се закључити да су нађена оштећења слуха код њих посљедица само професионалне трауме.

Кључне ријечи: послови са повећаним ризиком, периодични љекарски прегледи, здравствено стање радника

УВОД

Обављање периодичних љекарских прегледа радника на пословима са повећаним ризиком, који се иначе, у смислу одредаба закона, сматрају пословима на којима се стаж осигурања рачуна с увећаним трајањем, изузетно је значајно за рано откривање и праћење поремећаја здравственог стања радника. Ови прегледи, као једна од превентивних мјера, позитивно утичу на спречавање или умањивање штетних посљедица обољења или повреда радника (1), а тиме на очување њихове радне способности, као и безбједније и ефикасније обављање послова.

ЦИЉ И МЕТОД РАДА

У циљу сагледавања здравственог стања радника Министарства, као и утицаја различитих професионалних ризика на здравствено стање, урађена је анализа резултата периодичних љекарских прегледа извршених у 2014. години.

Прегледи су обављени у складу са Правилником о јединственим здравственим условима запослених и кандидата за пријем на рад и образовање у Министарство унутрашњих послова РС (Сл. гласник бр.

Упоредни приказ резултата периодичних љекарских прегледа радника МУП-а ...

54/12), а обухватали су: лабораторијске претраге (седиментацију, број еритроцита, број леукоцита, вриједности хемоглобина, вриједности укупног и директног билирубина у крви, вриједности шећера у крви и анализу урина), РТГ снимак плућа (по потреби), мјерење тјелесне тежине и висине, ЕКГ, психолошко тестирање, функционално испитивање: плућа (спирометрију), слуха (аудиометрију) и вида (орторетер), прегледе специјалиста: интернисте, психијатра, ортопеда, ОРЛ, офталмолога, опште медицине и медицине рада. (2) Гинеколошки прегледи жена нису обављани, већ су уважавани донесени налази ординирајућих гинеколога.

Сви прегледани радници су обављали послове с бенефицираним радним стажом, којима се, у смислу законских прописа, стаж осигурања рачуна у увећаном трајању. Извршене су анализе прегледа три групе радника: Специјалне јединице полиције (СП), Републичке управе цивилне заштите Републике Српске (РУЦЗ) и свих осталих организационих јединица МУП-а РС (ОСТАЛИ), дат је табеларни приказ резултата, израчунате пропорције, те урађена упоредна анализа по појединачним групама прегледаних.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Анализирани су резултати периодичних љекарских прегледа 237 радника, од којих је било 77 радника Специјалне јединице полиције, 73 радника Републичке управе цивилне заштите РС и 87 радника свих осталих организационих јединица МУП-а РС. Од укупног броја прегледаних радника, било је 94,5% мушкараца и 5,5% жена. (Табела бр.1).

СТРУКТУРА РАДНИКА МУП-а РС НА ПЕРИОДИЧНИМ ЉЕКАРСКИМ ПРЕГЛЕДИМА ПО ОРГАНИЗАЦИОНИМ ЈЕДИНИЦАМА И ПОЛУ У 2014. ГОДИНИ

Табела бр. 1

Радници МУП-а	ОРГАНИЗАЦИОНЕ ЈЕДИНИЦЕ							
	СП		РУЦЗ		ОСТАЛИ		УКУПНО	
	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%
Мушарци	77	100,0	67	91,8	80	92,0	224	94,5
Жене	—	—	6	8,2	7	8,0	13	5,5
Укупно	77	100,0	73	100,0	87	100,0	237	100,0

ПРОСЈЕЧНА СТАРОСТ И ЕКСПОЗИЦИОНИ РАДНИ СТАЖ РАДНИКА МУП-а РС НА ПЕРИОДИЧНИМ ЉЕКАРСКИМ ПРЕГЛЕДИМА ПО ОРГАНИЗАЦИОНИМ ЈЕДИНИЦАМА У 2014.

Табела бр. 2

РАДНИЦИ МУП-а	ОРГАНИЗАЦИОНЕ ЈЕДИНИЦЕ			
	СЈП (n=77)	РУЦЗ (n=73)	ОСТАЛИ (n=87)	УКУПНО (n=237)
ПРОСЈЕЧНА СТАРОСТ	29,2 ± 6,9	46,1 ± 6,4	42,3 ± 6,3	39,2 ± 6,5
ЕКСПОЗИЦИОНИ РАДНИ СТАЖ	7,9 ± 7,5	20,8 ± 6,8	20,2 ± 6,3	16,4 ± 6,8

Просјечна животна доб прегледаних радника је била 39,2 ± 6,5 година, а њихов просјечни експозициони радни стаж тј. радни стаж на пословима са повећаним ризиком 16,4 ± 6,8 година. (Табела бр. 2)

СТРУКТУРА РАДНИКА МУП-а РС ПО ОРГАНИЗАЦИОНИМ ЈЕДИНИЦАМА И РЕЗУЛТАТИМА ПЕРИОДИЧНИХ ЉЕКАРСКИХ ПРЕГЛЕДА У 2014. ГОДИНИ

Табела бр. 3

Радници МУП-а РС	Резултати прегледа							
	Цијењени способни (од чега способни уз терапију, контроле љекара, корекцију вида, заштиту чула слуха, поштеду од одређених активности или у складу са оцјеном ИК*)		Цијењени неспособни (од чега привремено неспособни и упућени на ИК*)		Нису довршили прегледе		Укупно упућено на прегледе	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
СЈП	75 (4*)	97,4 (5,2*)	-	-	2	2,6	77	100,0
РУЦЗ РС	72 (22*)	98,6 (30,1*)	1 (1*)	1,4 (1,4*)	-	-	73	100,0
ОСТАЛИ	79 (34*)	90,8 (39,1*)	1 (1*)	1,2 (1,2*)	7	8,0	87	100,0
УКУПНО	226 (60*)	95,4 (25,3*)	2 (2*)	0,8 (0,8*)	9	3,8	237	100,0

Упоредни приказ резултата периодичних љекарских прегледа радника МУП-а ...

• од чега способни уз терапију, контроле љекара, корекцију вида, заштиту чула слуха, поштеду од одређених активности или у складу са оцјеном ИК

* цијењени привремено неспособни и упућени на ИК

Иако је 95,4% прегледаних радника на периодичном љекарском прегледу цијењено способним, више него сваки четврти (25,3%) је био способан уз редовну терапију или контроле породичног љекара, обавезну корекцију вида, заштиту чула слуха од буке или поштеду од одговарајућих активности, најчешће поштеду од СФО и већих физичких оптерећења због обољења кичме. За два радника из групе „осталих“ није издато љекарско увјерење за послове полицијског службеника јер нису имали рјешење о распореду у складу са постојећим рјешењем Фонда ПИО о преосталој радној способности, већ су, након извршених прегледа, дати изјештаји о њиховом здравственом стању, које није било измијењено у односу на дату оцјену ИК. (Табела бр. 3)

Неспособним за послове на које су распоређени, и то привремено, до оцјене радне способности код надлежних институција Фонда ПИО, цијењен је један радник РУЦЗ по основу психијатријског поремећаја и један радник из групе „осталих“ по основу тежег срчаног обољења. (Табела бр. 3)

Иако су радници обавезни приступити периодичним љекарским прегледима и урадити их у потпуности, 9 или 3,8% радника није завршило прегледе, те се није могла дати коначна оцјена њихове здравствене способности. Из СЈП два радника нису доставила на увид картоне породичног љекара, а из групе „осталих“ један радник је одустао у току обављања прегледа, а други су након обављених прегледа и увида у досадашњу медицинску документацију били упућени на контролне прегледе код надлежних специјалиста или на додатне дијагностичке претраге, и то по основу сумње на озбиљне поремећаје здравственог стања (неуролошка, васкуларна и ендокрина обољења). Чињеница да нису доставили тражену документацију изазива сумњу да резултати тражених претрага нису били задовољавајући па их из тих разлога нису ни доставили у Јединицу. Увидом у персоналне картоне боловања констатује се да, осим једног радника, нису били на боловању, што значи да и даље раде на мјестима са повећаним ризиком, иако нису завршили периодичне љекарске прегледе на које су били упућени од стране надлежних руководиоца. (Табела бр. 3)

СТРУКТУРА ОБОЉЕЊА ИЛИ ПОРЕМЕЋАЈА ЗДРАВСТВЕНОГ СТАЊА РАДНИКА МУП-а РС НА ПЕРИОДИЧНИМ ЉЕКАРСКИМ ПРЕГЛЕДИМА У 2014. ГОДИНИ ПО ОРГАНИЗАЦИОНИМ ЈЕДИНИЦАМА

Табела бр. 4

Обољења или поремећаји здравственог стања		РАДНИЦИ МУП-а РС							
		СЈП (77)		РУЦЗ (73)		ОСТАЛИ (87)		УКУПНО (237)	
		Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Тјелесна тежина (> + 30%)		2	2,3	5	6,8	15	17,2	22	9,3
Коштано-мишићна обољења		9	11,7	9	12,3	11	12,6	29	12,2
Повишен билирубин		5	6,5	1	1,4	-	-	6	2,5
Повишен крв. притисак или поремећаји ЕКГ		2	2,6	13	17,8	18	20,7	32	13,9
Повишене вриједности шећера у крви		1	1,3	6	8,2	6	6,9	13	5,5
Анемија и др. поремећаји крви		1	1,3	1	1,4	2	2,3	4	1,7
Обољења уриноген. система		1	1,3	2	2,7	8	9,2	11	4,6
Обољења система за дисање		-	-	2	2,7	1	1,1	3	1,3
Поремећаји функције вида		-	-	13	17,8	25	28,7	38	16,0
Поремећаји функције слуха		4	5,2	17	23,3	16	18,4	37	15,6
Психо	Психолошко тестирање – когнитивни тестови	-	-	7	9,6	5	5,7	12	5,1
	Психолошко тестирање – конативни тестови	3	3,9	11	15,1	5	5,7	19	8,0
Психијатријски и неуролошки поремећаји		-	-	1	1,4	1	1,1	2	0,8
Остали поремећаји здравственог стања		-	-	4	5,5	6	6,9	10	4,2

У табели бр. 4 дат је приказ нађених обољења или поремећаја здравственог стања код 237 прегледаних радника.

Упоредни приказ резултата периодичних љекарских прегледа радника МУП-а ...

Констатујемо да је код скоро сваког десетог радника (9,3%) нађена тјелесна тежина већа за 30% и више од нормалних вриједности, и то највише код групе „осталих“ (17,2%).

У складу са чињеницом да је повећана тјелесна тежина значајан фактор ризика за настанак кардиоваскуларних и осталих обољења (3), нађене су: повишене вриједности крвног притиска код 13,5% радника, повишене вриједности шећера у крви код 5,5% радника а обољења мишићно-коштаног система код 12,2% радника, и то најчешће по основу дегенеративних обољења коштаног система.

Психолошко тестирање се састојало од већег броја тестова, од којих су се једни односили на когнитивне функције или тестове интелигенције, а други на конативне функције или такозване тестове личности. Код прегледаних радника је нађено одступање од предвиђених норми код тестова интелигенције за 5,1%, а код тестова личности за 8,0%. Нађена одступања су се углавном односила на појединачне тестове, и то не у мјери која би значајно утицала на обављање послова. Из тих разлога су цијењени способним, осим у једном случају када је радник РУЦЗ упућен и на оцјену радне способности на ИК. Процентуално је највише одступања нађено код радника деминерског тима РУЦЗ, а разлози – осим изузетно високог професионалног стреса, јесу и неадекватна селекција и пријем кандидата у току и непосредно након рата, као и немотивисаност старијих радника за боље постигнуће приликом тестирања. (3) Резултати психолошког тестирања код радника СЈП (у чијем тестирању је осим психолога Јединице учествовао и психолог СЈП) потврђује оправданост селекције кандидата и критеријума за пријем на школовање и рад у овој јединици.

Код 16,0% радника нађени су поремећаји функције вида, и то највише по основу потребе корекције вида код старијих радника. Нађени највећи проценат поремећаја функције вида у групи „осталих“ радника (28,7%), у којој смо нашли и случајеве смањене функције вида по основу неког од урођених поремећаја, јесте – осим животне доби, посљедица и неадекватне селекције и пријема кандидата у току и непосредно након рата.

Код скоро сваког седмог (или 15,6%) радника констатовано је оштећење слуха, и то као посљедица акустичне трауме. Узроци нађених оштећења слуха код радника РУЦЗ и групе „осталих“ радника јесу не само посљедица изложености професионалним ризицима у току рада у РУЦЗ и МУП-у, већ и посљедица њиховог учешћа у рату. (4). Ако се уважи чињеница да су захтјеви по основу функције слуха које су морали испуњавати радници СЈП приликом пријема у ову јединицу много строжи него за све остале испитанике, да је њихова просјечна животна доб $29,2 \pm 6,9$ година, а просјечан ефективни радни стаж $7,9 \pm 7,5$ година, можемо закључити да је нађено оштећење слуха у овој групи посљедица само професионалне трауме.

С обзиром на то да је сада важећим Правилником омогућен пријем у МУП с поремећајем метаболизма билирубина (један од параметара за испитивање функције јетре), као и да повећана физичка активност доводи до повећања његове вриједности, нађене повишене вриједности билирубина код 6,5% радника СЈП-е цијењене су у складу са наведеним.

ЗАКЉУЧЦИ И ПРИЈЕДЛОЗИ ПРЕВЕНТИВНИХ МЈЕРА

Када се резимирају резултати извршених периодичних љекарских прегледа радника Специјалне јединице полиције, деминерског тима Републичке управе цивилне заштите и групе радника на пословима са повећаним ризиком из осталих организационих јединица МУП-а РС, може се констатовати да је нађена већа учесталост обољења или поремећаја здравственог стања који су посљедица изложености професионалним ризицима ових група радника.

Сврха обављања ових прегледа је рано откривање обољења радника и праћење поремећаја здравственог стања, да би се правовременом дијагностиком и лијечењем спријечиле или умањиле штетне посљедице по њихово здравље, као и да би се сачувала њихова радна способност. Од коликог је значаја обављање ових прегледа, као и спровођење предложених превентивних мјера, уочава се и овом упоредном анализом резултата извршених прегледа. Повишен крвни притисак је не само посљедица, већ и значајан показатељ изложености професионалном стресу радника, али иако су радници из групе деминерског тима РУЦЗ више изложени континуираном професионалном стресу, а били су и старије животне доби, процентуално учешће повишеног крвног притиска нађено код њих је мање него код радника МУП-а из групе „осталих“ (17,8 : 20,7%). Разлог за то је не само редовно обављање периодичних љекарских прегледа, већ и континуирано спровођење предложених превентивних мјера. Када је било уочено да значајан број радника РУЦЗ има повишен крвни притисак, предложено је да се прије почетка рада на пословима деминирања од стране њихових медицинских радника, који иначе обављају послове санитетског обезбјеђења деминирања, измјери крвни притисак сваком раднику и у случају нађених повишених вриједности не дозволи наставак рада. (5) Овим активностима не само да је повећана сигурност приликом обављања послова деминирања, већ се утицало на раднике да редовно узимају препоручену терапију и на тај начин побољшају своје здравствено стање. Такође је уочено да су и по основу других здравствених проблема (повишених вриједности шећера у крви, поремећаја срчаног ритма, тегоба од стране коштаног система) ови радници, који су изузетно мотивисани за рад, па сходно

томе и добијање љекарског увјерења за његово обављање, испоштовали све дате препоруке, па иако су сваке године старији, њихово здравствено стање је стабилно или побољшано.

Имајући у виду нађене значајне поремећаје тјелесне тежине – гојазности код групе радника МУП-а, предлажемо да се у сарадњи са другим организационим јединицама предузму активности да се испоштују норме у вези с тјелесном тежином дате у Правилнику. На тај начин ће се допринијети да се постижу бољи резултати при тестирању моторичких способности радника, повећа њихова ефикасност у раду, смањи број и тежина повреда на раду, те смањи учесталост обољења или поремећаја за које повећана тјелесна тежина представља значајан фактор ризика.

Потребна је боља сарадња руководећег кадра у циљу омогућавања реализације наших приједлога за адекватан распоред радника – на послове и задатке који ће бити у складу са њиховим психолошким и осталим здравственим способностима, и то у случајевима када се на љекарском прегледу утврди да нису, привремено или трајно, способни за обављање одређених послова (нпр. за веће физичке или психичке напоре, смјенски рад, послове који захтијевају добар слух и сл.), а њихово здравствено стање није нарушено у мјери која захтијева оцјену способности на ИК, нити угрожава безбједно обављање послова.

Континуирано обављање периодичних љекарских прегледа и поштовање препорука датих на њима, значајно ће допринијети побољшању здравственог стања радника, безбједнијем и ефикаснијем обављању послова, а несумњиво и смањењу привремене неспособности за рад и инвалидности радника, те сходно томе и значајној уштеди финансијских средстава.

ЛИТЕРАТУРА

- Трнинић-Ђаковић, С. (2011). Резултати периодичних и систематских прегледа радника МУП-а РС. *Безбједност, Полиција, Грађани. Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Српске. Бања Лука, Година VII, Број 1–2/11: 277–288.*
- Трнинић-Ђаковић, С., Којовић, Ј., Данон, Ј., Ђурић, В. (2001). Оштећење слуха радника МУП-а, учесника у рату. *III конгрес ратне медицине са међународним учешћем, Бања Лука 23–27. мај 2001. године. Зборник радова; (5): 89–96.*
- Трнинић-Ђаковић, С., Којовић, Ј., Бојић, М., Палексић, В. (2011). Стрес и вриједности индекса тјелесне масе, артеријског притиска и гликемије у деминера. *II конгрес доктора медицине РС, Теслић, 27–29.*

мај 2011. године. Књига апстракта 2011, 7.

Закон о заштити на раду, *Сл. гласник Републике Српске*, бр. 01/08.

Правилник о јединственим здравственим условима запослених и кандидата за пријем на рад и образовање у МУП-у РС, *Сл. гласник Републике Српске*, бр. 85/12.

COMPARATIVE REVIEW OF THE RESULTS OF PERIODIC MEDICAL EXAMINATIONS PERFORMED IN 2014 OF RS MOI MEMBERS: SPU, RSCPA AND ALL OTHER ORGANIZATIONAL UNITS OF THE MINISTRY

Prim. dr Snežana Trninić-Đaković*

Summary: The purpose of periodical medical examinations of workers performing high-risk jobs is the early detection of diseases and health disorders, which enables timely diagnosis and treatment with the aim to prevent or reduce harmful effects on their health and preserve their ability to work. For the purpose of evaluation of health status of Republic of Srpska Ministry of Interior workers, there has been conducted the analysis of 237 medical examinations performed in 2014. Examinations were performed on 77 members of Special Police Unit (SPU), 73 members of a demining team of the Republic of Srpska Civil Protection Administration (RSCPA) and 87 employees of other organizational units of the RS MoI (OTHERS). The average age of the examined was 39.2 ± 6.5 years, and expository years of service 16.4 ± 6.8 years. Although 95.4% of the examined workers was found capable of work, more than one in four (25.3%) was capable of work with regular medical therapy, vision correction, hearing protection against noise or exemption from the certain activities, such as Special Physical Education or major physical exertion due to spine defections. One employee of RSCPA was found incapable of work due to a psychiatric disorder and a worker from the category of "OTHERS" due to a severe heart disease. 9 employees or 3.8% was not given the final approval of medical fitness because they did not submit the results of additional tests. Almost every tenth worker (9.3%) was diagnosed the increased body weight by 30% of normal values, mostly within the category "OTHERS" (17.2%). Having in mind the fact that increased body weight represents a significant risk factor for cardiovascular and other diseases, the following was also diagnosed: elevated blood pressure in 13.5%, increased levels of blood sugar at 5.5%, and defections of the musculoskeletal system in 12.2% of workers. Despite the significant exposure to stress and older age of a RSCPA demining team members, the regular periodic medical examinations and continuous preventive measures have caused them to have a smaller percentage of high blood pressure cases than the workers from

* Head – a specialist of Occupational Medicine – Unit for Preventive Health Care of RS MoI; RS MoI, Unit for Preventive Health Care

the category of "OTHERS" (17,8:20,7%). Psychological testing has shown a deviation from the norms, in cases of intelligence tests by 5.1% and in personality tests by 8.0%, but it mainly referred to individual tests and not to an extent that would significantly affect the performance of tasks. 16.0% of the workers were diagnosed with defects of visual function, mostly in terms of vision correction of elderly workers. Almost every seventh (or 15.6%) examinee was diagnosed hearing defects as a result of acoustic trauma. The causes of diagnosed hearing defects in RSCPA workers and "OTHERS" are not only a result of exposure to occupational hazards, but also a result of their participation in the war. Bearing in mind the average age and hearing requirements that SPU members had to meet during their acceptance in the service, it can be concluded that diagnosed hearing defects in them can be seen as a consequence of professional trauma.

Keywords: **high-risk** jobs, periodic medical examinations, worker's health condition

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

ОБРАЂИВАЊЕ ТЕМЕ МЕЂУНАРОДНЕ ПОЛИЦИЈСКЕ САРАДЊЕ У ПОДУЧАВАЊУ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА ПОЛИЦИЈСКИМ ПОЛАЗНИЦИМА

УДК: 351.74]:371.671:811.111	DOI: 10.7251/BPGBL1215349T	Превод
------------------------------	----------------------------	--------

Мр Весна Трајковска*
Мр Зорица Трајкова**1

Апстракт: Овај рад се бави значајем језика и међукултуралних вјештина као предусловима успјешне полицијске сарадње на међународном нивоу. Имајући на уму експанзију енглеског језика на свјетском нивоу и његову улогу као *lingua franca*, логично је да је добро познавање енглеског неопходно за интеракцију и комуникацију полицијских службеника из различитих лингвистичких и културних средина. Рад је посебно усмјерен на обрађивање теме међународне полицијске сарадње у подучавању енглеског језика полицијским полазницима тако да је у њему представљен модел који је успјешно кориштен на Факултету безбједности у Скопљу. Тачније, у њему су дати примјери плана часа о теми међународне полицијске сарадње, заједно са вјежбама које имају за циљ да развију вјештине читања, говора, слушања и писања код полазника. Аутори представљају различите активности везане за ангажовање Европске уније у међународним полицијским мисијама, с посебним освртом на вербалне и културалне интеракције чланова мисије који су распоређени у стране земље.

Кључне ријечи: познавање енглеског језика, мисије, међународна полицијска сарадња, међукултуралне вјештине, комуникација.

УВОД

Друга половина 20. и почетак 21. вијека су означени свеукупним процесом глобализације, те политичком, економском и културалном интеграцијом на регионалном, европском и свјетском нивоу. У Европи је

* Факултет за безбједност, Скопље.

** Филолошки факултет, Скопље

1 Оригинална референца: Trajkovska, V., Trajkova Z. (2011). The treatment of the issue of international police cooperation in English language teaching to law enforcement students. *Suzbijanje kriminala u okviru međunarodne policijske saradnje. Zbornik radova sa naučnostručnog skupa sa međunarodnim učešćem (Tara, 2011. godina)*. 267–277.

самим стварањем Европске уније утрт пут успостављању ближе и боље сарадње различитих народа с циљем стварања боље и снажније Европе. Ова сарадња је загарантована и свим значајнијим документима који се односе на постепено ширење Европске заједнице, у то вријеме, односно Европске уније сада, чиме је наглашена жеља за заједничким дјеловањем како би се свим грађанима Европе пружило мирно и хармонично окружење.

Што се тиче међународне сарадње на нивоу Европске уније, она се огледа у бројним активностима и мјерама које се предузимају у различитим областима и сферама. Оваква врста подухвата држава чланица Европске уније захтијева учешће професионалаца који су висококвалификовани за све препознате области, што је кључан фактор за успјешно извршавање њихових задатака. За потребе овог рада, осврнућемо се на Заједничку спољну и безбједносну политику Европске уније, као један од аспеката који је директно везан за сарадњу различитих европских земаља у области безбједности и спровођења закона. Тачније, фокусираћемо се на значај језичких и културалних вјештина и знања која су кључни предуслов за успјешну реализацију мултикултуралних полицијских мисија у различитим областима широм свијета. Наиме, Европска унија активно учествује у полицијским и војним мисијама широм свијета, с учесницима из 27 држава чланица, као и из других држава које нису чланице ЕУ, с тим да су сви учесници високообучени професионалци. Мандат сваке ЕУ мисије зависи од њеног типа и сврхе, што условљава и одговарајуће припреме и обуку њених учесника.

Међутим, да би постигли највиши степен стручности, чланови полицијске мисије треба да прођу кроз свеобухватан, разнолик и вишеструк предмисиони тренинг, којему циљ треба да буде не само развој њихових професионалних вјештина, већ и њиховог језика и међукултуралних вјештина, које ће им пружити већу ефикасност и мању шансу за евентуалне неспоразуме узроковане недостатком језичких вјештина или међукултуралним неразумијевањем. Имајући на уму значај адекватног познавања језика, као нужности за све оне полицијске службенике који би се могли придружити мултикултуралном тиму у мисији у иностранству, у наредним пасусима ћемо покушати да покажемо како одговарајуће знање енглеског језика као *lingua franca* може утицати на учинковитост припадника мисије. У исто вријеме ћемо представити и модел плана часа који може бити користан за потенцијалне учеснике мисије, а који је кориштен са студентима на Факултету безбједности у Скопљу.

ЗНАЧАЈ ЈЕЗИЧКИХ И МЕЃУКУЛТУРАЛНИХ ВЈЕШТИНА ЗА ПРИПАДНИКЕ МЕЃУНАРОДНИХ ПОЛИЦИЈСКИХ МИСИЈА

Како смо раније поменули, Европска унија је тренутно укључена у бројне полицијске мисије широм свијета, с тим да су учесници у њима полицијски службеници из свих чланица Уније, као и из других земаља. С обзиром на значај таквих свеобухватних операција за свеукупни мир и стабилност региона у којем се мисија спроводи, један од највећих приорита земаља учесницама је адекватан одабир потенцијалних учесника мисије. Процес одабира, између осталог, подразумева предмисиону обуку која је креирана на начин да се њоме третирају кључна питања која су будућим учесницима мисије предуслов за успјешно обављање задатака и испуњење циљева мисије у цијелости. Програми предмисионе обуке се разликују од мисије до мисије и у основи зависе од врсте мисије, њеног опсега и мандата. Другим ријечима, тип особе који одговара овој врсти професионалног ангажмана зависи од типа задатака које је потребно испунити. На примјер, особа која се одабере за чисто оперативни рад на терену треба да је добро обучена и квалификована за посебне, оперативне операције техничког карактера, те програм обуке треба да буде креиран да задовољи захтјеве ових оперативних задатака. С друге стране, особа која тежи да буде на позицији, која је првенствено везана за непосредну комуникацију и интеракцију са другим људима, проћи ће обуку која за циљ има подстицање оних аспеката који су битни за то наведено мјесто.

Шта год да је функција мисије, један је аспект који је несумњиво заједнички именилац објема врстама мисија: познавање језика, тј. посједовање комуникацијских вјештина. Значај језичких вјештина лежи у потреби да се оствари комуникација у страном окружењу унутар саме мисије и са „вањским“ свијетом. Док се комуникација међу припадницима војних мисија своди на интерну тј. ограничена је на међусобну интеракцију припадника мисије, полицијске мисије подразумевају комуникацију на различитим нивоима. Полицијски службеници који су у полицијској мисији у страном држави морају да комуницирају на нивоу групе, што значи да морају да остваре комуникацију унутар групе која се састоји од чланова различитог културног поријекла. С друге стране, они морају и да комуницирају са локалним становништвом јер су циљеви већине полицијских мисија везани за интеракцију са грађанима, локалним органима власти, медијима итд., у зависности од разлога због којих се покреће та мисија. Што се тиче полицијских мисија, оне су углавном базиране на активностима надзора, усмјеравања, савјетовања и инспекције, пружању подршке полицијским реформама, оснаживању локалних капацитета и сарадњи у борби против организованог

криминалитета и корупције. То значи да ће полицијски службеници који су у полицијским мисијама чешће бити изложени ситуацијама које захтијевају комуникацију. Из тог разлога им се препоручује да усвоје основна знања домаћег језика, поред знања језика који им је неопходан за комуникацију са колегама. Док су дио мултикултуралне полицијске мисије, полицијски службеници могу да се нађу у једној од сљедећих ситуација:

1. Полицијске мисије чији учесници говоре различите језике и различитих су народности, а само једном од њих је матерњи језик онај који се користи за њихову међусобну комуникацију;
2. Полицијске мисије чији учесници говоре различите језике и различитих су народности, а ниједан се не користи матерњим језиком, јер сви користе одређени језик као *lingua franca*.

Одабир језика који ће се користити за међусобну комуникацију зависи од структуре припадника мисије, али је пракса показала да се у већини случајева комуникација међу члановима мисије сврстава у другу категорију. Ово значи да припадници мисије у већини случајева користе *lingua franca*, а не свој матерњи језик, а тај језик је обично енглески, што значи да је одговарајуће знање енглеског предуслов за успјешно спровођење задатака мисије. Без обзира на структуру мисије, оно што је заједничко за ове двије врсте комуникације јесте појам “тима”, као основне организационе јединице. “Тим” као концепт у контексту полицијских или војних мисија карактерише:

1. Учешће двоје или више људи
2. Заједнички циљ
3. Специфични задаци
4. Међусобна зависност чланова тима
5. Доношење одлука као дио већег задатка
6. Испуњавање задатака често подразумијева оптерећење послом и притисак.

Поред горе наведених карактеристика, још један аспект комуникацију између чланова мисије, као једног мултикултуралног тима, чини посебном. Наиме, интеракција „унутар мисије“ између припадника различитог друштвеног и културалног поријекла се не може посматрати само са лингвистичког аспекта. Ова врста комуникације се одвија у једном ширем културалном контексту и њен успјех увелико зависи и од добрих међукултуралних вјештина говорника. Стога би учење заједничког језика требало бити праћено друштвено-културним контекстом у ком ће тај језик да се користи међу појединцима који долазе из потпуно различитих култура. Оно о чему ми овдје причамо јесте припрема говорника који имају висок ниво тзв. „друштвено-културалне компетенције“, као дијела ширег појма „културалне интелигенције“. Говорници који имају развијену ову врсту

компетенције могу адекватно да изразе своје поруке и схвате право значење саговорникових ријечи у свеукупном друштвеном и културном контексту комуникације. С обзиром на то да је језик производ једне културе, а ријечи лексикализовани концепти изведени из заједничких културалних искустава одређене групе, припаднике мисије је могуће обучити само кроз адекватан програм предмисионе обуке, који укључује и развој међукултуралних вјештина, како би били у могућности да комуницирају у културно разноликој средини. Ово „културално знање“ треба да обухвата:

- Историјат локалне области (земље) и поријекло сукоба
- Културалне сегменте, вриједности, традицију и вјеровања у тој одређеној области (религијска увјерења, образовни систем и привредно дјеловање)
- Језик домаће културе
- Изучавање антропологије других земаља
- Разумијевање културалних разлика – како нечија сопствена култура утиче на нечију туђу културу
- Основне културалне норме и вриједности, као и вјештине неопходне за разумијевање и премоштавање културалних разлика.

Ова врста програма обуке има за циљ да спријечи културни шок и културално неразумијевање, који могу имати дугорочне посљедице и могу озбиљно да утичу и на рад групе и на успјех мисије.

ПИТАЊЕ МЕЂУНАРОДНЕ ПОЛИЦИЈСКЕ САРАДЊЕ НА ЧАСОВИМА ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА

Узевши у обзир наведене аргументе, можемо да извучемо логичан закључак да је неопходно познавање заједничког језика како би се остварила интеракција међу припадницима мисије. Када је у питању одабир заједничког језика, доминантна позиција енглеског језика као *lingua franca* га је без сумње наметнула као језик узајамне комуникације и званични радни језик у већини полицијских и војних мисија широм свијета. У овом одјељку ћемо представити модел успјешног интегрисања теме међународне полицијске сарадње у материјале за учење енглеског језика, како је било и кориштено са студентима који су учили енглески језик на Факултету безбједности у Скопљу.

С обзиром на чињеницу да радни материјали треба да буду прилагођени потребама и нивоу познавања енглеског језика студената, логично је да би први корак у планирању часа био одабир садржаја који су релевантни за теме, те њихова адаптација и прерада у вјежбања која

треба да заинтересују студенте и мотивишу их да усвајају нова знања и развијају језичке вјештине. Стога би у оквиру теме међународне полицијске сарадње један од могућих модела могао бити онај у коме се час базира на полицијским мисијама. Модел који се овдје предлаже базиран је на холистичком приступу, који подразумијева четири језичке вјештине: читање, слушање, писање и говор, заједно са дијеловима који се тичу културалних аспеката учења језика.

Прва фаза: увод у тему

Када је тема часа међународна полицијска сарадња, најбоље је почети са изношењем идеја које се тичу овог концепта. Како би се развијала вјештина говора полазника, добро је почети тако што ће им се представити слике полицијских службеника – припадника страних мисија, који обављају различите активности. Од студената се тражи да размисле о свакој посебној активности приказаној у свакој од ситуација на сликама, на тај начин их упућујући на врсте активности које припадници мисије у страним земљама свакодневно обављају. Они ће тако научити да припадници полицијских мисија могу обављати различите дужности када раде на терену, као што су рад на саобраћајним незгодама, протести локалног становништва, илегални прелази преко граница, крађе, напади, бомбашки напади, илегално посједовање оружја, кријумчарење, убиства итд. Ово су неке од оперативних активности које су карактеристичне за мисије. Такође ће се упознати и са укљученошћу припадника мисије у активности заједнице, која се огледа у премошћавању међуетничких разлика и рјешавању конфликта, преговарању са локалним становништвом, надзору над одређеним областима у постконфликтним периодима итд. Циљ ове активности је да им се омогући да направе разлику између различитих врста полицијске мисије и да се упознају са опсегом и врстом активности које припадници мисија обављају.

Друга фаза: Текстови о различитим типовима мисије

Након увода у тему, час се може наставити на начин да се представе два текста која говоре о два различита типа мисије као сегментима Заједничке одбрамбене и безбједносне политике ЕУ. С обзиром на то да студенти већ познају разлику између двије врсте мисија, текстови би требало само да послуже као текстуална подршка ономе што су већ сами закључили, те да понуде неке нове информације како би полазници продубили знање у овој области. Како би се ова активност додатно учинила сложенијом, могуће је текстове подијелити у неколико дијелова, а студентима се може рећи да је потребно да сврстају дате информације у параграфима у одговарајућу категорију: војна или полицијска мисија.

Наводимо неке примјере из евентуалних параграфа у вези са типовима мисије:

Пасус А:

„Одобрена је од стране Савјета УН-а као правни насљедник СФОР-а, мисије која је била под вођством НАТО-а, са мандатом да омогући присуство својих припадника, допринесе безбједном и сигурном окружењу и онемогући наставак насиља. Тренутно броји 1.600 војника у земљи, а може се ојачати и снагама КФОР-а како би се на брз начин увећао број снага у земљи и спријечиле евентуалне непредвиђене ситуације...“ (Одговор: Војна мисија ЕУФОР АЛТЕА у Босни и Херцеговини)

Пасус Б:

„Главни јој је циљ да пружи подршку агенцијама за спровођење закона у Босни и Херцеговини у борби против организованог криминала и корупције кроз пружање помоћи и подршке у спровођењу истрага везаних за ове врсте кривичних дјела. Такође је усмјерена на развој истражних капацитета у Босни и Херцеговини, унапређење сарадње између агенција за спровођење закона, тужилаштва и казнено-поправног система, на регионалном и међународном нивоу...“ (Одговор: ЕУПМ полицијска мисија у Босни и Херцеговини).

Ова активност има двоструку сврху: с једне стране пружа информације о ЕУФОР Алтеа и ЕУПМ-у у Босни и Херцеговини, а са друге стране омогућава студентима да науче основне разлике између два концепта: војних операција и полицијских мисија.

Фаза 3: Интервју с припадником полицијске мисије с уграђеним елементима граматике

Како би се радило на развоју вјештина слушања, предлагемо да се у овом дијелу часа уради једна вјежба слушања у којој један члан међународне полицијске мисије прича о свом искуству обављања дужности тј. испуњавања својих задатака. За ову вјежбу смо одабарали полицијског службеника ЕУПОЛ-а који је био распоређен у Авганистану, као дио полицијске мисије ЕУ. У овом интервјуу он прича уопштено о мисији, а потом се базира на конкретне проблеме на које он и његове колеге наилазе током служења у мисији. Циљ ове вјежбе је да се представе изазови с којима се чланови мисије суочавају док се налазе у страниој земљи и ризици којима су стално изложени. С друге стране, циљ јој је такође да унаприједи и развије познавање граматике код полазника на тај начин што ће се у интервју са полицијским службеником уградити елементи

граматике. У овом случају полицијски службеник користи неуправни говор, те је стога то веома користан начин за учење неуправног говора у контексту препричавања личних искустава и преношења туђих ријечи. Овдје ћемо представити дио из дијалога како бисмо показали како су граматички елементи интегрисани у дио за слушање.

Новинар: Господине Фишер, сви смо упознати са сукобом у Авганистану. Сваки дан чујемо извјештаје о инцидентима, нападима, убиствима ... Да ли сте се нашли у животной опасности док сте служили тамо?

Господин Фишер: Па, увијек је ризик бити дио било које врсте мисије у Авганистану. Никад се не зна шта се може десити. Срећом, нисмо били директно нападнути, али сам имао инцидент с локалним побуњеницима док сам са колегом радио на терену.

Новинар: Заиста? Хоћете ли нам рећи шта се тачно догодило?

Господин Фишер: Па, били смо на путу за Кабул када је група побуњеника истрчала испред нашег џипа. Зауоставили су возило и истрјерали нас из њега. Рекао сам им да радимо за ЕУПОЛ и да нисмо непријатељи, али су они казали да нам не вјерују. Рекли су да желе да виде наше документе. Дао сам им свој пасош, али нажалост, мој колега није имао своје документе са собом. Помислили су да је он шпијун, или нешто слично... Рекао сам им да је он мој колега, да радимо заједно, али то није помогло ... везали су га и одвели...

У овом дијелу интервјуа налази се неколико неуправних реченица које је ЕУПОЛ-ов полицијски службеник употребио док је препричавао ситуације и догађаје. Ово је веома корисна метода за увођење граматике, и то нарочито ако се уз слушање дода и вјежба за попуњавање празнина у којој се од студената тражи да док слушају интервју допуне ријечи које недостају. Након вјеббе и додатног објашњења о облику и начину кориштења неуправног говора, од студената се тражи да направе реченице у управном говору.

Одговор: Реконструкција дијалога између господина Фишера и локалних побуњеника (управни говор):

Господин Фишер: „Ми радимо за ЕУПОЛ, ми нисмо ваши непријатељи.“

Побуњеници: „Не вјерујемо вам. Хоћемо ваша документа.“

Фаза 4: Развој међукултуралних вјештина

Ако се узме у обзир значај добро развијених међукултуралних вјештина о којима је већ било говора, интервју са ЕУПОЛ-овим службеником се може користити за подучавање о међукултуралности међународног рада полиције. У другом дијелу интервјуа господин Фишер прича о својим међукултуралним искуствима у Авганистану. У сљедећем одјелку он говори о неким међукултуралним неспоразумима усљед недостатка међукултуралних вјештина.

Обрађивање теме међународне полицијске сарадње у подучавању енглеског ...

Новинар: Господине Фишер, да ли сте као Нијемац наилазили на одређене проблема при комуникацији са другим члановима мисије који долазе из различитих култура?

Господин Фишер: Па, када сам први пут дошао у Кабул, доживио сам неку врсту културног шока. Прије нашег одласка у мисију имали смо само једну ad hoc једнодневну обуку о културалним аспектима и питањима, тако да сам на почетку заиста имао проблема. Ја као Нијемац сам очекивао озбиљан радни режим, напоран рад, тачност... али у стварности је све много другачије ... Мој осјећај за вријеме је био потпуно другачији од осјећаја Италијана, да не спомињем колеге са Балкана !!! Толико смо другачији!

Новинар: Да ли сте, такође, имали и неке неугодне ситуације док сте радили са локалним становништвом?

Господин Фишер: О, да!! Имао сам неколико заиста непријатних ситуација. Једном док сам био код куће једног мог пријатеља у Авганистану, руковао сам се са његовом супругом. Мог пријатеља је тај поступак веома узнемирио, а ја нисам знао да је свака врста физичког контакта са женама против муслиманских правила...

Фаза 5: Језичке функције

Час се може завршити вјежбом која је везана за језичке функције у контексту дате теме. Логично је да би у овом случају одабир језичке функције требао бити у складу са специфичним комуникативним ситуацијама у којима се припадници полицијске мисије могу наћи. За ову тему предлажемо вјежбу која има за циљ да развије преговарачке вјештине полазника, узимајући у обзир значај преговора као саставног дијела бројних полицијских мисија. Ова језичка функција је битна из још једног разлога. У контексту полицијских мисија, преговарање се увијек одвија међу полицијским службеницима различитог културног поријекла, те да би били у могућности да успешно преговарају на енглеском, као званичном језику мисије, и да дођу до компромиса, припадници мисије би требало да буду упознати са преговарачким праксама у другим културама. Непознавање овог аспекта преговарачког процеса може да доведе до међукултуралног неразумијевања и неизвршавања задатака мисије, те у најгорем случају, може да доведе у питање успјех цијеле мисије.

Да бисмо развили преговарачке вјештине полазника, предлажемо вјежбу у којој студенти раде у групама од по четворо и свако од њих игра улогу полицијског службеника који долази из друге земље. На примјер, групу могу да чине Британац, Француз, Италијан и Нијемац. Сви су дио ЕУЦАСТ ЛЕКС међународне мисије у Ираку. Дата им је одређена тема за преговарање која је везана за један посебан задатак. На примјер, морају

да се одлуче који тип обуке ће да одрже људима који раде у полицији, правосуђу и казненопоправном систему. Треба да се определијеле за само један тип обуке којем ће се на почетку мисије дати приоритет, али сви имају различите приједлоге. Тако је Британац за полицијску обуку, Француз се залаже за обуку за људе из правосуђа, Италијан је за ону која би била за казнено-поправни систем, док Нијемац предлаже обуку која ће се истовремено спроводити и у полицији и у правосуђу. Прије саме активности полазницима се дају одређене информације о стиловима преговарања карактеристичним за ове четири културе. Да бисмо ово илустровали, овдје дајемо карактеристике француских и њемачких преговарача:

а. Француски преговарачи су прилично креативни, пуни планова и идеја. Не воле ризик, те стога пажљиво процјењују предности и недостатке сваког приједлога. Велики значај дају интересима земље и веома често их сматрају свађалачки настројеним и агресивним...

б. Њемачки преговарачи се држе строгих планова и формалности. Детаљни су, играју по правилима и веома су наклоњени бирократији. Кад донесу одлуку, нема промјена...

Прије него што им се подијеле улоге, полазницима се дају упутства о употреби одређених преговарачких фраза. Требали би знати најчешће фразе које се користе у свакој од фаза преговарачког процеса. Дајемо примјере неких:

Уводне фразе

Ово је Џон Стивенсон. Он је наш шеф/руководилац Мисије.

Започињање преговора

Главна сврха/циљ данашњег састанка је...

Тражење повратних информација и давање истих

Волио бих да знам шта ви мислите о томе.

Ако сам вас добро разумио, вас интересује...

Пракса је показала да је овај тип вјежби посебно интересантан и изазован за студенте. Мотивисани су да користе језик у посебном контексту, а у исто вријеме уче о културалним разликама између народа.

ЗАКЉУЧАК

Сва питања која су обрађивана у претходним одјелцима воде до закључка да језик и култура играју веома битну улогу у интеракцији полицијских службеника који учествују у међународним полицијским

мисијама. С обзиром на ово, од кључне је важности да се језик и међукултуралне вјештине интегришу у предмисиону обуку, као предуслов остваривања успјешне комуникације у мисији и интеракције са локалним становништвом. Само свеобухватним и пажљиво испланираним предмисионим програмом рад припадника мисије се може довести до нивоа који ће допринијети успјешном испуњавању циљева мисије.

Примјерима вјежби које су наведене у раду илустрован је холистички приступ који се фокусира на четири језичке вјештине неопходне за успјешно усвајање енглеског језика. Све вјежбе су имале за циљ унапређење комуникативних и међукултуралних компетенција студената Факултета безбједности – будућих припадника полицијских мисија које су дио међународне полицијске сарадње. Позитивна реакција студената је добар показатељ да се овај приступ у подучавању предмета међународне полицијске сарадње може прихватити као модел за обуку будућих полицијских службеника који ће активно учествовати у међународним полицијским мисијама широм свијета.

ЛИТЕРАТУРА

- Byram, M. (1997). *Teaching and assessing intercultural communicative competence*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Febbraro R., Angela, Brian mc Kee and Sharon L. Riedel. "Multinational Military Operations and Intercultural Factors", NATO technical report, p 109, Retrieved May 19, from: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf&AD=ADA496055>,
- Adler, J., Nancy and Gundersen, A. (2008). *International Dimensions of Organizational Behaviour*. Thomson Learning.
- Kok Yee, Ng et al."Cultural intelligence: Its potential for military leadership development", Retrieved May 19, from: http://www.mindef.gov.sg/content/imindef/mindef_websites/atozlistings/saftimi/units/cld/publications/conference/_jcr_content/imindefPars/0020/file.res/imta5.pdf,
- Peterson, Brooks "Cultural Intelligence: A guide to working with people from other cultures", Intercultural Press, 2004 ,
- EU Common Security and Defence Policy, Retrieved May 19, from: <http://www.consilium.europa.eu/showpage.aspx?id=268&lang=EN>
- EUFOR Fact Sheet, Retrieved May 19, from: http://www.euforbih.org/index.php?option=com_content&view=article&id=15:eufor-fact-sheet&catid=185:about-eufor&Itemid=134

Трајковска В., Трајкова З., Безбједност - Полиција - Грађани, година XI број 1-2/15

EUPM BiH, Retrieved May 19, from: <http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=585&lang=fr>

EUPM Mandate, Retrieved May 19, from: <http://www.eupm.org/OurMandate.aspx>

<http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=585&lang=fr> (EUPM/BiH)

Превела и прилагодила: Јелена Гаврановић*

* Предавач за предмете Енглески језик 1 и Енглески језик 2, Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци; email: jelena.gavranovic@tur.vladars.net.

ПРИКАЗИ

**ПРИКАЗ УЏБЕНИКА „СПЕЦИЈАЛНО ФИЗИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ 2“
АУТОРА ПРОФ. ДР МИЛАНА ГУЖВИЦЕ И ДР ДАРКА ПАСПАЉА,
ПРОФЕСОРА ВИСОКЕ ШКОЛЕ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА, У ИЗДАЊУ
ЕВРОПСКОГ ДЕФЕНДОЛОГИЈА ЦЕНТРА БАЊАЛУКА**

УДК: 796.85.015.134(048.83)	DOI: 10.7251/BPGBL1215363V	Приказ
-----------------------------	----------------------------	--------

Проф. др Душко Вејновић*

У Бањалуци је у јануару 2015. године у издању Европског дефендологија центра штампан уџбеник Специјално физичко образовање 2, аутора проф. др Милана Гужвице и др Дарка Паспаља, професора Високе школе унутрашњих послова у Бањалуци (ISBN 978-99955-22-81-0; COBISS.RS-ID 4713496). Ради се о врло опсежном дјелу, које је фокусирано на теоријско-научну и стручно-практичну грађу. Уџбеник је намијењен студентима Високе школе унутрашњих послова у Бањалуци, као основна литература за усвајање и овладавање сложенијим моторичким програмима, који се изучавају на предмету Специјално физичко образовање 2. Такође, аутори сматрају да овај уџбеник може бити од користи и полазницима Полицијске академије у Бањалуци, као и другим структурама које се баве безбједносним пословима. Уџбеник је писан на основу методолошког концепта који се примјењује у изучавању проблематике борилачких вјештина, којима студенти морају да овладају како би стекли компетенције за обављање својих професионалних дужности. Дјело обилује богатством рјешења која су заснована на принципима биомеханике хумане локомоције, који су, опет, прилагођени појединцу са различитим антрополошким карактеристикама. Аутори сматрају да не постоји универзалан начин рјешавања сложених ситуационих проблема, већ да је потребно да се сваки појединац определијели којим путем ће да иде, односно да се усмјери на властите снаге и потенцијале који треба да му омогуће да постане успјешан у обављању професионалних задатака. Они тврде да овакав приступ скраћује вријеме едукације, тако што ће сваком појединцу омогућити знатно већи број понављања, па самим тим лакше и брже усвајање наставних садржаја, као и знатно већи интензитет у раду. Такође, аутори тврде да ће индивидуални приступ у настави омогућити максимално

* *Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањалуци, Редовни професор; email: tin@blic.net.*

испољавање генетског потенцијала, као и да ће сваки појединац моћи да настави са индивидуалним усавршавањем и без помоћи наставника, већ у складу са својим преференцијама и карактеристикама.

Цјелокупни уџбенички материјал је структуриран из два дијела и систематизован у 24 поглавља. У првом дијелу уџбеника описана су и приказана моторна рјешења заснована на техникама које више одговарају студентима који преферирају технике удараца, док су у другом дијелу приказана моторна рјешења која су заснована на техникама бацања. У првих 14 поглавља аутори су дали опште информације и представили суштину предмета Специјалног физичког образовања, као јединствене наставно-научне дисциплине у оквиру шире матичне области Физичке културе и његовог увођења у образовни систем Министарства унутрашњих послова.

У оквиру општег приступа, дате су и основне информације за које аутори мисле да могу допринијети, не само бољем и квалитетнијем усвајању проблематике, већ и трајном памћењу специфичних моторних програма, које ће им омогућити самосталност у даљем усавршавању. Прецизно је објашњено зашто је важно да програм и методе едукације буду конципирани тако да се у расположивом (ограниченом) времену постигне што бољи ефекат. Они говоре о комплексности предмета и значају прилагођавања и усклађивања наставе са психосоматским карактеристикама сваког појединца, али и о важности квалитета усвојености моторних програма. Они сматрају да је само у условима високе усвојености (аутоматизације) моторних програма, програме могуће модификовати и практично примијенити у реалним животним ситуацијама.

У даљем тексту дате су и основне информације о мишићно-зглобном систему, односно о његовој функцији у оквиру кретних структура. У оквиру овога поглавља говори се о основним принципима кретања, о интеракцији спољашњих и унутрашњих сила, о извођењу једноставних и сложених моторних програма при различитим брзинама и спољашњим условима. Говори се и о интер- и интрамускуларној координацији, о мишићној јакости и снази, о структури и архитектури мишића, али и о процесима увећања силе у специфичним режимима контракција.

У наредном поглављу указано је на основне карактеристике покрета, кретања и покретљивости, затим на значај енергетског потенцијала, чврстину и еластичност зглобова, тетива и лигамената. У овом смислу дате су и основне информације о могућим правцима и амплитудама покрета, као и условима у којима су покрети и кретања могући. Објашњени су и прецизно дефинисани моторни програми из Специјалног физичког образовања, начин њиховог стварања, како се они изводе и каква је њихова кинематика и динамика.

У даљим редовима прецизно су дефинисани основни елементи који

чине структуру ситуационо-моторичких проблема. У складу са тим, дата су бројна рјешења моторичких проблема, тако да сваки појединац за себе, у складу са својим психосоматским карактеристикама, генетским предиспозицијама и моторичким способностима, може да „извуче“ рјешење за које мисли да може успјешно спровести у пракси. У оквиру овога, обрађене су основне технике у форме стандардизованих школских модела који се практикују у другој фази учења, а које у наредној фази учења омогућавају даље гранање на сложеније варијанте и комбинације. У том смислу кориштене су илустрације (фотографије) које досљедно и прецизно прате опис моторичких рјешења.

У прилозима су дата детаљна објашњења појединих појмова која се односе на биомеханички, анатомски и функционални простор, а који је значајан за покрет и кретање. На крају, дата су и испитна питања која, по мишљењу аутора, студентима треба да олакшају припрему за испит.

О неким темама и није баш једноставно писати, посебно не ако је пресудан стил, међутим, приказ овог уџбеника, с обзиром на садржајни и методички приступ је представљао право задовољство. То произлази из добро промишљене структуре свих поглавља, њихове прецизности и јасноће, као посљедице искуства и компетенције аутора.

Овај уџбеник, осим образовног, има и одређени културолошки и практичан значај. Образовни, због општих информација и позива на активно учење у складу са преференцијама и антрополошким карактеристикама, а културолошки и практичан због менталног и физичког здравља и ефикасног обављања професионалних обавеза.

Овакви и слични уџбеници су велики допринос унапређењу, развоју и утемељењу цјелокупног образовног процеса у полицијским организацијама.

ПРИЛОЗИ

ЧАСОПИС БЕЗБЈЕДНОСТ, ПОЛИЦИЈА, ГРАЂАНИ

- УПУТСТВО АУТОРИМА -

Поштовани,

У часопису *Безбједност, полиција, грађани* Министарства унутрашњих послова Републике Српске објављују се изворни и прегледни научни радови, претходна саопштења, научне полемике, стручни чланци, коментари судских одлука, прилози из међународног научног и стручног живота, излагања са научних и стручних скупова, прикази књига и сл. наставника и сарадника Високе школе унутрашњих послова Бања Лука као и осталих научних радника из земље и иностранства.

Часопис излази на српском језику и ћирилици, а наслов рада, титула аутора, институција у којој је запослен, апстракт и кључне ријечи чланака су преведени на енглески језик. Радови који нису достављени на српском, објављују се на изворном језику у складу са правописом тог језика, уз навођење садржаја и апстракта чланка на српском, односно енглеском језику.

Часопис излази два пута годишње.

Радове који не задовољавају основне критеријуме часописа у погледу структуре рада и правила цитирања, редакција неће узети у разматрање. Уколико рукопис одговара стандардима часописа, упућује се на анонимну рецензију. Сваки рад оцјењују најмање два објективна рецензента, одабрана из реда признатих стручњака из уже научне области. По рецензији, рукописи се шаљу ауторима с примједбама и приједлозима за отклањање недостатака. Исправљене рукописе, аутори треба да врате редакцији у року од пет дана од дана пријема захтјева за дораду и исправку рада.

Достављањем рукописа за објављивање у часопису, аутори пристају на постављање својих радова на интернет страници часописа, односно на интернет страници Високе школе унутрашњих послова у Бањој Луци. Аутори преносе на часопис право на објављивање достављених текстова и ниједан њихов дио не може се репродуковати без писмене сагласности уредника часописа. Часопис задржава и сва остала права, изузев уколико није другачије договорено с аутором.

Аутори приликом писања радова за часопис *Безбједност, полиција, грађани* треба да уважавају следећа правила:

I ТЕХНИЧКА УРЕЂЕНОСТ РАДА

- Рад мора бити сачињен у *Microsoft Wordu*, ћириличким писмом, фонтом *Times New Roman*, величине 12 pt.
- Рукописи, по правилу, не треба да буду дужи од једне половине табака, изузетно један табак. Једна половина табака износи 8 страна од 28 редова са 66 знакова у реду, односно 14400 знакова.
- Табеле и графички прикази треба да буду урађени у *Microsoft Wordu*. Свака табела и графикон треба да буду означени бројем и да имају одговарајући наслов (**нпр.: Графикон бр. 1.**). Наслов и назив табеле и графикона стављају се изнад табеле и графичког приказа, док се извор наводи испод, уређен по правилима цитирања часописа.
- Једначине се пишу у графичком едитору за једначине, искључиво у *Microsoft Equation* и постављају се на почетак реда. На десном рубу реда, у истом реду у којем је написана једначина, у угластој загради треба назначити њен број, почевши од броја 1.
- Фотографије (слике) морају бити припремљене за црно-бијелу штампу, тј. ако је изворна слика у бојама које се у црно бијелој штампи не разликују, боје се морају замијенити „растером“ тј. различитим графичким знаковима које је потребно објаснити у легенди. У слике се уноси само најнужнији текст потребан за разумијевање, као што су мјерне варијабле с њиховим димензијама, кратко објашњење на кривуљама и слично. Остало се наводи у легенди испод слике. Максимална величина слике је 13 cm x 17 cm.
- Научни и стручни радови морају да садрже: име и презиме аутора, назив и сједиште установе у којој ради, наслов рада, сажетак (апстракт) с основним налазима рада (обима од 100 до 250 ријечи), кључне ријечи (до десет ријечи), излагање суштине рада, закључак (до једне стране) и листу референци, те наслов рада, апстракт и кључне ријечи (*Key words*) на енглеском језику. Саставни дијелови сажетка (апстракта) су: циљ истраживања, коришћени методи, резултати и кратак закључак. У листи референци, наводе се библиографске референце, као што су монографије, чланци и др., и остали извори, као што су закони, коришћене интернет адресе, збирке судских одлука и сл. Референце се исписују азбучним редом у складу са предвиђеним стандардима.

У односну на претходно поменуто аутори нужно требају испоштовати следеће:

- а) Наслов рада: 12 pt., bold, централно равнање (*alignment centered*), велика слова.
- б) Име аутора/коаутора: 11 pt., централно равнање (*alignment centered*).
- в) Институције и Е-mail адресе: 11 pt., italic (пишу се у фусноти).
- г) Апстракт и кључне ријечи: 11pt. потпуно равнање (*Alignment justified*).
- д) Текст рада: 12 pt., потпуно равнање (*alignment justified*), називи цјелина великим словима без редног броја (*Alignment centered*), називи подцјелина малим словима italic, централно равнање.
- е) Литература: 11 pt., без редног броја испред; референтни извори се наводе према абецедном реду.
- ф) Наслови слика: 11 pt., italic, центрирано испод слике.
- г) Наслови табела: 11 pt., italic, центрирано изнад табеле.
- х) Референце: 10 pt., наводити их у фусноти.

II ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА

- У часопису *Безбједност, полиција, грађани* користи се стил цитирања - **АПА стандард** (Publication Manual of the American Psychological Association) у складу са **чланом 56 Правилника о публикавању научних публикација („Службени гласник Републике Српске“, бр. 77/10)**. Цитирање аутора се врши у тексту, без подножних напомена). С тим у вези аутори су дужни уважавати следећа правила цитирања:

1. ЦИТИРАЊЕ У ТЕКСТУ (књиге, чланци, дисертације):

- Књиге, чланци и дисертације се наводе на следећи начин: Када је у питању један аутор чији се дио књиге, чланка или дисертације цитира у загради се наводи презиме аутора, година издања књиге и број странице (**нпр. Кунић, 2006: 148**), а уколико је у питању парафразирање или резимирање дијела текста аутора није неопходно наводити број странице (**нпр. Кунић, 2006**). Уколико је у питању страни аутор, презиме се наводи у изворном облику на страном језику (**нпр. Roxin, 1963:148**).
- Уколико је нпр. књига писана у коауторству наводе се оба аутора (**нпр. Прерадовић и Симеуновић, 2007: 145**), а уколико је ријеч о три или више аутора наводи се презиме првог аутора и латинска скраћеница *et al.* (**нпр. Бабић et al., 2006: 1054**).
- Уколико се цитира више радова истог аутора, било књига или чланака, а уколико аутор има више објављених радова исте године који се цитирају, уз годину се додају латинична слова а,

b, c, d, итд., послје чега слиједи само број стране (Лазаревић, 2000а: 67).

- Уколико се цитира више различитих аутора онда се у загради наводе аутори оригиналних радова по реду објављивања и раздвајају се тачком-зарезом (нпр. Бошковић, 2010, 25; Шкулић, 2011: 68).
- Секундарно цитирање се врши на сљедећи начин: (нпр. Вуковић, 2004, цитирано код Крстић, 2004:110).

2. НАВОЂЕЊЕ ЛИТЕРАТУРЕ (на крају чланка)

а) Књиге, чланци и дисертације

- **Књиге се наводе на сљедећи начин:** прво презиме (послије чега слиједи зарез) и прво име аутора, година издања у загради, назив уџбеника италиком (*italic*), назив издавача и мјесто издања (курентом). Између наведених дијелова референце ставља се тачка. Навођење назива издавача није обавезно, али је пожељно. Након овога пише се страница са које је цитирање преузето (нпр. Кунџић, П. (2006). *Управно право*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова).
- Уколико се у књизи помиње више мјеста гдје је издата, наводе се прва два раздвојена цртом (нпр. Tierney, J. (2006). *Criminology*. Harlow – London: Pearson).
- Чланци се наводе на сљедећи начин: презиме и прво слово имена аутора, затим у загради година издања. Након тога пише се назив чланка у часопису (курентом), па назив часописа (*italic*), и на крају број часописа са страницом која се цитира. Назив часописа и број одвајају се зарезима. (нпр. Шкулић, М. (2010). *Начело законитости у кривичном праву*. *Анали Правног факултета у Београду*, 1/2010, 57 – 69.
- Када се наводи чланак у зборнику радова на српском или другом језику овог говорног подручја, послје назива зборника који је писан курзивом, послје имена уредника у загради се наводи назнака „ур.“ или „ед.“, односно одговарајућа скраћеница у другом језику (нпр., у њемачком „Hrsg.“). Затим се наводи назив рада италиком, па издавач, и на крају странице на којима се налази рад (нпр. Buchanan, A. (1994). *Liberalism and Group Rights*. In J. L. Coleman, A. Buchanan (eds). *Essays in Honour of Joel Feinberg*. Cambridge University Press, 1–15).
- Уколико постоји више аутора књиге или чланка (до три), раздвајају се тачком-зарезом (нпр. Бавцон, Љ.; Шелих, А.; Корошец, Д.).

- Уколико се наводи књига или чланак са више од три аутора, наводи се прво презиме па прво слово имена и само првог од њих, уз додавање скраћенице ријечи *et alia* (*et al.*) курзивом (**нпр. Бошковић, М. *et al.***).
- Необјављене докторске дисертације се наводе на сљедећи начин: **Павловић, З. (2005). *Циљне оријентације у учењу.***
- **Необјављена докторска дисертација, Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет.**

б) Правни прописи и електронски извори

- **Правни прописи се наводе на сљедећи начин:** пуним називом у куренту – обично, потом се курзивом наводи гласило у коме је пропис објављен, а после запете број и година објављивања, поново у куренту – обично. Уколико ће се поменути закон цитирати и касније, приликом првог помињања после црте наводи се скраћеница под којом ће се пропис даље појављивати (**нпр. Закон о полицијским службеницима – ЗПС, *Службени гласник РС*, бр. 43/10 или Закон о општем управном поступку – ЗУП, *Службени гласник РС*, бр. 13/02**).
- Уколико је правни пропис измјењиван и допуњаван, наводе се сукцесивно бројеви и године објављивања измјена и допуна (**нпр. Закон о дјечијој заштити, *Службени гласник РС*, бр. 4/02, 17/08 и 1/09**).
- Навођење судских одлука треба да садржи што потпуније податке (врста и број одлуке, датум када је донесена, публикација у којој је евентуално објављена).
- Цитирање текстова с интернета треба да садржи назив цитираног текста, датум приступа страници и адресу интернет странице (**нпр. European Commission for Democracy through Law, *Opinion on the Constitution of Serbia*. Преузето 24.05.2013. са сајта [http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDLAD\(2007\)-004-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDLAD(2007)-004-e.asp)**).

Поред наведеног, аутори треба да уважавају и сљедеће напомене:

- Члан, став и тачка прописа означава се скраћеницама чл., ст. и тач., а иза посљедњег броја не ставља се тачка (**нпр. ЗКП, чл. 5, ст. 2, тач. 3 или КЗ, чл. 5, 6, 9 и 10 или ЗПС, чл. 4–12, итд.**).
- Инострана имена транскрибују се на ћирилицу на српском језику како се изговарају, а приликом првог помињања у тексту њихово презиме наводи се у загради у изворном облику на страном језику курзивом, нпр.: Годме (*Gaudemet*) или Шенке (*Schönke*).

Безбједност - Полиција - Грађани, година XI број 1-2/15

- Латинске и друге стране ријечи, интернет адресе и сл. пишу се курзивом.
- Сви цитирани извори у тексту рада треба да се налазе у попису литературе.
- Извори који нису кориштени у раду не треба да се налазе у попису литературе.
- Када од истог аутора наводимо више радова, критеријум поретка је година издања (прво иду раније издати радови па новији).
- Ако се уз име аутора налази и коаутор, радови у коауторству се наводе иза ауторских.
- Ако рад нема аутора, наслов дјела или институција којој се приписује ауторство заузимају мјесто аутора, односно прво мјесто.